

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**YURİ LOTMAN'IN KÜLTÜR GÖSTERGEBİLİMİ
BAKIŞ AÇISINDAN NASREDDİN HOCA
FIKRALARININ İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDE
KÜLTÜREL AKTARIM SORUNSALI**

**BURCU YAMAN
13726005**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. SÜNDÜZ ÖZTÜRK KASAR**

**İSTANBUL
2020**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM
DOKTORA PROGRAMI**

DOKTORA TEZİ

**YURİ LOTMAN'IN KÜLTÜR GÖSTERGEBİLİMİ
BAKIŞ AÇISINDAN NASREDDİN HOCA
FIKRALARININ İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDE
KÜLTÜREL AKTARIM SORUNSALI**

**BURCU YAMAN
13726005
ORCID NO: 0000-0001-6381-4122**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. SÜNDÜZ ÖZTÜRK KASAR**

**İSTANBUL
2020**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
DİLLER VE KÜLTÜRLERARASI ÇEVİRİBİLİM
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

YURİ LOTMAN'IN KÜLTÜR GÖSTERGEBİLİMİ
BAKIŞ AÇISINDAN NASREDDİN HOCA
FIKRALARININ İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDE
KÜLTÜREL AKTARIM SORUNSALI

BURCU YAMAN
13726005

Tezin Savunulduğu Tarih: 27/ 07/2020

Tez Oy Birliği ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı
Jüri Üyeleri

: Prof. Dr. Sündüz ÖZTÜRK KASAR
: Prof. Dr. Emine BOGENÇ DEMİREL
Dr. Öğr. Üyesi Şule DEMİRKOL ERTÜRK
Doç. Dr. Beki HALEVA
Doç. Dr. Didem TUNA

İSTANBUL
TEMMUZ 2020

ÖZ

YURİ LOTMAN'IN KÜLTÜR GÖSTERGEBİLİMİ BAKIŞ AÇISINDAN NASREDDİN HOCA FIKRALARININ İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDE KÜLTÜREL AKTARIM SORUNSAĞI

Burcu Yaman

Temmuz, 2020

Bu çalışmanın amacı, Nasreddin Hoca fıkralarının Türkçeden İngilizceye çevirilerindeki kültürel öğelerin aktarımlarındaki kültürel farklılıkları çeviri örnekleriyle sunmak ve bu farklılıklardan kaynaklanan zorlukları incelemektir. Bu amaca yönelik olarak Yuri Lotman'ın semiyosfer (göstergeköre), sembol, asimetri (bakışimsızlık) ve kültürel bellek gibi kültür göstergebilimi kavramları çeviri göstergebilimine uyarlanmış ve 74 fıkra örneği bu doğrultuda incelenmiştir. İnsanları güldüren ve düşündüren Nasreddin Hoca fıkraları içeriğinde alt metinleri barındıran ve Anadolu kültürünün gelecek kuşaklara aktarımını sağlayan folklorik metinlerdir. Dolayısıyla bu metinlerin çevirilerinin bir kültür aktarımı olarak değerlendirilmesi ve kültürel öğelerle sembollerin yeterli kültürel ve tarihi bilgi edinilerek dikkatli ve özenli bir şekilde çevrilmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle, mizah kavramıyla birlikte Lotman kavramlarının Nasreddin Hoca fıkralarıyla ilişkisi kurulmuş, sonrasında fıkra örneklerindeki kültürel öğelerin aktarımında tespit edilen zorluklar örnekler üzerinde tartışılmış ve Lotman'ın kavramlarıyla değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda kimi çevirmenlerin, karşılığı bulunmayan kültürel öğelerin çevirilerinden kaçındığı, kimilerinin bu öğeleri yeterli açıklama ve bilgi sunmadan kaynak dilde olduğu gibi bıraktığı, kimilerinin ise hedef kültürde var olan benzer kavramlarla karşıladığı saptanmıştır. Bu bağlamda, çeviri eyleminden önce yapılacak olan göstergebilimsel çözümleme ve yorumlamaların kültürel öğelerin aktarımında çevirmene yardımcı olabileceği ve çevirinin kültürlerarası iletişim işlevine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca Fıkraları, Yuri Lotman, Kültür Göstergebilimi, Semboller, Çeviri Göstergebilimi

ABSTRACT

THE PROBLEMATIC OF CULTURAL TRANSMISSION IN ENGLISH TRANSLATIONS OF NASREDDİN HODJA JOKES FROM YURI LOTMAN’S PERSPECTIVE OF SEMIOTICS OF CULTURE

Burcu Yaman

July, 2020

The purpose of this study is to present the cultural differences in English translations of Nasreddin Hodja Jokes and analyse the difficulties that arise from these differences. To this end, 74 examples were analysed by the help of Yuri Lotman’s concepts of semiotics of culture such as semiospher, symbol, assymetry and cultural memory. These concepts were adopted to semiotics of translation field. Nasreddin Hodja Jokes that make people laugh and think are folkloric texts interwoven with subtexts and they render it pass down Anatolian culture to the next generations. For this reason translation of those texts should be seen as an act of cultural transfer and the symbols and cultural elements in those texts should be translated carefully by considering their cultural and background information. In this study first the concept of humour was analyzed with an association built between Lotman’s concepts and Nasreddin Hodja Jokes were discussed with examples identified in accordance with the Lotman’s concept. The analysis of translation showed that while some translators avoid translating the cultural elements unique to the source text culture and wipe out the sign in the target text, some translators directly transfer the cultural element from the source culture without explication or elaboration of those items and still some others use the target culture equivalence of those cultural elements. The difficulties in translation of cultural elements as found in the examples in this study were ascribed to lack of cultural background information. In this sense, semiotical analysis and interpretations of source text prior to the act of translation could help the translators in transformation of cultural elements and contribute to the intercultural communication function of translation.

Key Words: Nasreddin Hodja Jokes, Yuri Lotman, Semiotics of Culture, Symbols, Semiotics of Translation

ÖN SÖZ

Öncelikle uzun ve meşakatli bir sürecin sonunda ortaya çıkan bu çalışmada tez danışmanlığımı üstlenerek beni Lotman'la tanıştıran ve beni bu heyecan verici çalışmaya yönlendiren, tez sürecinin başlangıcından son anına dek her anlamda bana destek olan minnettarlığımı kelimelere sığdıramadığım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Sündüz ÖZTÜRK KASAR' a yürekten teşekkürlerimi sunarım. Akademik eğitimimde ve ilerlememde emekleri olan, tez konusu seçimimde Nasreddin Hoca önerisiyle bu çalışmanın ortaya çıkmasına büyük katkı sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nalan KIZILTAN' a , her aradığımda o güzel sesiyle moralimi yükselten saygı değer hocam Prof. Dr. Emine BOGENÇ DEMİREL'e, farklı bakış açıları sunarak tezimin ilerlemesine katkı sağlayan saygıdeğer hocam Dr. Öğretim Üyesi Şule DEMİRKOL ERTÜRK'e, ders sürecinde ve sonrasında değerli bilgilerinden yararlandığım güzel yaklaşımları ve enerjileriyle bana destek olan değerli hocalarım Prof. Dr. Füsün ATASEVEN ve Prof. Dr. Ayşe Banu KARADAĞ'a, yardımları ve katkılarından dolayı saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Mesut KULELİ'ye, sayın Doç. Dr. Didem TUNA'ya ve Doç. Dr. Beki Refka HALEVA'ya, çok sevdiğim Öğretim Görevlisi arkadaşım İlknur ÖZGÖNENEL'e ve eşi Prof. Dr. Okan ÖZGÖNENEL hocama, arkadaşlığımız doktora sürecinde başlayan sevgili arkadaşım Öğretim Görevlisi Gülay GÜLER'e teşekkürlerimi sunuyorum. Samsun -İstanbul hattında beni hiçbir zaman yalnız hissettirmeyen kuzenlerim Çağla KURNAZ CANYURT ve Umur Yılmaz ÇEVİK'e, sevgi ve desteğiyle büyüdüğüm sevgili teyzem Hülya ÇEVİK ve merhum eniştem Kadir ÇEVİK'e şükranlarımı sunuyorum. Bu uzun yolculukta beni yalnız bırakmayan tüm zorluklarını benimle birlikte yaşayan ve desteğini esirgemeyen biricik eşim Halil İbrahim YAMAN'a, sabrı ve duaları için annem İjlal AYDIN'a teşekkür ediyorum ve son olarak bu tez çalışmasını bana verdikleri enerjileri ve sonsuz sevgileri için oğlum Tuğra YAMAN' a ve kızım Tuğsem YAMAN' a armağan ediyorum.

İstanbul; Temmuz, 2020

Burcu Yaman

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	xi
1.GİRİŞ	1
2. MİZAH VE MİZAH ÇEVİRİSİ.....	5
2.1. Mizah.....	5
2.1.1. Mizahın Tarihçesi.....	6
2.1.2. Mizah Kuramları	8
2.1.3. Mizah Türleri.....	9
2.1.4. Mizah Alanı İçinde Fıkra	10
2.2. Mizahın Çevrilebilirliği	11
3. NASREDDİN HOCA VE FIKRALARI	16
3.1. Nasreddin Hoca ve Fıkraları Üzerine Yapılan Çalışmalar	16
3.1.1. Nasreddin Hoca	16
3.1.1.1. Nasreddin Hocanın Kişiliği	18
3.1.1.2. Nasreddin Hocanın Çevresi	21
3.1.2. Dünyada ve Türk Dünyasında Nasreddin Hoca ve Fıkraları Üzerine Yapılan Çalışmalar	22
3.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Bağlamı	24
3.2.1. Selçuklu Dönemi	24
3.2.2. Selçuklu Mizahı.....	27
3.2.2.1. Nasreddin Hoca Mizahı.....	27
3.2.2.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Özellikleri ve Anadolulu Nasreddin Hoca Fıkralarının Özgünlüğü	29
3.3. Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumlanması	34
3.3.1. Nasreddin Hoca Fıkralarının Farklı Kültürlerdeki Çevirileri ve Çevirilerindeki Farklılıklar	37
3.3.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Türkçeden Başka Dillere Çevirilerinde Yaşanan Zorluklar ve Nedenleri	41
4. GÖSTERGEBİLİM VE ÇEVİRİ	45
4.1. Dil ve Gösterge.....	45

4.1.1. Göstergebilimin Tarihçesi	46
4.2. Çeviri ve Göstergebilimin İlişkilendirilmesi	52
4.2.1. Çevirigöstergebilimi.....	52
5. YURİ LOTMAN'IN KÜLTÜR GÖSTERGEBİLİMİ KAVRAMLARI VE NASREDDİN HOCA FIKRALARI.....	59
5.1. Yuri Lotman ve Kültür Göstergebilimi Kavramları.....	59
5.1.1. Yuri Lotman ve Çeviri Olgusu.....	66
5.2. Nasreddin Hoca Fıkraları ve Lotman Kavramları	69
5.3. Nasreddin Hoca Fıkra Örneklerinin Sınıflandırılması	74
5.3.1. Sembolik Değerleri Yansıtan Fıkralar.....	76
5.3.2. Dönemsel Yaşayışı Yansıtan Fıkralar	83
5.3.3. Toplumsal İnanışları Yansıtan Fıkralar	100
5.3.4. Dilsel Özellikleri Yansıtan Fıkralar	121
6. NASREDDİN HOCA FIKRALARININ İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDE KÜLTÜREL ÖGELERİN AKTARIMI SORUNU VE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	129
6.1. Sembolik Değerlerin Aktarımındaki Uygulamalar	135
6.2. Dönemsel Yaşayışın Aktarımındaki Uygulamalar	141
6.3. Toplumsal Düşünce ve İnanışların Aktarımındaki Uygulamalar	158
6.4. Dilsel Özelliklerin Aktarımındaki Uygulamalar	168
7. SONUÇ.....	183
KAYNAKÇA	191
EKLER.....	206
Ek 1. Kitap Kapakları	206
Ek 2. Fotoğraflarla Nasreddin Hoca.....	226
ÖZ GEÇMİŞ.....	237

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Nasreddin Hoca Fıkralarının Türkçeden İngilizceye Çeviri Eserleri Listesi	129
Tablo 2: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Eşek” Göstergesinin Sembolik Kullanımı ve Çevirisi	135
Tablo 3: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kazan” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	137
Tablo 4: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Yorgan” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	138
Tablo 5: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kavuk” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	139
Tablo 6: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Unvan” Göstergelerinin İngilizceye Çevirileri	140
Tablo 7: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Subaşı” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	140
Tablo 8: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Rebab” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	141
Tablo 9: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Yatağan” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	142
Tablo 10: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Cerr” Uygulamasının İngilizceye Aktarımı	144
Tablo 11: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Çömlek” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	144
Tablo 12: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Yüzük” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	145
Tablo 13: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kadı” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	146
Tablo 14: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hamam” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	147
Tablo 15: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Peştamal, Göbek Taşı” Göstergelerinin İngilizceye Çevirileri	148
Tablo 16: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hamamcı” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	148
Tablo 17: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Fincancı Katırları” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	149
Tablo 18: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Çarık” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	150
Tablo 19: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Şalvar” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	150
Tablo 20: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kaftan” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	151
Tablo 21: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Cübbe” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	151

Tablo 22: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Heybe” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	152
Tablo 23: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hoşaf” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	153
Tablo 24: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kül Pidesi” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	154
Tablo 25: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kar Ekmek” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	154
Tablo 26: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Helva” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	155
Tablo 27: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Sirke” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	155
Tablo 28: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Sini” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	156
Tablo 29: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Testi” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	156
Tablo 30: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Damda Uyurken” İfadesinin İngilizceye Çevirileri	157
Tablo 31: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Buranın Yabancıyı Yerlisine Sor” İfadesinin İngilizceye Çevirileri	158
Tablo 32: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Mavi Boncuk” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	159
Tablo 33: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Allah’ın Rahmeti” İfadesinin İngilizceye Çevirileri	160
Tablo 34: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ölüm Alâmetleri” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	161
Tablo 35: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Allahı Zikrediyor” İfadesinin İngilizceye Çevirileri	161
Tablo 36: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Gûsul Abdesti Almak” İfadesinin İngilizceye Çeviriler	161
Tablo 37: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ahiret” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	162
Tablo 38: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Sorgu Meleği” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri.....	162
Tablo 39: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Keramet, Veli” Göstergelerinin İngilizceye Çevirileri.....	163
Tablo 40: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ölümler Âlemi İnancına Ait Göstergelerin” İngilizceye Aktarımı.....	164
Tablo 41: Nasreddin Hoca Fıkralarında “İnşallah” İfadesinin İngilizceye Çevirileri.....	164
Tablo 42: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Vahdet-i Vücut” Kavramının İngilizceye Aktarımı.....	166
Tablo 43: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ölmeden Önce Ölmek” İfadesinin İngilizceye Aktarımı.....	166
Tablo 44: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hoca Değil Koca Bul” İfadesinin İngilizceye Aktarımı.....	170
Tablo 45: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Acemi Bülbül Bu Kadar Öter” Deyiminin İngilizceye Çevirileri.....	170

Tablo 46: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ne Sen Sor Ne Ben Söyleyeyim” İfadesinin İngilizceye Çevirileri	171
Tablo 47: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ye Kürküm Ye” Atasözünün İngilizceye Çevirileri	171
Tablo 48: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Tavşanın Suyunun Suyu” Deyiminin İngilizceye Çevirileri	172
Tablo 49: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Geç Aslanım Geç” İfadesinin İngilizceye Çevirisi.....	172
Tablo 50: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Fincancı Katırlarını Ürkütmek” Deyiminin İngilizceye Çevirileri	173
Tablo 51: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Göle Yoğurt Çalmak” Deyiminin İngilizceye Çevirileri	173
Tablo 52: Nasreddin Hoca Fıkralarında “İpe Un Sermek” Deyiminin İngilizceye Çevirileri.....	174
Tablo 53: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Tuz Ekmek Hakkı İçin” Deyiminin İngilizceye Çevirileri	174
Tablo 54: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Tanrı Misafiri” Deyiminin İngilizceye Çevirileri.....	175
Tablo 55: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Buyrun Cenaze Namazına” Deyiminin İngilizceye Çevirileri	175
Tablo 56: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Nasıl Bilirdiniz” İfadesinin İngilizceye Çevirileri	176
Tablo 57: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kelime-i Şehadet” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	176
Tablo 58: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Bilmece” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	177
Tablo 59: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Mâni-1” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	177
Tablo 60: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Mâni-2” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	178
Tablo 61: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Mâni-3” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	178
Tablo 62: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Yüklük” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	179
Tablo 63: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Tellal” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	179
Tablo 64: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hamal” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	180
Tablo 65: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Düdük” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri	181
Tablo 66: Hedef Kültüre Kaynak Kültürde Olduğu Gibi Aktarılan Kültürel Öğelerin Listesi.....	181

KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
b.k.z.	: bakınız
b.s.	: basım
c.	: cilt
ev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
N. Hoca	: Nasreddin Hoca
s.	: sayı
sy.	: sayfa
t.y.	: tarihi yok
vd.	: ve diğeri
vs.	: vesaire
www.	: World wide web
y.y	: yüzyıl
yay.	: yayın

1.GİRİŞ

Mizahî ürünler, üretildiği toplumun, toplumsal ve kültürel değerlerini yansıtır. Anadolu mizahının en önemli örneklerini sunan Nasreddin Hoca ve fıkraları milli kültür unsurlarımızın gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir yere sahiptir. Ünü pek çok ülkeye yayılmış olan Nasreddin Hoca'nın ismi ülkelere göre çeşitlilik gösterir. Araplar için Juha, Kazaklar için Koca Nasreddin, Türkmenler için Nasreddin Ependi'dir. Anadolu'da ise Nasreddin Hoca olarak tanınır. Değişik ülkelerde değişik adlarla anılan Nasreddin Hoca'nın fıkralarının içerikleri de kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. O, kimi zaman dünya edebiyatındaki benzer figürlerle özdeşleştirilmiş, kimi zaman bir anti kahramanla birlikte sunulmuştur.

Nasreddin Hoca fıkraları pek çok dile çevrilmiş, çeviri yoluyla değişik ülkeler arasında dolaşımı sağlanmıştır. Farklı dil ve kültürlerle adapte edilen Nasreddin Hoca fıkraları artık o kültürün özelliklerini yansıtır olmuştur. Örneğin Pakistan'daki fıkrada Hoca sitar çalar. Hoca'nın kabak ve cevizleri konu alan fıkrasında tarlada kabaklar değil, karpuzlar serilidir. Kafasına düşen ceviz değil, mangodur. Mangonun düşmesine neden olan kuş ise Pakistan'da ağaçlarda yaşayan papağandır (Bilik, 2004, 56).

Anadolu topraklarında yaşamış, Nasreddin Hoca fıkralarında ise Anadolu insanına ait özellikler, kültürel değerler, dilsel ifadeler ağırlıktadır. Önem verdiği değer yargıları, verdiği mesajlar ve içinde geçen olaylar, dönemsel bilgiler ve karakterler açısından farklılık vardır. Bu sebeple fıkraları kendi bağlamında değerlendirmek için bulunduğu kültürü dikkate almak ona göre yorumlamak gerekir.

Çeviri birçok bilim adamı, dil bilimci ve araştırmacıya göre sadece diller arası değil aynı zamanda kültürlerarası bir aktarımdır. Çeviri insanlara farklı toplumları ve onların kültürlerini tanıma ve kendi kültürleriyle karşılaştırarak dünyaya farklı bakış açılarından bakabilme imkânı sunmaktadır. Bu vesileyle çeviribilimin işlevlerinden biri olan kültürlerarası iletişim de gerçekleşmiş olur. Mizah ve mizah kavramı içinde yer alan fıkra, kültürel farklılıklar sebebiyle çevirisi zor bir alandır. Kelimelerin mecaz anlamları, yananamları, atasözü ve deyimler, bilmeceler ve tekerlemeler, hitap

şekilleri çevrilmesi güç unsurlardır. Metni çevirirken kaynak dildeki etkiyi sağlayabilmek veya kaynak dilde geçen kültürel bir ifadenin tam karşılığını bulabilmek bazen imkânsızdır. Bu noktada çevirmenin her iki dile hâkim, her iki dilin de kültürel değerlerini bilen iyi bir araştırmacı olması gerekir. Bu noktada yapılacak olan göstergebilimsel çözümleme çevrimene kolaylık sağlayacak alt metinlerdeki anlamın ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. Bu da kültürlerarası bilgi aktarımı ve iletişime katkı sunacaktır. Bu çalışma Nasreddin Hoca fıkralarının Türkçeden İngilizceye çevirilerini Yuri Lotman'ın¹ kültür göstergebilimi kavramlarını çeviri göstergebilimi alanına uyarlayarak incelemektedir. Çalışmanın amacı, Lotman kavramları ışığında Nasreddin Hoca fıkralarında geçen kültürel öğelerin farklı aktarımlarını çeviri göstergebilimi yöntemiyle ele almak ve bu doğrultuda çeviri göstergebilimi alanındaki çalışmalara, çevirmenlere ve çevirmen adaylarına katkı sağlamaktır. Nasreddin Hoca fıkralarının ve içerisinde geçen kültürel öğelerin farklı kültür ve gelecek nesillere doğru ve eksiksiz aktarımı kültürel belleğimiz açısından da önemlidir. Fıkra örnekleri Yuri Lotman'ın kültüre bakış açısıyla incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu seçimde Lotman'ın kültür göstergebilimi kavramlarının mizah çevirisi incelemesiyle uyumlu olması, Nasreddin Hoca fıkralarının sembolik yapıya sahip olması ve kültürel bellek bağlamında önemli metinler olması, sembol ve kültürel bellek kavramlarının Lotman'ın en çok vurguladığı kavramlar olması etkili olmuştur.

Çalışmada, birincil derecede kaynak olarak Nasreddin Hoca fıkraları ve Türkçeden İngilizceye çevrilmiş eserlerden seçilen fıkra örnekleri esas alınmıştır. Araştırmada yapılan inceleme için fıkralar belirli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma fıkra örnekleriyle ilişkilendirilmiş olan Lotman göstergebilimi kavramları göz önünde bulundurularak yapılmış benzer örneklere ve örneklerin çevirilerine ortak açıklamalar ve bilgilendirmeler yapabilmek adına da gerekli görülmüştür. Araştırmanın evreni olarak seçilen Nasreddin Hoca fıkraları arasından belirlenmiş yetmiş dört fıkra örneğinin Türkçeden İngilizceye çevirileri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda yapılan öneriler de çalışmanın sınırları içerisindedir.

¹ Yuri Lotman isminin bazı kaynaklarda Juri Lotman, bazılarında Yuri M. Lotman bazılarında ise M. Jurij Lotman şeklinde yer aldığı görülmektedir. Bu tez çalışmasında Yuri Lotman olarak kullanılmıştır.

Çalışmada şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. Nasreddin Hocanın mizahı neleri içermektedir?
2. Nasreddin Hoca fıkralarında yer alan sembolik ifadeler nelerdir, neden önemlidir ve hedef dile aktarımı nasıl olmuştur?
3. Nasreddin Hoca fıkralarında yer alan alt metinler hangi bilgileri içermektedir?
4. Kültürel öğelerin hedef dile aktarımında kullanılan karşılıklar Anadolu kültürünü yansıtmakta mıdır?
5. Fıkralarda yer alan kültürel öğelerin hedef dile aktarımında kültürel bellek kavramı göz önünde bulundurulmuş mudur?
6. Çeviri göstergebiliminin kültürel metinlerin incelenmesi ve çevrilmesinde çevirmene sunduğu katkılar nelerdir?

Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümü olan giriş kısmında çalışmanın amacı, yöntemi, önemi ve sağlayacağı katkılar üzerinde durulmuş, ikinci bölümde mizah kavramı ele alınmış, mizahın tarihçesi, kuramları ve türleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Konunun alt başlıkları altında mizah kavramı içerisinde yer alan fıkranın kültürle olan ilişkisi ortaya konmuş ve çevrilebilirliği konusu tartışılmıştır. Nasreddin Hocanın fıkralarını anlayabilmek ve yorumlamak için onun kişiliği, yaşadığı dönem, çevresi hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir. Üçüncü bölümde Nasreddin Hoca ve fıkraları üzerine yapılan çalışmalar, Nasreddin Hocanın kişiliği, yaşadığı dönem ve çevresi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Aynı bölümde Nasreddin Hocanın fıkraları, fıkralarının özellikleri ve yorumlanması, farklı dillere çevirileri, çevirilerinde karşılaşılan zorluklar konuları ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde göstergebilim ve çeviri ilişkisine değinilmiş, bu bağlamda gösterge, göstergebilim ve çeviri göstergebilimi kavramları ele alınmıştır. Beşinci bölümle 'Yuri Lotman ve Kültür Göstergebilimi Kavramları' başlığı altında kuramsal kısma geçiş yapılmıştır. Lotman'ın göstergeköre, sembol, bakışsızlık, diyalog, sınır gibi kültür göstergebilimi kavramları incelenmiştir. Lotman göstergeköre (semyosfer) kavramıyla kültürün tarihle olan ilişkisini gündeme getirmiş, kültürel belleğin muhafazasının bu sürekliliği sağlamak için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Dil ve kültürü toplumların belleğinde yer alan gösterge sistemi olarak tanımlayan Lotman, göstergelerin çözümlenmesinin alt metinlerde yer alan bilgilere ulaşmak için bir gereklilik olduğunu savunmuştur. Lotman, sembolleri olayların tarihi açıdan değerlendirilmesinde önemli

göstergeler olarak görmektedir. Lotman'ın altını çizdiği bir başka kavram ise 'diyalog'tur. Diyalog, iletişimi sağlayan önemli bir unsurdur. Bu sadece metin ve okuyucu arasındaki iletişim değildir. Aynı zamanda okur ve yazar, okur ve kültür, okurun kendisi ile olan iletişimidir. Bu karşılıklı iletişim betimlemesi kültürlerin etkileşimini sağlar. Lotman'ın sınır kavramı ise kesin bir çizgi ifadesi değildir. Sınır, farklı fikirlerin kesişme noktasıdır. Dolayısıyla yeni üretimlerin de kaynağı konumundadır. Lotman bu hattı, başka kültüre açılan pencere ve metinlerin anlamını zenginleştiren bir alan olarak görmektedir. Lotman'ın bakışsızlık (asimetri) kavramı, iki farklı kültürdeki kavramların simetrisinin yani tam karşılığının olmamasını ifade eder. Göstergekürenin yapısı da insan beyninin küreleri gibi asimetriktir. Orada farklı kültürler, farklı metaforlar ve semboller vardır (Lotman, 1990, 127). Fakat ona göre farklılık, sergilenmesi gereken artı bir unsurdur. Lotman okurun metinle gerçek anlamda iletişiminin 'kültürel bellek' bilgisi gerektirdiğini de savunur. Bölümde ayrıca bu bilgiler ışığında Nasreddin Hoca fıkraları ile Lotman kavramları arasında kurulan bağlantı fıkra örnekleriyle ortaya konmuştur.

Altıncı bölümde Lotman kavramları çeviri göstergebilimine uyarlanmış ve bu yöntemle Türkçeden İngilizceye çevrilmiş fıkra örnekleri üzerinde kültürel öğelerin aktarımı incelenmiştir. Yapılan göstergebilimsel inceleme Lotman kavramları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda fıkraların İngilizce çevirilerinde kültürel öğelerin aktarımında karşılaşılan zorlukların daha çok kültürel farklılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir. Kaynak kültür ve hedef kültürün farklı kültürel belleğe sahip oluşu ve dolayısıyla farklı sembollerin kullanımı da bu zorluğu yaratan etmenler arasında yer almıştır. İncelenen fıkra örneklerinden kültürel öğelerin aktarımında karşılığı bulunmayan kavramların çevirilerinden kaçınıldığı, bazılarının aynen aktarıldığı fakat yeterince açıklama ve bilgi sunulmadığı, bazılarının hedef kültürde yer alan benzer kavramlarla karşılandığı gibi sonuçlar elde edilmiştir. Çeviri öncesi yapılacak olan araştırma ve göstergebilimsel çözümlemenin çeviride karşılaşılabilecek sorunlara çözüm getirebileceği öngörülmüştür. Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen bilgiler detaylı bir şekilde değerlendirilmiş, Lotman yaklaşımı doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

2. MİZAH VE MİZAH ÇEVİRİSİ

2.1. Mizah

Toplumsal bir olgu olan mizah, toplumların geçmişten bugüne sahip oldukları gelenek, görenek ve değerlerini yansıtır. Öncesinde sözlü olarak ortaya çıkmış yazıya geçirildikten sonra edebi bir tür olarak gelişmiştir. Mizahın birbirinden değişik ve birbirini tamamlayan pek çok tanımı vardır. Türkçe sözlük (1998)’ e göre mizah, “gülmece” olarak tanımlanırken Devellioğlu (2000)’nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgatında “şaka, latife, eğlence” olarak tanımlanmaktadır. Yine bir başka Türkçe sözlükte mizah, “gerçeğin, durumların, kişilerin güldürücü yanlarını vurgulayarak anlatan, ortaya koyan yazı türü” olarak tanımlanmıştır (Püsküllüoğlu, 1995).

Sözlük tanımlarından başka mizahın pek çok araştırmacı tarafından da tanımları yapılmıştır. Henri Bergson (2013, 12) mizahın zekâyâ hitap eden toplumsal bir olgu olduğunu belirtmekle birlikte toplumsal bir durum olduğundan söz eder. Çünkü ona göre komik ögesi grup içinde oluşur. Walter Nash (1985, 1) mizahın “Konuşma gücü, matematiksel yetenek, alet yapabilme becerisi gibi insanın karakteristik özelliklerinden birisi” olduğunu vurgular. Yine ona göre mizah, “sosyal bir oyunun içinde bir oluşumdur ve belli bir kültürün içindeki insanların etkileşimini karakterize eder” (Nash, 1985, 12). Freud (1976, 140)’a göre ise mizah, baskı altında tutulan duyguların açığa çıkartıldığı bir rahatlama biçimidir (Freud, 1976, 140’dan aktaran Morreal, 1997, 34). Gülme mizahın ayrılmaz parçasıdır ve insanı diğer canlılardan ayıran önemli bir özelliktir. John Morreal, *Gülmeyi Ciddiye Almak* adlı eserinde mizah konusuna geçmeden önce gülme kavramını geniş ölçüde ele alır. Morreal, gülmeyi bir duygu değil, bir davranış biçimi olarak tanımlasa da bu davranış biçiminin esnemek, öksürmek gibi fizyolojik davranışlardan farklı olduğunun da altını çizmektedir. Bu sebeple gülmeyi mizahi olmayan gülme ve mizahi gülme şeklinde iki grupta sınıflandırmaktadır. Gıdıklanma, bebeklerde cee yapma, havaya atılıp tutulma, tehlike

geçtikten sonra yeniden güvence altında hissetme, utanç duyma gibi durumlar sonucu ortaya çıkan fiziksel tepkiler mizahi olmayan gülme, fıkra dinleme, birisinin başkasının taklidini yaptığını görme, abartılı öykülere kulak misafiri olma gibi durumlar neticesinde ortaya çıkan gülme ise mizahi gülmedir (Morreal, 1997, 3-4).

Aziz Nesin (1973, 15) de gülmenin mizah için gerekli olduğunu eğer gülme yoksa mizahtan söz edemeyeceğimizi söyler. Gülmece “Yoksulluk ve yoksunluk yaşamından gelen, kızgınlık belirtisi bir hınç alma ya da eksikliği giderme biçimidir” (Nesin, 1973, 49). Nesin (1973, 169) ’e göre gülmece karşıtlıklardan doğar ve bizi güldüren şey çoğu zaman yan yana gelen iki karşıtlıktır ya da bir şeyin olmaması gereken bir yerde patlak vermesidir. Ona göre her gülmece de sağlıklı değildir. Bu yüzden “Gülmecedeki gülmenin sağlıklı olması çok önemlidir” (Nesin, 1973, 16). Delilerin ya da ruh hastalıklarına bağlı patolojik gülmeleri doğuran etkenler gülmece değildir. Yine kimyasal maddelerin sağladığı etki ile oluşan gülmeler de gülmece değildir (Nesin, 1973, 17).

Ferit Öngören (1983, 34) mizahın sembolik bir yapıya sahip olduğundan bahseder. Aynı zamanda mizah mantık açısından da özel bir yapıdadır (Öngören, 1983, 28). Morreal’e göre de mizahın en önemli özelliklerinden biri akla dayanmasıdır çünkü akıl olmaksızın mizahı yaratamaz ve onu anlayamayız. Öncelikli gülme olmak üzere mizahın diğer temel taşları ise eleştirel düşünce ve hoş görüdür. Böylece mizah yaratılır. Hemen hemen bütün toplumlarda mizah bu unsurlar etrafında gelişmiştir. Toplamların biriktirdikleri gelenekleri, görenekleri, yaşam tarzları, tarihleri ve değerleri arasında mizahın da çok önemli bir yeri vardır. Binlerce yıldır mizah insan hayatının önemli bir parçası olmuştur diyebiliriz.

2.1.1. Mizahın Tarihçesi

Mizahın ilk biçimleri Hititlerde Purilli Ayinleri, eski Yunanda Dionysos şenlikleri olarak bilinmektedir (Öngören, 1983, 11). Hititlerde kötünün sembolü olarak kullanılan yılan ve onun öldürülüşünün eğlence haline getirilmesinin yerini, eski Yunanda insan ve yöneticilerinin arasındaki komedi almıştır. Sınırsız bir eğlence ile kutlanan bol ürün, soylular rejimi bu komedinin konusunu oluşturmuştur. Bu dönemde kötü artık somuttur. İyinin zaferi ile sonuçlanan mücadelenin sonucunda eğlenceler düzenlenmiştir. Kötünün insanlar üzerindeki etkisi kalkınca mizah, korku ve gerginlik gibi olumsuz duyguları bastırmıştır. (Öngören, 1983, 13-14).

Orta çağ döneminde inanılan bazı tek tanrılı dinlerin karşıt görüşleri sebebiyle mizah, kilisenin iznine bağlı kalmış ve gelişimini istenildiği şekilde sürdürememiştir. Bu sebeple ürün eğlenceleri orta çağın tek tanrılı inancına bağlı olarak yerini kutsal bayramlara bırakmıştır. Anadolu'nun en eski eğlencelerinden olan hıdırellez de kır gezintisine dönüşmüştür. Günümüzdeki anlamıyla mizah, rönesans hareketiyle belirmiştir. Sosyal, ekonomik ve politik yönden çökmüş ve mantık yapısı günlük yaşantıya uymayan orta çağ mizahı bu dönemde gelişmiştir. Basının ortaya çıkması mizahın etkinliğinin arttırmasını sağlamış mizah bir güç haline gelmeye başlamıştır. Böylece sözlü mizahın yanında yazılı mizah da etkisini arttırmış, hatta sözlü mizah ön plana çıkmıştır. Karikatür ve mizah hikayeleri ilgi çekici konular olmaya başlamıştır. Mizahın akli bir unsur olduğunun kabulü 15.yy, sanatsal ve edebi metinlerde yer alması ise 16. yüz yılı bulmuştur. Böylelikle mizah yavaş yavaş anlamını bulmuştur (Öngören, 1983, 17-20).

Türk toplumunda da mizahın uzun bir geçmişi vardır. Ferit Öngören (1983, 51-71) Türk Mizahını; *Antik Anadolu Mizahı, Seçuklu Mizahı, Osmanlı Mizahı, Cumhuriyet Öncesi Anadolu Mizahı* olarak bölümlendirmiştir. *Ezop Öyküleri* ile başlayan Anadolu mizahı *Dede Korkut ve Keloğlan Masallarıyla* sürmüş, *Nasreddin Hoca Fıkraları* ise Selçuklu döneminin önemli mizah örneklerinden olmuştur. Osmanlı mizahı, imparatorluğun matbaa ve basın öncesi mizah çeşitlerini kapsamaktadır. 1830'lardan itibaren matbaanın yaygınlaşması, mizahın gelişmesini sağlamıştır. Nasrettin Hoca'nın fıkralarının da olduğu pek çok fıkra ve hikâye bu dönemde basılmaya başlanılmıştır. Matbaanın gelmesi ve kullanılması, mizahın gücünü de artırmıştır (Öngören, 1983, 53-71).

1870 yılında Namık Kemal ve Teodor Kasap tarafından çıkartılan ilk mizah dergisi *Diyojen* İstanbul'da yayınlanmıştır (Yardımcı, 2010, 7). Kurtuluş savaşı dönemlerinde Meşrutiyet mizahının gelenekleri çökmüştür. Cumhuriyet mizahının ilk biçimlenişi belirmeye başlamıştır. İkinci Dünya savaşı nedeniyle mizah yön değiştirmiştir. 1945-1950 yılları arasında yaşanan mizah gelişimi genç Cumhuriyetin mizah kadrolarının oluşumuna öncülük etmiştir. Yine bu dönemde yazılı basında çeşitli mizah ve karikatür dergileri basılmaya başlanmıştır (Yardımcı, 2010, 8-9).

2.1.2. Mizah Kuramları

Tarih boyunca mizahla ilgili birçok kuram ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki, en eski gülme kuramı olan üstünlük kuramıdır. Platon ve Aristo'nun öcülüğünü yaptığı ve yapılandığı kuram daha sonra pek çok bilim adamı tarafından geliştirilmiştir.

Morreal (1997, 8), *Gülmeyi Ciddiye Almak* adlı eserinde Platon'un görüşlerine yer verir. Platon, gülmeyi insani şeytanlık ve budalalık olarak gördüğünü belirtir. İnsanı gülünç kılan şey kendini bilmemesidir. Kendini olduğundan fazla gören insanlar gülünçtür ve güldüğümüz zaman insani yanımızı yitiririz.

Morreal (1997, 10) 'in verdiği bilgilere göre Aristo da benzer görüşlere sahiptir. Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konan üstünlük kuramı Hobbes'in de kuramı güçlendirdiği modern döneme kadar uzanmıştır. Morreal (1997, 10-12) kitabında Hobbes'e ait gülmenin kazanılan bir savaşımın ardından gelen zaferle bir çeşit kendini kutlama olduğu ve Anthony Ludovicini'nin gülmenin insanın çevresine olağanüstü uyum duygusu olduğu görüşlerine yer vermiştir. Üstünlük kuramına göre kendimizi fiziksel durum, zekâ ya da başka insani özellikler yönünden üstün gördüğümüz kişilere güleriz. Bu aslında bir tür olayları alaya almadır (Morreal, 1997, 22).

Gülme kuramlarından bir diğeri de uyumsuzluk kuramıdır. Dinleyici ya da okuyucu gerçekleşecek olayın sonucu ile ilgili bir beklenti içerisinde. Eğer olay beklenenden farklı gelişirse, insanda şaşkınlık yaratır. Beklenen şeyin tersi bu durumsa insanı güldürür. Uyumsuzluk kuramının temelini oluşturan bu düşüncelerdir. Morreal'e göre uyumsuzluk kuramı "Umulmadık bir zamanda mantıksız ya da uygunsuz bir şeye gösterilen zihinsel tepkidir" (Morreal, 1997, 24).

İlk kez Aristo tarafından ortaya atılan bu kuram Kant, Henry Bergson ve Schopenhauer gibi filozoflar tarafından da savunulmuştur. Schopenhauer, zihinsel düzeyde oluşan gülmenin gerçek nesneler arasındaki uyumsuzluğun aniden algılanması sonucu ortaya çıktığını ve gülmenin kendisinin de zaten bir uyumsuzluk olduğunu savunmaktadır (Morreal, 1997, 25-26). Bergson (2013, 70) ise bir şeyin tersine çevrilmiş olmasının komiği oluşturan unsurlardan biri olduğunu, yani komiğin beklenilenin tersini yapmakla ortaya çıktığını savunmaktadır. Fakat her uyumsuzluk gülme dürtüsünü başlatmadığı gibi bu kuram da tek başına gülmeyi açıklamak için yeterli değildir.

Rahatlama kuramında gülme fizyolojik olarak değerlendirilir. Morreal, rahatlama kuramını gülmenin fiziksel biçimi ve bunun biyolojik işlevi olarak ele almıştır. Aslında bu kuramı ilk ele alanlardan biri de psikolojik baskı ve baskılardan kurtulmada gülmenin rolünü araştıran Alexander Baindir. Kuramın izlerine Shaftesbury'nin "Nükte ve Mizahta Özgürlük" adlı makalesinde de rastlanır (Morreal, 1997, 32-33). Sigmund Freud (1976, 140) "cinsellik ve düşmanlığın baskı altında tutulan gülmeyi ortaya çıkaran yegâne itkiler" olduğundan bahseder (Freud, 1976, 140'dan aktaran Morreal, 1997, 34). Birikmiş olan duygusal enerji rahatlama kuramına göre gülme yoluyla boşaltılır. Bu üç ana kuramdan sonra gülme Morreal, Bergson, Hobbes, James gibi düşünürler tarafından psikolojik boyutun irdelendiği yeni kuramlar çerçevesinde de incelenmiştir. Ama sonuç Morreal (1997, 58)'in de ifade ettiği gibi kuramların gülmenin tüm durumlarını açıklamak için yeterli olmadığı görüşünde yatmaktadır.

2.1.3. Mizah Türleri

Mizah kültüre bağlı olarak toplumlar da değişik türlerde ortaya çıkmıştır. Yazının olmadığı dönemlerde sözlü gelenekle başlayan bu olgu matbaanın bulunmasıyla yazılı kültüre aktarılmaya başlanmıştır. Sözlü mizah konuşmalarda yer almaktadır. En geniş ve en çok kullanılan mizah türüdür denilebilir. Bu mizah türü daha çok bilmeceleri, tekerlemeleri, manileri, halk söyleyişlerini, fıkraları içerir. Bundan başka orta oyunları, pandomim, taklit gibi gösterilerin yer aldığı görsel mizah vardır. Görsel ve sözel aktarımların söz konusu olduğu şiir, fıkra, hikâye, şaka, karikatür içerikli ürünlerin yer aldığı mizah türü ise yazılı mizahtır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak, komedi filmler, mailler, klip ve internet ortamındaki sunum ve esprili paylaşımlar da buna eklenmiştir.

Öngören (1983, 39) mizah çeşitlerini latife, nükte, şaka, iğne ve taş, hiciv, alay ve halt olarak sıraladıktan sonra şu tanımlamalara yer vermiştir: Latife, 'Hoş, yumuşak' kökünden kaynaklanmış olan bir kelimedir ve 'incitmeyen, nazik espri' anlamındadır. Nükte ise, "Bir sözün veya düşüncenin yanlış olması durumunda karşıdakinin hakettiği bir imkândır ve ölçüsü zarif oluşu ile" (Öngören, 1983, 40) şeklinde tanımlanır. Şaka, kişiler arasında özel bir dostluk amaçlayan bazen gerçek bazen ürküntü verici, eğlence üreten bir eğlence zinciridir. İğne ve taş, üstü kapalı eleştiri olarak özetlenirken, hiciv Öngören tarafından kelime ve kelime oyunları ile gerçekleştirilen açık bir saldırı simgesi olarak tanımlanmaktadır. Alay ölçüsü inceliğinde olan,

farkettirmeden yapılan bir ifade sanatı iken yapısı itibariyle şakaya benzemesine rağmen olayların gerçekliği sebebiyle ondan ayrılan halt ise “münasebetsiz söz söylemek” anlamındadır. (Öngören, 1983, 40-41).

Bu tanımlamalar haricinde farklı mizah türleri ve farklı kişilere ait farklı mizah türü tanımlamalarından söz etmek de mümkündür. Örneğin, Bergson (2013, 72-74) için nükte ancak dikkat edildiğinde anlaşılan bir söz ve anlamdır ve bu anlam çoğu zaman gizlidir. Morreal (1997, 105) ise mizahın gelişmiş biçimi olan nükte için “düşüncelerle oynamak” ifadesini kullanmaktadır. William Hazlitt’e göre ise nükte “uyumsuz düşüncelerin bir amaç için birbirleriyle kaynaştırılmalarıdır” (Hazlitt, 1920 Lecture 1’den aktaran Morreal, 1997, 105).

2.1.4. Mizah Alanı İçinde Fıkra

Mizahın değişik türleri vardır. Bunların başlıcaları fıkra, karikatür, mizahi şiir, mizahi hikâye, kukla, komedi ve yazısız karikatür olarak özetlenebilir. Fıkra bu türler içinde eğlence ve hoşgörü sağlayan, en olmadık durumları bile sembolik yapısıyla kolayca taşıyabilen bir tür olarak karşımıza çıkar (Öngören, 1983, 45). Dursun Yıldırım (1988, 222) ’ın tanımına göre fıkra konusu gerçek hayatla bağlantılı olan, insani kusurları ve günlük yaşamda ortaya çıkan çarpık ve gülünç durumları mizah yoluyla aktaran içeriğinde dramatik olayların da yoğun olarak yer aldığı, genellikle bir tip etrafında oluşturulmuş kısa sözlü anlatılardır şeklinde özetlenebilir. Fıkralar toplumun değer yargılarına uymayan tutum ve davranışları tenkit etmektir. Fıkra hiç şüphesiz mizahın en önemli türlerindendir. Hayatın her alanını içine alabilen fıkralar âdeta toplumun bir aynasıdır. Her milletin kendi sosyo kültürel ve karakteristik yapılarına özgü fıkraları ve kahramanları vardır. Fıkranın da mizahta olduğu gibi pek çok tanımı vardır. Bu konuda pek çok araştırmaları olan Sakaoğlu (1992, 5) ‘na göre fıkra gülen bir kelime, gülen bir kavramdır. Pertev Naili Boratav (1969, 92) fikrayı, “sırası düşünce herhangi bir düşünceyi örnek vererek güçlendirmek, karşısındakini ona inandırmak yanıldığına tanık göstermek, herhangi bir durumu açıklamak gibi vesilelerle anlatılan hikâyeler” şeklinde tanımlamaktadır.

Gülme unsuru fıkranın en belirleyici özelliklerinden biridir. Özünlü (1992, 194) gülmece türü metinlerin yüzeysel ve alt yapı olmak üzere olarak iki ayrı metinden oluştuğunu belirtmekte ve iki metnin çakıştığı noktanın gülünen nokta olduğunu ifade etmektedir.

Fıkraların işlevleri genel olarak eğlendirme, ders vererek öğretme, gelenek göreneklerin kısacası kültürün gelecek kuşaklara aktarılması, toplumsal ve kişisel baskıları silmek adına eleştirmek olarak özetlenebilir. Dolayısıyla fıkralar bir toplumun zekâsını, değer yargılarını, hayata bakışını, felsefesini ve tarihini ortaya koyar.

Yazılı kaynaklarda ilk olarak Kaşgarlı Mahmud' un *Divan-ü Lûgatit Türk* adlı eserinde 'küg' ve 'külüt' kelimelerinin fıkra karşılığında kullanıldığı tespit edilmiştir. Yine fıkra için daha sonraları latife, hikâyet, gülüt kelimeleri kullanılmıştır. Yine XVI. yüzyıl itibariyle Anadolu'da bu fıkralara latife denmiş, çoğulu olarak da letaif terimi kullanılmıştır. XIV.yüzyıldan sonra fıkra adı da kullanılmaya başlanmıştır (Özkan, 1983, 134).

Fıkra, 19.yüzyılın sonlarından itibaren üzerinde çok yönlü olarak çalışılan bir konu olmuştur. Fıkranın ayrı bir tür olarak değerlendirilmesi ise 1950'li yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Türk edebiyatında sözlü ve yazılı gelenekte fıkra köy odaları Türk kültür hayatında mühim bir yeri olan eğlence yerlerinden biri belki de başta geleni idi. Burada fıkra anlatıcılar tarafından fıkra anlatılırdı (Sakaoğlu, 1992, 57). Önceleri sadece eğlence amaçlı yapılan sözlü kültürün öyküleme ve dolaylama yoluyla oluşturduğu bu sosyal iletişimde olumlu rolü olan şaşırtma ve yergi ile güldürmeye ya da düşündürmeye yarayan fıkralar yazılı kültüre geçişle tükenmemiş kitle iletişim araçları ve çeşitli yayın alanlarında da devam etmiştir.

2.2. Mizahın Çevrilebilirliği

Çeviri, tarih boyunca farklı toplumları birbirine yakınlaştıran bir etkinlik olmuştur ve kültürel pek çok alışveriş çeviri aracılığıyla sağlanmıştır. Bu yüzdendir ki kültür ve çeviri arasında yakın bir ilişki olmuştur. Çeviri sadece bir anlamın bir dilden bir diğerine aktarılması değil aynı zamanda bir kültürün aktarılmasıdır ve kültürler arası bir iletişimdir. Çevirinin yalnızca diller arası bir aktarım olmadığını birçok bilim insanı, araştırmacı ve dilbilimci de ifade etmiştir. Berke Vardar, çeviri tanımlamasıyla bunu şöyle ifade etmektedir:

“Çeviri bütün çağlarda karşımıza çıkan bir etkinlik, çeşitli uygarlıklar arasında köprü kuran, değişik toplumlardan bireyleri birbirine yakınlaştıran her türden ekin sel değeri içinde oluşturduğu tarihsel toplumsal çevrenin dışına taşıyan o çevreden olmayan kişilerin yararlanmasına sunan bir uğraş alanı, ekinler arası bir iletişim, bildirişim aracıdır” (Vardar, 2001, 107).

Başka bir tanıma göre de çeviri yalnızca anlamın aktarılması değildir. Çeviri, “Başka dillerin tanımlandığı başka dünyaların tanıtılmasıdır” (Göktürk, 2016, 15). Çeviri bir anlamda toplumların öğrenme ihtiyacını da karşılar ve başka bir kültürü tanıma imkânı sağlar. Böylece farklı kültürlerin birbirleriyle iletişim kurması ve birbirlerini tanıyıp anlaması da sağlanmış olur. Çevirinin diller ve kültürler arası bir aktarım olması onun çok boyutlu bir eylem olduğunun da göstergesidir. Çevirinin bu özelliği, aynı zamanda toplumlara farklı kültürleri kendi kültürleriyle karşılaştırarak dünyaya farklı bakış açılarıyla bakabilme imkânı da sunar.

Latince bir kelime olan kültür, anlamsal olarak geniş bir kavramdır. Toprağı hazır hale getirmek demektir. Bu yüzden bir dönem kültürü ifade etmek anlamında “ekin” kelimesi kullanılmıştır. Çeviride hâla ürün anlamı teşkil ettiği için kültür kelimesinin karşılığı olarak bu kelimeye rastlamaktayız (Rifat ve diğ., 2010, 60). Türkçe sözlük (1998, 1436)’te ise kültür, “Tarihi, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan manevi değerler ve bunları yaratma ve sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Aksan (2008, 15) *Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü* adlı çalışmasında Taylor’ın kültürü toplumun inançları, sanatı, ahlakı, yasaları, gelenekleri ve alışkanlıkları ve eğilimlerini kapsayan bir bütün olarak gördüğü bilgisini vermektedir. Bozkurt Güvenç (2016, 129) *İnsan ve Kültür* adlı eserinde, kültürün White’a ait “Kültür, maddi öğelerin, davranışların, düşünce ve duyguların simgelerden oluşan, simgelere dayalı bir örgütlenmesidir” tanımına yer vermiştir (White, 1949, 363’den aktaran Güvenç, 2016, 129). Bir başka tanıma göre ise kültür, “İnsanların arasında çeşitli düzeylerde alışverişi, bildirişimi sağlayan simge ve değer dizgeleri bütünüdür” (Vardar, 2001, 51).

Dünyaya gelen her insan dilini, dinini, sosyal yaşantısını, topluma ait görgü kurallarını, manevi değerlerini ve yaşama dair pek çok bilgiyi belirli bir kültür kalıbı içerisinde edinir. Kültür toplumsal bütünleşmeyi sağlar ve toplumsal yaşamın sürdürülebilmesinin en önemli koşullarından biridir. Geniş anlamıyla kültür, bir toplumun töreleri, normları, kural ve kanunları, örf ve âdetleri, yaşam tarzı, gelenek ve görenekleri, yaşadığı coğrafya, duyguları, jest ve mimikleri, kıyafetleri ve aksesuarları, inançları, sembolleri, yiyecek ve içecekleri, tarihi geçmişi, bayramları, değer yargıları, efsaneleri, destanları, ağıtları, sanat eserleri, edebi ürünleri, bayrağı gibi pek çok kavramı içine alan bir bütündür. Kültür böylece bizden neyi yapır

yapamayacağımızdan neye, kime saygı gösterip, neleri doğru veya yanlış, neleri güzel, sayacağımızı ya da ayıp kabul edeceğimizi belirler. Toplumsal hayatımızı bu denli etkileyen kültürü belirleyense dil, coğrafi konum, tarihi geçmiş, aile ve akrabalık ilişkileri gibi unsurlardır. İnsanı diğer canlılardan, toplumu ise diğer toplumlardan farklı kılan kültürdür. Kültür, toplumlara ‘biz’ bilincini verir, kimlik kazandırır ve en önemlisi toplumun devamlılığını sağlar.

Mizah da tanımlarında ifade edildiği gibi içeriğinde âdetler, gelenek ve görenekler, semboller gibi topluma ve kültüre özgü birçok kavramı barındırmaktadır. Nash (1985, 12)’in söylemiyle mizah sosyal bir oyundur. Ona göre, mizah, mizahı yapan ve dinleyici arasında bir miktar gerçeğe dayalı bilgi içerir. Bu ortak tarih bilgisi olabilir. Mizahı yeterince anlayabilmek için bu bilgiye ihtiyaç vardır. Nash bu bilgiyi “Kültürel tarih ve şakanın kültürü” şeklinde ifade eder (Nash, 1985, 2-4). Mizah sosyal bir olgu olduğu için aynı sosyal geçmişi paylaşmayan toplumların birbirlerinin mizahını anlaması güçtür.

Patrick Zabalbesacoa (2005, 189) *Humor and Translation-An Interdiscipline* başlıklı makalesinde mizah çevirisini disiplinler arası bir alan olarak değerlendirmektedir. Ona göre mizahın çevrilebilirliğini etkileyen pek çok değişken vardır fakat dil ve kültürlerarası farklılıklar bu etmenlerin en başında yer almaktadır. Ona göre her iki toplumda da metin kullanıcıları aynı bilgi, değerler ve beğenileri paylaşıyorlarsa aynı veya benzer mizah anlayışından bahsetmek mümkündür. Dina Tranavska da aynı konuya değinmiş şunları söylemiştir:

“Her iki kültürde bulunan semboller üzerinde uzlaşmış olduğundan ilgili kültüre mensup kişilerce dilsel göstergelerin içeriği rahatlıkla alımlanabilir. Ancak kültüre ait bu semboller alıcı tarafından çözülmekçe kültürü tanımak dolayısıyla o sembollerle yapılan mizahı anlamak güç olacaktır. Ayrıca dilin kültürel özelliklerini yansıtan deyimleri, ifadeleri, içinde kullanıldığı bağlam ve diğer öğelerle olan birlikteliğini o toplumun kültürü hakkında bilgi sahibi olmadan anlamak da güç olacaktır” (Tarnavska, 2010, 22’den aktaran Asutay, Atik, 2014, 1256).

Nesin (1973, 29-30) de konu ile ilgili benzer düşüncelere sahiptir. Ona göre toplulukların yaşadıkları ülkenin iklimi, coğrafyası kültürlerini etkilemekte ve gülmecelerinin doğmasında ve üretilmesinde değişiklikler yaratmaktadır. Bu yüzden bu ortak düşünce ve mizahı anlamak zordur ve bazen bir dilden bir başka dile çevrilemeyebilir. Susan Bassnet (2002, 38-44) “Translation Studies” adlı kitabında çevrilemezliği ortaya çıkaran sebepler üzerinde durmuş, bu durumlarda çevirmene

önemli görev düştüğünü çünkü çevirmenin bu metinler için yaratıcılığını kullanarak kusurları, belirsizlikleri giderip orijinal metni açıklığa kavuşturabileceğini söyler.

Sonuç olarak mizahi ürünlerde sıkça yer alan kültürel öğelerin çevirisinde her iki kültürün de kültürel değerlerinin çok iyi bilinmesi gerekir. Kültürel değerler, kültüre ait sembolleri, kodları, inançları, farklı gelenek ve görenekleri, hitap şekillerini, sözcük türlerini, tarihi bilgileri içerir. Örneğin her kültürün kendine özgü mizah anlayışı, kendine özgü atasözleri ve deyimleri vardır. Kültür yüklü bu ifadelerin çözümü ve tercümesi kolay değildir. Çünkü bir başka kültür, bunları bizim anlamlandırdığımız şekilde anlamlandıramayabilir. Anlam, konuşma dilinde tonlamasıyla, beden dilinde jest ve mimikleriyle, yazı dilinde ise beraber kullanıldığı kelimeler ve bağlamıyla bir bütündür.

Kaynak ve erek kültür hâkimiyeti olmadan iyi bir çeviri ürünün ortaya çıkması mümkün değildir. Bu bağlamda çevirmene önemli görevler düşmektedir. Bu önemli görevlerden biri de kaynak kültür ve erek kültürün arasındaki farklılıkların bilincinde olarak erek kültür okuyucusunun algılamasını zorlaştıran etkenlere çözüm yolu bulabilmek adına kültürel bilgisini genişletmek, araştırmak ve araştırdıklarını sunmaktır. Böylece çeviri bilimin işlevlerinden biri olan bir toplumun kültürünü diğer bir topluma iletme, yani kültürler arası iletişim de gerçekleştirmiş olacaktır.

Cemal Demircioğlu, çevirmenin bu önemli rolünü *Çeviribilimde Tarih ve Tarih Yazımı* adlı eserinde Vermeer'in 'kültüre-özgü' çeviri yaklaşımıyla şöyle özetlemektedir:

“Çevirmen, hedeflenen amacı kültürlerarası iletişim açısından nasıl gerçekleştireceğini bilen uzman kişidir. Böylece çevirmen, hedeflenen amacı iletişim açısından gerçekleştirmek, toplum ve edebiyat geleneğine biçim, içerik ve anlam açısından yeni yaklaşımlar getirmek ve erek kültürü zenginleştirmek üzere kültürel bir sorumluluk üstlenir; “trans-kültürel” faaliyetin önemli bir aktörü olur” (Demircioğlu, 2016, 24).

Çevirinin dil ve kültür olarak iki boyutu vardır. Bir metni kültürel boyutta incelemek çok yönlü bir çalışma gerektirir. Çevirmen kültürel unsurların çevirisinde kültürel farklılıklardan kaynaklı pek çok sorunla karşılaşabilir. Kelimelerin farklı kullanılışı, içinde bulundukları bağlam, yan anlam ve mecâzi anlamların yoğunlaştığı atasözü ve deyimler, hitap kelimeleri, ilişki biçimleri, kültürel ve tarihsel dokusu olan kelimeler çevrilmesi güç unsurlardır. Bu noktada çevirmenin sadece kelimelerin anlamını ve işlevsel değerini biliyor olması yeterli gelmez. Kelimenin kültürel, arkaik, yerel, mecâzi, mizahi, çağrışımsal anlamları hakkında da yeterli bilgisi olması gerekir.

Kelimelerin veya ifadelerin içinde bulunduğu bağlam çevirmen tarafından dikkate alınmadığı takdirde erek kültür okuyucuları tarafından yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilir. Bu yüzden çevirmen çevireceğı metni ve ifadeleri bulunduğu kültür bağlamı içerisinde değerlendirmelidir. Kelimeler evrensel anlam içerseler dahi kültürel boyutta anlamları farklı olabilir. Çevirmen bunları göz önünde bulundurarak çeviriyi yapacağı kültürün sembolleri, tarihi geçmişı, örf, adet ve gelenekleri, yaşam biçimi hakkında da derin bilgi sahibi olmalıdır.

Dillerin farklı dünya görüşleri ve kültürleri yansıtmaları sebebiyle bir dilden diğerine çeviri yapmak zordur. Çevirmen bu zorluğun üstesinden gelerek erek dile aktaracağı kültürün boşluklarını doldurabilmek adına dipnot, parantez açıklama, ön bilgi, önsöz, sonsöz, ek sayfa gibi bölümlerde açıklamalar yapmaktan kaçınmamalı, gerekli olduğu durumlarda kültürel kelimeleri aynı şekliyle bırakmak gibi birtakım tekniklerle kaynak kültüre ait bilgiler vermelidir. Bu çeviri ürünün daha anlaşılır olmasını sağlayacak ve çevirmenin kültürler arası iletişim ve aktarım rolünü başarılı bir şekilde gerçekleştirmesine katkı sağlayacaktır.

3. NASREDDİN HOCA VE FIKRALARI

3.1. Nasreddin Hoca ve Fıkraları Üzerine Yapılan Çalışmalar

3.1.1. Nasreddin Hoca

Ünü Türkiye sınırlarını aşmış olan Nasreddin Hoca Türk Halk edebiyatının en bilinen fıkra tipidir. Bugün hocanın hayatı hakkındaki bilgiler yetersiz olmakla beraber genellikle 13. yüzyılda yaşamış olduğu kabul edilir. Bu dönem Selçuklular devrine ve Alâaddin zamanına tekabül etmektedir. Rivayete göre Nasreddin Hoca 1208’de Sivrihisar’ın Hortu köyünde doğmuştur. Babası o köyün imamı Abdullah Efendi, annesi ise Sıdika Hanımdır (Gölpınarlı, 2017, 10). Hoca Konya medresesinde, o Seyyid Mahmud Hayranî’den dersler almıştır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Sivrihasar ve Akşehir’de hocalık, kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunan Nasreddin Hoca 1284 yılında ölmüştür. (Çotuksöken, 2003, 12).

Sakaoğlu ve Alptekin (2014, 55-56)’in verdiği bilgilere göre Nasreddin Hoca Akşehir’de oturduğu yıllarda birkaç kez evlenir ve çocuk sahibi olur. Diğer bir bilgi ise Nasreddin Hoca’nın eşinin Akşehir/Kozağaç mahallesi mezarlığında metfun olduğudur.

Mustafa Duman (2008, 15) ’ın vermiş olduğu bilgilere göre adı 15. yüzyıldan itibaren yazılı kaynaklarda geçmeye başlayan Nasreddin Hocadan söz eden ilk yazılı kaynak Ebül Hayr-i Rumi’nin 1480 yılında bitirdiği “Saltuknâme” adlı eseridir. Eserde hocanın tanınmış olduğu ve latifelerinin kitap haline getirildiği bilgisi yer almaktadır. Ayrıca bu eser onun tarihi kişiliğinin yanı sıra fikri kişiliği hakkında da bilgi vermektedir. 16. yüzyıldan itibaren Nasreddin Hoca Fıkraları yazma kitaplar haline getirilmiştir. Bu kitaplardan en eskisi “Hikayet-i Kitab-ı Nasreddin” olup bugün Türkiye ve dünyanın çeşitli kütüphanelerinde mevcut 68 tane Nasreddin Hoca yazması bulunmaktadır. Bu yazmalardan birisi Hollanda’da Groningen kitaplığında bulunmaktadır. Groningen yazması olarak tanımlanan eser tarihsizdir (Duman, 2008,

15-18). Nasreddin Hoca yazmaları 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürmüştür (Duman, 2008, 75).

Boratav (2018, 20) 'ın *Nasreddin Hoca* adlı eserinde sunduğu bilgilere göre Oxford'da Bodleien Kitaplığında içinde 43 hikâyenin olduğu 185 nolu bir yazma, Paris Devlet Kitaplığında 12 yazma mevcuttur. Ayrıca Paris Bibliothèque Nationale'inde 5 yazma, Berlin devlet kütüphanesinde 2 yazma, Cambridge'de de 1 yazma, Leyden ve Viyanada da 2 yazma mevcuttur. Türkiye Türkçesi ile de el yazması kaynaklar olduğunu vurgulayan Boratav, bunların bir tanesinin Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde yer aldığını, yazmanın 155 hikâyeden oluştuğunu ve 147'sinin Nasreddin Hoca ile ilgili olduğunu ifade etmektedir. Elmalı Kütüphanesinde de tarihsiz bir yazma eser yer almaktadır (Boratav, 2018, 63). Sâim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin (2018, 333-380) de yazmış oldukları *Nasreddin Hoca* adlı eserlerinde Türkiye ve Yurt dışındaki yazma eserler, Nasreddin Hoca ile ilgili basma eserler, matbu kitaplar ve basılı yayınlar hakkında geniş bilgiler vermektedirler. Yine bu konu ile ilgili olarak Bekir Şahin (2005) de bir bildiri yayınlamış olup bildirisinde Türkiye'de değişik kütüphanelerde bulunan Nasreddin Hoca el yazmalarını tanıtmıştır.

Tokmakçioğlu (1991, 17) 'nun vermiş olduğu bilgilere göre ise Nasreddin Hoca baskılarının en eskileri 1837 yılına rastlar. Bunlar İstanbul'da Matbaai Âmire, Mısır'da Bulak basmalarıdır. Bunları takiben sayısız taş basmaları gelmiştir. Türkiye'de Latin Harflerinin kabulüne kadar bu taş basmalar devam etmiş, 1883'te Mehmed Tevfik'in *Letaif-i Nasreddini* 1885'te ise Hazine-i Letaif eserleri yayınlanmıştır. M. Fuad Köprülü'nün 1918 yılında yayınlanan *Nasrettin Hoca* adlı eseri Türk dünyasında ilk bilimsel çalışma olmuş, fıkralar akıcı bir anlatımla şiir halinde sunulmuştur. Bahai Veled Çelebi tarafından yayınlanan Hoca Nasreddin (İstanbul-1926) birçok tercümelere esas olmuştur.

Mevlevî şairi Burhaneddin'in *Letaif-i Nasreddin Hoca* adlı eserinde Hoca'nın fıkraları tasavvufî bakış açısıyla yorumlanmıştır. Şemseddin Sami *Kamus'ul Âlâm* 'da Nasreddin Hoca'nın Selçuklular döneminde yaşadığını belirtmekte ve tarihi bir kişilik olduğuna vurgu yapmaktadır. Yine Hasan Efendi'nin *Mecmua-yı Maarif* adlı kitabı, Güvahi'nin 'Rendnâme' eseri, Lami Çelebi'nin 1531'de yazdığı *Letaif* eseri

Nasreddin Hoca fıkralarının yer aldığı ilk eserlerdendir (Özçelik, 2008, 22-23). Evliya Çelebi de seyahatnâmesinde Nasreddin hocadan bahsetmektedir (Özçelik, 2008, 61).

Cumhuriyet döneminde neşredilen Nasreddin Hoca latifelerinin bir kısmı halk ağzından derlenmiş ve yazı diline geçirilmiştir. Diğer bölümü ise fıkraların asıllarından itibaren o zamanki cemiyet içinde münevver kabul edilen kişilerce yazıya geçirilenler ve müstensihlerin çoğalttığı fıkralardır (Özkan, 1983, 159).

Cumhuriyet dönemi ve sonrası için Abdalbaki Gölpınarlı'nın *Nasreddin Hoca*, Alpay Kabacalı'nın *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca*, Saim Sakaoğlu'nu ve Ali Berat Alptekin'in *Nasreddin Hoca*, M.Sabri Koz'un *Nasreddin Hoca'dan Fıkralar*, Şükrü Kurgan'ın *Nasreddin Hoca*, Pertev Naili Boratav'ın *Nasreddin Hoca İlhan Başgöz'ün Nasreddin Hoca*, Orhan Veli Kanık'ın *Nasrettin Hoca Hikayeleri*, Erdoğan Tokmakçıoğlu'nun *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* Eflatun Cem Güney'in *Nasreddin Hoca Selami Şimşek'in Nasreddin Hoca ve Tasavvuf* Mustafa Duman'ın *Nasrettin Hoca ve 1555 Fıkrası*, Mustafa Özçelik'in *Anadolu Halk Bilgesi Nasreddin Hoca* adlı eserleri örnek gösterilebilir.

3.1.1.1. Nasreddin Hoca'nın Kişiliği

'Yardım, zafer' anlamlarına gelen Nasr kelimesinin din ile birleşiminden oluşan 'Nasreddin' kelimesi Allahın dine yardımı, dinin zaferi anlamlarına gelmektedir. Hoca ifadesi ise din adamı, öğretici, usta, üstâd dini bilgisi kuvvetli, imam gibi anlamlar ihtiva etmektedir (Özçelik, 2017, 17). Ayrıca hoca ifadesinin 13. yüzyıl döneminde 'tüccar, satıcı, büyük ticaret erbabı' için de kullanıldığı bilgisi sunulmaktadır (Şimşek, 2011, 40). Bazı fıkralarda Hoca kelimesi yerine geçen 'Efendi' kelimesi ise okumuş, tahsil yapmış, terbiye görmüş kişi anlamlarına gelmektedir (Özçelik, 2017, 18).

Hoca, temel dini bilgiler, okuma, yazma, Arapça ve Farsça konusunda bilgilidir. Kurân-ı Kerim-i ezberlemiş, fıkıh ve kelam ilimleri konusunda öğrenim görmüştür (Özçelik, 2017, 21). Nasreddin hoca adının da kendisini yansıttığı gibi imamlık yapmış, müderris olarak medreselerde ders vermiş, kadı sıfatıyla mahkemelerde görev yapmıştır. Hatta ticaretle de uğraşmış, bunların dışında terzi çıraklığı, çiftçilik, bakkalcılık, pazarcılık ve hatta halk hekimliği de yapmıştır (Özçelik, 2017, 25-26).

Hoca hayatının bir dönemini varlık içinde geçirmiş olsa da fıkralarından da açıkça görüldüğü gibi o devrin ekonomik şartları da göz önünde bulundurulduğunda ömrünün

büyük bir bölümünü yoksulluk içinde geçirdiğini söylemek daha doğru olacaktır. Buna rağmen o hayata daima iyimser ve olumlu bakış açısıyla bakmaya çalışmıştır.

Hoca tahsilinin büyük çoğunluğunu Konya’da yapmıştır. Özçelik (2017, 48) Nasreddin Hocayı “O içimizden biridir. Yalan, şarlatanlık, şımarıklık, kurnazlık, fitne, zorbalık, kandırmaca onda yoktur. Birleştirici, barışçı, kibar ve merhametlidir” ifadeleriyle anlatır. Nasreddin Hoca’nın en önemli özelliği nüktedan olmasıdır. Güldürürken insanlarla alay etmeyi amaçlamaz. Asıl amacı düşündürmek ve güldürürken ders vermektir. Yanlışları eleştirir fakat bunu yaparken kendi özeleştirisini de yapmasını bilir. Cimri değildir ama tutumludur. Zorluklara rağmen şükreden bir yapıya sahiptir. Dinin istismarına karşıdır. Bunu yapanları ciddi şekilde uyarır. Halkın yanındadır ve iyi bir gözlemcidir. Zulme, adaletsizliğe, haksızlığa, kibre, dış görünüşe göre değerlendirmeye tahammül edemez (Özçelik, 2017, 48-51).

Nebi Özdemir (2010, 28-32)’e göre Hoca Türk halk felsefesinin sembolü, “Türk düşünce sisteminin bilgeler bilgesidir”. Nasreddin Hoca uluslararası olduğu kadar nev’i şahsına münhasır bir mizah kahramanıdır. Nasreddin Hoca hakkında birçok incelemeler yapmış olan Abdülbaki Gölpınarlı onun kişiliği hakkında şöyle demektedir:

“...Her ne olursa olsun, Hoca perdecileri olan harem ağalarının dolaştığı haremelerde, beyaz topuklu, yalın yüzlü hizmetçilerin, naz ile hırâmân olduğu saraylarda yaşamış bir tip değildir. Hoca dert çeken, acıkan, ağlayan, bezen, uman, isteyen, inanan ve sırasında inancıyla alay eden, efkarlanan ve sırasında efkarını bir nükte ile boğan halktır; hem de tarih boyunca halk...” (Gölpınarlı, 2017, 13).

Nasreddin Hoca bir din adamıdır. Bunu hemen hemen tüm fıkralarında görürüz. Dini ve ahlaki mesaj veren fıkraları çoktur. Bu fıkralarda hocanın dini bilgilere hâkim olduğu görülür. Halk hocaya dîni pek çok konuda soru sorar ve danışır. Hoca’nın fıkralarında geçen gusül, cenaze namazı, telkin, ezan, cami, vaaz gibi pek çok kelime onun dini kimliğini gözler önüne serer. Hoca dini istismar edenlerin daima karşısındadır. Hurafelere karşıdır. İbadetin görüntüde değil özde yapılması taraftarıdır. Hoca’nın dini kimliğinin yanı sıra eğitimci yönü de vardır. Nasreddin Hoca’nın tüm fıkraları eğitici ve öğretici amaç taşımaktadır. Örneğin ‘kavuk’ fıkrasında her işin bir uzmanlık gerektirdiğini karşısındakine davranış metoduyla öğretmeye çalışır. Burada aynı zamanda empati yöntemini de kullanır. Fıkraların gayesi yalnız güldürmek değil aynı zamanda derin ve ince duygularla düşündürmektir.

Zaman zaman hocanın hukukçu yönünün de fıkralara konu olduğunu görürüz. Kadıların rüşvet yemeleri, özel hayatlarına dikkat etmemeleri, dürüst davranmamaları hocanın fıkralarında eleştirdiği konular olmuştur. Nasreddin Hoca'nın hukukçu kimliği fıkрасında da geçen ve bir fıkıh kitabı olan Kudûri'yi okutmasından, hocaya hukuki pek çok konuda danışılması, gölge kadılığı yapmasından da anlaşılır. Hoca islâm hukuku kurallarını iyi bilmektedir.

Hocanın almış olduğu eğitimle alakalı olarak tasavvûfî bir yönü de vardır. Birçok eski ve yeni kaynakta Hoca için “Evliyadan bir zat-ı muhterem” ifadesi kullanılır. Fakat onun tasavvuf anlayışı hayatın ve günlük hayatın gerçeklerinden kopuk değildir. Mevlâna ve Yunus Emre’de görülen bu özellik Nasreddin Hoca'da da bu geleneğin bir yansımasıdır. Mehmet Önder de onun tasavvufa meraklı bir halk adamı olduğunu ifade etmektedir. Tasavvufun ana ilkesinin büyüklenmek değil tevazu olduğunu bize “keramet” adlı fıkрасında ifade eder (Özçelik, 2017, 62-63). O hayatı sadece kitabi bilgilerle yorumlamaz. Tecrübelere, ilme, akla farklı bakış açılarına da önem verir. Şimşek (2011) ‘Nasreddin Hoca ve Tasavvuf’ adlı eserinde Nasreddin Hoca'nın yaşamış olduğu dönemin de etkisiyle tasavvuftan etkilendiğini belirtmiş, onun latifelerinde işlenen temalar ve şerhleri üzerinde durmuştur. Abdurrahman Güzel (2005, 41-51) ise *Nasreddin Hoca'nın Eserlerinin Dini-Tasavvufî Açısından Bir Kısa Değerlendirmesi* adlı makalesinde onun Tasavvufî yönüne vurgu yapmış, bazı fıkralarının tasavvufî açıklamalarına yer vermiştir.

Nasreddin Hoca'nın renkli kişiliğinin diğer bir yönü ise felsefî yönüdür. Durmuş *Güldürünün Saklanan Gerçeği ve Nasreddin Hoca Fıkralarında Sosyo-Psikolojik Kendilik* adlı makalesinde hocanın felsefî yönünü şu sözlerle vurgulamaktadır:

“O güldürmeden daha çok düşündürme amacı güderken Türk düşüncesinin dünyayı algılayış biçimlerini de verir” (Durmuş, 2009, 241). Mikail Bayram (2001, 67) *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren* adlı eserinde onu “döneminin en güçlü filozofu” olarak tanımlar. O Anadolu’nun en bilgesi “Danışmend-i Rumî”dir. Hocaya dünyanın merkezi neresidir? diye sorulur. Hoca, işte burası, benim bulunduğum yerdir” der. Birisi itiraz eder ‘Hiç böyle şey olur mu?’ diye. İnanmıyorsanız ölçün der. Bu fıkırada derin bir felsefî görüş yatmaktadır. Yine benzer şekilde Hoca'nın ‘Akşehir gölünde kaç kova su var?’ sorusuna ‘kovasına göre değişir’ cevabı onun olaylara

yüzeysel değil analitik baktığının bir örneğidir. Sorduğu gereksiz sorularla ün yapmış birisi Akşehir'e gelir.

- Bu şehrin en bilginiyle görüşmek istiyorum der. Adamı hocanın yanına götürürler. Adam sana kırk soru soracağım der hocaya ama bunların hepsine birden tek bir cevap vereceksin. Adam kırk soruyu birbiri ardınca sorar. Onu dikkatlice dinleyen hoca sorular bitince adama döner ve ona:
- Bilmem diye cevap verir. Bu cümle ünlü filozof Sokrates'in "Bildiğim tek bir şey var o da hiçbir şey bilmediğimdir." sözünü akla getirmektedir. Hoca bu felsefi cevap ile soruyu cevaplamış hem de insan kendini bilmeli mesajını vermiştir.

Nasreddin Hoca, dini kimliği, eğitimci yönü, hukuk adamı kimliği, sûfi ve felsefi yanıyla ve her şeyden önemlisi insanî yönüyle çok yönlü bir kişiliğe sahiptir. Onun tüm bu yönleri fıkralarına da yansımış, evrenselleşmesi ve günümüze kadar ulaşmasında önemli role sahip olmuştur. Farklı yönleriyle bu alanlarda dönemine ait bilgi veren Nasreddin Hoca fıkraları vasıtasıyla bu bilgilerin kuşaktan kuşağa aktarılmasına hizmet etmiştir.

3.1.1.2. Nasreddin Hocanın Çevresi

Nasreddin Hoca fıkralarının oluşumunda Nasreddin Hoca kadar Nasreddin Hocanın fiziksel ve kültürel çevresi, çevresindeki insanlar da etkilidir. Yoksul bir yaşam süren hocanın ailesindeki bireyler farklı özelliklere sahiptir. Hocanın birkaç hanımı olmuştur. Fakat onların arasını bulmak kolay değildir. Fıkralarında hocanın ilk hanımı meraklı, konuşkan gezmeyi seven, kıskanç, inatçı ve evin iç işlerine oldukça hâkim bir konumda görülmektedir.

Başgöz (1997, 33) makalesinde Boratav'ın Nasreddin Hoca geleneğinde Hoca'nın karısının sadece figüran rolünde olmadığı kendisini kişiliğiyle belli eden başro karakterlerden biri olduğu görüşüne yer verir. Komşuları da ailesi kadar hocanın başına beladır. Aralarında, patavatsız, şamatacı, saygısız insanlar vardır. Hocanın her işine burnunu sokan komşuları bazen gerçekten hocanın sabrını zorlar ama o her zaman onlara mizah yoluyla incitmeden gereken cevabı verir. Hocanın fıkralarında dönemin hükümdarı, Alâaddin Sultan, aynı dönemde yaşamasa da halkın yaka silkelediği hükümdar Timur, talebesi İmâd, karısı, oğlu, kızı, annesi, kayınvalidesi ve

komşularının bahsi sık sık geçer. Anadolu insanının tüm özelliklerinin yansımalarını bu insanların sözleri ve davranışlarında görmek mümkündür. (Başgöz, 1997, 32-35).

Tokmakçioğlu (1991, 62-67) *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* adlı eserinde bu konuya ayrı bir bölüm ayırmış, Hocanın yedikleri içtikleri, Hocanın çevresindeki eşya türleri ve yapılar, hocanın giyim kuşamı, hocanın kullandığı eşyalar, hocanın yaptığı işler hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre hocanın yediği yiyecekler 13.y.y Selçuklu dönemini ve Anadolu mutfağını en güzel şekilde yansıtır; helva, kül pidesi, şekerli bulgur unu, sirke, yoğurt, baklava vs. Fıkralarda geçen giysiler şalvar, mintan, çarık, peştamal gibi dönemin giyim kuşamına uygun kıyafetler olmakla beraber bu kıyafetlerin bazıları Osmanlı ilmiye sınıfının giydiği kaftan, kavuk, cüppe gibi kıyafetlerdir. Kullanılan eşyalar ise yine o döneme ait, bugün daha az kullanılır hâle gelmişti, kandil, çömlek, sini, ibrik, mum, kalbur, sandık, semer, urgan, kilim, heybe, küp, körük, maşa gibi eşyalardır.

Nasreddin Hocanın yaşadığı ev fıkralarından anlaşıldığı üzere bir Anadolu köy evidir: kiremitlidir, damı, yüklüğü, su kuyusu, kileri vardır. Fıkralarda geçen para birimleri ise yine o döneme ait olan akça, pul, altın ve kuruştur.

3.1.2. Dünyada ve Türk Dünyasında Nasreddin Hoca ve Fıkraları Üzerine

Yapılan Çalışmalar

Nasreddin Hoca hakkında Dünyada ve Türk dünyasında pek çok sayıda araştırmacının çalışmaları ve incelemeleri mevcuttur. Bunların başında gelenlerden biri Wilhelm Radloff ve IgnaceKunos'un ortak çalışması olan ve içerisinde 136 Nasreddin Hoca fıkrası yer alan *proben* adlı derleme eserdir (Sakaoğlu, Alptekin, 2018, 130). Bu eser daha sonra 1997 yılında Saim Sakaoğlu ve Metin Ergun tarafından günümüz Türkçesiyle yeniden hazırlanmış ve basılmıştır (Gönen, 2004, 217-230). Cenikoğlu ise *Türk Dünyasında Nasreddin Hoca* başlıklı bildirisinde Türkiye dışında Nasreddin Hoca ile ilgili araştırma ve derleme yapan Albert Wesselski, Dieter Glade, Warren Walker, Barbara K. Walker, Edmond Saussey, Antonie Galland, Jean Paul Garnier, Dimitri Kantemiroğlu, Dionis Tanasoğlu, Mitsuko Kazno Kojima, N.İ. Baboğlu gibi pek çok isme yer vermektedir (Cenikoğlu, 2014, 243).

Türkiyede ise bu konuda Evliya Çelebi, M. Tevfik Efendi, İbrahim Hakkı Konyalı, Fuad Köprülü, Ahmet Kutsi Tecer, Kaya Erginer, Fikret Türkmen, Samim Kocagöz,

Abdülbaki Gölpınarlı, Nükhet Tr, İsa zkan, Erdoğan Tokmakçıoğlu, Mustafa Duman, Mustafa zelik, Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Alpay Kabacalı, Eflatun Cem Güney, Günay Kut gibi pek çok ismin araştırma ve inceleme eserleri bulunmaktadır. Saim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin (2018, 333-401) *Nasreddin Hoca* adlı çalışmalarında Nasreddin Hoca ve Fıkraları ile ilgili yapılan kitap, eviri, tez, makale, bildiri, konferans gibi çalışmalarla ilgili geniş bilgi ve listelere yer vermişlerdir.

Türkiye’de olduğu gibi Türk Cumhuriyetlerinde de bu konuda pek çok çalışmalar mevcuttur. *Efendi’nin Glkleri* Türkmenistan’da ilk kez şair Yakup Nasırlı tarafından 1937 yılında basılmış ve yayınlanmıştır (Mammedov, 1996, 97). Türkmenistan’daki ilk çalışmalardan biri de yine N. Soyunov’un 1937’de yayınlanan *Nasreddin Ependi* adlı kitabıdır. Bu kitapta 173 fıkra yer almaktadır. Daha sonra bu çalışmalara M. Kseyev ve A. Kelilov’un “şorta Sözler” adlı kitabı ve 1961 yılında *Yomaklar ve Değişmeler* adlı kitabı eklenmiştir (Rahmankulov, 1997, 203-209). Nasreddin Hoca fıkraları Özbekistan’da şarif Rıza tarafından 1941 yılında *Afandi Latifaları* olarak yayınlanmıştır (Fedakar, 2009, 67-73). Azerbaycan Halk bilimi uzmanı Vilâyet Guliyev aralarında Uygur, Avar, Kazak gibi 23 dilden derlediği Nasreddin Hoca Fıkralarını 416 sayfalık kitap haline getirmiş ve 1992 yılında *Yirmi  Molla Nasreddin* adı altında Bak’de yayınlamıştır (Fedai, 2009, 298-299).

Azerbaycan Edebiyatının önde gelen araştırmacılarından Behll Abdulla, Rafik İsmailov, Aziz Mirahmctov, Memmethseyin Tahmasıb gibi araştırmacıların da *Molla Nasreddin Latifeleri* adlı eserleri bulunmaktadır (Karaçalı, 2017, 242-257). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Nasreddin Hoca ile ilgili 5 kitap yayınlanmış olup bunların hepsi manzum haldedir. Bu konuda İbrahim Zeki Burdurlu ve Mehmet şinasi Tekman’ın eserleri mevcuttur (Fedai, 2009, 298-299).

Dünyada ve Türk dünyasında Nasreddin Hoca ve fıkraları ile ilgili inceleme, araştırmalar yeni çalışmalara, çalışmaların başka dillere çevirilerine, fıkraların değişik versiyonlarının üretilmesine öncülük etmiştir. Ayrıca kültürel alışveriş yoluyla Nasreddin Hoca fıkraları Türk dünyasına ve dünyanın diğer ülkelerine de yayılmış değişik isim ve özelliklerle yaşatılmaktadır.

3.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Sosyo-Kültürel ve Tarihsel Bağlamı

Nasreddin Hoca mizahı ile ilgili pek çok yorum ve düşünce ileri atılmıştır. Çeşitli düşünürler ve araştırmacılar tarafından onun mizahının eleştirel düşünceyi yansıttığı, hoşgörü kaynaklı olduğu, sadece güldürmeyi değil düşündürmeyi de amaçladığı, kendisine özgü bir mizah olduğu ifade edilmiştir. Bu düşünce ve yorumlara geçmeden önce onun mizahını daha iyi anlayabilmek için Selçuklu dönemi ve Selçuklu dönemi mizahına yer vermenin çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

3.2.1. Selçuklu Dönemi

Anadolu Selçuklu şehirlerinin ilkçağlardan Romaya sonra Bizansa sonra Türklere geçtiğini düşündüğümüzde bu durumun pek çok kültürü de beraberinde getirdiğini söylemek yanlış olmaz ve bu Selçuklu dönemine de yansımıştır. Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilere göre Selçuklu şehirleri Antalya, Konya, Ereğli, Kayseri, Kırşehir, Sivas, Amasya ve Tokat gibi birçok şehir olmakla beraber 13.yüzyıldan itibaren Ortadoğu klasik islâm şehirlerinin özelliklerini kazanmaya başlamışlardır. Bu şehirler, Ermeni ve Abbasilerde olduğu gibi merkezi otoritenin tayin ettiği valiler ve onlara bağlı kadı, hukuk-i idari yetkililer tarafından yönetilmekteydi (Ocak, 2011, 19).

Ocak (2011, 21)'ın 13. yüzyıl Selçuklu dönemi kültürel yapısıyla ilgili olarak verdiği bilgilere göre dönemin İran ve Arap dünyasıyla olan ilişkiler sebebiyle islâmi karakter taşımakta idi. Fakat bunun yanında Anadolu'ya göçlerle gelmiş olan Türklerin eski geleneklerini de içinde barındırmakta idi. Selçuklu şehirlerinde nüfusun büyük çoğunluğu müslümandı fakat bilim adamı ve tüccarlardan oluşan Arap, Fars gibi farklı başka etnik kökenden insanlar ve Rum, Ermeni, Yahudi gibi gayri müslim azınlıklılar da yaşıyordu.

Yine bu bilgilere göre Selçuklu şehirlerindeki müslüman din görevlileri imam, hatip ve müezzinlerden oluşmaktaydı. Bunun yanı sıra ulemalar, müderrisler seyyid ve şerifler, rahipler, şeyhler ve dervişler nüfusun önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı (Ocak, 2011, 23). Anadolu şehirleri, Hristiyan kültürünü de muhafaza ederek islâmi kültüre geçmişti. Dönemin mimarisi kiliseler, camiler, zaviye ve tekkeler çok kültürlülüğü temsil ederken camiler sadece dini işleve sahip değildi. Aynı zamanda sosyal açıdan da önemli bir eğitim kurumu konumunda idi. Dini, günlük, sosyal ve siyasi konular burada tartışılabiliyordu. Hamamlar, medreseler, külliyeler ve

kervansaraylar ise bu dönemin diğer önemli yapıları idi. İbrahim Kafesoğlu *Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar* adlı eserinde bu yapılar üzerinde yer alan kuş, boğa, ejderha, çift başlı kartal motiflerinin yer almakta olduğunu ifade etmektedir (Kafesoğlu, 2014, 115).

Selçuklu döneminde dini yaşantı ile ilgili ise Ocak (2011, 28-29), islâmı henüz kabul eden Türklerin bu dinin bütün hususiyetlerini tam anlamıyla özümseyemediklerini dolayısıyla eski inanç ve yaşantılarının izlerini sergilediklerini söylemektedir. Selçuklu döneminde Anadolu şehirlerinde ikili bir kültür yapısı hakimdir. Hatta islâm ve hristiyanlıkla ilgili teolojik tartışmalar ve toplantılar da yapılmaktadır. Nasreddin Hoca'nın yaşamış olduğu 13. yüzyıl Selçuklu döneminde tasavvuf da insan hayatının bir parçası gibidir. Bu konu ile ilgili olarak Saim Sakaoglu ve Ali Berat Alptekin (2014, 149) *Nasreddin Hoca* adlı çalışmalarında Nasreddin Hoca'nın Seyyid Mahmud Hayranî, Şeyh İbrahim gibi âlimlerden ders almış olduğunu Saltuknâme'de onun tasavvuf ehli kişi olduğundan söz edildiği ifade edilmektedirler.

Ocak (2011, 157-170)'ın bize aktarmış olduğu önemli bilgilerden bir diğeri de esaslı Batı İran'a dayanan ahilik gibi yarı tasavvufi kooperatif teşekküllerinin Anadolu Selçuklular döneminde bulunmasıdır ve bu tarikatlara mensup Şeyh ve dervişlerin gelmesi de bu dönemde olmuştur. Dolayısıyla Mevlâna, Yunus Emre, H. Bektaşî Veli ve Ahmet Yesevî gibi isimler 13. yüzyıl Anadolu'sunda çok renkli bir tasavvuf ortamı yaratmışlardır. Hurâfe ve bidat denen inançların oluşturduğu müslümanlık ile fıkıh merkezli medrese müslümanlığı da bu dönemde yaşamıştır (Ocak, 2011, 170).

Sonuç olarak Moğolların orta Asya'yı istilası Şeyh, derviş ve Sûfileri Anadolu'ya yönlendirmiş, 13.yüzyıl Selçuklu dönemi pek çok inanç ve kültürün bir arada yaşadığı harmanlığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu farklı inanç ve kültürlerin bir arada oluşu bir takım kültür alışverişine imkân sağlamıştır.

Bugüne kadar yayınlanmış olan bazı belgeler ışığında Nasreddin Hoca'nın 13. yüzyılda da yaşayan bu önemli şahsiyetlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fıkralarında da bu döneme ait pek çok bilgiyi yansıtmaktadır. Moğol hakimiyeti sonucu sosyo ekonomik durumun oldukça kötü olduğu siyasi ve mâli baskılarla zayıflamış bir dönemdir ve Nasreddin Hoca da bu dönem Selçuklu Anadolu insanıdır. O bize bu dönemin olumsuzluklarını mizahıyla iyimser bir şekilde aktarmaya

çalışmıştır. Bu sebeplerdir ki onun fıkraları geleceğe yön verdiği gibi yaşadığı döneme de ışık tutan en önemli tarihi kaynaklardan biridir.

Hocanın hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Aksaray, Konya gibi şehirler Selçuklu döneminin şehirleridir. Bu şehirde ticari hayatın yanı sıra köylerde ve kırsal kesimlerde de hayvancılık ve ziraat yapılmaktadır. Ama dönemin buhranları sebebiyle bunlar da kısıtlı yapılmıştır. Nasrettin hocanın fıkralarına da bu yoksulluk yansımaktadır. Yine herkesin her şeyi parayla alma şansı olmadığından N. Hoca fıkralarında ödünç alma olayını da çok sık görürüz. İbrahim Kafesoğlu'nun sunduğu bilgiler ışığında dönemde konuşulan en yaygın diller Farsça ve Türkçedir. Farsça daha çok saray kesiminde, Türkçe ise geleneklerine bağlı kalabalık Türkmen toplulukları arasında konuşulmaktadır. Ellerinde kopuzlarıyla halk şairleri, sözlü edebiyatı oluşturan efsaneler, destanlar söylemektedir. Türkçe manzum hikâyelerse bu dönemde hem Anadolu'nun savaş havasını dağıtmaya yardımcı olmuş, hem de Türkçenin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır (Kafesoğlu, 2014, 113). Dönemin ortak, toplumsal hayat ve etkileşimlerine bakacak olursak kentli, köylü, Türklerle Rumlar, Ermeniler, Süryaniler ve diğerleri sosyal ortamda, düğünde, bayramda bir arada bulunmuştur. Bu bağlamda Anadolu'da Türkçe, Rumca, Ermenice, Arapça da konuşulan diller arasında olmuştur (Ocak, 2011, 291).

Ocak (2011, 305), 13. yüzyılda şiir sanatının ön planda olduğu ve bu sanatı maddi manevi teşviklerle sultanların, yüksek rütbeli devlet adamlarının desteklediği bilgisini vermektedir. Bu anlamda ünlü şairlere yüksek miktarlarda maddi katkı sağlandığı, önemli makamlara getirildiği bilgisini vermektedir.

Dönemin adlî teşkilatı şer-i kaza ve öf-i kaza olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Şer-i davalara kadılar bakıyordu ve vakıfların idaresi de bu kadılara aittir (Kafesoğlu, 2014, 94-95). Müftü ve kadıların hem dîni hem de hukukî kimlikleri vardı (Ocak, 2011, 268).

Selçuklu dönemi farklı kültürlerin farklı toplulukların birbiriyle etkileşimli olarak bir arada yaşadığı dîni ve sosyal yaşam alanında farklılıkların harmanlandığı, aynı coğrafyada farklı dillerin konuşulduğu bir dönemdir. İstilâlar sebebiyle ekonomik olarak zorlukların yaşandığı bu dönem aynı zamanda toplumun tasavvufla da tanıştığı bir dönem olma özelliğini göstermiştir. Nasreddin Hoca da Selçuklu döneminde yaşamış bir Anadolu insanıdır. Zaten onun fıkraları da bize o dönemle ilgili

inançlara, gelenek ve göreneklere, sosyal yaşama, mimariye dair bilgiler sunmaktadır. O dönemin olumsuzluklarını mizahı vasıtasıyla yumuşatmaya çalışmıştır.

3.2.2. Selçuklu Mizahı

Anadolu zengin bir mizah kültürüne kaynaklık etmiştir. Anadolu'nun geçmişten bugüne değişik kültürleri içinde barındırmasının buna oldukça katkısı olmuştur. Öngören (1983, 51-53), Antik Anadolu Mizahından bahsederken mizahın en eski biçimlerinden olan 'Purilli' törenlerinin (bol ürünü karşılama), Frigya kralı 'Midas' ın eşek kulakları' ve her tuttuğunun altın olması motifinin işlendiği Ezop masallarının bu çok kültürlülüğü ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Selçuklu kültürü ve mizahı yeni bir sentez olarak ortaya çıkmış, Öngören (1983, 55) 'in ifadesiyle "Anadolu aşiret kültürünün bütün mizah çeşitlerini" temsil etmiştir. Döneme ait masal, tekerleme, bulmaca, fıkra, şiir, hikâye türleri ile sarayın sahiplenmediği bu mizah daha çok halk arasında varlığını sürdürebilmiştir. Bu dönemin en güzel örneklerinden olan Nasreddin Hoca fıkraları aslında yerleşik düzenin oluşturduğu yenilenmeyi ve anlayışı yansıtmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evren, Mevlâna, Yunus Emre sarayla halk arasındaki dengeyi sağlamaya çalışmışlardır ve bu dengeyi sağlamaya çalışan kişilerden birisi de Nasreddin Hoca olmuştur (Öngören, 1983, 55-56). Yine Öngören (1983, 60) 'in vermiş olduğu bilgilere göre iç ve dış saldırılar sonucu Anadolu'nun en karanlık günlerinin yaşandığı bu dönemde Nasreddin Hoca "Akilment ve Danişment" görevini üstlenmiştir. Bunu mizahı yoluyla gerçekleştiren Hoca Selçuklu mizahının da en güzel örneğini oluşturmuştur. Öngören (1983, 61), Selçuklu mizahının genel özelliklerinden bahsederken bunun Anadolu mizahı yani halk mizahı olduğundan ve bu mizahın mantık dışı bir mizah olduğundan yani olmayacak bir şeyi olabilir gösterdiğinden bahsetmektedir. Eğlence boyutunun yanı sıra hoşgörü boyutu da oldukça geniştir. Dönemsel özellikleri itibarıyla halkın mizahı diyebileceğimiz Selçuklu mizahı Nasreddin Hoca gibi çok değerli bir kişiliğin ortaya çıkmasına vesile olmuş ve onun aracılığıyla halk zor zamanlarını hoşgörü ortamında bir nebze unutmış ve teselli olmuştur.

3.2.2.1. Nasreddin Hoca Mizahı

Selçuklu döneminin tüm özelliklerini taşıyan ve yansıtan Nasreddin Hoca mizahının en önemli özelliği alt yapısını hoşgörü kavramının oluşturmasıdır. Nasreddin Hoca

mizahı hem güldüren güldürürken de düşündüren bir mizahtır. Bu yüzden onun fıkralarına ‘güldüşün’de denmiştir (Çotuksöken, 2003, 14; Öztaş, Yüksel, 2017, 3). Onun mizahı “eleştirel düşüncenin temsilidir” (Özdemir, 2010, 27-40). Halk otoriteye karşı dile getiremediklerini onun vasıtasıyla dile getirmiştir. Onun aracılığıyla toplumsal sorunlara çözüm aramıştır. Kurgan’a göre ise onun mizahı “Lala Paşa eğlendiren boş bir mizah değildir. Nasreddin Hoca mizahı Türk halkının sorunlarıyla beraber yürüyen, toplum eğitime yönelmiş yapıcı bir mizahtır” (Kurgan, 1986, 84). Güney (1995, 165) ise onun mizahı ile ilgili “O, her ne kadar bugünkü mizahımızın piri sayılmaktaysa da gerçekte düşünce dünyamızın babasıdır” ifadesini kullanmaktadır. Tokmakçioğlu (1991, 69) Nasreddin Hoca’nın mizahının çok yönlü olduğunu ifade etmekte ve mizahının niteliklerini güldürücü, düşündürücü, öğretici ve şaşırtıcı olarak nitelendirmektedir.

Nasreddin Hoca’nın mizahında gülme kuramlarının hepsine rastlamak mümkündür. Morreal mizahı oluşturan unsurların bazılarının mantıksal uyumsuzluklara dayalı olduğundan gülmeyi de bunun sağladığından bahsetmektedir (Morreal, 1997, 109). Bu özelliği Nasreddin Hoca fıkralarında görmek mümkündür. Nasreddin Hoca beklenen cevaplar yerine hiç beklenmeyen cevaplar vererek uyumsuzluk kuramını gözler önüne serer. Bunu bir şeyi tersinden söyleyerek aykırı konuşma tekniği ile de gerçekleştirir. Mizahın genel özelliklerinden olan gerçeküstücülük de Nasreddin Hoca’nın fıkralarında yer alır. Olmayacak şeylerin gerçekleştirilmek istenmesi: göle maya çalmak, ipe un sermek gibi. Mehmet Emin Bars (2015, 149-166), *Folklorün Dört İşlevi Işığında Nasreddin Hoca Fıkraları Üzerine* adlı makalesinde Nasreddin Hoca fıkralarının toplumsal baskıyı azaltarak toplumun rahatlamasına katkı sağladığını ifade etmiştir. Bu mizahtaki rahatlatma kuramına denk gelmektedir. Böylece Nasreddin Hoca mizahı mizahın rahatlatma işlevini de yerine getirmektedir. Öngören (1983, 25) çalışmasında “alışılmışın dışındaki konum mizahı yaratır” demektedir. Bunu Nasreddin Hoca’nın ipe un sermek fıkrasında görebildiğimiz gibi daha birçok fıkrasında da görebiliriz. Öngören (1983,31-34) mizahın öğelerini açıklarken mizahın görüntü ile ilişkisi olduğundan söz etmekte buna örnek olarak da Hoca’nın eşeğe ter binmiş görüntüsünü vermektedir. Ona göre bir diğer öğe de toplumsal ilişkidir. Bu da mizahın toplumsal yapı hakkında bilgi verdiği gerçeğidir. Ayrıca Nasreddin Hoca mizahı sembolik bir yapıya sahiptir.

Nasreddin Hoca mizahı tüm bu özellikleri taşımaktadır. Onun fıkraları alay, küçümseme ve onur kırıcı ifadeler içermez. Onun fıkralarının temelini ‘taşı gediğine koymak’ anlamına gelen nükte ve nezaket, yumuşaklık ve ince espri içeren latifeler oluşturur (Yakıt, 2005, 126-134). Aziz Nesin (1973, 48)’e göre Nasrettin Hoca gülmececi “acı ve düşün yüklü bir mizahtır ve acı acı düşündürerek güldürür. Nasreddin Hoca’nın özellikle yoksullukla ilgili fıkralarında kara mizah örneklerine rastlanır. Bu örneklerden bazıları şunlardır:

“Bir gece hocanın karısı damda bir ayak sesi duyar. Efendi, der. Kalk hırsız galiba. Hoca hiç umursamadan,
-Tınma karıcığım der. Girsin, belki işe yarayacak bir şey bulur. Tek bulsun da elinden alması kolay” (Gölpınarlı, 2017, 57).

“Nasreddin Hoca’nın karısı hastalanır. Günlerce hasta yatar. Hoca’nın eve hekim getirmeye parası yoktur. Bu durumu bilmeyen komşulardan biri hocaya, neden karısına hekim getirmediğini sorar. Hoca şu cevabı verir: “Biz yoksul insanlarız hekimsiz ölmesini de biliriz” (Duman, 2008, 307).

“Hoca bir gün demiş ki: Canım ne zamandır bir helva ister. Bir türlü pişirip yemek nasip olmadı. Duyanlar neden demişler. Hoca yağ bulunur, un bulunmaz. Bal bulunur odun bulunmaz, hepsi bulunur ben bulunmam demiş” (Gölpınarlı, 2017, 82).

Sonuç olarak Nasreddin Hoca’nın mizahı sadece güldürmeye dayalı bir mizah değildir. Onun mizahı hoşgörüye dayalı, nazikçe eleştiren, öğreten, eğiten, mesajlar veren, öz eleştiri yapabilen, toplumu yönlendiren, onlara rehberlik eden bir mizahtır. Yoksulluk konusunu işlendiği kara mizah örneklerinde de Nasreddin Hoca hem nazikçe eleştirir hem mesaj verir hem de güldürür.

3.2.2.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Özellikleri ve Anadolu’lu Nasreddin Hoca Fıkralarının Özgünlüğü

Mizahi ürünler, üretildiği toplumun toplumsal ve ahlaki değerlerini yansıtır. Sözlü ve yazılı kültürde yer almış ve yer almakta olan Nasreddin Hoca fıkraları da Anadolu insanını her yönüyle yansıtmaktadır. Verdiği ahlâki ve felsefi mesajlarla tanınan Nasreddin Hoca fıkraları pek çok dile çevrilmiş ve evrensel bir konuma gelmiştir. Nasreddin Hoca fıkralarında mizahı yaratan onun çevresi olan diyalogu ve iletişimidir. Nasreddin Hoca fıkralarında geniş bir insan kadrosu vardır. Karısı, oğlu, kızı, kayınvalidesi, komşuları, annesi, Sultan Alaaaddin, Timur, subaşılar, kadınlar ve en yakın dostu eşeği. Figüran gibi görünseler de Nasreddin Hoca’nın fıkralarında yer alan herkes bir düşünceyi bir kavramı temsil eder. Dolayısıyla Nasreddin Hoca’nın fiziksel ve sosyal çevresi de fıkraları kadar önemlidir.

Nasreddin Hoca fıkralarının en karakteristik özelliklerinden birisi yaratıcı düşünce temeline dayanması, sorulan sorulara alışılmışın dışında cevaplar vermesi ve öğretici dersler vermesidir. Nasreddin Hoca fıkraları farklı bakış açılarından bakabilmeyi, farklı durumlara çözüm üretebilmeyi anlatır.

Nasreddin Hoca fıkraları genel olarak fıkra olarak adlandırılır fakat bazen kurgusu ve dış yapısı sebebiyle hikâye olarak da adlandırılır (Özçelik, 2017, 82). Nükte yani zekâ inceliği fıkraların bir diğer önemli özelliğidir. Bu yüzden fıkraları ‘Letâif’ yani latife terimleriyle de karşılanmıştır. Latife köken olarak ‘nezaket, yumuşaklık, incelik’ anlamlarına gelmektedir. Onun mizahı bu bağlamda alaydan ayrılır. Hocanın anlatıları ‘hikmetli sözler’ olarak da değerlendirilebilir (Özçelik, 2017, 72-73).

Fıkraları biçimsel olarak ve anlatım tekniği olarak oldukça sade ve anlaşılırdır. Nasreddin Hoca, fıkralarında çok değişik anlatım yöntemleri kullanır. Bazen kelime oyunlarına başvurur bazen zıtlıklardan faydalanır bazen abartır bazen ima yoluyla eleştirir. Taşlama ve çağrışımlardan da yararlanan hoca sorulara karşı da hazır cevaptır.

“Hoca bir hanın önündeki binek taşına çıkarak atına atlamış. Atlamış ama ters binmiş. Çevresindekiler:
-Ne yaptın hoca efendi? deyince şöyle cevap vermiş:
-Kabahat bende değil hayvanda. Ben ters binmedim hayvan solak!
Hoca eşekten düşmüş. Çevresindeki çocuklar kendisiyle alaya başlayınca:
-Ne gülüyorsunuz, ben zaten inecektim, demiş” (Tokmakçıoğlu, 1991, 122).

Başgöz (1997, 40), Nasreddin Hoca'nın çoğu zaman hoşgörülü olduğunu fakat hoş görülemeyecek olaylar karşısında da eleştirisel bir yaklaşımı olduğundan bahseder. Nasreddin Hoca fıkralarının çoğunluğu kısa soru-cevap şeklindedir. Fakat hikâye tarzında olanlar da mevcuttur. 18. y.y dan sonra ise metin halini almıştır (Başgöz, 1997, 43).

Fıkralarında topluma dair hemen hemen her konu işlenmiştir. Nasreddin Hoca fıkralarında göze çarpan en önemli unsurlardan biri dönemin şartlarında Farsça konuşmaya teşvik ve rağbet olmasına rağmen duru Türkçe kullanımıdır. Bu sayede Nasreddin Hoca fıkraları bugün kullandığımız pek çok atasözü ve deyimde kaynaklık etmiştir. Nasreddin Hoca fıkralarında birçok şeyi de kendisi üzerinden eleştirir. Dini istismar edenlere, rüşvet yiyenlere, insana değer vermeyen davranışlara, hurafelere karşıdır. Dini konularda gereksiz, kişiye fayda sağlamayan konularla uğraşılmasının mantıksızlığını anlatır. Dini konularda şeklin değil özün önemli olduğunun bilgisini

verir. Başkasının özel hayatına karışanları, büyüklük taslayanları, yalancıları, insanı görünüşüne göre değerlendirenleri ve her şeye kusur bulanları eleştirir.

Tokmaçioğlu (1991, 89), Nasreddin Hoca fıkralarının kalıcı olduğunu, günlük fıkralar olmadığını, zamanı yeri, kişileri değişse bile mizah değerinden bir şey kaybetmediğini ifade eder. Özdemir (2010, 13), Nasreddin Hoca fıkralarının kamusal alan ve ev içi olmak üzere iki farklı sosyal bağlamda ortaya çıktığını ifade etmektedir. Ona göre Nasreddin Hoca fıkraları eril nitelik taşımakla birlikte kadın bakış açısını da oldukça iyi yansıtmaktadır (Özdemir, 2010, 34). Onun fıkraları Anadolu insanının ve yaşantısının bir aynasıdır. Boratav (2018, 80) ise, Nasreddin Hoca fıkralarının özelliklerinden bahsederken “Doğum yeri neresi olursa olsun halkın sözlü geleneğinden derlenmiş bir anlatıyı (bir fıkrayı, bir masalı) belli bir topluluğun öz malı eden en başta deyimleri, hazır kalıpları, kelime oyunları ile dil olmak üzere o topluluğa özgü gereçlerle biçimlenmiş olmasıdır” sözlerine yer vermektedir. Ayrıca ona göre “belli bir insan topluluğuna özgü töreler, inanışlar ve belli bir kültür alanının dışında yer almayan insan, yer adları” gibi özellikler de özgünlüğü sağlamaktadır (Boratav, 2018, 80). Anadolulu Nasreddin Hoca fıkralarında biz bu özellikleri görürüz. Bugün Türkçemizde kullanılan atasözü ve deyimlerin pek çoğuna Nasreddin Hoca fıkraları kaynaklık etmiştir ve bu kullanımların hepsi Türk diline özgüdür. Sakoğlu ve Alptekin (2018, 169-174) ’in çalışmalarında da bu konuya yer verilmiş bu atasözü ve deyimlerin listesi verilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır; Bindığı dalı kesmek, dostlar alışverişte görsün, ipe un sermek, geç yiğidim geç, ye kürküm ye, parayı veren düdüğü çalar. Tokmakçioğlu (1991, 59-60) ise *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* eserinde benzer şekilde bu kullanımlara örnekler vermiştir. İskender Pala (2000)’nın Nasreddin Hoca’nın fıkralarından türemiş deyimlerine yer verdiği çalışması *İki Dirhem Bir Çekirdek* adlı çalışması da bu çalışmalardan bir diğeridir.

Anadolulu Nasreddin Hoca fıkralarında geçen giysi adları, yer adları, mimari yapıları, yemek isimleri, insan isimleri, kullanılan eşyalar Anadolu’ya özgüdür. Mintan, cübbe, kavuk, kürk, sarık, şalvar, çarık, peştamal, testi, küp, çömlek, kazan urgan maşa, sandık, çuval, tas, kalbur, ibrik, körük bunlardan bir kaçısıdır.

Fıkralarda geçen mimari yapılar da Anadolu’nun dönemsel mimarisini yansıtır. Hamamlar, hanlar, kuyular, çeşmeler, minareler, minber, şadırvanlar, avlu, yüklük, kuzgunluk kiler, kiremitli damları olan köy evleri de Anadolu’ya ait mimari eserlerdir.

Fıkralara yansıyan en önemli kültürel unsurlardan birisi de Anadolu'ya özgü yemeklerdir. Bu yemekler aynı zamanda o dönemi de yansıtmaktadır. Helva, baklava, kaz, ciğer, kül pidesi, kaygana, pancar, hoşaf, dolmalar, pilavlar Anadolu köy yaşantısını gözler önüne serer. Giysileri ve yemekleri gibi Anadolu insanına ait karakteristik özellikler, gelenekler adetler de fıkralarda geniş yer tutar. Misafirperverlik, aşırı meraklılık, iyilik severlik bunlardan bir kaçıdır.

Mustafa Özçelik (2017, 82-83), Nasreddin Hoca fıkralarının yapısını kitabında şu şekilde tarif eder: olayın kişilerinin geçtiği yer ve zamanın belirtildiği giriş bölümü, Hocaya yöneltilen soru veya olayın gerçekleştiği ve Hoca'nın cevabı ile ilgili merak uyandırıldığı gelişme bölümü ve Hoca'nın cevabı ya da tepkisel davranışının yer aldığı çözüm bölümü. Çözüm bölümündeki son söz veya cümle asıl mesajın verildiği kısımdır. Hoca'nın fıkraları ahlâki, dini, mesajlar içerir ve dönemin hukuk anlayışı, felsefi görüşlerini yansıtır. Hoca'nın fıkraları inandırıcı nitelik taşır çünkü içinde aldatmaca, hileye, insanı değersiz göstermeye yönelik şeyler yoktur. Özçelik (2017, 86-87)' e göre fıkraların evrensel nitelik kazanmasındaki en önemli faktör, konuların evrenselliğidir. Yine fıkraların geniş zaman içinde ele alınmasının da her çağa uyarlanabilmesinde etkili olduğu söylenmektedir.

Araplarda Cuha, İranlılarda Molla Nasreddin, Bulgarlar da Hitar Petar, Almanlarda TillEulenspiegel gibi karakterler mevcuttur. Fıkraların dünya dolaşımı göz önüne alındığında dilinde, kahramanlarında, kahramanlarının kişilik özelliklerinde ve fıkraların içeriklerinde farklılıklar görüldüğü gözlemlenmektedir. Bu tiplerin fıkra anlayışı Anadolu topraklarında yaşamış Nasreddin Hoca tiplmesi ile pek örtüşmez. Anadolu Topraklarında doğmuş Nasreddin Hoca fıkralarında dönemsel ve zamansal farklılıklar mevcuttur. Mizah anlayışı, konulara yaklaşım biçimi, fıkradan beklenen amaçlar noktasında ciddi farklılıklar vardır. Nasreddin Hoca, fıkralarında zekâsı ile tanınırken Cuha saflığı ile bilinmektedir. Cuha fıkralarının esasını güldürü teşkil ederken Nasreddin Hoca fıkralarında mizahın esasını hem güldürmek aynı zamanda da düşündürmek teşkil eder. Nasreddin Hoca kırmayan, hoşgörülü bir karakterken Cuha insanları küçümseyen bir tiptir. Bulgar fıkra kahramanı Peter kurnaz olarak tanınır. Nasreddin Hoca ise muziptir ve zekidir (Özçelik, 2017, 94-95).

Özçelik, Anadolu topraklarında yaşamış Nasreddin Hoca fıkralarının kendine özgü ürünler olduğunu söylerken farkı doğuran kıstasları şöyle sıralamaktadır:

Hocanın fıkraları bir dünya görüşüne ve yargısına dayalıdır, belli bir sosyal çevrenin ürünüdür, gerçekçidir, hoşgörü, güldürürken düşündürme temel nitelikleridir, alay, küçümseme, hakaret unsurları taşımaz, hilebazlık, şaklabanlık, dalkavukluk içermez, sembolik bir dille yazılmıştır, sövgü ve küfüre yer vermez, karamsarlık, umutsuzluk duygularını içermez, iyimser bir bakış açısı vardır, insanları karşı karşıya getirmez çünkü nezaket ve saygı çerçevesinde bir anlatımı sahiptir. Konu bakımından çok zengindir (Özçelik, 2017, 95).

Sakaoğlu ve Alptekin (2014, 150) *Nasreddin Hoca* adlı eserlerinde Samim Kocagöz'ün belirlediği Nasreddin Hoca fıkralarını diğerlerinden ayıran ölçütler ile ilgili bilgileri vermektedir: Fıkralar, 13.yüzyılın tarihsel ve toplumsal yaşantısına uygun düşmeli, espri ve şaklabanlık içermemelidir, hocanın yaşamış kişiliğini yansıtmalıdır Türkmen'in değerlendirmesine göre ise, o sünni bir müslümandır ve bu duruma yakışmayan davranışları içeren fıkralar ona ait değildir. O ahmak ve aptal birini temsil etmez, o para canlısı değildir. Ayrıca Onun mizacında cimrilik, hilebazlık gibi olumsuz özellikler bulunmaz. Bu sebeptendir ki her fıkrayı ona bağlamak her fıkrada geçenini ona mal etmek doğru olmaz. O sadece yapılan davranış, durumu temsil eder. O halkın anlatmak istediklerini anlatır (Sakaoğlu, Alptekin, 2014, 153).

Nasreddin Hoca fıkraları Anadolu kültürünün bir parçasıdır. Anadolu kültürünü yansıtmaları ve aktarmaları bakımından da büyük önem taşır. Hocanın fıkraları komiktir, gülünçtür ama onun fıkralarında asıl amaç güldürmek değil düşündürmek, yani eğitmektir. Onun fıkralarında toplumsal unsurlar çoktur. Çünkü O Anadolu insanının sesidir. Onun fıkralarındaki mizah anlayışı halktan yana bir mizahtır, insancıldır. İnsanı hedef almaz insanı temel alır. Dolayısıyla kusurları ve yanlışları ince bir usulle nezaket içinde sunar. Konuları itibarıyla evrenselleşmiş Nasreddin Hoca figürü tüm dünyada farklılıklar gösterir. Anadolu'da yaşamış olan Nasreddin Hoca fıkralarında Anadolu insanına ait özellikler, kültürel unsurlar, dilsel ifadeler ağırlıktadır. Önem verdiği değer yargıları verdiği mesajlar ve içinde barındırdığı olaylar ve karakterler açısından farklılıkları vardır. Bu bağlamda Anadolulu Nasreddin Hoca fıkralarını kendine özgü özelliklere göre değerlendirmek, bulunduğu bağlamı dikkate alarak ona

göre yorumlamak ve başka dillere ve kùltùrlere bu doğrultuda çevirmek daha doğru olur.

3.3. Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumlanması

Anadolu kùltürünü en güzel şekilde yansıtan Nasreddin Hoca fıkraları, içinde felsefî, dîni, tasavvufî ve tarihî pek çok bilgiyi barındırır. Bu anlamda sadece gülünüp geçilecek metinler değildir. Onun fıkralarının doğru anlaşılması ve yorumlanabilmesi için onun hayatı, kişiliği, çevresi, yaşadığı dönem içinde bulunduğu kùltür ve kullanılan sembolik öğelerin anlamının iyi bilinmesi gerekir. Aksi takdirde alınması gereken mesaj yanlış algılanır ve bu da anlam kaymalarına ve kùltürel boşluklara sebebiyet verir. Örneğin fıkralarında oldukça fazla kullanılan ‘eşek’ neyi sembolize etmektedir? Ya da hırsızlık veya hırsızlarla ilgili fıkraları neden çoktur? Bunların hepsinin bir anlamı, bir yorumu vardır. Bu anlam ve yorumları ortaya çıkarmak döneme ait tarihî ve kùltürel bilgi, dinî ve felsefî bazen de tasavvufî bakış açısı gerektirir.

Bu anlamda pek çok çalışma yapılmış, fıkralar sadece güldürme amaçlı ele alınmamış, Nasreddin Hoca mizahı felsefî, dinî, ahlâkî, mitolojik ve tasavvufî açıdan da ele alınmış ve yorumlanmıştır. Nasreddin Hoca'nın felsefî yönüne dikkat çeken Ziya Gökalp onun bu yönünü ‘nekre-gûluk’ kavramıyla açıklamaktadır. Yani onun mizahında “büyük bir incelik, gizli bir felsefe, felsefî derinlik vardır” (Özçelik, 2017, 101).

Özdemir (2010, 27-40) Nasreddin Hocayı, “Türk halk felsefesinin sembolü, Türk düşünce sisteminin bilgeler bilgesidir” sözleriyle ifade eder. Örneğin papağanın pazarda iyi bir paraya satıldığını ve onun tek özelliğinin konuşmak olduğunu düşünen hoca hindiyi ‘Benimki de insan gibi düşünür’ sözleriyle daha ön plana alarak aslında boş konuşmaktan çok düşünmenin önemine vurgu yapmıştır. Yine bu konuda çalışmaları olan Mikail Bayram (2001, 66), *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren* adlı eserinde bu konuya değinmiş bu fıkrada hocanın felsefede konuşmak ile düşünmenin aynı şey olduğu gerçeğinin altını çizdiğini ifade etmiştir. Hoca'nın göle yoğurt çalmasını ise ‘bilimde ihtimallerin göz ardı edilmemesi’ gerektiği şeklinde yorumlamıştır. Nasrettin Hoca ona göre “kendi döneminin en güçlü filozofu, Anadolu’nun da Danışmend-i Rûmisidir” (Bayram, 2001, 68).

Neden beş parmağımızla yemiyoruz? sorusunu, çünkü altı parmağım olmadığı için mantıksal cevabıyla karşılarken, burnunu göstermesi istendiğinde ensesini göstererek bu defa ne olduğunu değil ne olmadığını açıklayarak zıt kavramından yararlanmıştır. Eşeğe ters binmesi de buna benzer örneklerdendir. Cevriye Demir Güneş (2005) ise *Nasreddin Hoca Fıkralarının Felsefi Tahlili* adlı makalesinde fıkraların felsefi analizlerini sunmuştur.

Nasreddin Hoca fıkraları bazı çalışmalarda fıkra metninin sonunda verilen dîni ve ahlâki mesajlarla birlikte sunulmuştur. Buna örnek olarak Zekeriya Batur, Ayşe Nur Sır, Hafız Bek'in (2012) *Nasreddin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları ve Eğitim* adlı makale çalışmaları ve Erdiç Babacan (2010) 'ın aynı zamanda İngilizceye çevirisi de yapılmış olan *Nasreddin Hoca Fıkraları* adlı kitap çalışmasıdır. Hatice Avcı (2014, 449-454) da *Nasreddin Hoca Fıkralarında Ayetlerin İzleri* adlı çalışmasında ayetlerden faydalanarak Nasreddin Hoca Fıkra örneklerinin dîni yorumunu yapmıştır.

Nasreddin Hoca çalışmaları bazı araştırmacıların çalışmalarında da mitolojik öğeler açısından ele alınmış, bu yönde yorumlanmıştır. Faruk Çolak (2007, 65-73) yazmış olduğu *Nasreddin Hoca'yla İlgili Bazı Anlatımlarda Mitolojik Unsurlar* adlı makale çalışmasında yedi öğeyi incelemiştir. Ebru Şenocak (2016, 159, 168) örnekleriyle mitolojik açıdan ele aldığı bazı Nasreddin Hoca Fıkralarını “Bir Mit Yaratıcısı olarak Nasreddin Hoca” adlı makalesiyle yayınlamıştır. Turgay Kabak (2012, 140-156) da *Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Mitolojisinin ve Halk İnanışlarının İzleri* adlı makale çalışmasında Nasreddin Hoca fıkralarından örnekler sunarak bu fıkraları mitolojik unsurlar açısından ele almıştır.

Nasreddin Hoca'nın yaşamış olduğu dönemde tasavvuf düşüncesi de toplumu etkilemiştir. Bu dönemde bu düşünceden Nasreddin Hoca'nın etkilenmemesi de düşünülemez. Dönemin şartları gereği toplum tasavvufu bir rahatlama aracı olarak görmektedir. Bu sebeple onun fıkraları tasavvufi açıdan da yorumlanmıştır. Özçelik (2017, 105-106) 'ın verdiği bilgiye göre onun fıkralarını bu yönde yorumlayanların başında Burhaneddin Çelebi gelmektedir. Yine bu bilgiye göre Hoca'nın 121 fıkrası bu şekilde yorumlanmıştır. İsmail Emre Günver, Şaban Abak ve Batı da İdris Shah da Nasreddin Hoca'nın fıkralarını tasavvufi açıdan yorumlayan araştırmacılar arasında yer almaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak Feyzi Halıcı (2017) da *Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerh Eden Eseri* adlı bir kitap yazmış, Nasreddin Hoca'nın 121 Latifesini tasavvufî yorumlarıyla sunmuştur. Fikret Türkmen (1989) ise *Letaîf-i Nasreddin Hoca* (Burhaniye Tercümesi) adı altındaki inceleme eserini günümüz Türkçesiyle sadeleştirerek yeniden sunmuştur.

Nasreddin Hoca'nın fıkraları pek çok eğitici dersi, mesajı, tarihî, dinî bilgiyi içeriğinde taşıyabildiği gibi felsefî, mitolojik, tasavvufî pek çok yorumu da ihtiva etmektedir. Bu bağlamda birçok araştırma ve çalışmalar yapılmıştır. Nasreddin Hoca Fıkralarında işlenen konular ve verdiği dersler, öyle geniş kapsamlıdır ki her topluma açık bir şekilde evrensel yoruma da açıktır. Diğer ülkeler de kendi yorumlarını ve vermek istedikleri mesajı Nasreddin Hoca fıkraları vasıtasıyla iletebilmişlerdir. Nasreddin Hoca fıkralarını incelerken yüzeysel yorum yapmak doğru olmaz. Bu konuyla ilgili olarak Sabri Koz (1996, 303), “Belli bir dönemde sözlü kültürden derlenerek yazıya geçirilmiş dahi olsalar, fıkraların halkın derin belleğindeki biçimleri hakkında fikir yürütmek zor olacağından yorumlar yapılırken Nasreddin Hoca'nın içinde bulunduğu kültür ortamı ve değerler evreninin göz önüne alınması sağlıklı olacaktır” demektedir. Bir başka düşünceye göre ise “Hakiki manada Nasreddin Hoca'nın mesajının anlaşılması yaşadığı devirlerdeki fıkralara akseden milli psikoloji ve sosyolojinin anlaşılmasıyla mümkündür” (Özkan, 1983, 135-165). Folklorik metinlerin tek başına anlam taşımadıklarını söyleyen M. Öcal Oğuz (1997, 71-74) ise bu metinlerin mutlaka anlatıldığı ortam göz önünde bulundurularak yani bağlamı ile ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkraları temelinde, arkasında farklı yorum ve mesajların da bulunduğu metinlerdir. Nasreddin Hoca fıkraları güldürürken düşündüren, dolayısıyla sadece gülme adına söylenmiş fıkralar değildir. Fıkraların arka planında derin bir tarihi bellek vardır. Nitekim bu fıkraların en önemli özelliklerinden biri de toplumun duyuşunu, algısını, meseleleri nasıl çözüme kavuşturduğunu göstermesidir. Onun fıkraları yol gösterici nitelikler taşır, insanlara olaylara farklı yönlerden bakmayı öğretir. Tarihi bir miras ve kültür emaneti olan, geleceğe yön veren Nasreddin Hoca fıkralarını bu yönde değerlendirmek ve yorumlamak gerekir.

3.3.1. Nasreddin Hoca Fıkralarının Farklı Kùltùrlerdeki Çevirileri ve Çevirilerindeki Farklılıklar

Nasreddin Hoca Azerbaycan’da Molla Nasreddin, İran’da Hoca Nasreddin, Kazaklar arasında Koja Nasreddin, Özbek toplumunda Nesreddin Ependi adlarıyla tanınırken, Araplarda Cuha, Bulgarlarda Peter, Almanlarda Till Eulenspiegel, Romenlerde Pecalla, gibi isimler bambaşka karakterlere bürünmüştür. Neredeyse her toplum kendi Nasreddin Hocasını oluşturmuştur.

Ali Berat Alptekin (2014, 91-106), *Nasreddin Hoca ve Fıkralarıyla İlgili Sorun* adlı makalesinde Nasreddin Hoca’nın Türkiye sınırları içinde de sürekli bir sahiplenilme konumunda olduğundan bahseder. Sivrihisarlı Nasreddin Hoca, Akşehirli Nasreddin Hoca, Kastamonulu Nasreddin Hoca, Kayserili Nasreddin Hoca, Kırşehirli Nasreddin Hoca şeklinde sürüp gider. Nasreddin Hoca karakterine Batı toplumunda Arap, Balkan, İran, Seferad Yahudileri, Ermeniler ve diğer halklarda da rastlanmaktadır. Örneğin Arap toplumunda Nasreddin Hoca Cuha adıyla anılır. Fakat Cuha ve Türk toplumunda tanınan Nasreddin Hoca arasında ciddi farklılıklar göze çarpar. Bu konu ile ilgili çalışmaları ve incelemeleri olan Duman (2008, 105) kitabında şu ayırt edici bilgilere yer vermektedir.

Cuha Arap kùltürü ve Arap dünya görüşünü yansıtmaktadır. Cuha fıkralarında bir Arap geleneği olan kan parası alınması olayına sıkça rastlanır. Cuha bencil, cahil, geveze, hileci bir karakterdir. Nasreddin Hoca Cuha gibi olumsuz özelliklere boğulmuş bir karakter değildir. Cuha kaba saba bir tip iken Nasreddin Hoca zarif insanları kırmayan bir tiptir. Nasreddin Hoca fıkralarında keskin bir zekâ Cuha fıkralarında aptallık ön plandadır. Cuhanın karısı ve çocukları yoktur. Cuha fıkralarında eğlenme, yeme alışkanlıklarındaki farklılıklar dikkati çekerken, eşekli fıkraların yok denecek kadar az olması da önemli farklılıklar arasındadır. Civelek (2005, 514-527) ’in verdiği bilgilere göre ise Nasreddin Hoca tam katıksız bir Anadolu insanının yansıması iken Cuha fıkralarında Arap kùltürünü yansıtmaktadır.

Almanya’da Nasreddin Hoca’yı ele alan en büyük çalışma Albert Wesselski’ye aittir. 1911 yılında *Der Hodscha Nasreddin* adıyla yayınlanan iki ciltlik eserde geçen fıkralarda değişî bilginler Nasreddin’i Nusreddin olarak telaffuz etmektedirler (Sakaoğlu, Alptekin, 2018, 132) Boratav (2018, 26) *Nasreddin Hoca adlı* eserinde Wesselski’nin eserinin yarısından çoğunda Sottisier’deki Fransızcaya çevirilmiş

metinlerden yararlanmış olduğu bilgisini vermekte ve Decourdemanche ve Wesselski'ninçevirilerinde yanlışlar olduğu bilgisini vermektedir.

Makedonlar, Nasreddin Hoca fıkralarına kültürlerinde yer verirler fakat yanında İter Peyo adında bir anti kahraman yaratırlar (Duman, 2008, 155). Makedonyada anlatılan Nasreddin Hoca fıkralarında Hoca ile ilgili Konya, Akşehir, Sivrihisar gibi şehirlerin adları geçmez. Hoca bu fıkralarda zeki, kurnaz bir hiciv ustasıdır (Sakaoğlu, Alptekin, 2018, 126). Bulgarların fıkra kahramanı Hitar Peter ise kurnaz olarak tanınır oysa Nasreddin Hoca muzip ve zekidir. Klasik Çin edebiyatında ise benzer şekilde Sunwukong karakteri yaratılmıştır. Yine bu karakterde Nasreddin Hocadan farklı özelliklere sahiptir (Şener, 2011, 1741-1748).

Japonya'da ise benzer bir durum vardır. Orada da Nasreddin Hoca'nın bir proto tipi yaratılmış, 'Kicchom'olarak adlandırılmıştır. Mitsuko Kojima (2005, 347-357) *Nasreddin Hoca Benzeri, Japon Mizah Kahramanı Kicchom* adlı bildirisinde iki karakter arasındaki benzerliklere değinmiş fıkralarından örnekler sunmuştur. Sunulan bilgilere göre Kicchom, zalimlere karşı halkı savunan ve yanlışları düzeltmek için uğraş veren bir karakterdir. Verilen fıkra örneklerinin Nasreddin Hoca fıkralarıyla benzerliği kadar farklılığı da dikkat çekmektedir. Örneğin Nasreddin Hoca'nın annesinin gezmeye giderken Küçük Nasreddin'e kapıya göz kulak olmasını tembihlediği fıkrası örneği burada Kicchom'un babasının diktği şeftali ağacına göz kulak olmasının istenmesi şeklindedir. Kicchom şeftali ağacına dikkatlice bakarken köylüler gelip şeftalilerin hepsini alıp götürmüştür. Yine sunulan diğer fıkra örneğini de Nasreddin Hoca'nın dağı çağırma kerametini konu alırken bu fıkrada da farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Her şeyi yapabileceğini söyleyen Kicchom'a komşular 'Hizasumi dağı köyümüze getirebilir misin?' derler ve getirebilmesi karşılığında para teklif ederler. Bunu yapamayacağını gören Kicchom, komşu evlerin etrafına odun istif eder ve evlerin ona engel olduğunu söyleyerek odunları tutuşturmak ister. Komşular evlerinin yanmasındansa ona teklif ettikleri parayı vermeyi kabul ederler (Kojima, 2005, 350-351).

Nuriye Bilik (2004, 52-62) 'de *Nasreddin Hoca Fıkralarının Pakistan'daki Nasreddin Hoca Fıkralarıyla Mukayesesi* adlı makale çalışmasında kültüre bağlı şu farklılıklara dikkat çekmektedir: Pakistan'daki fıkrada Hoca'nın komşusunun gözüne kestirip getir yiyelim dediği kuzusunu konu alan fıkrasında kuzunun yerini keçi almıştır. Çünkü keçi

eti Pakistan’da yaygın olarak tüketilmektedir. Yine hocanın arkadaşlarıyla beraber aldıkları ve yiyecekleri yoğurda şeker döküp yemek istediği fıkra Pakistan’daki fıkra da süte tuz katıp yeme şeklinde verilmektedir. Bir mecliste Hocanın çalması için eline tutuşturulan sazın yerini Pakistan kültürüne ait sitar almış, Hocanın bir fıkra dinlenmek için altında oturduğu ağaçtan düşen cevizin yerini ise mango meyvesi almıştır. Mangonun düşmesine neden olan kuş ise papağandır. Çünkü o bölgede en sık görülen kuş papağandır. Hocanın bulgur pilavı ise pek çok fıkra da biryan pilavı olarak geçmektedir.

Çalışmamızda Cuha ve Nasreddin Hoca karakteri arasındaki farklılıklara değinilmiştir. Bu farklılıklar fıkralara da yansımaktadır. Kültürel olarak farklı olayların işlendiği, farklı gelenek ve göreneklerin sergilendiği Cuha fıkralarında Nasreddin Hocanın karşılaştığı karakterler de değişmektedir. Yakup Civelek (2005, 514-527), sunmuş olduğu *Türklerin Hoca’sı Arapların Cuha’sı* adlı bildirisinde şu örneğe ve bilgilere yer vermektedir: Nasreddin Hoca yaşadığı döneme uygun olarak Selçuklu, Osmanlı yöneticileri ve aynı dönem yaşamasalar da daha sonra fıkralara eklenen Timur karakteri ile diyalog içinde olurken Cuha kendi coğrafyasındaki El Mansur, Ebu Müslim, El Horasanî gibi isimlerle dialog halindedir. Civelek, çalışmasında Nasreddin Hoca fıkralarıyla benzerlik gösteren bir iki örneğe yer verse de iki karakter ve fıkraları arasındaki farklılıkların çok belirgin olduğunu altını çizmektedir.

Macaristan’daki fıkralarda Hocanın yerini çoğu zaman papaz alır. Örneğin Hoca’nın *Bilenler Bilmeyenlere Anlatsın* fıkrası ‘Kurnaz Vaiz’ adıyla geçer (Tasnâdi, 1997, 183). Nasreddin Macar fıkralarında sık sık çingene kılığına girer: Çingene rüyasında uyanırken pek içemediği kahveyi içmek ister. Garson soğuk mu yoksa sıcak mı içmek istediğini sorar Sıcak der fakat garson beklemen lazım soğuk kahve hazır fakat sıcak olması için ısıtmam gerek der. Çingene kahve ısınmadan uyanır. Keşke soğuk içseydim diye hayıflanır (Tasnâdi, 1997, 183-184). Bir başka fıkra da ise çingene yorulduğu bir an Tisa nehrinin kenarında otururken çobanlarını otlatmakta ve oradan geçmekte olan bir çoban ne yapıyorsun sen? diye sorar: Çingene “Balık Çorbası içiyorum” der. Çoban ‘Deli misin sen, balık çorbası nerede?’ deyince çingene ‘İşte burnumun önünde yüzüp geçiyor’ der (Tasnâdi, 1997, 185).

Sırp edebiyatında Stevan Sremats ‘ın çeviri Nasreddin Hoca fıkralarında ise Niş ve civarında kullanılan şivenin esere aktarılması, Türkçe’den alıntı; çarşı, kavga, komşu,

fes, fincan, kahvehane, müezzin gibi kültürel kelimelerin kullanımı dikkat çekicidir. Yine eyvallah, çok selam, bereket versin gibi deyimlerin kullanımlarına da rastlanmaktadır. Hoca Sırp edebiyatında Nasradin'den başka Nasrudin şeklinde de anılır (Aykut, 2012, 441-451).

Türk Dünyasındaki Nasreddin Hoca fıkraları ile Anadolu'da yaşamış Nasreddin Hoca fıkraları arasında ise her ne kadar bazı kültürel benzerlikler olsa da gerek fiziksel çevre gerek fıkra içerikleri açısından farklılıklar çoktur. Kazaklarda Aldar Köse karakteri Nasrettin Hoca'ya benzetilir ve bazen aynı fıkranın kahramanı Aldar Köse olur. Kırım Tatar folklorunda Nasreddin Hoca 'Ahmet Ahay' tipi ile karakterize edilir. Ahay, yalan söyleyerek insanları kandırır, aldatır. Kurnazlık ve aldaticılık bu karakterin önemli özelliğidir. Kırım'da fıkralarda bir hâcim ve üslup farkı da göze çarpmaktadır (Karadavut, 2009, 435-464).

Özbekler, Nasreddin Hoca için 'Nasriddin Afandi' ibaresini kullanırlar. Afandi, herkesin yaptığı'nın tersi iş tutanlara denmektedir. Nasriddin Afandi'nin vatanı olarak Buhara gösterilir. Fıkralar daha çok hikâye tarzında ve uzundur. Fıkralarda eşeğin yerini atın aldığı görülür. Özellikle Timurlu olan fıkraları, sovyetler birliği döneminde sosyalizm ve kominizm ideolojisine hizmet etmek üzere kullanılmıştır (Fedâkar, 2009, 315-326). Türkmenler, Uygur Türkleri arasında da Nasreddin Hoca fıkraları bilinir. Hatta Uygur ozanları Afandi Nahşası olarak adlandırdıkları Nasreddin Hoca Türküsü çalıp söylerler (Duman, 2008, 159). Nasreddin Hoca Azerbaycan'da "Molla Nasreddin" ismi ile tanınır. Molla Nasreddin kurnaz, zeki, hazır cevap, nüktedan bir tip olarak görülmektedir (Karaçalı, 2017, 242-257). Gagavuz Türklerinde anlatılan fıkralarda ise Hoca'nın hristiyanlaştırıldığı görülmektedir. Fıkralarda yer alan papaz, kilise, domuz kelimeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir (Karaçalı, 2017, 254).

Genel olarak Nasreddin Hoca fıkralarının dünyada dolaşımına bakıldığında neredeyse her toplumun benzer ya da farklı isimlerle kendi Nasreddin Hoca karakterini yarattığı görülmektedir. Karakterler arasında ve fıkralarda belirgin farklılıklar dikkati çekmektedir. Bunda kültürel ve coğrafi farklılıkların etkisinin baskın olduğu söylenebilir. Bazı ülkeler ise Nasreddin Hoca karakterinden esinlenerek değişik isimlerle değişik karakterler yaratmış ve yeniden bu karakterlere özgü fıkralar yazmışlardır. Türk dünyasındaki Nasreddin Hoca fıkralarına baktığımızda ise benzerlikler görülmesine rağmen belirgin şekilde kültürel ve coğrafi özelliklere dayalı

farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu durum da Anadolu’da doğmuş ve anlatılmakta olan Nasreddin Hoca fıkralarının özgünlüğünü bir kez daha ortaya koymaktadır.

3.3.2. Nasreddin Hoca Fıkralarının Türkçeden Başka Dillere Çevirilerinde

Yaşanan Zorluklar ve Nedenleri

Fıkralar genel anlamda pek çok kültürel unsuru içerdiği ve bu unsurlar kültürden kültüre değişiklik gösterdiği, bazen de karşılığı diğer kültürde bulunmadığı için çevrilmesi zor metinlerdir. Nasreddin Hoca fıkraları ise önce irdelenmesi ve çözümlenmesi, çözümlenen veriler ve bilgiler ışığında çevrilmesi gereken nitelikte metinlerdir.

Mithat Durmuş (2009, 241-252), *Güldürünün Saklanan Gerçeği ve Nasreddin Hoca Fıkralarında Sosyo-Psikolojik Kendilik Tanımlaması* adlı makalesinde Philip K. Bock’un görüşlerinden hareketle Nasreddin Hoca’nın psikolojisini kavrayabilmemiz için onun yetiştiği kültürel dairenin özelliklerini ve Nasreddin Hoca’nın kimliğini iyi araştırmamız gerekmektedir demektedir. Anadolu’nun sosyal kimliği Nasreddin Hoca’nın fıkralarında dile gelmiştir. Bu sosyal kimliği bilmeden çeviri yapmak doğru sonuçlar vermez. Bu sebeple, Durmuş (2009, 245) ’a göre bu durum ilki Nasreddin Hoca’nın biyolojik varlık olarak tarih içindeki yerini araştırmak, ikincisi psikolojik varlık olarak onun kültürel varlık içindeki yerini belirlemek olmak üzere iki yönlü bir araştırma gerektirmektedir.

Nasreddin Hoca tarih sürecinde belli bir döneme şahitlik etmiş bir kişilik olarak onun fıkralarında döneme ait pek çok tarihi ve kültürel bilgiye rastlamaktayız. Bu bilgilerin anlaşılmadan yorumlanması ve çevrilmesi kültürel, dolayısıyla da anlamsal eksikliklere neden olur. Sabri Koz bu konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Belli bir dönemde sözlü kültürden derlenerek yazıya geçirilmiş dahi olsalar fıkraların halkın derin belleğindeki biçimleri hakkında fikir yürütmek zor olacağından yorumlar yapılırken Nasreddin Hoca’nın içinde bulunduğu kültür ortamı ve değerler evreninin göz önüne alınması sağlıklı olacaktır” (Koz, 1996, 303).

Türkçe dilbilgisi yoluyla ve ses olayıyla sağlanmış mizahı aynı şekilde başka bir dilde sağlamak bazen imkânsızdır. Morreal (1997, 91-103), mizahın dilin fonetiğine ve dizgisel mekaniğine dayalı olduğunu söyler. Eşseslilerin kullanımı yoluyla yapılan, telaffuz ve imlâ hataları sonucu ortaya çıkan sözcükler de bu guruba girerler.

Örneğin Nasreddin Hoca'nın şu fıkrası buna güzel bir örnektir:

“Hoca bir gün vaaz verirken
-Ey, müminler! demiş. Sakın oğlunuz olursa adını Eyüp koymayın. Söylene söylene aşınır, Ey-
üp, Ey-ip sonunda “ip” olur kopar (Özçelik, 2017, 98)”.

Boratav (1997, 50), *Nasreddin Hoca Fıkralarının Çeşitlenmelerinde Türlü Etkenler Üzerine* adlı makalesinde bu örnek fıkrayı ele almış, Wesselki'nin bu fıkrayı çevirirken her ne kadar “ejp” kelimesini kullanarak buradaki kelime oyununa dikkati çekmeye çalışsa da belirli bir fonetiğin oluşturduğu mizahı sağlayamamış olduğunu ifade etmiştir ve bu nüktenin ancak Türkçe konuşulan bir ortamda anlamı olabileceği sonucuna varmıştır.

Nasreddin Hoca fıkralarında yer yer kalıp anlatımlara, vecizlere, örtülü anlatımlara başvurulduğu görülür. Bunların başka bir dile aktarımı kolay değildir. Nasreddin Hoca'nın şu fıkrası da bu konuya örnek teşkil etmektedir:

“Bir gün hocaya annesi, ‘Ben komşuya gidiyorum kapıdan ayrılma’ demiş. Az sonra eniştesi gelmiş ve:
-Annene söyle akşama size geleceğiz, demiş. Hoca bu haberi annesine iletmek için giderken söktüğü kapıyı da beraberinde götürmüş. Niye böyle yaptığını soran annesine ise şöyle demiş:
“Sen kapıdan ayrılma!” demedin mi?” (Özçelik, 2017, 98).

Buradaki ‘kapıdan ayrılma’ cümlesindeki mecaz anlam bilinmediği ve aktarılamadığı durumda verilen esprinin sağlanamayacağı ortadadır.

Çevrilebilirliği zorlayan konulardan birisi de kaynak kültürde yer alan bir kelimenin veya ifadenin hedef kültürde karşılığının olmayışındır ya da kaynak dildeki bir ifade veya kelimenin hedef dilde aynı şeyi, aynı duyguyu ifade etmemesi aynı işlevi görmemesidir. Meltem Ekti (2013, 162-170), *Mizahın Çevrilebilirlik İhtimali Üzerine* adlı makalesinde çevrilebilirliği belirleyen etmenler üzerinde dururken Nasreddin Hoca fıkralarıyla bunu örneklemiştir ve önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Ekti çevrilebilirliği belirleyen en önemli faktörün sosyal yapı ve kültürel yapı olduğu vurgusunu yaparken, metnin türü ve işlevi ne olursa olsun diller arası iletişimsel eşitliğin önemi üzerinde durmuştur. Nasreddin Hoca'nın ‘Kavuk’ fıkrasındaki kavuk terimini incelerken batı tarihinde yer almayan bu terimin “türban” olarak karşılandığını fakat bunun tam bir karşılıklık sağlamadığını ifade etmektedir. Ekti, kültürün yorumlanmasında görüntü ve imajın da çok önemli olduğunun altını çizmekte ve bunun da kültürel hafıza ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Sarık ve kavuk günümüzde kullanılan türban ifadesinden farklı olarak bilgelik ve hocalık anlamında bir statü ve konumu temsil etmektedir.

Dolayısıyla Ekti (2013, 166), bu konuya ek olarak “Benden utanmıyorsan kavuğundan utan” söyleminin sosyal anlamının yanında sosyopolitik anlamının da olduğunu ifade etmektedir. Kültürden kültüre değişen kavramlara atfetilmiş anlam ve değerler onların dil ve kültür içerisinde kullanım sıklıklarını, amaçlarını ve yerlerini etkilemektedir. Batı kültüründe komşuluk kavramının kullanım sıklığı ve sosyal anlamı Anadolu kültüründekinden farklıdır. Kahvehane ve cafe aynı gibi görünse de tarihsel dokuları aynı değildir. Anadolu kültüründe eşeğe atfedilen özellikler de başka kültürdekilerde farklı olabilir, hedef kültür tüm bu kavramlara uzak olabilir.

“Nasreddin Hoca bir gece kuzgunluğa varmış, Dokuz akça vermişler. Şu dokuz akçaya on akça ekleyin demiş, almak istememiş, Birde uyanmış ki elinde bir şey yok. Hemen gözlerini yummuş: “Zarar yok. Verin, dokuz akça olsun.” demiş (Boratav, 1997, 49-52).

Boratav (1997, 50), bu fıkranın çevirisi ile ilgili şu bilgileri vermektedir. Kuzgunluk, Türkçe sözlüğüne göre ‘kiremitliğe çıkılan delik’ olarak açıklanmaktadır. K.R.F. Burriel Groningen yazması metinlerinin İngilizce çevirisinde kelimeye kapı anlamını vermiştir. Kuzgunluk kelimesine bunlardan başka leşle beslenen kuş, mezarlık dilencisi, ıskatçı hoca, imam anlamları da yüklenmiştir. Başka kültürlerde rastlanmayan bu kelimenin başka bir dile aktarılması bu yüzden zordur.

Nasreddin Hoca fıkralarının aktarımıyla ilgili bir başka çalışma ise Hikmet Asutay ve Oktay Atik’in Osman Engin (2014, 1253-1265) ’in *Nasreddin Hodca und Weichnachtsmann adlı öyküde Kültür Sentezi* adlı makale çalışmalarıdır. Nasreddin Hocaya ait mizah özelliklerinin Almanca’ya aktarılıp aktarılamadığını inceleyen Asutay ve Atik, yazarın içinde yaşadığı kültürün inanç özelliklerine değinip değinmediğini, gülme öğeleri açısından aynı etkinin Almanca’da da yaratılıp yaratılamadığını değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmeye göre, Nasreddin Hocayı kırmızı kaftanı, kar beyazı uzun sakalıyla Noel Babaya benzeten Osman Engin’in hikâyeyi gerektiği yerde kendi düş gücüyle kurgulayarak aktarmış olduklarından bahsedilmektedir. Bu kurgu yazara bazı kültürel öğeleri açıklama fırsatı da sunmaktadır. Verilen örnek fıkrada Nasreddin Hoca kışın ortasında karların içinden geçerek komşusuna gider. Komşusu onu çaya davet etmiştir. Komşusunun adı da Nusreddin ‘dir. Bizim Nasreddin Hocanın kazan fıkrasında böyle bir kurgu yer almaz. Nasreddin Hocayı Noel Baba ile benzetim yoluna giden Engin, kurgusunu Noel babayla özdeşleştirmiş, içinde bulunduğu kültürün öğelerine de değinmiştir. Kurgusuna Nasreddin hocanın hazır cevaplılığını da ekleyen Engin,

eserinde kültürlerarası göndermelere başvurmuş, ek açıklamalara yer vermiştir (Asutay, Atik, 2014, 1253-1265).

Çevirilerde zorluk yaratan bir başka konu ise anonim özellik taşıyan atasözleridir. Atasözü, ‘Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel’ şeklinde tanımlanmaktadır. (Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu [12.06.2020]). Sözcüklerin tek başlarına kullanılan anlamları ile deyim veya atasözü içerisinde kullanılan anlamları farklılık gösterir. Atasözlerinde daha çok mecazi veya yan anlamları kullanılmaktadır. Atasözleri içinde yer aldığı toplumun kültürünü yansıtır. Bu sözcüklerin birebir çevrilmesi anlam karmaşasına, anlam kayıplarına yol açmaktadır. Bu ifadelerin çevirilerini yaparken sadece dilbilimsel açıdan değil edim bilimsel açıdan da incelemek gerekmektedir. Bu yüzden her iki dilin de dilsel ve kültürel özelliklerini iyi bilmek gerekir.

İsimler de toplumların kültürel boyutunu yansıtır. İsimlerin, lakapların, ünvanların çevrilmesi de kültürel değerlerle yüklü olduğu için zordur. Örneğin sultan, padişah, hanım, hatun, ağa, hoca gibi başka dilde birebir anlamsal olarak eşdeğerleri olmayan sözcükler çevrilemez ve aynı bırakılmaları gerekebilir. Yöresel ağızlar, hitap sözcükleri, yinelemeler, dualar, beddualar, tekerlemeler, kafiyeler kültürel öğelerle yüklü oldukları için çevrilmeleri oldukça zordur. Bazen de imkânsızdır.

Metnin ardındaki mesajın çözümlenebilmesi için aynı ortak dili ve kültürel belleği paylaşan toplumun belleğindeki bilgilere ulaşılması gerekebilir. Özçelik (2017, 98-99) doğru sonuçlara ulaşabilmek için ve Hocanın fıkralarının doğru anlaşılabilmesi için onun kişiliği, bilgi seviyesi, inanç durumu, yaşadığı dönem, olayların geçtiği yer ve kişiler, toplumun yaşam şekli ve sembolik metinlerin iyi bilinmesi gerektiğini söylemektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarını anlayabilmek ve yorumlayabilmek ve başka bir dile çevirebilmek için içerdiği tarihsel, geleneksel, yöresel, kültürel, dini ve ahlaki bilgileri edinmek ve değerlendirmek gereklidir. Bu hem fıkraların doğru anlaşılmasına yardımcı olacak hem kültürel bellek bağlamında gelecek kuşaklara doğru aktarılmasını sağlayacak hem de kültür alışverişi açısından daha doğru ve anlamlı bir paylaşım olacaktır.

4. GÖSTERGEBİLİM VE ÇEVİRİ

Tezin bu bölümünde Yuri Lotman'ın kültür göstergebilimi kavramlarına geçmeden önce bu kavramlar ışığında inceleme yöntemlerinden faydalanılacak olan göstergebilim ve çeviri göstergebilimi alanlarıyla ilgili bilgi verilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Bu bağlamda dil ve gösterge kavramları irdelenmiş, göstergebilim tarihçesine ait bilgiler sunulmuştur. Göstergebilim alanına öncülük etmiş ve katkısı olmuş araştırmacılar ve çalışmalarına yer verilmiştir. Aynı zamanda çeviri ve göstergebilimin ilişkisinin açıklandığı bu bölümde çeviri göstergebiliminin ortaya çıkış süreci, çeviri göstergebilimine katkı sunmuş araştırmacılar ve çalışmalarından bahsedilmiştir.

4.1. Dil ve Gösterge

Gösterge kavramı eskiçağdan'dan günümüze birçok bilim adamı, düşünür ve araştırmacı tarafından incelenmiştir. *Semiyotik* sözcüğü Yunancadaki **semiotike** teriminden semiyoloji sözcüğü ise Yunanca **semion** (gösterge) ve **logia** (kuram-söz) sözcüklerinin birleşiminden doğmuştur. Aynı zamanda felsefi ve teknik bir terim olarak tıp ve felsefe alanında kanıt, belirti ve semptom anlamlarıyla da kullanılmıştır (Rifat, 2008, 27). Göstergenin görevi, değişim ögesi olarak çağrıştırdığı başka birşeyi göstermek, onun yerini almaktır. Peirce'e göre ise gösterge, “nesnesine herhangi bir gerçek ya da temel karşılık gelme olmaksızın uyum sağlayan bir temsildir” (Peirce, 1982, 323'den aktaran Özmakas, 2009, 35). Göstergenin görevi, çağrıştırdığı şeyi göstermek ve onun yerini almaktır (Benveniste, 1995, 115).

Saussure (2014, 15)'e göre dil göstergesi aralarında bir nedensellik ilişkisi olmayan, gösteren ve gösterilenin birleşmesinden doğan bir bütündür. Saussure (2014, 282-283) dili “belli bir topluma özgü göstergeler dizgesi olarak tanımlamıştır. Saussure, Fransızcada gündelik dile ait olan ve Türkçede o zamanlar ‘işaret’ sözcüğüne karşılık

gelen dilbilim terimi olarak kullanmış ve bu sözcüğe yeni bir anlam kazandırmıştır (Tuna, Kuleli, 2017,13).

Benzer şekilde dil olguları ile kültür olguları arasında yakınlık bulunduğunu ileri süren E. Sapir’e göre de dil daha doğrusu dilsel davranış, bireyler arasındaki bildirişimi sağlayan toplumsal etkinliktir ve sanat, dinsel tören, toplumsal davranış gibi simgelerden oluşan bir dizgedir” (Rifat, 2008, 53).

Dil ve toplum arasındaki bağıntıyı inceleyen bir başka araştırmacı ise Émile Benveniste’dir. Benveniste (1995, 80)’ye göre de dil dizgesinin temel ögesi göstergedir. Benveniste (1995, 9), ‘dil toplumun yorumlayanıdır’ derken toplumun yalnızca dil içinde ve dil aracılığıyla anlam kazandığını ifade etmektedir. Bu anlam iki boyutta gerçekleşir: Hem göstergeler hem de söz düzleminde. Benveniste, dil ve söz ayrımı yerine dil-söylem ikili karşıtlığını kullanır. Ona göre “söylem konuşan bireyin dili üstlenmesi ve gerçekleştirmesidir” (Benveniste, 1995, 10). Düşünce dilin yapısıyla biçim almaktadır. Her konuşan aynı dili, aynı biçim ve dizgeyi paylaşan kişi ile söz alışverişi yaparak dil işleyişini gerçekleştirir (Benveniste, 1995, 30).

Benveniste (1995, 31)’e göre dil insana özgü olan simgeleştirme yetisinin en belirgin örneğini oluşturur. Bu da göstergeler vasıtasıyla olur. Kavram ve gösterge arasında bir anlamlama bağlantısı kurulur. Dil, ona göre simgesel dizgedir ve her düşünce simgeseldir. Dil göstergeler ve onların kullanımıyla varlığını sürdürür. Benzer şekilde ekin de tümüyle simgesel (sembolik) bir olgudur. Her ekin topluma özgü simgeler dizgesini oluşturur (Benveniste, 1995, 80). Göstergelerin anlamlanması kendi ekinsel ortamında gerçekleşir (Benveniste, 1995, 117).

Saussure dili gösterge dizgesi olarak tanımlamış dilsel göstergebilimin temellerini atmıştır (Benveniste, 1995, 127). Günümüzde pek çok alanda kullanılan göstergebilim kavramının anlamı ve kapsamı zaman içerisinde sadece dili değil her türlü anlamlı dizgeyi içine alacak şekilde genişlemiştir.

4.1.1. Göstergebilimin Tarihçesi

Göstergebilimin oluşması gelişmesi ve günümüze kadar gelmesi sürecinde başta Ferdinand de Saussure ve Charles Sanders Peirce olmak üzere Roman Jakobson, Algirdas Julien Greimas, Roland Barthes, Julia Kristeva, Claude Lévi-Strauss, Gérard

Genette, Paul Ricœur, Jacques Derrida, Jean-Claude Coquet, Michael Riffaterre gibi birçok dilbilim ve göstergebilimci araştırmacının katkısı olmuştur.

20. yüzyılın başlarında İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün Cenevre Üniversitesinde verdiği derslerde terim ve bilim alanı olarak ilk kez gündeme getirmiş olduğu göstergebilim dilbilimin içinden doğmuştur. Saussure'ün 1916 yılında basılan *Cours de Linguistique Générale* (Genel Dilbilim Dersleri) başlıklı kitabı göstergebilim dalını tanınır hale getirmiştir. Göstergelerin dil dizgesini oluşturduğunu dile getiren Saussure göstergebilimi dilbilimin üstünde, toplum yaşamındaki tüm göstergeleri inceleyebilecek bir bilim olarak görmüş ve dilbilimin göstergebilimin bir alt dalı olabileceğini ifade etmiştir (Tuna, Kuleli, 2017, 13-14). Saussure ile eş zamanlı çalışmalarını Amerika'da sürdüren Charles Sanders Peirce mantıkla özdeşleştirdiği bu kurama, göstergelerin biçimsel öğretisine “semiotic” adını vermiştir (Rifat, 2008, 116). Peirce göstergebilimi salt dilbilgisi, gerçek anlamıyla mantık, sözbilim olarak üç dala ayırmıştır. Peirce gösterge kavramı içerisinde görüntüsel gösterge, belirti ve sembol kavramlarına ayrı bir önem vermiştir. Görüntüsel gösterge, “nesnenin sahip olduğu niteliklerinden dolayı nesnesine gönderme yapan göstergedir” (Peirce, 1984, 291'den aktaran Özmakas, 2009, 39). Belirti “nesnesi ortadan kalktığı zaman onu gösterge yapan nitelikleri kaybeden bir göstergedir” (Peirce, 1984, 304'den aktaran Özmakas, 2009, 39) Sembol ise “temsil niteliği tam olarak yorumlayanına bağlı olan göstergedir” (Peirce, 1984, 274'den aktaran Özmakas, 2009, 39). Peirce'ın düşüncesinde yorumlayan kavramı oldukça önemlidir. Çünkü ona göre yorumlayanın kendisi de bir göstergedir. Peirce'a göre göstergebilimi dil ile sınırlandırmak doğru değildir ve dilin belirli özelliklerini diğer işaret sistemlerinin özellikleri ile de karşılaştırmalı olarak incelemek gerekir (Jakobson, 1980, 34-35).

1930'lu yıllarda mantıktan esinlenerek A.B.D' li Charles William Morris çalışmalarıyla alana katkı sağlamış Peirce'ün görüşlerini geliştirmiştir. Rusya'da da dilbilim kavramlarından esinlenen bazı kuramcılar göstergebilime katkıda bulunmuşlardır. Bu kuramcılar arasında Rus asıllı Roman Jakobson ve Rus biçimci Vladimir Propp yer almaktadır. Prag Dilbilim Çevresi'nin kurulmasına da katkı sağlayan bu kuramcılar dilbilim, göstergebilim ve yazın biliminin gelişmesinde de olumlu etkileri olmuştur (Rifat, 2008, 123).

Ferdinand de Saussure ve Charles Sanders Peirce'ın çalışmalarından yararlanan R. Jakobson yazın olayını bir dil olayı olarak görmüş, bu alanda birçok yazınsal ve sanatsal ürünleri incelemiştir. Bu ürünleri incelerken kendi geliştirdiği dilbilim yöntemini örnek almıştır. Jakobson'un değişik dillerde yayımladığı yazıları *Selected Writings* (Seçme Yazılar) adıyla bir araya getirilmiştir (Rifat, 2008, 123).

Kendisinden önceki araştırmacıların görüşlerinden esinlenerek göstergebilim alanına yeni yaklaşımlar sunmuş birçok isim daha olmuştur. Bunlar arasında alımlama estetiğine öncülük eden 'estetik gösterge' kavramıyla Prag Dilbilim Çevresinin etkin temsilcilerinden Jan Mukarovsky, düzanlam ve yananlam kavramlarını göstergenin iki değişik değeri olarak ortaya atan Kopenhag Dilbilim Çevresinin temsilcilerinden Louis Hjelmslev, *Diller ve Söylem* adlı yapıtıyla Eric Buyssens, Alman felsefecisi Ernst Cassirer, Fransız insanbilimcisi Claude Lévi-Strauss, yazınsal çalışmaların ontolojik yapısını belirlemeye çalışan Roman Ingarden, yazınsal göstergebilim açısından biçembilimi yöntemini geliştiren Leo Spitzer ve metin açıklama yöntemiyle metin çözümleme çalışmalarına yeni bir bakış açısı sunan Eric Auerbach yer almaktadır (Rifat, 2008, 123-138).

Göstergebilim 1960'lardan sonra bağımsız bir alan haline gelmiştir. Saussure'ün göstergebilimin kurucusu olduğu kabul edilirse, Algirdas Julien Greimas'ın da yazınsal göstergebilimin kurucusu olduğu söylenebilir. Greimas kurucusu olduğu Paris Göstergebilim Okulu'yla göstergebilim alanını geliştirmiş, göstergebilimin özerk bir alan haline gelmesine büyük katkıları olmuştur. Göstergebilimin çözümleme yönteminde eyleyenler modeli, anlatı izlencesinin aşamaları, kesitleme ölçütleri, yerdeşlikler, göstergebilimsel dörtgen kavramı gibi birçok temel çözümleme ögesi sunmuştur. Metinde görünen anlamdan ve metnin söz diziminden yola çıkarak derin anlamı ortaya koymaya çalışmıştır (Öztürk Kasar, Batu, 2017, 920-950).

Vardar (2001, 139), *Dilbilim Yazıları* adlı çalışmasında Greimas'nin göstergebilimi bir üstbilim olarak tasarladığı, onun için hangi olgular düzlemi söz konusu olursa olsun, yazarı ilgilendirenin somut gerçeklik değil soyut içerik olduğu ve her türlü anlamsal bütünün ancak bu düzeyde ortaya konabileceği bilgilerini vermektedir. Ayrıca Greimas Joseph Courtés ile birlikte ve birçok araştırmacının katkılarıyla hem dilbilim hem göstergebilim çalışmaları için değerli bir kaynak niteliğinde olan *Semiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (Göstergebilim Dil

Kuramının Açıklamalı Sözlüğü) çalışmasını hazırlamıştır (Rifat, 2008, 199). Greimas'ın bunun gibi göstergebilim alanı için hazırlamış olduğu pek çok çalışması vardır. Greimas göstergebilimi anlamlayanın temel yapılarını ve anlamlama süreçlerini incelemiş ve göstergebilim dünyasına farklı bir bakış açısı sunmuştur (Rifat, 2008, 203).

Greimas öncülüğünde kurulan Paris Göstergebilim Okulu, onun görüşlerini benimseyen göstergebilimi geliştiren araştırmacılar topluluğunu belirtir. Bu topluluğun araştırmaları yazınsal söylem, sözlü yazın, görüntü, müzik, bilimsel söylem, şiir, hukuk dili, toplumsal ilişkiler gibi anlam evrenlerinin kavranmasına yönelik olmuştur (Rifat, 2008, 192-206).

Çağdaş göstergebilimin bir başka önemli ismi olan Roland Barthes, Algirdas Julien Greimas'la aynı yıllarda Saussure kavramlarını geliştirerek yazın, moda, söylem ve dizge konuları üzerinde çalışmıştır (Rifat, 2008, 140). Vardar (2001, 88) kitabında Barthes'ın anlamlama (signification) kavramıyla, göstergelerle ikincil gösterilenler ve yan anlam gösterilenleri arasındaki bağıntıyı vurguladığı bilgisini vermektedir. *Göstergebilimsel Serüven* adlı yapıtında göstergebilimi bir serüven olarak nitelendiren ve “göstergeden bana gelen şey” olarak tanımlayan Barthes (2005, 14) Saussure kavramları üzerinde durmuş, göstergebilim bakış açısıyla moda ve giyim dili, reklam dili, nesne anlambilimi, şehircilik gibi göstergebilimin farklı alanları ve anlatıların yapısal çözümlesi konularına yer vermiştir (Barthes, 2005, 39).

Müzik, yazın ve dilbilim ile ilgilenen Barthes'ın *Yazının Sıfır Derecesi*, bir tiyatro incelemesi olan *Racine Üstüne*, 1964 yılında yayınlanan *Tour Eiffel (Eiffel Kulesi)* yazısı, Balzac 'ın *Sarrasine* adlı öyküsünü kesitlere ayırdığı *S/Z, L'Empire des signes* (Göstergeler İmparatorluğu), *Le plaisir du texte* (Metnin Verdiği Haz) gibi yazınsal göstergebilim alanına katkısı olan birçok esere imza atmıştır (Rifat, 2008, 186-187).

1970'li yıllarda Fransa' da göstergebilimsel incelemelerde bulunan J. Kristeva metni, üreten ve üretilmiş metin olmak üzere iki açıdan ele almıştır. Üreten metin metnin üretileceği düzlemi yani anlamüretiminin kaynağını oluştururken, üretilmiş metin sonuçlanmış, üretimi bitmiş metin düzeyini temsil etmiştir. Kristeva göstergebilimi, eleştirel bilim ve bilimin eleştirisi olarak görür. J. Kristeva göstergebilimle ilgili yazılarını 1969 da yayınlanan *Semeiotike. Recherches pour une Sémanalyse* (Göstergebilim. Bir Gösterge Çözüm İçin Araştırmalar) adlı eserinde toplamıştır.

Proust üzerine bir yazınsal deneyim (1994) sunan Kristeva, *Polylogue* (1977) adlı çalışmasıyla birbirine gönderen metinlerarası ilişki kodlarının incelenmesi üstünde durur (Rifat, 2008, 142-143).

Fransız yazınbiliminin önde gelen isimlerinden Gérard Genette ise anlatıbilimin kurucusudur ve arametinsellik ve yan metinsellik gibi birçok kavram ortaya atmıştır. Yazınsal yapıtı bir figürler dokusu olarak tanımlayan Genette, yazınbilim anlayışını söylemin var olan özelliklerini çıkış noktası olarak çeşitli anlam olasılıklarına ulaşmak olarak özetler. Genette 1980’li yılların sonuna kadar yazınbilim çalışmaları yapmış ve eleştirel denemelerini iki derleme kitapta toplamıştır. 1982 yılında yayınlanan *Palimpsestes* adlı yapıtıdaysa metinler arasındaki dönüştürüm ve öykünme kavramlarına vurgu yaparken bir metnin daha önce yazılmış olan bir metne dayanabileceğinin vurgusunu yapmıştır (Rifat, 2008, 147).

Yapısal dilbilimden ve Roman Jakobson ‘un görüşlerinden yaralanan Michael Riffaterre *Yapısal Biçembilim Denemeleri* çalışmasında biçem kavramına vurgu yapmıştır. Ona göre biçem, okur üzerinde şaşırtıcı etki bırakmayı sağlayan yaratıcı bir tekniktir. Bir metinde bir ögenin anlam yaratabilmesi içinse bir üst okur tarafından algılanması gerekmektedir. Onun göstergebilimsel çözümleme anlayışında metinlerarasılık kavramı da önemli yer tutar. Rifaterre daha sonra biçembilimden göstergebilime yönelmiş ve şiir göstergebilimi üzerine çalışmalar yapmıştır (Rifat, 2008, 157).

Greimas’ın çevresinde oluşan ve pek çok üyesi bulunan Paris Göstergebilim Okulu’nun kurucularından biri ve isim babası olan Jean- Claude Coquet aynı zamanda Greimas’ın çalışma arkadaşısıdır. Göstergebilimi onun yapısalcı yaklaşımından farklı bir çizgiye taşımıştır. Coquet’ in en temel kavramlarını Benveniste’den esinlenerek oluşturduğu özne kavramı ve söylem oluşturur. Özne Göstergebilimi olarak tanımladığı kuramını görüngübilimsel bir yapıya dönüştürmüştür. Çünkü onun düşüncesine göre yazınsal metinler sadece biçimsel şekilde ele alınamaz (Öztürk Kasar, 2017, 183- 199).

Jean-Claude Coquet alana söyleyenler tipolojisi ve söyleyenler kuramını getirmiştir. Ayrıca “ben”in yanısıra “sen” kavramını da vurgulamıştır. Ben’in sen olmaksızın bir değerinin olamayacağının altını çizmiştir. Söyleyenler kuramında temel, kavramlaştırıcı, içkin ve aşkın olmak üzere dört bileşenden bahseden Coquet, özne,

yükümsüz özne ve eşik özne olmak üzere üç özne tanımlamıştır (Öztürk Kasar, Batu, 2017, 920-950).

Coquet, Greimas'ın çevresindeki bazı araştırmacıların çalışmalarını derleyerek 1982 yılında *Sémiotique. L'École de Paris* (Göstergebilim. Paris Okulu) adıyla yayımlamıştır. 1983 yılında M. Arrivé ile birlikte kolokyum bildirilerini de A.J. Greimas'ın yapıtlarından kalkarak ve yapıtlarının çevresinde önsözüyle yayınlamıştır (Rifat, 2008, 206-207).

1990'lı yıllardan itibaren Coquet'in Sündüz Öztürk Kasar tarafından Türkçeye "söyleyen" olarak çevrilen "instance" kavramı Coquet yaklaşımının temel kavramına dönüşmüş, yazınsal göstergebilim çözümlemelerine derinlik kazandırmıştır (Öztürk Kasar, Tuna, 2018, 514-539).

Göstergebilim alanına farklı bakış açılarıyla daha birçok araştırmacının da katkısı olmuştur. Paul Ricœur anlatı çözümlemelerinin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Bir görüngübilimci olan Ricœur bunu yorumbilim araştırmaları ile yapmıştır. Ricœur'ün temel kavramları, *mimesis* ve olay örgüsüne başvurma yoluyla anlatının kurulmasına öncülük eden anlatısal erekliliktir (Rifat, 2008, 151-152).

Fransız Toplumbilimci Lucien Goldman yazınsal yapıtı tarihsel ve toplumsal bir ağ olarak görmüş ve bu yönde yorumlamaya ve açıklamaya yönelmiş, toplumbilimsel model ile yapısal inceleme modelini bağdaştırmaya çalışmıştır (Rifat, 2008, 149). Claude Lévi-Strauss antropoloji alanındaki uygulamaları ile göstergebilime katkıda bulunmuştur. Fransa'da Jacques Derrida felsefenin sınırları içinde yer alan çalışmalar yapmış, yazı bilimi ve yapısöküm işlemlerini ortaya atmıştır (Rifat, 2008, 153).

1960 sonrası göstergebilimin Avrupa'daki temsilcilerinden birisi de İtalyan yazar ve bilim adamı Umberto Eco olmuştur. Kavramsallaştırılmış herşeyi kültürün parçası kabul ederken, dil ve gösterge kavramlarını incelemiştir. Örnek okur ve metin kavramlarına önem veren Eco, gösterge, simge ve kod kavramlarını incelemiştir. Genel gösterge dizgelerini çözümleyen, metin kavramını inceleyen ve kültür olgusunu göstergebilim açısından değerlendiren eserler yayımlamıştır. Yoruma önem veren Eco, bir metni okumanın onu yorumlamak olduğunu savunmuştur. Ona göre çevirmek bir yorumlama işidir. *Interpretation and Overinterpretation* (Yorum ve Aşırı Yorum) ve *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* adlı eserleri Eco'nun bu düşüncesini yansıtan iki önemli eseridir. Alımlama göstergebilimi üzerine de çalışmalar yapan Eco, yazarın

sustuğu bölümlerin ve söylemediği üstü kapalı ifadelerin yorumu için metin içi bir örnek okur kavramı geliştirmiştir (Rifat, 2008, 167-169).

Cassier (1923-29, 1,18)’e göre bir kültürdeki simgesel biçimlere hakkını verme ve bunları çözümlemenin sadece “symbolic” (simgebilim) ya da “semiyotik” (göstergebilim) adı verilen bilim dalının yardımıyla mümkün olabilir (Cassier, 1923-29, 1-18’den aktaran Posner, 2001, 25-62) Posner’in *Kültür Nedir? Antropolojideki Temel Kavramların Göstergebilim Açısından Yorumu* başlıklı makalesinden aktarmış olduğu bilgiye göre Cassier’den sonra Bogatyrev, Mukarovsky, Jakobson, Greimas, Barthes, Eco, Ivanov, Uspensky, Lotman gibi birçok göstergebilimci kültürün göstergebilimin konularından birisi olduğu görüşünü savunmuştur.

Yukarıda değindiğimiz araştırmacılar dışında göstergebilime çeşitli çalışmalarıyla katkısı olan daha birçok bilim insanı olmuştur. Bunlara masal biçimbilimi çalışmalarıyla tanınan Vladimir Propp, Michel Foucault, Jacques Lacan, Tzvetan Todorov, Joseph Courtés, Eric Landowski, Jacques Geninasca, Jean-Marie Floch, Claude Zilberberg, Jacques Fontanille, Anne Hénault gibi birçok isim de eklenebilir.

4.2. Çeviri ve Göstergebilimin İlişkilendirilmesi

4.2.1. Çeviri Göstergebilimi

Göstergeleri ve çeviriyi inceleyen bir araştırma alanı olan ve günümüzde ‘Çeviri Göstergebilimi’ olarak kullanılan terimi 1980’li yılların başında Gideon Toury çeviriyi gösterge bilimsel bir faaliyet olarak tanımlamak amacıyla ortaya atmıştır (Kourdis, 2020, 80). Terim daha sonrasında Peeter Torop (2000) tarafından kavramsallaştırılmıştır (Tuna, Kuleli, 2017, 19) Peeter Torop, göstergebilimsel çözümlemenin çeviri sürecinde olması gereken doğal bir basamak olduğu görüşünü savunmuş ve göstergebilimi ve çeviribilimin ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmiştir (2000, 597-610).

1980’li yılların sonunda Janice Deledalle-Rhodes ve Dinda Liesbeth Gorlée, bu alanda çalışmalara başlamışlardır. Çeviri ve göstergebilim arasındaki ilişkiyi sergileyen ilk çalışmalardan biri Gorlee’nin, 1989’da çeviri göstergebilimi’nin başlangıcı sayılabilecek *Wittgenstein, Translation and Semiotics* adlı çalışması olmuştur (Stecconi, 2004, 15-26).

Gorlée, Pierce ve Wittgenstein'in yazılarından edindiği bilgilerle göstergebilim ve çeviribilim arasında bir değiş tokuş ilişkisi olduğundan bahsetmiştir. Gorlée (1994) çeviri ediminde göstergebilimsel çözümlemenin çeviri edimini kolaylaştıracakını öne sürmüştür (Tuna, Kuleli, 2017, 16). Gorlée, *Göstergebilim ve Çeviri Sorunları* adlı kitap çalışmasında da Jakobson'un "bir göstergenin başka bir göstergeye çevrilmesi" (Jakobson, 1977, 1029) tanımından yola çıkarak çeviri ve göstergebilim arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır (Gorlée, 1996, 17-32).

Çeviribilimin göstergebilime açılması kapsamında çalışmaları olan bir başka araştırmacı ise Magdalena Nowotna'dır. Nowotna 2002 yılında Paris'te yayınladığı *Le sujet, son lieu, son temps* adlı kitabında, Jean-Claude Coquet'nin Söyleyenler Kuramından etkilenmiş ve edebi metinleri göstergebilimsel ve dilbilimsel açıdan incelemiş ve çözümlemiştir. Magdalena Nowotna müdürlüğünü yaptığı INALCO Doktora Enstitüsü bünyesinde çeviribilim ve göstergebilim etkileşimini ele alan birçok uluslararası etkinlik düzenlemiş ve yayınlar yapmıştır. 2001 yılından bu yana, Magdalena Nowotna ve Sündüz Öztürk Kasar çeviri göstergebilimi alanında iş birliği içinde birçok akademik etkinlik yürütmüşlerdir.

Çeviribilim ve Göstergebilim arasındaki ilişkiye dair yapılan ilk çalışmalardan birisi de 30 Ağustos -1 Eylöl 2001 tarihleri arasında European Society for Translation tarafından Kopenhag'da düzenlenen *Claims, Changes and Challenges in Translation Studies* başlıklı Uluslararası Çeviri Kongresinde Sündüz Öztürk Kasar'ın sunmuş olduğu "La Semiotique Subjectale et la Traduction" (Özne Göstergebilimi ve Çeviri) başlıklı bildirisi olmuştur. Öztürk Kasar bildirisinde, göstergebilim kapsamında özne olarak çevirmen-yazar ile yazar ve çevirmen ilişkisini irdelemiş, çeviri ve göstergebilim arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur (Tuna, Kuleli, 2017, 16). Öztürk Kasar Yıldız Teknik Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fransızca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı Lisans Programında 2003-2004 yılından itibaren 'Göstergebilim ve Çeviri' dersini açmış, Çeviri göstergebiliminin ilk çalışmalarını bu ders kapsamında yapmaya başlamıştır. Vermiş olduğu yüksek lisans ve doktora programı derslerinde ve yönettiği tezlerle bu çalışmalarını geliştirmiştir. 2007 yılında Paris'te düzenlenen *Profession: Traducteur* (Mesleği: Çevirmenlik) adlı Uluslararası kongrede *Pour une Semiotique de la Traduction* (Çeviri Göstergebilimine Doğru) başlıklı bildiri sunmuş ve bu bildirisi Lettres Modernes Minard Yayınevi tarafından basılan *La Traduction et Ses Métiers* başlıklı kitapta yer almıştır. Öztürk

Kasar bu çalışmasıyla göstergebilim ve çeviribilim ilişkisinden yararlanabilecek meslek grupları ve kişileri belirtmiştir (Tuna, Kuleli, 2017, 16-17). Ayrıca bu çalışmasıyla, Öztürk Kasar önerdiği modelde Paris Göstergebilim Okulu çalışmaları kapsamında uygulanan metin çözümleme işlemlerini de sunmuştur (Tuna, Kuleli, 2017, 31).

Öztürk Kasar (2012, 18), *Jean –Claude Coquet ile Bir Dil Görüngübilimine Doğru* başlıklı bildirisinde Hocası Coquet'nin 'Söyleyenler Kuramı' şeklinde adlandırdığı göstergebilim kuramını tanıtmıştır. *Jean-Claude Coquet ve Söyleyenler Kuramı* başlıklı makalesinde göstergebilimin her türlü kavramsallaştırmanın temeline 'doğal dünyayı doğal dile çevirme' işlemini yerleştirdiğini ifade eden Öztürk Kasar temel nitelikte olmasına rağmen bu birincil çeviri sürecinin farkında olunmadığının altını çizmektedir (Öztürk Kasar, 2017, 183-199). Oysa iki doğal dil arasındaki çeviri işlemi bu süreç üzerine kurulmaktadır. Öztürk Kasar diller arası çevirinin doğasında olan dilsel ve kültürel kaynaklı problemler için ise anlam evreninin anlaşılmasına ışık tutan okuma, yoruma ve çözümleme modeli olarak çeviri göstergebilimini önermiştir (Öztürk Kasar, 2017, 195-196). Öztürk Kasar (2016b) 'ın bu yöntemi örnekleyen çalışmalarından biri de Jean de La Fontaine'in *Le Loup et l'Agneau* (Kurtla Kuzu) fablını ve Türkçedeki beş çevirisini çeviri göstergebilimi yaklaşımıyla çözümlediği ve 2016 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanan *Translation As Innovation. Bridging The Sciences And The Humanities* adlı kitapta yer alan "Interaction entre la sémiotique et la traduction littéraire" başlıklı makalesidir.

Öztürk Kasar, Fransız çeviribilimci Antonie Berman'dan esinlenerek oluşturduğu 'Anlam Bozucu Eğilimler Dizgeselliği' ni ilk kez Paris'te, Magdalena Nowotna tarafından 2008 yılında düzenlenen *Les traces du traducteur* [Çevirmenin İzleri] başlıklı kolokyumda sunduğu bildiriyle ortaya atmıştır. Öztürk Kasar'ın "Un chef-d'œuvre très connu: Le chef-d'œuvre inconnu de Balzac, commentaires d'une traduction à l'autre laissant des traces" başlıklı bu çalışması Magdalena Nowotna ve Amir Moghani'nin editörlüğünde hazırlanan *Les traces du traducteur* başlıklı kitapta, 2009'da Paris'te yayınlanmıştır. Öztürk Kasar bu dizgeselliği daha sonraki yıllarda geliştirmiş ve dokuz aşamalı bir dizgesellik olarak sabitlemiştir: anlamın aşırı yorumlanması, anlamın bulanıklaştırılması, anlamın eksik yorumlanması, anlamın kaydırılması, anlamın bozulması, anlamın çarpıtılması, anlamın saptırılması, anlamın parçalanması ve anlamın yok edilmesi olmak üzere toplam dokuz maddeyi içeren bu

dizgeselliği birçok yazınsal metin üzerine uyguladığı Türkçe, Fransızca ve İngilizce makalelerde örneklendirmiştir (Kasar, Tuna, 2015; 2016a; 2017a; 2017b; Öztürk Kasar, Batu, 2017). Sündüz Öztürk Kasar (2020b) söz konusu dizgeselliği, Cenevre Üniversitesi'nin yayınladığı *Parallèles* adlı akademik derginin Nisan 2020'de çıkan 32. Sayısında yer alan “De la désignification en traduction littéraire: *Les Gens d'en face* de Georges Simenon dans le contexte turc du point de vue de la sémiotique de la traduction” başlıklı makalesinde yeniden ele almış ve daha da geliştirerek nihai şekline kavuşturmuştur.

Çeviri ve göstergebilim arasındaki ilişkiye değinen araştırmacılardan biri de Ubaldo Stecconi'dir. Stecconi (2004, 15), *Five Reasons Why Semiotics Is Good For Translation Studies* başlıklı makalesinde göstergebilimin neden çeviri için yararlı olduğunu beş madde ile açıklamıştır. Bu maddeler şu şekildedir: a) Çeviri göstergebilimi yalnızca sözlü dil değil, diğer göstergeler ile de ilgili bir kuramdır. b) Göstergebilim çeviri eylemi için geçerli/uygun modeller sunar. c) Göstergebilim, çevirinin aktarımı olarak tanımlandığı geleneksel bakış açısını yeniden yorumlar. d) Göstergebilim, eşdeğerlik ve kayıp sorunlarına ışık tutar e) Göstergebilim çeviride mantık göstergebilimi incelemelerine imkân verir. Stecconi (2004, 23)'nin sunduğu bu sebepler çeviri ve göstergebilim ilişkisini ortaya koymuş, göstergebilimin çeviri eylemi için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Stecconi'ye göre çevirigöstergebilimi için Peirce yaklaşımına benzer şekilde üçlü bir model sunmuştur. Bu modelin temelinde farklılık, benzerlik ve aracılık kavramları yer almaktadır. Stecconi çeviride eş değerlik ve kayıp sorunları için göstergebilimsel çözümlemeyi bir model olarak önermiştir.

Çeviri göstergebilimi alanında çalışan bir diğer araştırmacı Paris Sorbonne Üniversitesi öğretim üyesi Astrid Guillume'dur. Guillaume, Fransa'da yayınlanan ve yüz yıldan uzun bir geçmişe sahip *Les Langues Modernes* dergisinde biri Çevirinin Kuramsal Yaklaşımları, diğeri ise Çevirinin Uygulamalı Yaklaşımları olmak üzere iki özel sayı hazırlamıştır. Bu yayınlardan kuramsal yaklaşımları ele alan birinci özel sayıda, Sündüz Öztürk Kasar (2016a) 'ın “Sémiotique de la traduction littéraire” başlıklı bir makalesi yer almaktadır. Bu makalede, Öztürk Kasar yazınsal çeviri göstergebilimi alanının işlevselliğini Edgar Allan Poe'nun *The Raven* adlı şiirinin Fransızca ve Türkçe çevirileri örneğinde ele almaktadır.

Yunan Göstergebilim Derneği'nin çıkarmış olduğu *Punctum: International Journal of Semiotics* dergisinin 2015 Aralık sayısı Çeviri Göstergebilimi üzerine kuramsal ve uygulamalı çalışmaların özel sayısı olarak basılmış bu göstergebilimin dünyada popülerliğini arttırmıştır. Dergide Ritva Hartama-Heinoen, Eveangelos Kourdis, Daniella Aguiar, Pedro Ata, Joao Queiroz, Massimo Leone'nin çalışmaları yayınlanmıştır (Tuna, Kuleli, 2017, 22-23).

Dünyada ve Türkiye'de çeviribilim çalışmaları devam etmekte, hergün birçok araştırmacı çalışmalarıyla, bu alanda üniversitelerde verilen dersler ve yönetilen tez çalışmalarıyla alana katkıda bulunmaktadır. Öztürk Kasar'ın çeviri göstergebilimi alanında yönetmiş olduğu ve şu an yürütmekte olduğu tezler vardır.

Şule Demirkol Ertürk, 2003 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Mütercim Tercümanlık (Fransızca) Bilim Dalında Sündüz Öztürk Kasar danışmanlığında yapmış olduğu *Yazın Çevirisinde Yorum ve Anlam Arayışı* başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışmasında çeviribilimin göstergebilimden nasıl yararlanabileceğini araştırmış, Edgar Allan Poe'nun 'The Facts in the Case of Valdemar' başlıklı öyküsünün çevirilerini göstergebilimsel bir yaklaşımla değerlendirmiştir. "*Ambrose Bierce'in Şeytanın Sözlüğü Yapıtının Türkçe Çevirilerinde Mizah Öğelerinin Aktarımı*" başlıklı makale çalışmasında (2019) İngilizceden Türkçeye mizah konusunu inceleyen Demirkol Ertürk (2017, 195-210), *Çevirinin Kültürel Hafıza ile İlişkileri: Geleceğe Dönük Bir "Üretken Hatırlama" Aracı Olarak Çeviri* başlıklı makalesinde ise çevirinin kültürel hafızanın canlı tutulması ve yeniden şekillendirilmesindeki rolünü ele almıştır.

Didem Tuna (2015), Mesut Kuleli (2016) da Öztürk Kasar danışmanlığında doktora tez çalışmalarını yazınsal çeviriye yönelik çeviri göstergebilimi alanında tamamlamışlardır. Tuna "Göstergebilimin Çeviri Alanına Uygulanması: George Orwell'in *Animal Farm* Başlıklı Yapıtının Üç Dilde Çözümlemesi ve Karşılaştırılması" başlıklı doktora tez çalışmasının yanısıra çeviri göstergebilimi konusunda birçok makale ve bildiri yayımlamıştır. *Bir Yazınsal Yapıt ve Çevirileri, İkna ve Rıza Söylemlerini Okumak*, Öztürk Kasar ve Tuna'nın yine aynı tez çalışmasından üretilen *Yaşam, Yazın ve Yazın Çevirisi İçin Gösterge Okuma* başlıklı makaleleri bunlardan bazılarıdır (Tuna, Kuleli, 2017, 26). Bunun yanısıra Tuna, Oktay Rifat'ın *Tecelli Başlıklı Şiiri Üzerinden Çeviriyi Göstergebilimle Buluşturmak* başlıklı

makalesinde Coquet'nin söyleyenler kuramıyla *Tecelli* isimli şiirin Fransızca ve İngilizce çevirilerini Öztürk Kasar'ın Anlam Bozcu Eğilimler Dizgeselliğine göre çözümlemiştir. Tuna İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümünde lisans ve yüksek lisans düzeyinde çeviri göstergebilimi derslerini yürütmektedir (Tuna, Kuleli, 2017, 25-28).

Çeviribilim alanında yapılan, göstergebilimsel çözümleme modelinin ele alındığı bir başka çalışma da Mesut Kuleli'nin Öztürk Kasar danışmanlığında yapmış olduğu *Çeviri Göstergebilimi Bakış Açısıyla Shakespeare'in Julius Caesar ve Antony and Cleopatra Adlı Oyunlarında Anlam Evreni, Göstergeler ve Öznellik Yetisi* başlıklı doktora tez çalışmasıdır. Bu çalışmada, iki Shakespeare tragedyası göstergebilimsel çözümlemeyle ele alınmıştır. Kuleli'nin bu alanda yapmış olduğu çalışmalardan diğerleri de şöyledir: Öztürk Kasar ile birlikte doktora tezinden üretilen *Antony and Cleopatra Oyununun Göstergebilimsel Çözümlemesi ve Çeviri Göstergebilimi Bakış Açısıyla Türkçe Çevirilerinin Değerlendirilmesi* başlıklı makale çalışması, Ural ile birlikte *Gösterge Çözüm Yöntemi ile William Shakespeare'in Merchant of Venice Eserinde Mitolojik ve İkonografik Göndergelerin Saptanması ve Türkçe Çevirilerinin Değerlendirilmesi* başlıklı makale çalışması ve *Intertextual Allusions and Evaluation of Their Translation in the Novel Silent House by Orhan Pamuk* (Orhan Pamuk'un Sessiz Ev Romanında Metinlerarası Anırtırmalar ve Türkçe Çevirilerinin Değerlendirilmesi başlıklı makale çalışması (Tuna, Kuleli, 2017, 29-30). Tuna ve Kuleli'nin birlikte yapmış olduğu *Yazınsal Çeviri İçin Bir Metin Çözümleme ve Karşılaştırma Modeli* isimli kitap çalışmaları da çeviribilim alanında yapılmış güncel bir çalışma örneğidir.

Çeviri Göstergebilimi alanında dikkate değer bir başka tez çalışması ise Alize Can Rençberler tarafından Prof. Dr. Sündüz Öztürk Kasar yönetiminde hazırlanan ve 2017 yılında savunulan “Örnek okurdan yetkin çevirmene: *Yazın Çevirisi Eğitiminde Yeni Bir Model* başlıklı çalışmadır. Bu tez çalışmasından üretilen ortak makalede de görüleceği gibi, Umberto Eco'nun göstergebilim yaklaşımından yola çıkarak çeviri göstergebilimine çeviri eğitiminde yer açmak söz konusudur (Öztürk Kasar, Can Rençberler, 2017).

Ülkemizde çeviri göstergebilimi alanına katkı sağlayan en son etkinlik Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi tarafından 26-28 Eylül 2019 tarihlerinde Bandırma'da

gerçekleştirilen *International Conference On Academic Studies in Philology* temalı uluslararası konferanstır. Mesut Kuleli'nin Düzenleme Kurulu Başkanlığında gerçekleşen bu etkinliğe tam katılımlı konferans sunmak üzere davet edilen beş araştırmacı Sündüz Öztürk Kasar, Magdalena Nowotna, Susan Petrilli & Augusto Ponzio ve Evangelos Kourdis çeviri göstergebilimi alanındaki çalışmalarını sunmuşlardır. Bu konferanslar Mesut Kuleli ve Didem Tuna'nın editörlüğünde Nobel Akademik Yayıncılık tarafından 2020'de yayınlanan *Dil, Edebiyat ve Çeviri Odağında Kavramsal Okumalar / Conceptual Readings in Language Literature and Translation / Lectures Notionnelles de la Langue, de la Littérature et de la Traduction* başlıklı üç dilli kitapta yayınlanmıştır (Kuleli, Tuna, 2020).

Etkinliğin açılış konferansında Öztürk Kasar (2020a) *Deneyisel Bir Çeviriye Göstergebilimsel Bir Yol Haritası Çizmek: Claude Simon'un Flandra Yolu* başlıklı Romanının Türkçeye Çevrilme Süreci / Tracer un itinéraire sémiotique pour une traduction expérimentale: traduire en turc *La Route des Flandres* de Claude Simon” başlıklı iki dilli konferansında son yazınsal çeviri deneyiminin tüm süreçlerini çeviri göstergebilimi bakış açısından katılımcılarla paylaşmıştır . Magdalena Nowotna (2020, 33-49) ise “La théorie des instances de l'énonciation” başlıklı Fransızca konferansında göstergebilimin çeviribilime olan katkısına vurgu yapmıştır. Fransızca olarak verilen bu konferans kitapta “Çözümleme Aracı Olarak Söyleyenler Kuramı ve Kavramsal Dilbilgisi” başlığıyla Sündüz Öztürk Kasar ve Didem Tuna tarafından Türkçeye çevrilmiştir. İtalyan çeviribilimciler Susan Petrilli ve Augusto Ponzio ise gerçekleştirmiş oldukları “A Semiotic Approach to Translation: Otherness, Iconicity and Encounter” başlıklı ortak konferansta çeviriyi bir araştırma, keşfetme ve bilgi edinme yöntemi olarak tanımlamışlardır, göstergebilim ise bir yorumlama sürecidir (Petrilli, Ponzio, 2020, 56-57). Petrilli ve Ponzio (2020, 53) çeviri ve göstergebilim arasındaki ilişkiyi “çevrinin göstergebilimde en temel unsur olduğu çeviriden bahsetmenin göstergebilimden bahsetmek; göstergebilimden bahsetmenin çeviribilimden bahsetmek” olduğu ifadeleriyle açıklamışlardır. Yunan çeviri göstergebilimci Evangelos Kourdis (2020) ise *Towards a Typology in Intersemiotic Translation from Verbal to Nonverbal and Polysemiotic Signs* başlıklı konferansında göstergeler arası çeviri için yeni bir tipoloji önerisi getirmiştir.

5. YURİ LOTMAN'IN KÜLTÜR GÖSTERGEBİLİMİ KAVRAMLARI VE NASREDDİN HOCA FIKRALARI

Tezin kuramsal kısmını oluşturan bu bölümde kültür göstergebiliminin çıkışı süreci ve daha sonraki bölümde Yuri Lotman'ın çevirigöstergebilimine uyarlanacak olan semiyosfer (göstergeküre), diyalog, asimetri (bakışsızlık), sembol, kültürel bellek, metin gibi pek çok kavrama öncülük etmiştir. Bu kavramlar kültür göstergebilimi alanına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

5.1. Yuri Lotman ve Kültür Göstergebilimi Kavramları

Kültür göstergebilimcileri, kültürün göstergebilimin temel araştırma konularından biri olduğu görüşünü savunuyordu. Bunların arasında Bogatyrev, Mukarovsky, Prag okulundan Jakobson ve Moskova-Tartu okulundan Lotman, Uspensky, Ivanov, Toporov ve Piatigorsky ayrıca Barthes, Greimas, Bense, Rosi-Landi, Eco gibi isimler yer almaktaydı (Posner, 2001, 29). David Scheider, Umberto Eco gibi bazı antropolog ve göstergebilimcilere göre bir toplumda kavramsallaştırılmış ne varsa hepsi o toplumun kültürünün bir parçasıdır. Bu kavramsallaştırma sadece belli bir sözcükle karşılanıyor olma anlamını içermez. O toplumda yer alan herhangi bir nesneler listesinde yer alması yeterlidir. Bu yaklaşım daha çok düşünsel kültürün çözümlenmesine katkı sağlayan bir yaklaşımdır. Kavramlar düşünsel ürünlerdir ve kültür de uzlaşımlar ve gelenekler tarafından bir düşünsel ürünler kümesi kabul edilecek olursa bir kültürün ürettiği nesneler de o kümeye dahil edilebilir. Çünkü gösteren o düşünsel ürünü taşır (Posner, 2001, 47).

Bu yaklaşım ilk kez 1950'lerde göstergebilimci Yuri Lotman ve Moskova-Tartu okulundan arkadaşları tarafından ele alındı. 1973 yılında Moskova'da yapılan Slavistik kongresinde Lotman ve arkadaşları, Uspensky, Ivanov, Toporov ve Piatigorsky, hep birlikte bir bildiri sundular. Bu çalışma kendi alanında kapsamlı ilk denemeydi. *Kültürlerin Göstergebilimsel Açıdan Nasıl Araştırılacağına Dair Tezler*

başlıklı bildiride Lotman ve arkadaşları, kültürün göstergesel alanların oluşturduğu ortak merkezli bir sistem olduğu vurgusunu yaptılar (Posner, 2001, 49-50).

Lotman, Leningrad Üniversitesi'nde yazın tarihi öğrenimi görmüş, XVIII. yüzyıl yazınıyla ilgilenmiştir. Başta F. de Saussure olmak üzere R. Jakobson J. Mukorvsky, Y. Tinyanov gibi isimlerden esinlenen Lotman yazınbilimi daha geniş sınırları olan göstergebilim içerisine oturtmuştur (Rifat, 2008, 165). Lotman'ın Rusçadan Batı dillerine çevrilmiş birçok eseri vardır: *La structure du texte artistique* (Sanat Metninin Yapısı), *Analysis of the Poethic Text* (Şiirsel Metnin Çözümlemesi), *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture* (aynı eserin Türkçeye çevirisi *Düşünen Dünyaların İçinde* başlığını taşımaktadır), *Culture and Explosion*, *Sinemanın Göstergebilimi*, *Sinema Estetiğinin Sorunları: Filmin Semiotiğine Giriş* (*SemiotikaKino Problemi Kinoestetiki*, çev. Oğuz Özügül), B.A. Uspensky ile birlikte yayımladığı *Tipologia della cultura*, *Travaux sur les systemes de signes*. *Ecole de Tartu* (Gösterge Dizgeleri Üstüne. Tartu okulu). Ayrıca, Wilma Clark tarafından İngilizceye çevrilmiş olan *On The Semiosphere* başlıklı makalesi, Uspensky ile kaleme aldığı, çevirisini George Mihaychuk 'un yaptığı *On The Semiotic Mechanism Of Culture* başlıklı makale bunlardan bir kaçıdır (wikipedia, [23.06.2020]).

Lotman (2012, 159), V.İ. Vernadski' nin 'Biyosfer' teriminden esinlenerek, canlılar için organik yaşamın kaynağı olan, biyosferle kültür arasında benzerlik kurmuş 'Semiyofer' (göstergeküre) kavramını türetmiştir. Bu organik bir yaşam alanı değil, sosyal bir yaşam alanıdır. Ona göre Vernadski'nin tanımında olduğu gibi "Canlı maddenin organik birliği ve toplamı olan ve aynı zamanda yaşamın varlığının sürdürülmesinin koşulu olan biyosfer gibi göstergeküre de kültürün hem koşulu hem de sonucudur ve yine onun ifadesiyle "Göstergekürenin dışında ne iletişim vardır ne de dil" (Lotman, 2012, 158). Lotman bu tanımlamalarla kültürü her şeye nüfuz eden, sosyal yaşamı mümkün kılan bir anlam evreni olarak öne sürmüştür. Böylece gösterge kuramından yola çıkarak kültüre, kültürel belleğe uzanmıştır. Lotman'ın bu kültür modeli göstergekürenin en önemli parçasıdır. Lotman göstergekürenin bütünsel bir özelliğe sahip olduğunun altını çizmekte, bütünden parçaya değil parçadan bütüne bir anlayış olduğunu ifade etmektedir. Çünkü göstergebilimsel alanın en önemli özelliklerinden birisi de küçük çoklu yapılarla dolu olmasıdır. Bu yapıların her biri göstergekürenin yaşamsal parçalarını oluşturur. Lotman bu göstergebilimsel nesneleri 'düşünen yapılar' olarak tanımlamaktadır. Bu mekanizmanın temel özelliği parçaların

kendi bütününü kendi yapısı içinde kendilerinin yaratmasıdır. Bunu kendi içinde barındırdığı hafıza sistemi sayesinde gerçekleştirir (Lotman, 2012, 9-10).

Lotman'ın 'göstergeköre'(semiosfer) kavramı sadece kültürü ifade etmez, kültürün tüm göstergesel çevresine de gönderme yapar. Yani kültürü tümünden yaratan, yapılandıran bir çevredir. Nöth (2006, 260) *Yuri Lotman On Metaphors And Culture As Self-Referential Semiospheres* adlı makalesinde Lotman'ın bu çevreyi dil ya da kültürlerin kodları, gösterge alanları, sınırları olarak betimlediğini söyler. Kısacası bu alanın içerisinde kültürü oluşturan kodlar, semboller, metinler gibi pek çok unsur yer alır ve bu alan tüm bu unsurların işlevini yerine getirebilmesi için gereklidir. Çünkü "kültür kendini belli bir "uzam-zaman" içinde örgütler ve böyle bir örgütlenme dışında var olamaz (Lotman, 2012, 171). Özetle, göstergeköre kültür bileşenlerinin olduğu büyük bir anlam evrenidir ve bu evren dışında iletişimin varlığı mümkün değildir. Lotman iletişimin bu kültürel alanda gerçekleştiğini savunmaktadır.

Göstergeköre, bütünsel anlam ifade etmekle birlikte parça ve bütün arasındaki dinamiği de sağlamaktadır. Yani işlevsel olarak birbiriyle bağlantılı her parça arasında dinamik bir ilişki vardır. Göstergeköre, kültürel unsurların yaşam alanı olduğu gibi aynı zamanda kültürel farklılıkların da kesişme ve karşılaşma alanını temsil eder. Peeter Torop (2004, 59-68), *Locations In Intersemiotic Space* adlı makalesinde Lotman'ın kültürel göstergebiliminin anahtar kelimesinin "metin" olduğunu söyler. Ona göre kültür içinde anladığımız metin, metin içinde anladığımız da kültürdür. Metinler kültürel birikimin en iyi göstergeleridir. Lotman (1990, 219) bunu *Universe of The Mind (Düşünen Dünyalar İçinde)* adlı eserinde "Her türde, kültürel açıdan anlam taşıyan her tipte metin kendi gerçeklerinin seçkisini yaratır"² ifadesiyle betimler. Lotman, kültürü bir metin olarak görür. Hatta şunu vurgulamak gerekir ki bu metin içinde metin olan aşamalı bir sistemi de kapsayan karmaşık bir metindir (Lotman, 1990, 18). Ayrıca "Her kültürün kendine ait bir oto portresi vardır" (Lotman, 2012, 47) ifadesini kullanır ve bunun kültürel metinlerin üzerinde de etkisi olduğundan bahseder. Örneğin, gelenekler kültürün belleğinde saklı olan metinler sistemi olarak ortaya çıkar. Kültürün devamlılığı için gerekli olan gelenekler aynı zamanda kültürün en önemli göstergelerindendir. (Lotman, 2012, 95-96).

²"Each genre, each culturally significant kind of text makes its own selection of facts."

Lotman (1990, 143-144)' ın 'diyalog' kavramı da göstergeköre ile yakın ilişkili bir kavram olarak iletişimi sağlayan önemli bir unsurdur. Bu iletişime duyulan ihtiyaç, karşılıklı görüşmenin durumunu kapsar. Bu metinsel olarak düşünülecek olursa metnin bağlamına karşılık gelebilir. Metni anlayabilmek için metin öncesini, metnin geçtiği alanı, metnin durumunu iyi bilmek gerekebilir.

İletişim karşılıklı görüşmedir. Lotman *Kültürel Gösterge ve Metin Kavramı* adlı makalesinde metni çözümleme, şifresini çözme kavramını iletişim (diyalog) kavramıyla değiştirir ve metinlerin dolaşımını, metin ve okuyucu arasındaki ilişkileri açıklayarak farklı bir tipoloji yaratır:

1. Yazar ve okur arasındaki iletişim
2. Okur ve kültürel gelenek arasındaki iletişim
3. Okuyucunun kendisi ile olan iletişimi
4. Metnin okuyucu ile olan iletişimi
5. Metin ve Kültürel gelenek arasındaki iletişim (Lotman, 2009, XXXV)

Lotman'ın karşılıklı iletişim betimlemesi, söyleşimin metinlerin oluşum ve sürekliliğinin sağlanmasındaki rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu karşılıklı iletişim kültürlerin etkileşimini sağlar. Başka bir kültürle tanışma, görüşme bir anlamda kendimizle olan iletişimimizdir. Başkalarını tanırken kendimizi de tanımlamış oluruz. Diyalog yani bu karşılıklı iletişim tüm bunların toplamıdır. Lotman'ın betimlemesi göstergeköre de (Semiyofer) bu bütünsel iletişimin betimlemesidir aslında. Sonuç olarak hiçbir sistem söyleşim olmaksızın var olamaz. Bunula ilgili olarak "Biz, eğer onlar olmazsa var olamaz" (Lotman, 2012, 184) der ve kültürün yalnız kendi iç örgütlenme tipini değil kendi dış örgütlenme tipini de yarattığından bahseder. Bu tam da Lotman'ın sınır kavramını karşılamaktadır.

Sınır daima iki yüzü olan bir kavramdır ve bir yüzü daima dışa yöneliktir (Lotman, 2012, 184). Fakat Lotman için sınır kavramı kesin bir çizgi ifadesi değildir. Farklı fikirlerin kesişme noktası dolayısıyla yeni üretimlerin kaynağı konumundadır. Onun sınır kavramı göstergebilimin bireyselliği ile bağlantılıdır. Yani her kültür kendine özeldir ve sınır bu bireyselliğin hattıdır. Kültürün göstergeköresi ise her kültürün kendine özgü göstergelerinin anlamlandırılabilmesi için gerekli alan ve bağlamı ifade eder. Lotman bu yüzden sınır kavramını başka kültüre çekilen set anlamında değil aksine başka kültüre açılan bir pencere, yabancı metinlerde anlamı zenginleştiren bir

alan olarak görür. Sınır bir başka anlamıyla kültürün kimliğidir. Kültürü yabancı etkilerden koruyup bir iç alan yaratarak güvence altına alır (Nöth, 2015, 20).

Lotman'ın üzerinde durduğu ve önem verdiği kavramlardan birisi de 'Kültürel Bellek'tir. Kültürel bellek kavramı 1980'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Bellek genel anlamıyla insanların geçmişe dair anımsadıklarını kaydettikleri zihinsel bir arşiv, bir depodur denilebilir. Bellek, biyolojik, bilişsel ve zihinsel olarak bireylerle var olur ve ancak sözel veya yazılı olarak gelecek kuşaklara aktarılmasıyla anlam kazanır. Belleğin gelecekte sürdürülebilirliğini sağlaması için toplumsal belleğe ihtiyacı vardır. Toplumsal bellek, tarihi, kültürü içine alan geniş bir kavramdır ve tarih ve kültür içinde yer alan gelenek, görenek, hukuk ve inanç sistemi, yaşam biçimleri, dil, yaşanan coğrafya, olaylar gibi pek çok kültürel öge de bu kavramın dâhilindedir. Bu öğelerin geleceğe aktarımı ise 'Kültürel Bellek' sayesinde olur.

John Assmann, Paul Connerton gibi kültürel bellek konusuyla ilgili birtakım çalışmalar yapmış araştırmacılar eserlerinde bu kavramın önemini vurgulayan açıklamalara, örneklerle ve tanımlamalara yer vermişlerdir. Assman (2015, 23-26), kültürel belleği hatırlama ya da geçmiş bağlantısı olarak tanımlamakta ve bu belleğin içeriğini, düzenlenişini ve muhafaza edilmesini dış koşulların yani toplumsal ve kültürel çevrenin belirlediğini ifade etmektedir.

Assman (2015, 51-61) aynı zamanda ortak yaşanmış geçmiş bilgisi olarak tanımladığı kültürel belleğin, toplumların öz benliklerini ve algılayış biçimlerini ortaya koymalarını sağladığını ve onun sayesinde kuşaktan kuşağa iletme imkânı elde ettikleri üzerinde vurgu yapmaktadır. Kültürel bellek aynı zamanda bir anlam aktarımıdır ve gelenekler bu belleğin aktarılmasını sağlar. Assman (2015, 52-61) 'a göre kültürel belleği yaşatan geçmişe dönük hatırlama kültürüdür. Ölülerin anılması, bayramlar, muhafaza edilen mekânlar, mekâna ait nesneler, mitler, adetler, ritüeller hep bu kültürün ürünü eylemlerdir ve hatırlayan grubun kimliğini temellendirmek içindir. Müzelerde tarihi dönemlere ait eşya ve ürünlerin sergilenmesi, yaşanmış tarihi olaylar için anma törenleri yapılması, kutlama törenleri, dini kimliğin ve bilgilerin hatırdan çıkartılmaması adına yapılan ritüeller merasimler toplumların kültürel belleklerini canlı tutma isteğinden kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde Paul Connerton da geçmişe ait gerçekleştirilmiş tüm bilgilere ancak onların bıraktığı izler vasıtasıyla ulaşılacağını söylemektedir. Connerton (2014, 62) gelenekler konusunu

‘Toplumsal alışkanlıklar’ olarak tanımlamaktadır. Başkalarının göreneksel beklentileri, ortak anlam, toplumsal alışkanlıklar önemlidir fakat bizce bir anlamı olan olgu farklı kültürden kişilere bir şey ifade etmeyebilir (Connerton, 2014, 63).

Lotman, kültürel bellek kavramını daha çok metinsel olarak ele almış kültür göstergebilimine önemli katkıları olmuştur. Lotman (2012, 18-24)’a göre bir metnin üç işlevi vardır: Sadece hazır iletinin aktarılmayıp yeni anlamların üretilmesini de sağlayan yaratıcı işlev, başka bir dilde anlamların sağlanmasına yardımcı olan dilin onarım işlevi ve üçüncüsü bellek işlevi. Lotman (2012, 18) metnin yaratıcı işlevini “Bütün göstergebilim olanaklar kümesini gerçekleştiren her sistem yalnız hazır iletiyi aktarmaz, yenilerinin de üreticisi olarak hizmet eder.” ifadesiyle açıklar. Metnin bellek işlevi içinse “Metin, yalnız yeni anlamlar üreticisi değil aynı zamanda kültürel belleğin toplayıcısıdır ve metnin kendinden önceki bağlamlarına ilişkin belleği koruma yeteneğine sahiptir” (Lotman, 2012, 24) der. Bu da kuşkusuz metnin belleğidir. Metnin alıcının beyninde uzun süreli bir hafıza yaratması kolay değildir bunu sağlayan kültürel bellektir. Lotman, B.A. Uspensky (1978, 223) ile birlikte yazmış olduğu *On The Semiotic Mechanism of Culture* (Kültürün Semiyotik mekanizması üzerine) adlı makalesinde, kültürü genel anlamda “İnsan toplumunu insan olmayan topluluklardan ayıran bir unsur” olarak tanımlarlar.³ Bu yüzden onun kültür felsefesine göre, kültür alanı içindeki geçmiş insanlık tarihinin varlığını yansıtan metinler anlamlarını ortaya çıkaracak şekilde okunmalıdır ki bunu ‘kültürün belleği’ olarak adlandırır. Kültürün belleğindeki her şey doğrudan ve dolaylı olarak o kültürün eş zamanlı parçasıdır (Lotman, 1990, 127). Ona göre kültür, toplum bilincinde bilgiyi muhafaza eden ve düzenleyen bir mekanizmadır. Kültür öz bilince sahip ve deneyimlerinin bir birikimlemiş toplu bir kişiliktir, “kültür doğası gereği unutmaya karşıdır.”⁴ (Lotman, Uspensky, 1978, 216). Dolayısıyla kültürün en temel işlevi hatırlatma ve bellek olarak hizmet etmesidir. Eco, Lotman (1990, XI)’ın *Universe of The Mind* adlı eserinin önsöz kısmında Lotman’ın metinsel öğrenme yöntemini seçmesinin kültürü bir metinler bütünü ve kalıtsal olmayan kolektif bilinç (toplumsal hafıza) olarak görmesini sağladığını belirtmektedir. Sonuç olarak hangi sosyal zamana hangi sosyal guruba ait olursa olsun kültürel bellek o toplumun deneyimlediği bir bellek olarak tarihe dönük geçmiş olayları anımsatır. Hiçbir kültür bağlamı dışında var olamaz ve bu bağlam o

³ Tez kapsamında kaynakçada (Türkçe) çevirmeni belirtilmemiş alıntılar Türkçe’ye çevrilmiştir.

⁴“Culture by its very essence is against forgetting.”

kültürün tarihi geçmişidir. Bu sebeptendir ki Lotman (1990), metnin bulunduğu an ile tarih arasında durduğu görüşündedir. Ona göre her bireyin bir anımsama mekanizması vardır ve yazma ilk toplumsal hafıza mekanizmalarından biridir. Lotman (1990, 272) sık sık kültürün tarih ile olan bağlantılarına değinirken bunu *Universe of the Mind* adlı eserinin son bölümünde “Kültür geçmişin öngörülleri olmadan var olamaz”⁵ cümlesiyle tekrar vurgular.

Onun için kültür, tekillik ve çoğulluk ilişkisidir. Buna birey ve toplum arasındaki ilişki olarak da bakabiliriz ve bu ilişki tarihten bugüne süre geldiği için tarihle de sıkı bir bağ içerisindedir. Metinler vasıtasıyla devam eden bu karşılıklı iletişim sosyal yaşamın, gelenek göreneklerin, tarihi geçmiş bilginin de devamlılığını sağlar. Kültürel toplumların her bir üyesinin paylaştığı bir kaynak vardır. Gelenekler, görenekler, kültürel değerler ve toplumun geçmişine ait tarihi bilgileri bu kaynaktan gelir. Eğer bu iletişim koparsa, toplum bu belleği yitirirse kültür de devamlılığını sürdüremez.

Tarihi insan belleği olarak tanımlayan Lotman (2012, 272), tarihin varlığını, işleyen göstergeler sisteminin değişmez koşulu olarak görmektedir. Bir toplumun tarihi bilgisi, o toplumun belleğinin en önemli unsurlarından biridir ve onun bünyesinde yer alan her şey farklı ulusların kod ve metinlerinin yüzleştığı şehirler, simgeler, ritüeller vs. gösterge kürenin bir parçasıdır aslında. Yine Lotman (2012, 95-96) için kültürün göstergesel belleği olan gelenek de kültürün veya kişiliğin belleğinde saklı olan metinler olarak ortaya çıkar. Farklı dönemlerde farklı türlerde kendine özgü kodlarla ortaya çıkmış olan metinler o toplumun veya kültürün belleği olarak en değerli hazinesidir. Bu aynı zamanda toplumun varoluş süresini de belirleyen bir unsurdur. Lotman, Uspensky (1978, 211-232) *On The Semiotic Mechanism Of Culture* (Kültürün Semiyotik Mekanizması Üzerine) adlı makalelerinde toplum bilincinde bilgiyi muhafaza etme mekanizması olarak kültürün ve toplumsal hafıza kodlarının uzun ömürlülük problemi olduğundan bahseder. Bunu sağlamak, toplumsal hafızanın, metinler, ritüeller, gelenek görenekler yoluyla canlı tutulmasıyla mümkündür. Lotman (1978, 223) bu durumu “Kültürün gösterge bilimsel bileşenlerinin canlılığı toplumsal yaşamın canlılığı ile bağlantılıdır.” cümlesiyle ifade eder. Lotman, belleğin canlı yaşamı için ne kadar önemi varsa sosyal yaşam için de aynı derecede önemli olduğu görüşündedir. Kültür yaşayan bir bellek varsa yaşamını sürdürür. Çünkü biyosferin

⁵ “Culture can not do without prognoses of the past”.

canlıların devamlılığını sağladığı gibi kültür de sosyal hayatın devamlılığını mümkün kılar.

Her kültürün kendine ait bir kimliği vardır ve bu kimlik kültürel kodlardan oluşur. (Lotman, 2012, 47). Bunu kültürel göstergebilimsel kodlar olarak adlandırır (Lotman, 2012, 60). Gösterge bilimsel kodlar toplum içindeki bireylerin ve toplumların birbirlerini anlamalarını, birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlar. Lotman (2012, 158)’a göre göstergeköre (Semiyosfer) dışında ne iletişim vardır ne de dil. Göstergeköre, toplumun içinde bulunduğu, tüm göstergeleri anlamlandırdığı, kültürüdür de diyebiliriz bir anlamda. Bu mekanizma simgeler, gelenekler, mitolojik unsurlar, tarihsel olaylar ile hareket halinde bir mekanizmadır. Gelenekler, Lotman’a göre ulusların kültürel kodlarından biridir. Lotman (2012, 95-96) geleneği “Kültürün belleğinde saklı olan metinler sistemi” olarak açıklamaktadır. Sistem, metinleri saklama yeteneği olan sembollere de ihtiyaç duyar. Toplumların tarihi geçmişleriyle ilgili veriler onların düşünüş ve yaşam biçimleri hakkında bilgi verir. Bu bilgiler bazen semboller yoluyla bize ulaşır. Semboller, kültürün anlam çekirdeğini oluşturan en önemli mekanizmasıdır ve kültürün belleğinin devamlılığını sağlar (Lotman, 2012, 143-145). Her kültürün, kendine ait özellikleri ve yapısı vardır ve bu kültürel metinlerde kendisini gösterir. Dolayısıyla kaynak kültür metne kendi kültürel belleğini ve kodlarını bırakır. Bu hedef kültürünkilerle aynı olmayabilir fakat her kültürün kendine ait bu simgeleri değerlidir çünkü o kültürün devamlılığını sağlar.

Lotman gösterge kuramından yola çıkıp kültürel belleğe uzanmış ve özellikle kültürel çeviri alanına katkı sağlayacak pek çok yeni kavrama öncülük etmiştir. Göstergeköre kavramıyla kültürün tarihle olan ilişkisini gündeme getirmiş, metin ve metnin belleği kavramlarıyla da bu ilişkinin sürekliliği probleminin altını çizmiştir. Kültürel belleğin muhafazasının bu sürekliliği sağlamak için gerekliliğini vurgulamıştır. Dil ve kültürü toplumların belleğinde bir kod sistemi olarak tanımlayan Lotman bu kodların çözümlenmesinde metinlerin arkasındaki bilgiye ulaşmak için kültür-tarih bilgisinin gereğini savunmuştur.

5.1.1. Yuri Lotman ve Çeviri Olgusu

Lotman, kültüre farklı yaklaşımıyla öne sürdüğü metin, kültürel kod, sembol, tarihi bilgi, kültürel bellek, bakışsızlık(asimetri), diyalog, sınır gibi kavramlarla kültür göstergebilimine çok boyutluluk kazandırmıştır. Çeviri kültürler arası bir aktarım

olduğu gibi aynı zamanda kültürler arası bir iletişimdir. Lotman çeviriden de söz eder ancak onun söz ettiği çeviri eylemi Jakobson'un da daha önce bahsettiği "bir göstergenin bir başka göstergeye çevrilmesi" (Gorlée, 1996, 17-32) biçimindeki tanımında yer alan çeviridir. Bu süreçte göstergeler başka göstergelere çevrilir ya da yorumlanır. Düşüncenin oluşması düzleminde gerçekleşen bu çeviri işlemi kavramlaştırmanın ilk aşamasıdır. Benzer şekilde Jean-Claude Coquet de "doğa düzeyinde oluşan algıların akıl yoluyla yargılara dönüştürülmesi" sürecinin bir çeviri olduğunu belirtir. Coquet'in bakış açısında doğa ve akıl evrenlerinin birbirine eklenmesi söz konusudur (Coquet, 2007, 5-6'dan aktaran Öztürk Kasar, 2017, 195). Lotman (2012, 185-186)' ın da çeviri düşüncesi bu doğrultudadır. Düşünmenin başlangıç eyleminin bir tür çeviri olduğunu düşünmektedir ve bu başlangıcın karşılıklı iletişim yani diyalog olabileceğini de sözlerine eklemektedir. Çevirme eyleminin anlamaktır ve diyalog yani karşılıklı iletişimi çevirinin en etkin mekanizmalarından biridir⁶ (Lotman, 1990, 143). Dolayısıyla çeviri öncelikle insanın kendi ile olan iletişimi, daha sonra başkalarıyla olan iletişimidir. Yani dünyayı ve başkalarını anlamasıdır. Çeviri eylemine kültürlerarası perspektiften bakacak olursak kültürün diyalog modelinin Lotman'ın göstergesinde geniş yer kapladığını görebiliriz.

Kültür, Lotman için çift anlamlı bir kavramdır. Birincisi dar anlamıyla normların oluşturduğu bir sistem, ikincisi ise art alan bilgisi dediğimiz alt metinlerden oluşan bir kodlar sistemi (Nöth, 2015, 260). Metinler, kendi kültürlerine özgü kodlara sahiptir ve çözümleme gerektirir ve bu bir nevi yeniden yapılandırma ve belleğin canlandırılmasıdır. Okurun metinle gerçek anlamda diyalogu belli bir ortak bellek ya da kültürel bellek bilgisi gerektirir. Bu bellekte okurun metni anlayabilmesi için gerekli geçmiş bilgisi vardır. Lotman'ın deyişiyle her kültürün metinleri üzerine yansıyan oto portresi o toplumun belleğidir. Kültüre ait her ne varsa bu bellekte saklıdır (Lotman, 2012, 47).

Lotman (2009, 135) göstergesinde sayısız kesişmeler olduğundan bahseder. Bu yeni bilgilere yol açar ve bu da farklı düşünceler ve dönüşümler demektir. Bu karşılıklı iki dilin çarpışması olarak yorumlanabilir ki Lotman bunu 'explosion' (patlama) terimi ile ifade eder. Lotman' ın dil ibaresi iki farklı anlam evreni yani iki farklı kültürü temsil

⁶ "The elementary act of thinking is translation and the elementary mechanism of translating is dialogue"

eder. Patlama ise bu iki farklı düşünce sisteminin karşılaştığı andır. Patlama kavramı kültürün hareketliliği veya anlam yoğunluğu şeklinde de yorumlanabilir. Kesişme olmazsa etkileşim de olmaz dolayısıyla diyalog ve iletişim gerçekleşmez. Lotman (2009, 135-136) için kesişme alanında oluşan anlam patlaması karmaşık gözükse de bir o kadar değerlidir. Çünkü imkânsız görünen bir iletişim gerçekleşmiştir

Lotman (2012, 164) için önemli kavramlardan bir diğeri ise bakışimsızlık (asimetri) kavramıdır. Bakışimsızlık bir karşılıklık durumudur. Anlam evreninin merkezi ve onun çevresidir. Lotman (2012, 9) beynin yarım kürelerinin asimetrik özelliğine benzer olarak gösterge bilimsel mekanizmalarının da çift kutuplu bakışimsızlığından bahsetmektedir. Gösterge kürenin yapısı da insan beyninin küreleri gibi asimetriktir. Bu sebeple orada karşıt anlamlı değerler, farklı kültürler, farklı metafor ve simgeler mevcuttur (Lotman, 1990, 127). Bu da bakışimsızlık (asimetri) ve çevrilemezlik arasındaki ilişkiyi gündeme getirir. Bu görüldüğü gibi olumsuz bir durum değildir, çünkü yeni anlamlar üretimine yol açar. Lotman bu konumu şöyle betimler:

“Okur metne kendi kültürel belleğini ve kodlarını taşır ama bu yazarınkilerle aynı değildir. Bu sebepten metin ve okur arasında iki türde karşıt ilişki gelişir. Anlama ve anlamama durumu. Anlama yazar ve dinleyicinin kodlayıcı sisteminin birliğiyle elde edilir. En temel durumda, doğal dil ve kültürel geleneğin birliğiyle” (Lotman, 2012, 109).

Metinler başka kültür diline belli ölçülerde çevrilebilir de olsalar her zaman bir anlama ve anlamama durumu ortaya çıkar. Çünkü farklı kültürlerin metinsel yapısı içlerinde farklı türde kodlar barındırır. Ona göre bu anlamama durumu da iletişim için gereklidir hatta yararlıdır. Çünkü anlaşılır metin okuyucunun kopyasıdır ve ona fazladan bir şey katmayacaktır (Lotman, 2012, 109). Bir metnin anlaşılır olmaması ise onun pek çok arka plan bilgisi içermesi sebebiyle okura kültürel ve entelektüel bilgi sunacak ve kendi kültürü ile karşılaştırma imkânı sağlayarak kendisini, kendi kültürünü daha iyi tanımasına katkı sağlayacaktır.

Göstergelerin anlamlandırılabilmesi dillerin kendi alanı içinde çevrilmesini gerektirir bu da Lotman’ın sınır kavramını karşılar. Ekaterina Volkova Americo (2017, 9) *The Concept of Border in Yuri Lotman’s Semiotics* adlı makalesinde sınırın iki dilli bir mekanizma olduğunu ve işlevinin dışsal iletişimi içsel dile çevirmek olduğunu söylerken onun işlevinin yalnızca bir kültürü diğerinden ayırmak değil onları bir çizgide buluşturmak yani birleştirmek olduğunun altını çizer.

Sınır, dışarı alandan içeri alana geçen kodları çeviriler vasıtasıyla ayırır, süzer ve kültürün kimliğini oluşturur. Bu işlev sadece sistemi dış etkilerden korumak için değildir aynı zamanda gösterge kürenin kendisini tanımlamak içindir. Bu sebeple sınır gösterge küre için ihtiyaçtır (Nöth, 2015, 260). Göstergekürenin sınırları bu bağlamda önemli role sahiptir.

Metin bazen kültürel bazen tarihi pek çok bilgiyi de sunabilir okura. Lotman buna örnek olarak Shakespeare'in metninin o metin dışında yer alan tarihsel olaylar hakkında da bilgi sunan bir bellek olduğunu ifade etmektedir. Lotman (1990, 217)'ın kültür bakış açısı ve kavramları bir tarihçinin rolüne de yansır, bunu "Bir tarihçinin ön hazırlık çalışmasının en önemli kısmı metni, tarihi anlamına ulaşmak için önsezisiyle okuyabildiği gibi metinsel süreçleriyle de okuyabilmesidir" ifadesiyle açıklar. Ayrıca, "Tarihçi, olguları metinsel olmayan gerçeği metinden, gerçek olanı hikâyeden ayıklayarak yaratır" (Lotman, 1990, 218).

Sonuç olarak Lotman'a göre kültür bir metindir ve tarihi boyutuyla, göstergeler evreniyle çok boyutlu bir uzamdır. Göstergeküre ise kültür araştırmalarında kullanılabilecek bir kavramdır. Sürekli değişen bağıntılara sahip bu mekanizma bütünsel bir dünya modelini temsil eder. Göstergeküre, tarihi, kültürü, mitleri, sembolleri, metinleri, kültürel değerleri ve daha pek çok kavramı içinde taşıyan bir anlam evrenidir. Bireyselleştirilmiş kültürü ifade eden sınırsa Lotman (1990, 27) için aynı zamanda bir kültürel alışveriş noktasıdır ve kültür akışını sağlar.

5.2. Nasreddin Hoca Fıkraları ve Lotman Kavramları

Lotman'ın kültür, kültürel kodlar, semboller, metin, metnin belleği, asimetri gibi pek çok kavramı içinde barındıran göstergeküresi, bir anlam evrenidir. Nasreddin Hoca fıkraları da tıpkı göstergeküre gibi içinde kültürel unsurların, sembollerin, kodların, târihi ve kültürel alt metinlerin olduğu bir anlam evrenidir. Lotman göstergeküre içerisinde en çok sembol kavramına yer vermektedir. Çünkü semboller, gösterge bilimsel oluşumunu katmanlar arası taşıyarak kültürün belleğinin önemli mekanizmasını oluşturur. Ona göre sembolik anlam, göstergeselliğin de karşılığıdır. Semiyotik yapının işlemesi için ona ihtiyaç duyulur. Onda her zaman arkaik bir şeyler vardır ve önemli metinleri ardında saklar (Lotman, 2012, 143-144). Lotman sembolün en önemli özelliğinin onun rastgele olmayışı olduğunu söyler. Ona göre "semboller

boş figürler değildir” (Lotman, 1990, 260). Semboller, “kültürün anlamsal çekirdeğini oluşturur” (Lotman, 2012, 145). Aynı semboller farklı kültürlerde farklı anlamlara gelebilir ya da bir kültürde sembol haline gelmiş bir şey başka bir kültürde bir şey ifade etmeyebilir. Ama ne olursa olsun semboller tarihi günümüze taşırlar. Gösterge kürenin yapısı da insan beyninin küreleri gibi asimetriktir. Bu sebeple orada karşıt anlamlı değerler, farklı kültürler, farklı metafor ve semboller mevcuttur (Lotman, 1990, 124-127). Nasreddin Hoca fıkralarında da iyi/kötü, yaşam/ölüm, zengin/fakir pek çok karşıt anlamlı ve farklı değerleri ve sembolleri görmek mümkündür.

Örneğin Nasreddin Hoca eşeğine ters biner. Bu davranışının sembolik anlamı olduğu gibi eşek de Hocanın pek çok fıkrasında sembolik olarak kullanılmıştır. Meltem Ekti (2013, 162-170) *Mizahın Çevrilebilirlik İhtimali* Üzerine adlı makalesinde eşeğin acının, sıkıntının, cefanın, sabrın ve açlığın sembolü olduğunu belirtir ve köy yaşantısından uzak olanlar için bu sembolü anlamamanın kolay olmadığını ifade eder. Başgöz (1997, 25-47)’ün görüşüne göre ise başında büyük bir kavukla Hocayı eşek üstünde gösteren geleneksel resmi çift kültürlülüğü anlatır: Kavuk din adamlılığını, eşek köylülüğü sembolize eder. Özdemir (2010, 27-40) ise eşeğe ters binen Nasreddin Hoca imgesini “dünyayı farklı yerlerden yorumlamanın, yaşamı tersinden okumanın ve eleştirisel bakışın sembolü” olarak değerlendirmektedir.

13.yüzyıl dönemsal özelliklerine baktığımızda ‘eşek’ mizacı itibarıyla insanların kabalık, inatçılık, cahillik gibi bazı özelliklerini çok iyi yansıtmaktadır. Bu yüzden Nasreddin Hocanın eşek motifli fıkrası çoktur. Nasreddin Hoca, fıkralarında bu tip insanları eşek sembolü üzerinden eleştirmektedir. Tarihi bellek açısından bakıldığında Başgöz (1997, 25-47)’ün *Nasreddin Hoca Hikayeleri (Tarihsel Gelişme içinde bir konular analizi)* adlı makalesinde de ifade ettiği gibi eşeğe ters binme kimi zaman eşeğin üzerinde dolaşan güldürü tipleriyle bolluk törenlerinin sembolü olmuş, kimi zaman da Kral Midas’ın Eşek kulakları hikayesinde olduğu gibi iyi dinlemenin sembolü kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra Ahmet Aytaç (2005, 140-144) da *Günümüzde Nasreddin Hoca’nın Nasıl Anlaşılması Gerektiğine Dair* adlı bildirisinde eşek kavramının İncilde de sık sık geçmekte olduğu bunun Hristiyanlar için de sembolik anlamı olduğunu söylemektedir. Selami Şimşek (2011, 143)’in *Nasreddin Hoca ve Tasavvuf* adlı kitabında yer alan ve Şaban Abak’tan aktarmış olduğu bilgilere göre Hz. İsa’nın bir muzaffer olarak eşek sırtında Kudüs’e girdiğine inanıldığından dolayı haçlı ordularıyla gelen papazlar halka Hz. İsa’nın temsilcileri olduklarını

hatırlatmak yoluyla müslümanlara karşı savaşacak asker toplamak için bu sembolü kullanmışlar, dinî kıyafetler giyerek eşek sırtında dolaşmışlardır.

Adı yerine göre Karakağan, yerine göre Kahraman olan eşeği hocanın en büyük yardımcısıdır. Hatta çoğu zaman arkadaşı gibidir. Onunla sırrını, derdini paylaşır. Ona bazen ne kadar kızsda da öldüğünde ağlar. Nasreddin Hoca'nın eşeğiyle özel bir bağı vardır. Onun eşeğe ters binmesi onun mizahının da sembolü haline gelmiştir. Eşek sembolü kullanılmasının dönemin şartlarıyla da ilgili olduğu söylenebilir. O dönemdeki umutsuzluk havası insanları bilgisizlik ve eğitimsizlikten dolayı hurafelere yöneltir. Eşek Kuran-ı Kerimde bir sembol olarak okuduklarıyla amel etmeyenleri ifade eder (Özçelik, 2017, 99).

Hoca'nın fıkralarındaki semboller eşekle sınırlı değildir. O dönemki tasavvufun etkisi onu fıkralarında bol bol sembol kullanmaya yönlendirmiştir. Çünkü tasavvuf adeta her şeyin sembolize edildiği bir dünyadır. Timur zalim idarecileri temsil eder, Nasreddin Hoca ise her yönüyle Anadolu insanı ve Anadolu kültürünün sembolüdür. Halk onun söylemlerinde duygularını yansıtır ve olumsuzluklara tepkisini gösterir. Timur'un zalimliğini de onun diliyle aktarmışlardır.

Lotman (2012, 265)'a göre semboller sistemi içinde şehir özel bir yere sahiptir ve karmaşık bir semiyotik mekanizmadır. Lotman şehrin, bir anlamda farklı ulusların, sosyal kod ve metinlerinin yüzleştiği yer olduğunu ifade eder. Melezleşme sonucu yeni bilgi alanlarına dönüşür (Lotman, 2012, 271). “Şehir, kendi geçmişini sürekli yeniden doğuran, kültür gibi zamana karşı duran bir mekanizmadır” (Lotman, 2012, 273). Lotman (2012, 265) *Düşünen Dünyaların İçinde* adlı eserinde şehir simgeciliğine Petersburg şehrini örnek vermektedir. Petersburg'un tarihi, mitolojisinden ayrılmaz. Örneğin, Nasreddin Hoca fıkralarında geçen Konya, Akşehir onun hayatının, eğitim ve öğrenim sürecinin geçtiği mekanlardır. Konya dönemin bilim şehridir ve pek çok bilginin, danışmanın yaşadığı, ziyaret ettiği bir merkezi sembolize eder. Yine camiiler, medreseler, hanlar, hamamlar bu döneme ait en önemli kültürel bellek mekanlarıdır. Anadolu toprakları ise bu mekanları içinde barındıran bir kültürel bellek mekanıdır.

Lotman'ın gösterge küre olarak adlandırdığı kavramı bir toplumun kültürü olarak değerlendirecek olursak iletişim bu evren içinde anlam kazanır. Lotman (2012, 47) “her kültürün kendine ait bir oto portresi vardır” derken sınır kavramından

bahsetmektedir. Lotman (2012, 184) 'ın sınır ifadesi farklı fikirlerin kesişme noktasıdır. Dolayısıyla yeni üretimlerin kaynağı konumundadır. Yani her kültür kendine özeldir ve sınır bu bireyselliğin hattıdır. Lotman sınır kavramını başka kültüre çekilen set anlamında değil, kültüre açılan bir pencere, yabancı metinlerde anlamı zenginleştiren bir alan olarak görür. Sınır bir başka anlamıyla kültürün kimliğidir (Nöth, 2015, 20). Tüm dünyaya yayılmış olsa ve her kültür kendi Nasreddin hocasını yaratmış olsa da Anadolu Nasreddin Hoca Fıkraları kendi özgün yapısı ve özellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Bizim kendi sınırlarımız içerisindeki Nasreddin Hoca Anadolu insanını yansıtır. Şükrü Kurgan (1986, 25) *Nasreddin Hoca* adlı kitabında “Benim hikayeleri üzerinde duracağım Nasreddin Hoca Anadolu Nasreddin’idir. Hayatından söz edeceğim Türk halkı da Anadolu Türk halkıdır” demektedir. Lotman’ın ayna simetrisi kavramı da tam bunu karşılar.

Göstergekürenin yapısı asimetriktir. Anlamı asimetri sağlar. İyinin tersi kötü, yaşamın tersi ölümdür. İyi kötü var olduğu için iyidir (Lotman, 1990, 127). “Ayna simetrisi karşılıklı diyalogu kurmak için gerekli yapısal farklılık ve benzerlik arasındaki ilişkileri yaratır”⁷ (Lotman, 2005, 220). Nasreddin Hoca Anadolu insanının ve kültürünün tam bir yansımasıdır. Zıt ve ters kavramları kullanarak vermek istediği mesajı iletir.

Lotman için kültür, tekillik ve çoğulluk ilişkisidir. İnsan tek başına her ne kadar tek bir bireymiş gibi görünse de içinde yaşadığı toplumun kolektif bilincini yansıtmaktadır. Nasreddin Hoca da fıkralarında bir birey gibi görünse de bir topluluğun yani Anadolu insanının bir yansımasıdır. Kendi öz eleştirisi üzerinden toplumun rahatsız olduğu konuları, toplumsal aksaklıkları, eleştirir ve düzeltmeye çalışır. Onun çevresiyle olan ilişkisi dolayısıyla toplumun otorite ile olan ilişkisidir. Nasreddin Hoca fıkralarında mizahı üreten de budur.

Lotman’ın iletişim kavramı yazar ve okur arasındaki iletişimi, okuyucunun kendisi ile olan iletişimi, metin ve bellek arasındaki iletişim olmak üzere geniş bir tipoloji oluşturur. Nasreddin Hoca fıkraları da benzer bir tipoloji oluşturur. Bu karşılıklı iletişim kültürlerin de etkileşimini sağlar. Aslında bu iletişim başka bir kültürle tanışma ve görüşmedir. Lotman’ın kültür kavramı çift anlamlı bir kavramdır: Birincisi

⁷ “Mirror symmetry creates the necessary relations between structural diversity and structural similarity which allow dialogic relationships to be built.”

normların oluşturduğu sistem, ikincisi ise artalan bilgisi olarak adlandırılan alt metinlerin oluşturduğu kodlar sistemi (Nöth, 2006, 260). Kendine özgü kültürel kodlara sahip bu metinler çözümleme gerektirir. Lotman’a göre metin bulunduğu an ile tarih arasında durur. Dolayısıyla onu çözümlemek tarihi bilgi de gerektirir.

Nasreddin Hoca fıkraları folklorik metinlerdir ve fıkraların her biri ayrı bir metindir. Soru cevap tarzında kısa olayları anlatıyor gibi görünse de tarihsel, kültürel açıdan pek çok bilgiyi içermeleri bakımından görüldüğünden daha uzun metinlerdir.

Lotman (2012, 15-24)’a göre metnin üç işlevi vardır: metin de sadece hazır iletinin aktarılmayıp yeni anlamların üretilmesini sağlayan yaratıcı işlev, ikincisi başka dilde anlamların yeniden oluşturulmasına imkân sağlayan dilin onarım işlevi (metnin sunduğu bilgiler ve çevirmenin okuyucuya aktardığı bilgiler doğrultusunda kültürel boşlukların doldurulduğu ve anlam eksikliğinin giderildiği süreç) ve üçüncüsü metnin kendinden önceki bağlamlarına ilişkin bilgilerin toplandığı bellek işlevi. Metnin üçüncü işlevi yani kültürel bellek işlevi Lotman’ın en çok üzerinde durduğu ve önem verdiği kavramlardan birisidir. Nasreddin Hoca fıkraları bu bağlamda değerlendirildiğinde metinler vasıtasıyla devam eden bu bellek gelenek, göreneklerin, tarihî geçmiş bilginin de devamlılığını sağlamakta ve hatırlatma görevi görmektedir.

Özdemir (2010, 27-40), *Mizah Eleştirel Düşünce ve Bilgelik Nasreddin Hoca* adlı makalesinde “Nasreddin Hoca bir bellektir ve bu yönde değerlendirmek gerekir” ifadesini kullanmaktadır. Yine onun ifadesiyle “Nasreddin Hoca Türk halk felsefesinin sembolü Türk düşünce sisteminin bilgeler bilgesidir” (Özdemir, 2010, 28). Ayrıca, Özdemir (2010, 369) makalesinde “Nasreddin Hoca ve belleği, Türk milletini, kimliğini ve kültürünü oluşturan genetik şifrelerin çözülmesi için de elverişlidir” demektedir ve Nasreddin Hoca Anadolu düşünce ve kültürünü geçmişten geleceğe taşıyan bellek olduğunun altını çizmektedir.

Lotman (2012, 95-96)’a göre kültürün göstergesel belleği olan gelenek de kültürün belleğinde saklı olan metinler olarak ortaya çıkar. Toplumsal hafızanın uzun ömürlü olabilmesi için ritüeller, gelenek, görenekler, metinler bir köprü görevi görür. Nasreddin Hoca fıkraları da bu konuda önemli bir misyon üstlenmiştir. Kültürel bellek bir anlam aktarımıdır ve bu anlamın iyi çözümlenmesi gerekmektedir.

Lotman (1990, 127)’ın Kültürel Bellek kavramı içerisinde yer alan asimetri ifadesi ise iki farklı kültürdeki kavramların her zaman simetrisinin yani tam anlamıyla eş

karşılığının olmadığını ifade eder. Türkçe bakışsızlık olarak karşılayabileceğimiz bu terim anlam karşıklılığıdır ve bu her zaman mümkün olmaz. Göstergekünün yapısı da insan beyninin küreleri gibi asimetriktir. Bu sebeple orada karşıt anlamlı değerler, farklı kültürler, farklı metafor ve semboller mevcuttur. Bu da bakışsızlık ve çevrilemezlik arasındaki ilişkiyi gündeme getirir. Fakat bu olumsuz bir durum değildir. Çünkü yeni anlamlar üretimine imkân sağlarlar (Lotman, 1990, 75). Bir iletişimin oluşması için farklılık şarttır. Aksi takdirde iletişim anlamlı olmaz (Lotman, 2012, 185-186). Nasreddin Hoca fıkraları folklorik metinler olduğu için pek çok kültürel kaynaklı kelimeleri bünyesinde bulundurur. Bu kültürel kaynaklı kelimelerin diğer kültürde tam karşılığını bulmak zor olabilir ya da karşılığı olmayabilir. Örneğin cübbe, mintan, kavuk, sarık, peştamal, kazan, hamam, medrese, şalvar, kaftan gibi kelimeler çevrilmek istendiğinde simetrik karşılıklarını bulmak çok zordur. Bu durumda bu kelimelerin aynen bırakılması ve sergilenmesi kültürel iletişim anlamında daha doğru bir karar olacaktır. Bu kültürel bellek açısından da önemli bir konudur. Kültürel belleğin devamı fıkralarda yer alan kültürel unsurlarının kullanımına bağlıdır.

Nasreddin Hoca fıkralarının Lotman kavramlarıyla açıklandığı bu bölümün sonucu olarak diyebiliriz ki metinler kendi bağlamları içinde anlamlılık kazanır. Metnin kendi içinde yarattığı anlam ise kültürel hafıza ile yakından ilişkilidir. Kültürel bellek metnin belleğinin kodlar, simgeler yoluyla ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Tarihsel süreçten gelen semboller doğru çözülüp aktarılamazsa o metnin belleği ve tarihsel dokusu zarar görür ve bu kültürel boşluklara sebep olur. Sembollerin ardında önemli metinler saklıdır. Bu sebeple Lotman'ın altını çizdiği gibi 'kültür' alanı içindeki geçmiş insanlık tarihinin varlığını yansıtan metinler anlamını ortaya çıkaracak şekilde okunmalıdır (Lotman, 1990, 127). "Semiyotik farklılık olmazsa diyalog anlamsızdır" (Lotman, 2012, 86). İyi bir kültür aktarımı için metni anlamak metni anlayabilmek içinse metnin öncesini, çevresini bilmek gerekir. Bu yüzden metnin incelenmesinden önce Lotman bir ön hazırlık çalışması olarak metnin tarihsel alanının gösterge bilimsel olarak analiz edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Lotman, 1990, 217-218).

5.3. Nasreddin Hoca Fıkra Örneklerinin Sınıflandırılması

Sözlü kültürde yaratılıp daha sonra yazıya geçirilmiş olan Nasreddin Hoca Fıkraları Anadolu kültürel mirasının en önemli aktarıcısı konumundadır. Nasreddin Hoca

fıkralarının birçok örneğinde bugün unutulmaya yüz tutmuş ya da devam eden gelenek ve göreneklere, inanışlara, tarihi, dönemsel bilgilere rastlarız. Nasreddin Hoca fıkralarının içerikleri bakımından çeşitli araştırmacılar tarafından sınıflandırması yapılmıştır:

Özçelik (2017, 110-157), fıkraları, karısıyla ilgili fıkralar, çocuklarıyla ilgili fıkralar, komşularıyla ilgili fıkralar, hocalığıyla ilgili fıkralar şeklinde konularına göre ayırmıştır ve fıkraların öncesinde de her konuyla ilgili o döneme ait bilgiler vermiştir. Özkan (1983, 150) fıkraları ‘Konusunu dini hayattan alan fıkralar, İctimai hayattan alan fıkralar’ şeklinde gruplandırmış bunları da kendi içlerinde konularına göre ayırmıştır Özdemir (2010, 27-40), fıkraları kamusal alan ve ev içi olmak üzere iki farklı sosyal bağlamda ele almıştır. Çotuksöken (2003, 21-152) konuları bağlamlarına göre sınıflandırmayı tercih etmiştir. Gölpınarlı (2017) ise fıkraları konuları itibariyle, inanışlarla ilgili fıkralar, sosyal hayatla ilgili fıkralar, Temurla Hoca ve diğer fıkralar başlıkları altında bir sınıflandırmaya başvurmuştur.

Bu çalışmada yeni bir sınıflandırma yapılmış, fıkralar Lotman göstergebilim kavramları doğrultusunda inceleme konularına göre belli başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu sınıflandırmanın yapılmasında Nasreddin Hoca fıkralarının hemen hemen hepsinin sembolik anlam içermesi, Lotman kavramlarıyla açıklanabiliyor olması, sadece görünür anlamı içermemesi ve dini, tasavvufi, ahlaki, felsefi, mitolojik yorumlara da açık olması, gelenekler, görenekler ve Anadolu yaşantısının bir aktarıcısı olarak kültürel belleğin içinde yer alması etkili olmuştur. Verilen fıkra örneklerinde kaynağa sadık kalınmıştır. Bu nedenle fıkraların kimilerinde başlık bulunup kimilerinde bulunmamaktadır. İnceleme konuları açısından benzer olan bu fıkra örneklerine ortak, genel bir açıklama yapabilmek ve değerlendirebilmek adına şöyle bir sınıflandırma tercih edilmiştir.

1. Sembolik Değerleri Yansıtan Fıkralar
2. Dönemsel Yaşayışı Yansıtan Fıkralar
3. Toplumsal Düşünce ve İnanışları Yansıtan Fıkralar
4. Dilsel Özellikleri Yansıtan Fıkralar

5.3.1. Sembolik Değerleri Yansıtan Fıkralar

Nasreddin Hoca fıkralarının çoğunda sembolik anlam mevcuttur. Fakat bu fıkralarda en çok geçen sembol eşek motifidir. Eşek daha çok cahil, inatçı, cefakâr, sahip olduklarına sebat etmeyen insan figürünü temsil etmektedir. Bu sembolün kullanıldığı fıkralara örnek verecek olursak:

“Kadı olan Eşek

“Bir gün Hoca, eşeğini kaybeder. Ararken birine sorar:

-Eşeğimi gördün mü?

Adam, Hoca'ya dalga geçmek için:

-Gördüm, der, falan yerde kadılık yapıyor.

Hoca, hiç istifini bozmaz:

-Doğrudur, ben talebelere ders verirken kulaklarını dikip dinliyordu, der” (Özçelik, 2017, 121).

Bu fıkrada eşek iyi dinlemenin bir sembolü olarak kullanılmıştır. Bu hikâye kral Midas’ın eşek kulakları efsanesine dayanır.

“Eşeğe Eziyet Olmasın

Nasreddin Hoca, bir gün eşeğine odun yüklemiş, kendisi de eşeğe binmiş ama ayaklarını üzengiye sokmadan dimdik duruyormuş. Görenlerden birisi ona, neden öyle yaptığını sorunca, şu cevabı vermiş:

-Zavallı hayvanın sırtında odunlar var. Bir de benim yükümü mü çeksin. Ayağımın yerden kesilmesi yetmez mi?” (Duman, 2008, 343).

Bu fıkrasında Nasreddin Hoca cefakâr, her şey üzerine yüklenen, her sorumluluğu tek başına üzerine alan insanlara sorumluluk almayanların daha çok yüklendiği ve her işi onların üzerine atmaya çalıştığını ifade etmektedir. Burada eşek kavramı cefakâr özelliği ile insanı sembolize etmektedir.

“Yas

Nasreddin Hoca'nın eşeği ölür. Üç gün sonra da karısı. Hoca tek başına kalır. Hem karısına hem eşeğine yas tutar. Durumu görenlerden biri Hoca'ya:

-Yahu Hoca! Eşeğe yas tutulduğu nerede görülmüştür? diye sorar. Hoca:

-Neden tutulmasın? O eşek beni yıllarca sırtında taşıdı, bana dağda, bayırda can yoldaşı oldu, demiş, ama adam ısrarla eşeğe yas tutulmaz, fikrinden vazgeçmemiş.

Bunun üzerine Hoca:

-Haklısın, senin gibi kadir kıymet bilmez bir eşeğe yas tutulmaz, demiş” (Duman, 2008, 306).

Yine Nasreddin Hoca’nın bu fıkrasında eşek, sembolik olarak halden anlamayan, kadir kıymet bilmeyen insanların sembolü olmuştur.

“İşte Senin Eşeğin

Nasreddin Hoca, Akşehir çarşısında, etrafına toplanan insanlara, tatlı dilden, güler yüzden, hoş sohbetten söz ederken o arada eşeklerini kaybeden birisi, önüne gelene eşeklerini görüp görmediğini soruyormuş. Hoca sözünü bitirip: "Anlattıklarımın kuşkusu olan var mı?" diye sorduğunda, onu dinleyenlerden biri:

Hocam ben bu palavralardan anlamam. Bu ülkede geçerli olan sopadır, sert sözdür, deyince, Hoca eşeklerini arayan adama döner ve: "Senin yitirdiğin eşeklerin içinde iki ayaklısı varsa işte burada. Al götür", diyerek, kendisine itiraz eden adamı gösterir” (Duman, 2008, 306-307).

Bu fıkra örneğin de de olduğu gibi eşek sembolü cahil, kaba saba insanların sembolü olarak da kullanılmaktadır. Bu fıkroda ise eşek inatçılığı sembolize etmektedir:

“Eşeğin İsteddiği Yere

“Nasreddin Hoca bir gün eşeğine binmiş. Eşeğin inadı tutmuş. Bir türlü eşeğin başım gideceği yöne çevirememiş.

Bunu gören komşusu:

-Nereye gidiyorsun Hocam? diye sormuş.

Hoca da:

-Eşeğin istediği yere, demiş” (Özçelik, 2017, 128).

Konuyu tasavvufi yönden değerlendiren ve tasavvuf sembolizmi açısından bir değerlendirmesini yapan Şimşek ise fıkrayla ilgili olarak “insanın nefsinin terbiye etmezse dik başlı bir hayvandan farksız bir duruma gelebileceği ve bunun da kişiyi felaketlere sürükleyebileceği” bilgisine yer vermiştir (Şimşek, 2011, 145-146). Eşek, utandırma, yapılan yanlışın ifşası, gülünç duruma düşürerek cezalandırma aracı olarak ve bir cezalandırma yöntemi olarak da kullanılmıştır. Buna örnek olarak Nasreddin hocanın “Yalancı Şahit” fıkrasını ele alabiliriz:

“Yalancı Şahit

Hoca bir gün Kadı'yı ziyarete gitmiş. Eşeğini de mahkeme kapısının önüne bağlamış. Derken mahkemeye yalancı şahitlik yapan birini getirmişler. O zamanlar bu suçun cezası eşeğe ters bindirip çarşı-pazar dolaştırmakmış. Kadı, Hoca'dan eşeğini rica etmiş, yalancı şahidi hayvana ters oturtup çarşı-pazar dolaştırmaya götürmüşler.

Hoca, eşeğin dönmesi için akşama kadar beklemiş.

Birkaç gün sonra Hoca kadıyı gene ziyarete gitmiş. Bakmış aynı yalancı şahit ve gene bir eşek arıyor, adama:

- Bana bak arkadaş, demiş, yalancı şahitliği bırak ya da kendine bir eşek al!"(Özçelik, 2017, 155).

Yalancı şahitlik toplumda ciddi bir sorundur. Nasreddin Hoca fıkrasında bu konuyu ele almış aynı zamanda dönemin ceza sistemine ait bilgi vermiştir. Süleyman Özbek bu konuyla ilgili olarak “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlana'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine göre)” adlı makalesinde Selçuklu döneminde suçlara karşı uygulanan cezalar arasında el ve ayak kesmek, asmak, dövmek, eşeğe ters bindirerek şehirde teşhir etmek, falakaya yatırmak, tomruğa vurmak ve zindana atmak” gibi cezaların olduğunu ifade etmektedir (Özbek, 2001, 41-58).

“Ben Eşek Değilim Altımdaki Eşek

Hoca eşeğine binmiş gidiyormuş. Eşek birden hızlanınca çevredeki yayalar kaçışmaya başlamışlar. Bunun üzerine Hoca: "Yahu ne kaçıyorsunuz? Ben eşek değilim, altımdaki eşek", demiş” (Duman, 2008, 328).

“Eşeğe Sorayım

“Bir gün komşusu Hoca'nın kapısına gelir. Niyeti, Hoca'nın eşeğini birkaç saatliğine istemektir.

-Hocam, değirmene kadar gidip geleceğim. Eşeğini verir misin?

-Dur komşu dur, der Hoca... Eşeğe bir danışıp geleyim bakalım ne diyecek?

Hoca, ahıra doğru yönelirken komşusu da şaşkın şaşkın bakınmaktadır. Bir süre soma Hoca dışarı çıkıp komşusuna seslenir:

-Komşum kusura bakma, eşek gitmek istemiyor. Bana dedi ki sen veriyorsun ama başımıza gelenlerden haberin olmuyor. Hem beni dövüyorlar hem de sana ve hanımına sövüyorlar. Doğru söze ne denir komşu” (Özçelik, 2017, 118).

Nasreddin Hoca yukarıda verilen fıkra örneklerinde olduğu gibi pek çok fıkrasında vermek istediği mesajı eşek sembolü üzerinden vermiştir.

Nasreddin Hoca fıkralarında geçen semboller eşek motifi ile sınırlı değildir. Rüya motifi de onun fıkralarında sıkça kullanılır. Lotman (2009, 144) ’a göre “Uyku ve rüya gösterge bilimsel bir aynadır ve her birimiz onun yansımasını kendi öz dilimizde görebiliriz.”. Rüya gizlenmiş bir iletişim kaynağıdır ve yine Lotman’a göre onun yorumu kültürden kültüre farklılık gösterir. (Lotman, 2009, 145).

Örneğin Uraz (1994, 258), eski zamanlardan beri Türklerin rüyaların gelecekte olabilecek olayların birer işareti olduğuna dair inanışları olduğundan bahsetmektedir Ali Yakıcı (1997,139-147) *Türk Dünyasından Derlenen Nasreddin Hoca Fıkralarında Rüya Motifi* adlı makalesinde rüyanın Türk tasavvuf ve âşık edebiyatında önemli bir unsur olduğunun altını çizmektedir. Rüya, peygamberlerin hayatına baktığımızda da önemli, haberci, başka alemlerle iletişimi sağlayan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Simgeleştirmeye açık, kültürel bir gösterge olan rüyalar, kültürle yakından bağlantılıdır (Çelepi, 2015, 1095-1139). Bu sebeple rüyalar kültürel simgelerle ilişkilendirilir ve ortak rüya kültürünü oluştururlar. Bu ortak rüya geleneğini toplumların mitolojik hikayelerinde, halk hikayelerinde, efsanelerinde ve masallarında görmek mümkündür (Çelepi, 2015, 1095). Rüyalar geleneğin ve dolayısıyla kültürün de devamını sağlamak gibi bir özelliğe de sahiptirler. Hızır Aleyisselam, peygamberler, derviş baba, veli kimseler Türk toplumunun rüyalarında en sık rastlanan insan figürleridir. Yine hayvan ve hayvan figürleri de sembolik olarak rüyalara yansımıştır. Rüya ve rüyalardaki simgeler bize kültürün yapısı toplumun konumu, durumu hakkında bilgi verir (Çelepi, 2015, 1125).

“Rüyada para veren

Hocanın kadılığı zamanında adamın biri mahkemeye bir adam getirip:

- Hocam bu adam rüyamda benden zorla yirmi akçe aldı, fakat şimdi istiyorum vermiyor. Ben de mahkemeye getirdim. Benim hakkımı bu adamdan al, der.

Hoca şikâyet edilen adama:

- Ver bakalım yirmi akçe, der.

Adam çaresiz çıkarır verir. Hoca alır eline parayı, avucunun içinde şıkırdatmaya başlar. Daha sonra da davacıya dönüp şöyle der:

- Duydun değil mi paraların şıkırtısını? Rüyada para veren uyandıktan sonra ancak onun şıkırtısını alır.

Adam Hocanın bu kararına itiraz edemez. Nasreddin Hoca da parayı aldığı adama geri verir” (Özçelik, 2017, 137-138).

Dönem bir yoksulluk dönemidir. Altın, para yoksulun rüyasına girmektedir. Fakat rüyalarla gerçeği ayırmak gerekir.

“Çorbanın Kokusu

Hocanın canı şöyle sınısıcak bir çorba çeker. Dolaba filan baksa da çorbanın olmadığını görünce hayal kurmaya başlar. Dumanı üzerinde kokusu etrafa yayılmış mis gibi bir çorba. Çorbanın kendisi olmasa bile hayali ona yetmektedir. Tam Hoca, bu hayalle avunurken kapısı çalınır. Gelen komşusunun çocuğudur.

-Hoca Efendi babam hasta yatıyor. Varsa bir tas çorba verin de içirelim.

-Ah yavrum keşke olsaydı da verseydim. Babana geçmiş olsun deyiver.

Çocuğu uğurlayıp kapıyı kapattıktan sonra başlar kendi kendisine söylenmeye:

-Pes doğrusu şu bizim komşular da amma adamlar be... İnsanın hayalindeki çorbanın bile kokusunu alıyorlar” (Özçelik, 2017, 120).

Nasreddin Hoca bir kara mizah örneği ile rüya, hayal sembolünü kullanarak o döneme ait yoksulluğun portresini çizmiştir.

“Rüyasına Girmek

Timur, rüyasında kendisine bir adamın kötülük yaptığını görüp o adamın hemen asılmasını emretmiş. Bu durumu görenler:

-Hoca, demişler. Timur'a karşı bizi sen koruyordun. Ne yapıp ediyor, öfkesinin önüne geçiyordun. Şimdi ne yapacağız biz, neden gidiyorsun ki?

Hoca şöyle demiş:

-Uyanıkken mesele yoktu. Dediğiniz gibi yapıyordum. Ama rüyasına girmem mümkün değil” (Özçelik, 2017, 147).

Nasreddin Hoca'nın bu fıkrasında da toplumun rüya olgusuna verdiği önemin ve inancın ne kadar kuvvetli olduğunu görmekteyiz. Nasreddin Hoca fıkralarında rüya motifini gördüğümüz bir başka fıkra örneği ise şöyledir:

“Dokuz Akçe

Hoca'ya rüyasında dokuz yüz doksan dokuz akçe verirler, ancak Hoca:

-Bin olmazsa kabul etmem diye direnirken uyanmaz mı? Elinin boş olduğunu gören Hoca tekrar yatar ve avuçlarını açarak; “Verin, kabulümdür, dokuz yüz doksan dokuzu veren Allah birini de verir! deyiverir” (Sakaoğlu, Alptekin, 2014, 211).

Nasreddin Hoca kimi zaman vermek istediği mesajı rüya sembolü yoluyla iletmiştir.

Buna örnek fıkralarından birisi de şu fıkrasıdır:

“Zorla Evlilik

Rüyasında Hocayı komşu kadınlar zorla evlendiriyorlarmış. Hoca karısını dürtüp şöyle demiş:

-Kalk, Hatun şu komşu kadınları kovala. Beni zorla evlendirmek istiyorlar, sonra karışmam!” (Tokmakçıoğlu, 1991, 139).

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında bolca rastladığımız hırsız figürü de bir semboldür. Hırsız dönemin ekonomik durumunun iyi olmadığını göstergesi olup Nasreddin hocanın evinde çalacak bir şey bulamaması yoksulluğun sembolüdür.

Aşağıdaki fıkra örneklerinde olduğu gibi hırsız kimi zaman dışarıdan eve giren ve her şeyi alıp götürən, bazen huzuru bozan üçüncü bir şahıs olarak yabancıyı, şeytanın dürttüğü insan nefsinin de temsil etmektedir.

“Eşeğin Yemi

Hoca ile karısı eşeğe yemi hangisinin vereceği konusunda tartışmaya başlamışlar.

Hoca, bakmış ki tartışarak sonuca varamayacaklar, şöyle demiş:

-Hatun, bu böyle olmayacak. En iyisi ilk konuşan yemini versin.

Karısı, bu teklifi kabul etmiş. Susup oturmuşlar. Biraz soma karısı sıkılıp komşuya gitmiş. Hoca tek başına otururken eve hırsız girmiş. Ne varsa derleyip toparlamış. Hoca, hırsızın gürültüsünü duymuş ama yerinden kıpırdamamış.

Hırsız, onu dilsiz sanıp oturduğu odadaki eşyayı bile alıp götürmüş. Karısı eve gelince eşyaların yerinde yeller estiğini kimi öteberinin de yerlere atıldığını görünce:

-Eyvah Efendi, demiş ne oldu burada?

Hoca, sevinçle yerinden kalkmış:

-Hadi bakalım, demiş ver eşeğinyemini.” (Özçelik, 2017, 113).

Nasreddin Hoca eğer evlilikte aile içi anlaşma ve huzuru sağlamazsanız, kötü niyetli kişiler gelir evinizi dağıtır, birliğinizi bozar demektedir ve bunu hırsız motifiyle anlatmaktadır. Benzer mesaj ve sembole ‘Yorgan gitti kavga bitti’ fıkrasında da rastlamak mümkündür. Hırsız kimi zamanda insanların dikkatsizliği ve gaflet uykusunda oluşunu sembolize etmektedir.

“Kavuk

Bir gün sokakta oynayan çocuklar Hoca'nın çok hoşuna gitmiş. Onları seyretmeye başlamış. Çocukluk günleri aklına gelmiş. Derken yaşım başım unutup o da çocukların oyunlarına katılmış. Fakat yaramazlardan biri, Hoca'nın başından kavuğunu kaptığı gibi arkadaşlarına atmış. Kavuk, bohça niyetine elden ele dolaşmaya başlamış. Hoca, ne yaptıysa da kavuğunu ele geçirememiş. Sonunda nefes nefese:

-Çocuklar, etmeyin, eylemeyin. Sizin yaptığınız çok ayıp dese de kim dinler? Çocuklar oralı bile olmamışlar. Kavukla oynamaya devam etmişler. Tabi kavukta kavukluk da kalmamış. Hoca, bakmış ki kavuğu kurtaramıyor. Çaresiz oradan uzaklaşmış. Eşeğine kavuksuz binmiş.

Hoca'yı yolda bu durumda görenler sormuşlar:

-Hayrola Hoca! Kavuğuna ne oldu?

Hoca, gülerek şu cevabı vermiş:

-Ne olacak, çocukluğu aklına geldi. Mahalledeki çocuklarla oyun oynuyor” (Özçelik, 2017, 121).

Kavuk da Nasrettin Hoca fıkralarında makam, bilgelik ve statü unsurunu temsil etmektedir. ‘Keramet Kavuktaysa al, oku’ diyen Nasreddin Hoca bilgeliğin dış görünüş, makam ve mevki de değil insanın özünde, karakterinde olduğunu vurgularken “kavuk” sembolünü kullanmış, aşağıdaki fıkrasında da insanların kendine, özüne dönebilmesi için kibirden, bulunduğu ancak yarın belki bulunmayacağı makam, mevki gibi konumlardan bazen uzaklaşması ve düşünmesi gerektiğini salık vermektedir.

Mizah tersine bir dünyayı sembolize eder. Zıtlıklarla gülmeyi sağlarken, yaşamı anlamlı kılar. Lotman (2012, 9) beynin yarım kürelerinin asimetri özelliğine bağlı olarak semiyotik mekanizmaların da çift kutuplu asimetrisinden bahsetmektedir. Barok edebiyatının bir özelliği olarak ters bir dünya olduğundan söz eder. Örneğin kuzu kurdu yer, at insanı sürer (Lotman, 2009, 78). Kural olarak yergisel metinlerde yer alan bu durumları Nasrettin hocanın mizahında da görmek mümkündür. Nasreddin

Hocanın eşeğe ters binmesi de bunun en güzel yansımasıdır. Bulunduğu dönemi göz önünde bulunduracak olursak tasavvufun da içeriğinde zahiri görüntünün tek başına yeterli olmadığı batini iç görünüşün de çok önemli olduğu vurgusu bir ters görüntü olarak Nasrettin hocanın fıkralarında yer almaktadır. Asıl verilmek istenen mesaj görünende değil tersindedir çoğu zaman. Bu Lotman' ın bahsettiği asimetrik evrendir. Yani yaşamın zıttı ölümün, güzelin zıttı çirkinin, iyinin zıttı kötünün yer aldığı bir dünya. Zıt kavramlarınsa birbiri olmadan hiçbir anlamı yoktur. Selçuklu devletini sağ kanadıyla güneşi sol kanadıyla ayı kaplayan çift başlı bir kartal sembolize etmektedir. Bu sembol aynı zamanda evrendeki çift zıtlılığın sembolüdür. Çünkü ay karanlığı, güneş ise aydınlığı temsil eder (Uslu, 2016, 64). Nasreddin Hocanın fıkralarında zıt kavramları sık sık görmekteyiz. İyi-kötü, sağlık-hastalık, yaşam-ölüm Timur'un zulmünden kurtulup kaçmak isteyen halkın tercümanı olarak Timur'un gitmezsem ne yapacaksın sorusuna "Kasabalıyı alıp ben buradan gideceğim" diye cevap verir. Bir terzi yamağı iken annesi sorar: dikiş dikmeyi öğrenebildin mi? Sökmesini öğrendim, dikmesini de öğreneceğim der. Neden beş parmağınla yiyorsun diye soran birine altı parmağım olmadığı için deyiverir.

"Ters

Hocaya burnun nerde demişler ensesini göstermiş. Tam aksini gösterdin demişler. Hoca bir şeyin aksi anlaşılmaz, bilinmezse kendi hiç bilinmez demiş (Gölpınarlı, 1961,74).

"Sen Büyüksen

Nasreddin Hoca bir gün kasabalıların dileklerini huzuruna çıkıp bir bir Timur'a söylemiş. Hocanın kendisiyle senli benli konuştuğunu gören Timur hiddetlenerek:

-Sen demiş kim oluyorsun da benim gibi büyük bir hükümdarla bu şekilde konuşabiliyorsun?
Hoca, ne yapalım diye cevap vermiş. Sen büyüksen biz de küçüğüz" (Tokmakçioğlu, 1991,121).

"Hoca dostlarına ben ölürsem demiş, beni tepe üstü, dikine gömün. Sebebini sormuşlar. Kıyamet kopunca demiş dünyanın altı üstüne gelecek ya o vakit dosdoğru kalkarım" (Gölpınarlı, 1961, 30).

"Yorgan Gitti Kavga Bitti

Bir gün sokakta, bir gürültü kopar. Herkes dışarı dökülür. Hoca da gürültü üzerine kendini yataktan atar. Karısı Hoca'ya:

-Neyine lâzım elin üç koyunu ile beş keçisi. Yat yerinde der.

Ama Hoca, durmaz, yorganına sarılıp bürünüp şöyle bir kapıdan görünür.

Rahmetli ne olup bittiğin anlamadan üstündeki yorgan kim vurduya gider.

Hoca, yorganın ardına baka baka geri döner, gelir. Karısı:

-Neymiş bu kavganın aslı diye sorar.

Hoca:

-Ne olacak. Bizim yorganmış dertleri. Yorgan gitti, kavga bitti der" (Özçelik, 2017, 139).

Sembolik olarak dönemi yansıtan yorgan rastgele seçilmiş bir obje değildir ve önemli bir unsurdur. Tuncer Baykara (1997, 19-22) 'nın Nasreddin Hoca; Bir Tarihi Şahsiyet" adlı makalesinde bu konu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Baykara, O zamanların yani 13.yüzyılın en kıymetli maddesinin dokuma yani bez olduğundan ve hırsızlar için para

edecek önemli bir eşya olduğundan bahsetmektedir. Yorgan Türk Kültüründe sadece soğuk havalarda üzerimize örtündüğümüz bir kumaş parçası değildir. Yorgan aynı zamanda bir kültür malzemesidir. Keza bugün bir kültürel miras olarak çok az da olsa bazı yörelerde yorgancılık mesleği devam etmektedir. Ayşe Duvarcı (2007) *Kaybolan Bir Kültür ve Yorgancılık- Halk Bilimsel Bir Yaklaşım* adlı makalesinde bu konuyu incelemiş ve yorganı halk estetiğini yansıtan bir kültür malzemesi olarak da değerlendirmiştir. Doğum, evlilik, sünnet törenlerinde yorganın Anadolu halkı için önemini vurgulamıştır. Yorgan sembolik olarak evliliği çağrıştırmaktadır. Gülhan Kömürcü (2005, 78) ise *Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu* adlı yüksek lisans tezinde 13.yüzyıl Kelile ve Dimne minyatüründe “Yatak Odasında Hırsız” konusunun anlatıldığı hikâyede yorganın evlilik sembolü olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Aynı makalede Timur tarafından yaptırılan “Hüsrev ile Şirin” evliliğini konu alan minyatürde de yorganın evlilik sembolü olarak kullanıldığından bahsedilmektedir. Nasreddin Hoca, dünyevi işler için (mal, mülk), yapılan kavgaların evliliği bitireceği mesajını vermektedir. Ayrıca evli çiftelerin arasındaki tartışmalara üçüncü şahısların girmemesi gerektiğini girdiğinde kendilerinin zararlı çıkabileceğini salık vermektedir. Nasreddin Hoca'nın yorgan sembolü kullandığı bir başka fıkrasında yorgan sembolü ile evlilikte dünyevi şeylerle insanların huzuru kaçırmamaları gerektiğini vurgulamakta ölüm gerçeğinin altını çizmektedir:

“Karısı, bir kış günü efendi der. Kıt kanaat geçiniyoruz amma fazla bir yorganımız bile yok. Olanı da kısacık, daracık üstümüze çekeriz, ayaklarımız açıkta kalır. Bir yanımızı örteriz, öbür tarafımız açılır. Hoca günlerdir, aylardır bu yorgan masalını dinlermiş. Pek canı sıkılır, hararı kavradığı gibi bahçeye çıkar, içine kar doldurmaya başlar. Arkasından koşan karısı efendi der ne yapıyorsun? Hoca ise sana kudret pamuğu der. İstedığın gibi yorgan yap, yatak yap. Karısı a efendi çılgın mısın sen der. Kar adamı ısıtır mı? Hoca neden çılgın olayım der. Adamı ısıtmasa atalarımız altında mışıl mışıl uyurlar mı?” (Gölpınarlı, 2017, 97).

Nasreddin Hoca'nın şu fıkrasında da sembolik kullanım mevcuttur:

“Rebabın Sesi”

Hoca, bir gece vakti talebesiyle evine dönüyormuş. Yolda bir dükkânın önünde hırsızların toplandıklarını, içlerinden birinin dükkânın kilidini açmaya çalıştığını görmüşler. Hoca, o adamlarla başa çıkamayacağını anlayınca, hiç sesini çıkarmadan oradan uzaklaşmış. Talebesi sormuş:

-Hocam, bu adamlar gece vakit ne yapıyorlar burada?

Hoca, şöyle demiş:

-Birisi rebap çalıyor. Ötekiler de onu dinliyorlar.

-Ama demiş talebesi. Rebabın sesi hiç çıkmıyor.

Hoca gülmüş ve şöyle demiş:

-Onun sesi yarın çıkar” (Özçelik, 2017, 139).

Günümüzde çok sık kullanılmayan veya müzede görebileceğimiz eşyalar kapsamında kültürel bellek içinde yer alabilecek konumda olan rebab 13. yüzyıl dönemine ait bir

müzik aletidir. Rebabın sembolik olarak seçilmiş olmasının insan sesine ve insan inlemesine en yakın müzik aleti olmasından kaynaklanmaktadır. Rebab, Mehmet Nuri Uygun (2007, 113-126)'un *Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin Eserlerinde ve Tasavvuf Anlayışında Rebab* adlı makalesindeki bilgilere göre çok eski dönemlerde orta Asya'da da çalındığı bilinen duygulu ve iniltili bir sesi olan çalgı aletidir. Rebabın sesi insan sesine benzemektedir. Bu sazı Mevlâna da çalmış ve eserlerinin pek çok yerinde methi geçmiştir.

Bir başka kaynaktaki ise rebabın Hz. Süleyman huzurunda çalınmış, üç telli bir saz olduğu ve uda benzer bir saz olduğu bilgisi yer almaktadır. Günümüzde bu sazın üç, dört, beş tellileri de mevcuttur (Yarman, 2002, 17). Burada sesinin insana benzerliğinden dolayı rebab hem sembolik hem de gelecek kuşaklara aktarımı kapsamında kültürel bellek kavramları içinde ele alınabilir. Nasreddin Hoca bu fıkrasıyla insanların olayı duyduktan sonra veryansın edip ses çıkaracaklarını salık vermektedir.

5.3.2. Dönemsel Yaşayışı Yansıtan Fıkralar

Nasreddin Hoca 13.yüzyıla tekabül eden Selçuklu Döneminde yaşamıştır. Nasreddin Hoca fıkraları bu dönemin ekonomik durumunu, sosyo kültürel yapısını, adalet işleyişini ve uygulamalarını, coğrafi özelliklerini, gelenek ve göreneklerini çok net bir şekilde yansıtmaktadır. Buna örnek pek çok Nasreddin Hoca fıkrası vardır. Bunlardan ilki şöyledir:

"Bilmenin Üç Yolu

"Nasreddin Hoca bir cuma günü, kürsüye çıkınca:

- Ey Müslümanlar, demiş, bugün size ne anlatacağımı biliyor musunuz?

Cemaat şaşkın, cevap vermiş:

- Bilmiyoruz!

Hocanın, madem bilmiyorsunuz, o hâlde konuşmaya gerek yok demesiyle kürsüden inmesi bir olmuş. Kimse bu işin hikmetini çözememiş. Cemaat kendi arasında, bir dahaki sefere Hoca aynı soruyu sorarsa "biliyoruz" diyelim kararına varmış.

Hoca, ertesi cuma günü kürsüde tekrar aynı soruyu sorunca verilen karar üzere cemaat:

- Biliyoruz! cevabım vermiş. Hoca:

Hoca:

- O hâlde konuşmama hacet kalmadı, diyerek yine kürsüden inmiş.

Bir sonraki cuma vaazında Hocamız cemaate yine aynı soruyu sorunca, önceden anlaştıkları üzere bazıları "Biliyoruz." bazıları "Bilmiyoruz." demişler. Hoca bağdaş kurduğu kürsüden inerken cemaate seslenmiş:

-İyi ya, bilenler bilmeyenlere anlatsın!" (Özçelik, 2017, 134).

Eski çağlarda her kişinin okuma yazma bilemeyeceği, bugünkü teknoloji araçlarının olmadığı gerçeği göz önünde bulundurularak öğrenme ve öğretme birbirine söyleme,

anlatma ve bilgiyi yayma yoluyla yapılıyordu. Bu dönemsel gerçeği Nasreddin bu fıkrasında bize anlatmaktadır. Benzer şekilde Nasreddin Hoca fıkralarında dönemsel bilgi olarak karşımıza o dönem Farsçanın yoğun bir biçimde kullanıldığı çıkmaktadır. Nitekim Hocadan kimi zaman Farsça bir mektubu okuması istenirken kimi zaman Farsça bir dörtlük yazması ve okuması beklenir.

“Farsça da bilsen derler vaazın daha güzel olur. Hoca bilirim der.
Öyleyse derler bir kıt’a oku bakalım. Hoca okur:
Reftem be câ-yı serviler
Gördüm dokuz kurt âmedend
Birkaçını yatırladım
Birkaçı tarla mîdevend” (Gölpınarlı, 2017, 136).

Sakaoğlu (1997, 33-45) *Nasreddin Hoca’nın Hocalığıyla ilgili Fıkralar Üzerine* adlı makalesinde eski eğitim sisteminde mollalara ders verecek, camilerde vaaz edecek olan, hatta dini konularda kendisine danışılacak olan birinin Arapça’nın yanında Farsça’yı hiç olmazsa okuduğunu anlayacak kadar bilmesi gerektiği bilgisi vermektedir.

Kültürel bellek geçmişten gelecek nesillere aktarılan bir birikimdir. Geçmişte olmuş, var olmuş şeylerin bilgisinin günümüze ulaşmasını sağlayan en önemli mirastır. Belki bugün sınırlı bir alan içerisinde hatta sadece müzelerde görebileceğimiz nesnelerin bilgisine onun vasıtasıyla ulaşırız. Nasreddin Hoca bu fıkralarından birinde bugün pek kullanılmayan bir saklama aracı olan küpü bize hatırlatmakta ve bu bilginin gelecek kuşağa aktarımını sağlamaktadır.

“Sus Kızım Sus

Bir gün Hoca merhumun kızı bir şey almak için kilere girer. Bir de ne görsün! Babası, bir küpün dibinde yatıyor. Kızcağız neye uğradığını bilememiş, kanı iliği kuruyup şaşırması bu duruma:
-Aman baba, bu ne hal böyle! insan gelir de burada yatar mı hiç? deyince, Hoca'ya bir gariplik çökmüş:
-Sus kızım sus; şu gurbet ellerde ölüp gideyim de ananın elinden kurtulayım bari, demiş.” (Özçelik, 2017,115).

Küp, Selçuklu döneminde kullanılan bir mutfak eşyasıdır. Kültürler zamanla değişmekte, kullanım eşyaları da bu değişimden etkilenmektedir. Küp topraktan yapılmış bir saklama kabı olarak bugün pek kullanılmamakla beraber eskiden bir çömlek ürünü olarak kullanılmakta idi. Mustafa Aksoy ve Kadir Çetin (2018, 125-141) *Çatal höyük Mutfak Yapıları ve Araç Gereçlerinin 21. y.y Mutfak Kültürüne Yansımaları* adlı makale çalışmasında Küp’ü tabanı düz, küresel gövdeli, boyunlu ya da boyunsuz, ağzı gövdesine göre daralan bir şekle sahip içine pekmez, tereyağı, yoğurt, peynir, bastırılmış et, turşu gibi besinlerin konduğu saklama kabı olarak

tanımlamışlar. Kaybolan kültür değerlerinin korunması ve aktarılması ve Anadolu kültürünü yansıtmaları anlamında ‘küp’ değerli bir semboldür. Yine benzer şekilde evin bir bölümünde özellikle kuru yiyecek, bakliyat türü şeylerin bulunduğu yer olan kiler de günümüze aktarılmış kültürel varlıklardan biridir.

Nasreddin Hoca'nın, döneme ait bugün uygulamadan kalmış ya da uygulama şekli değişmiş bir bilgiyi bize aktaran diğer bir fıkrası ise şöyledir:

“Hoca talebeliğinde bir köye gitmiş vaaz ediyormuş. Vaazında İsa peygamberin dördüncü kat gökte bulunduğunu söylemiş. Camiden çıkarken ihtiyar bir kadın, Hocaya yaklaşmış, -Efendi, demiş. Derste, İsa peygamberin dördüncü kat gökte olduğunu söylediniz. Acaba iki gözüm orda ne yer ne içer ki? Hoca bir aydır o köydeymiş. Hâlini, hatırını soran da pek yokmuş. Bu soruyu duyunca tepesi atmış. -Be kadın, demiş. Köyünüze geleli bir ay oldu. Bir günceğiz olsun şu adam ne yer ne içer diye sormadın da şimdi benden, ta dördüncü kattaki İsa'nın ne yiyip içtiğini soruyorsun. Utan be.” (Gölpınarlı, 2017, 37).

Hümmet Kanal (2014, 251-294) tarihi bir bilgi olarak *II. Abdülhamid Devrinde İstanbul Medreselerindeki Öğrencilerin Cerr Faaliyetleri* adlı makalesinde fıkrada geçen cerr uygulaması ile ilgili önemli açıklamalarda bulunmaktadır. Cerr Osmanlı döneminden beri medreselerde uygulanan bir sistemdir. Günümüzdeki staj olarak adlandırabileceğimiz bu sistemde Recep ayı ve Şevval ayı dönemlerinde medrese öğrencileri bilgilerini pekiştirmek ve halkı dini bilgileriyle aydınlatmak amacıyla özellikle ramazan aylarında kasaba ve köylere gönderiliyorlardı. Camilerde vaaz vermek, halk tarafından sorulan soruları cevaplamakla görevlendiriliyorlardı ve halk onlara zekât anlamında bir miktar para veriyor, yiyecek içecek ve giyecek ihtiyaçlarını gideriyordu. Konuyla ilgili Özçelik (2017, 26) de kitabında şu bilgilere yer vermiş, “Cerr, medreselerde bir eğitim ve öğretim uygulaması sayılır. Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı döneminde medreseler, Recep, Şaban ve Ramazan aylarında öğrencilerini medreselerdeki bilgileri halka iletmeleri için Anadolu'nun muhtelif yerlerine gönderirler, uygulama yaptırırlardı. Bu esnada öğrenciler halkı yakından tanır, gözlem yapma fırsatı bulurlardı. Halk da onların bu hizmetlerine karşılık bir miktar yardım da bulunurdu.” demiştir. Fıkra aslında bu uygulamayı anlatmaktadır ve Nasreddin Hoca bu duruma tepki vermektedir.

“Nasreddin Hoca'nın döneme ait bilgiler verdiği bir diğer önemli fıkrası ise şöyledir: O dönem, silah taşımak yasak edilmiş, Hoca yanında çift kulaklı koca bir yatağan taşırmış. Subaşı farkına varıp, Hocayı çevirmiş yatağanı göstererek bu ne demiş, silah yasağından haberin yok mu? Hoca bu silah değil! demiş. Kitaplarda bazı yanlışlar oluyor, bununla onları kazıyorum. Subaşı bu kadar kocaman bıçakla yanlış mı kazınır deyince Hoca öyle büyük yanlışlar var ki demiş bu bile küçük geliyor” (Gölpınarlı, 2017, 47).

Yatağan kılıcı 13. yüzyıl da kullanılmış, günümüzde üretimi ve kullanımı azalmış, özel ustalık gerektiren, atölyelerde örs ve çelikle dövülerek, geleneksel çeliğe su verme gibi usullerle yapılan bir bıçak türüdür. Adını Selçuklular döneminde Denizli'nin Sivrihisar ilçesi Yatağan kasabasında asıl adı Osman olan Yatağan Baba'dan alan yatağan kılıcı, çevik bir kullanıma sahip özelliğiyle Osmanlı ordusunun silahları arasında da yer almış, 'Türk Kılıcı' olarak nam salmıştır (wikipedia, [14.08.2020]).

Nasreddin Hocanın aktarımıyla bu kültürel bilgi günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca bu fıkra da silgi ve benzeri araçların olmadığı bu dönemde yanlışların küçük bıçak türü araçlarla silinmekte olduğu bilgisini de edinmekteyiz. Subaşı ise döneme ait askerdir ve asayiş sağlamaya, suçluları tespit edip yakalamak gibi yetkileri vardır.

Nasreddin Hocanın fıkralarının birçoğu dönemsel, tarihi bilgileri bünyesinde barındırmaktadır. Hocaya sormuşlar:

“İcad

-Hocam hiçbir şey icad ettin mi?

Ettim, demiş. Neyi demişler, karla ekmek yemeyi demiş” (Tokmakçıoğlu, 1991, 148).

Bu fıkra bir kara mizah örneğidir ve döneme ait bilgi vermektedir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde şerbet, meyve suyu, reçel ve hoşafın karla karışması sonucu farklı lezzetler edilmeye çalışılmış ve bunlar karma, karlamaç, kar helvası gibi isimlerle adlandırılmıştır. Alev Gözcü ve Eren Akçiçek (2012, 268-298)'in *Osmanlı Mutfağında Kar ve Buz* adlı makalesinde vermiş oldukları bilgiler doğrultusunda 13. yy. döneminde Selçuklu şehirlerinde karlık ve buzluklar mevcuttur. Bazı camilerin içinde kar saklanıp yazın halka dağıtıldığı bir karlık olduğu tespit edilmiştir. Dondurmacı, şerbetçi esnafı kar alır, onlardan kalan karlar da karcılar tarafından selevlerle sokaklarda halka satılır, ramazanda ve bazı zamanlarda da halka ücretsiz dağıtıldı.

Fıkra da verilen bu durum aslında o dönem farklı lezzetlerde sunulan karın yoksul insanlar için ekmek arası bir öğün niteliği taşıdığını, ücretsiz dağıtılmış olmasıyla sadece karın doyurabilmek amacı taşıdığını kara mizah yoluyla gözler önüne sermektedir. Nasreddin Hoca tadını beğenmese de masrafsız bir karın doyurma sağladığı bu icadını mizah yoluyla ifade etmektedir. Nasreddin Hocanın dönemin yoksulluğunu gözler önüne seren fıkralarının sayısı oldukça fazladır. Bunlardan bir kısmını hocanın evine giren ama çalacak pek bir şey bulamayan hırsızlarla ilgili olanları, bir kısmını da kendisinin yiyecek bir şey bulamayıp mizah yoluyla anlatmaya çalıştığı fıkraları oluşturur. Yine bu fıkralarda da sembolik kavramlar mevcuttur.

“Fıkaranın Malı

Hoca sakız çiğnemekte iken yemeğe davet etmişler. Gitmiş. Sofraya oturur oturmaz sakızı ağzından çıkarıp burnunun ucuna yapıştırmış. Çevresindekiler:

-Ne yaptın Hoca? demişler. Şu cevabı vermiş: Fıkaranın malı gözünün önünde gerek” (Tokmakçıoğlu, 1991, 138).

Nasreddin Hoca Fıkraları kültürel bellek aktarımı yoluyla günümüzde artık pek duyulmayan bazı mesleklerin bilgisini günümüze aktarmaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarında rastladığımız mesleklerden bazıları: tellallık, çarıkçılık, sandalcılık, gölge kadılığı, kavafılık, hamallık gibi mesleklerdir. Bu mesleklerin adının geçtiği fıkra örnekleri ise şunlardır:

“Hoca bir gün merkebini pazara götürüp tellala vermiş. Bir müşteri çıkmış eşeğin dişine bakmak istemiş. Eşek adamcağızı ısırılmış. Bir başkası müşteri olmuş, kuyruğunu kaldırmak istemiş bir çiftede adamı yere sermiş eşek. Tellâl bakmış ki kimseyi yanına yaklaştırmıyor. Hoca demiş, bu merkep sakar, kimse almaz bunu al götür. Hoca zaten ben de demiş satmaya getirmedim onu. Herkes görsün de benim neler çektiğimi anlasın diye getirdim” (Gölpınarlı, 2017, 63).

Tellâl, H. İbrahim Demirkazık (2012, 49-110)’ın *Emrî Divanı’nda Âdetler ve Gelenekler* adlı makalesinde bir şeyin satılacağını veya herhangi bir şeyi halka bildirmek için çarşıda pazarda yüksek sesle bağırان kimse” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca makalede sözü edilen eserde tellâlin kayıp bir şeyin bulunması için de çağrıldığından bahsedilmektedir.

Türkçe sözlük (1998, 2181) tellâl için, “Bir şeyi satmak, herhangi bir şeyi halka bildirmek için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağırان kimse, satışta aracılık yapan kimse” tanımlamalarını yapmaktadır.

Süleyman Özbek (2001, 41-58) ise *Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat Mevlâna’nın Fihî Mâfih ve Mesnevi’sine Göre* adlı makalesinde Mevlâna’nın eserinde para ile tutulan bu tellâllardan bahsedildiğini bunların çarşı pazar gezerek malın reklamını yaparak satışa yardımcı olduklarını ifade etmektedir.

Nasreddin Hoca’nın ‘Fincancı Katırları’ adlı fıkrasında da bugün sadece deyimlerimiz arasında geçen fincancı katırlarını ürkütmek deyimindeki fincancılık mesleğinden söz edilmektedir (Gölpınarlı, 2017, 28) Fincancı ya da çerçicilik, Anadolu’da seyyar satıcı, seyyar bakkal anlamında kullanılıyordu. Köylere ve kırsal kesime gelen satıcılara bu ad veriliyordu. Çerçiciler, kap, kaçak, sele, oyuncak, mandal gibi ihtiyaç malzemeleri satıyordu (Tozlu, 2014, 23-36). Nasreddin Hoca benzer şekilde çarıkçılık, sandalcılık, hamallık, aynacılık, tellâklık ve günümüzde ayakkabıcılık diyebileceğimiz kavafılık gibi sayısı azalmış birçok meslekten de fıkralarında bahsetmektedir. Bu fıkralar yoluyla kültürel bellek bağlamında günümüze ve gelecek kuşaklara yaşadığı döneme ait bilgiler aktarmaya devam etmektedir.

Nasreddin Hoca'nın bize döneme ait bilgi verdiği fıkralarından diğerleri ise şunlardır.

“Ceviz

Hoca'nın Karısı hamileymiş. Doğum anı geldiğinde sancılanmış. Hocaya:

-Aman demiş, ne yaparsan yap beni kurtar!

Rahmetli koşup bakkaldan ceviz almış ve geri gelip karısının karşısında şakır şakır cevizleri karıştırmaya başlamış. Zavallı kadın:

-Ne yapıyorsun? diye sorunca şu cevabı vermiş:

-Çocuk cevizlerin sesini duyunca dayanamaz hemen oynamaya çıkar demiş” (Tokmakçıoğlu, 1991, 142).

Ceviz bölgede yetişen en yaygın ağaç ve o dönem çocukların en sevdiği oyunlardan biridir. Özbek (2001, 41-58), Mevlâna' nın *Fihî Mafih Mesnevisi* 'nde de çocukların o dönem en çok oynadığı oyunlar arasında ceviz oyunu olduğundan söz etmektedir Ceviz oyunu rastgele seçilmiş bir unsur değildir aksine bize o döneme ait bilgi vermektedir.

Nasreddin Hoca'nın fıkralarında o dönem gündelik hayatta kullanılan fakat bugün kullanılmayan ya da az rastladığımız körük, yüklük, sini, elek, cönk, nalın gibi eşya isimlerine de rastlamaktayız. Örnek verecek olursak Nasreddin Hoca bir fıkrasında körükle ateş yakmaya çalışmaktadır. Ateşi yaktıktan sonra körüğün ağzını tıkar, duvara asar. Niçin böyle yaptın diye sorulunca içinde onca hava var tıkamayıp havayı zayi mi edeyim, ben israftan hoşlanmam der. Körük ateşi üflemeğe yarayan, alev almasını sağlayan bir araçtır. Hatta ‘ateşi körüklemek’ şeklinde deyimlerimiz arasında da yer almaktadır. Körük, teknolojinin gelişmiş olduğu günümüzde artık kullanılmamaktadır.

Cönk ise 13.y.y. dönemini yansıtan bugün yerini ajanda veya not defterlerinin aldığı özel bir eşyadır.

“Hoca Akşehir gölünde yıkanırken yere cebinden bir cönk düşmüş. İçinde “Ölü nasıl yıkanır, nasıl telkin verilir, cenaze namazı nasıl kılınır?” gibi bilgilerin yazılı olduğu kağıtlar varmış. Görenler sormuş:

-Hoca ne yazılı o cönkün içinde?

Gülerek cevap vermiş:

-Pek iç açıcı şeyler değil, ama hocaların geçim ruznamesidir bunlar” (Sakaoğlu, 1997, 42).

Sakaoğlu (1997, 42) Nasreddin Hoca'nın bu fıkrasının geçtiği “Nasreddin Hoca'nın Hocalığıyla İlgili Fıkralar Üzerine” adlı makalesinde cönk' ü: eskilerin duadan şiire, ilâç tarifinden alacaklarına varıncaya kadar pek çok şeyi içine yazdıkları bir çeşit defter olarak açıklamaktadır.

Nasreddin Hoca'nın dönemsel bilgi verdiği fıkralarından birisi de Ramazan ayı ile ilgili fıkrasıdır:

“Hoca Sivrihisar’a gider. Halk bir yere birikmiş gözleri ufukta ramazan ayı görülecek mi, görülmeyecek mi dikkatle bakıp durmakta imiş. Bu hali gören hoca:
– Ne acayip adamsınız siz der. Bizim Akşehirli der bunu araba tekerleği kadarını görürler de başlarını çevirip bakmazlar. Siz kıl kadar inceciğini göreceğiz diye vaktinizi harcıyorsunuz” (Gölpınarlı, 2017, 31).

Ay Anadolu insanı için önemlidir. Geçmişte de zaman ölçüsü olarak kullanılmış, ramazan, oruç zamanı ayın doğuşu ve batışına göre düzenlenmiştir. Yani hilâl görülmeden ramazan başlamazmış. H. İbrahim Demirkazık (2013, 49-110) *Emrî Dîvanı’nında Âdetler ve Gelenekler* adlı çalışmasında bu tarihsel bilgiyi ifade etmektedir. Bu bilgiye göre ramazan’ın başlaması hilâlin görülmesi ile olur, yüksek bir yerden veya minareden ilk defa onu gören gözcü bu gözlemini iki şahit önünde ispatladıktan sonra ramazan ilan olunurmuş.

Nasreddin Hoca fıkralarında dönemin adalet sistemiyle ilgili de bilgiler yer almaktadır. Nasreddin Hoca yaşadığı dönemde kadılık, gölge kadılığı görevlerinde de bulunmuştur. Hatta bunu bir Hanefî fıkıh eseri olan ve öğrencilerine okuttuğu Kudurî eserinden bahsettiği fıkralarından da anlayabiliriz. Pek çok fıkrasında rüşvet yiyen, görevini hakkıyla yapmayan kadıları, yalancı şahitlik, haksızlık yapanları eleştirmiştir. Nasreddin Hoca’nın fıkralarının konusunu da teşkil eden bazı davalarda Nasreddin Hoca’nın dönemindeki adalet sistemi ve kurallarını da göz önünde bulundurarak karar verdiğini görürüz. Nasreddin Hoca’nın hukuk anlayışı felsefi görüşleri de içerir. Buna en güzel örneklerden biri ‘Sen de Haklısın’ fıkrasıdır.

“Sen de Haklısın

Adamın biri Hoca’ya kadılık yaparken gelip hasmı hakkında verip veritirdikten sonra:

- Haklı değil miyim? demiş! Hoca:

- Haklısın! demiş.

Adam gitmiş, bu kez hasmı gelmiş; giden için ağzına geleni söyleyip kötiledikten sonra sormuş:

- Haklı değil miyim Hocam? Hoca:

- Yerden göğe kadar haklısın, demiş.

O da gitmiş... İki adamı ve Hoca’yı dinleyen karısı kendini tutamayıp sormuş:

- İlâhî Hoca Efendi, ne garip insansın, birini dinledin, haklısın dedin, ötekini dinledin, ona da haklısın dedin, bu ne biçim iştir?

Hoca bir süre düşündükten sonra:

- Vallahi hatun, demiş, galiba sen de haklısın!” (Özçelik, 2017, 134).

Adnan Koşum (2009, 476) dönemin hukuk kuralları ile Nasreddin Hoca’nın fıkraları arasındaki bağlantıları ortaya çıkaran ve Nasreddin Hoca’nın hukukçu yönünü ele alan *Bir Hukukçu Olarak Nasreddin Hoca* adlı makale çalışmasında Nasreddin Hoca’nın fıkralarının ve adalet anlayışının derin felsefi anlamlar taşıdığının altını çizmektedir. Onun problem çözümlerinde fıkıh ilke ve normları da önemli rol oynamıştır. Nasreddin Hoca bu fıkrasında hak kavramına zaman, mekân, konum, ihtiyaç ve

isteklere göre farklı anlamlar yüklenebileceğini ifade etmiş, herkesi ayrı ayrı haklı çıkarmakla hukuk felsefesinde yer alan önsellik izafesine göndermede bulunmuştur. Bir şeye karar verirken soran kişinin somut ortam ve şartları da göz önünde bulundurulmalıdır. Koşum'un verdiği bilgilere göre 'Mum ateşiyle pişen yemek' ve 'Halep oradaysa arşın burada' fıkraları ise islâm hukukunda (mecelle kanununda) 'Âdetenmümteni olan şey hakikaten mümteni gibidir.' yâni normal şartlarda imkânsız olan bir şey gerçekten imkânsız gibidir kuralını içerisinde barındırmaktadır (Koşum, 2009, 479). Nasreddin Hoca işlenen suçların cezalarının sadece bu dünya kanunlarında karşılık bulmayacağını, ahiret hayatında da karşılığının olacağını 'Fincancı katırları' fıkrasında ortaya koyar. Fincancı katırlarının sembolize ettiği anlam ve alt mesaj ahlâkî görev ve kul haklarıdır (Koşum, 2009, 480). Koşum, fıkıhta "seddi-i zerîa" kuralından da bahsetmekte ve bu kuralın ihtilaf veya kötülükten sonra çözümü değil, ihtilaf veya kötülük çıkmadan önce tedbiri esas aldığını ifade etmektedir. Yani kötü bir duruma sebebiyet verecek şeylerin tedbirinin önceden alınması esastır (Koşum, 2009, 481). Bu fıkıh bilgisine Nasreddin Hoca'nın şu fıkrasında rastlamaktayız:

"Hoca, oğlunun eline testiği vermiş. Suratına da bir tokat aşk edip, git çeşmeden doldur fakat kırma ha demiş. Hoca demişler kırmadan niye dövüyorsun masumu. Hoca cevap vermiş kırdıktan sonra dövsem de fayda etmez ki demiş" (Gölpınarlı, 2017, 95).

Nasreddin Hoca'nın eşeğinin ödünç istenmesi durumunda eşeğe de sormak istediği fıkrasında ise "Hukuki muamelelerde rızanın alınmasının şart olduğu" kuralı salık verilmektedir (Koşum, 2009, 476-477). Koşum, çalışmasında birçok fıkra örneği vermiş ve bu örnekleri hukuk açısından yorumlamıştır. Pazarda hocadan aldığı incirin parasını daha sonra vermeyi teklif eden fakat ramazan borcunu da yıllardır ödememekte olan kadına hocanın verdiği cevap dönemin borçlar hukukunda yer alan "ahde vefa" ilkesini yansıtmakta, yemeğin buğusuna akçe sesiyle karşılığını veren Hoca'nın kararı ise fıkıhta 'bedeller arasında denklik bulunması gerektiğini ifade eden nimet külfet dengesi' ni ortaya koymaktadır. Bu esasa göre ancak hukuki değeri olan bir şeyin hukuki karşılığı olur (Koşum, 2009, 474-475). Nasreddin Hoca hukuki yönünü fıkralarına da yansıtmış bu fıkralar vesilesiyle de yalancı şahitlik yapanlara, hak yiyenlere göndermede bulunmuştur. Hoca'nın dönemin sosyo ekonomik durumunu içeren pek çok fıkrası hırsızlık olayları ile ilgilidir. Bu da bize dönemin yoksulluğun yaşandığı ve bu sebeple hırsızlık olayların yaygın olduğu bir dönem olduğu bilgisini vermektedir.

Lotman (2012)' a göre kültürel bellek kavramı içinde adet, gelenek ve göreneklerin özel bir yeri vardır. Gelenekler, tarihi, dini, kültürel ve sosyal içerikleri bakımından toplumu sembolize ederler ve o toplum hakkında bize detaylı bilgiler sunar. Gelenekler topluma ait kodlardır. Bu kodları ancak o toplumda yaşayan kişiler çözümleyebilirler. O kültüre yabancı toplumların anlayabilmesi bilgi gerektirir. Çünkü bu bilgiler elde edilmeden gerçek anlamın, verilmek istenen mesajın anlaşılması güç hatta imkânsız olacaktır.

Nasreddin Hoca'nın fıkraları aynı zamanda Anadolu insanının âdet, gelenek göreneklerinin de yansımalarıyla doludur. Halkın yaşam biçimi, karakteristik özellikleri, duygu ve düşünceleri ile ilgili bilgiler sunar. Anadolu insanının en önemli özelliklerinden birisi misafirperverliğidir. Nasreddin Hoca'nın bu konuyu ele aldığı birçok fıkrası mevcuttur. Bunlardan birkaç tanesine örnek vermek gerekirse,

“Susuz musun Uykusuz mu?”

Hoca bir köye konuk olur. Biraz sohbetten sonra, yatma zamanı geldiğini anımsatmak için hocam derler insan neden esner? Hoca yemekten bahsetmeyen ev sahiplerini duyar ama açlıktan nasıl uyuyacağını düşünmektedir. Soruya şöyle cevap verir:

-Ya açlıktan ya uykusuzluktan. Kendini zorlayıp esnedikten sonra ekler: Ama benim uykum yok” (Özçelik, 2017, 141).

Hocaya misafir kaldığı başka bir evde sorarlar:

“Hocam susuz musun, uykusuz mu?”

Hoca cevap verir:

-Buraya gelirken bir pınar başında uyumuştum” (Özçelik, 2017, 190-191).

Başka bir fıkrasında ise,

“Hoca misafirlğe gitmiş. Ev sahipleri yemek yemişler. Hocayı da yedi sanmışlar, yemek çıkarmamışlar. O da sıkılmış bir şey söyleyememiş. Konuşulmuş, görüşülmüş, şerbetler içilmiş. Hocayı öbür odaya götürüp yatağını göstermişler. Allah rahatlık versin deyip gitmişler. Hoca aç karnına bir türlü uyuyamamış. Sağa dönmüş, sola dönmüş imkânı yok. Kalkıp ev sahiplerinin odasına gitmiş. Kapıyı vurmuş. Hayrola hocam ne var demişler. Hoca demiş ki; Efendim pufla gibi bir yatak yapmışsınız. Rahatım kaçtı uyuyamadım. Bilirsiniz biz fıkralıktan yetişmiş insanlarız. Siz bana bir kül pidesi verin de ben rahatça uyuyayım” (Gölpınarlı, 2017, 74).

Nasreddin Hoca yedirecek ekmeği olmasa bile misafirin geri çevrilmeyeceğini mutlaka buyur edilmesi gerektiğini ise şu fıkrası ile dile getirir:

“Hoca hemen her akşam evine birkaç dostunu çağırır. Allah ne verdiyse yemek yemiş.

Bir gün gene böyle yapmış. Ancak ne var ki karısı:

- Aman Hoca, demiş, evde yiyecek hiçbir şey yok.

Bunun üzerine Hoca elindeki boş bir tasla dostlarına giderek:

- Arkadaşlar, demiş, ayıp görmeyin evde yağ, pirinç, odun olsaydı çorba pişirecek ve şu koca tasla size sunacaktık!” (Özçelik, 2017, 143).

Anadolu halkı misafire önem verir. Eve gelen misafire buyur edip hâl hatır sorduktan sonra sorulacak ilk soru ‘aç mısın?’ sorusudur. Misafire en güzel ikramlarda bulunulur,

onun için en temiz oda hazırlanır ve en iyi şekilde ağırlanır. Bu özellik Türklerin en eski geleneklerinden biridir. Müzeyyen Altunbay (2016, 359-370), *Temel bir değer olarak Dede Korkut'ta Misafirperverlik ve İzzet-i İkrâm* adlı makalesinde bu konuya geniş yer vermiş, günümüzde de köy odası geleneğinin bazı kamu kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla misafirhaneler olarak devam ettiğini ifade etmiştir.

Anadolu'da misafirin eve bolluk ve bereket getireceğine inanılır ve en iyi yiyeceklerden ikram edilir. Ancak misafirin de sunulan şeylere kusur bulmamak, sunulanla yetinmek, ev sahibini zor durumda bırakmamak, aynı eve sürekli misafir olmamak gibi dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Tanrı misafiri olmak (gelen misafirin Allah tarafından gönderildiği inancı ile geri çevrilmemesi gerektiğini anlatan deyim), misafir kısımeti ile gelir, misafir umduğunu değil bulduğunu yer örneklerinde olduğu gibi kültürümüzü en güzel şekilde yansıtan deyim ve atasözlerimiz de misafir kavramı geniş yer tutar. Ayrıca dilimizde misafir kavramının yer aldığı misafir odası, misafir terliği, misafir avlusu, misafir aşısı gibi pek çok kullanım da günlük dilimizde yerini almaktadır.

Nasreddin Hoca fıkralarında bugün günümüzde var olmayan dönemsel adet ve geleneklere de rastlamaktayız. Örneğin nikâh tazeleme, evlenecek erkeğin gurbete çıkacağını söylemesi gibi geleneklere bağlı dönemsel ifadeler günümüzde kullanılmamaktadır. Yine eski zamanlarda çok yaygın olan hamam geleneğinin günümüz modern koşullarında çok yaygın bir kullanımı yoktur. Fıkralarda yer alan hamam parası, hamam eğlencesi ve hamam kültürüne ait terimler konuyla ilgili metinler, etkinlikler ve sanat eserleri ile varlığını koruyabilmektedir. Nasreddin Hoca fıkraları içinde bu kültürü yansıtan fıkra örnekleri vardır.

“Hamam Parası

Hoca bir gün hamama gitmiş. Yıkanıp paklandıktan sonra hamamcılar kendine biraz da elbisesinin eski püskü olması sebebiyle yırtık pırtık bir peştamal vermişler. Hoca yıkandıktan sonra ayna tutan hamamcıya on akçe vermiş. On akçe gibi bolca bahşışı gören hamamcılar, şaşırılmış. Hoca'ya âlâyuvâlâ ile yolcu etmişler. Aradan az bir zaman geçtikten sonra Hoca gene aynı hamama gitmiş. Bu kez kendisine en iyi peştemal vermişler, büyük itibar göstermişler. Yıkanıp çıkarken bu kez aynacıya bir akçe bırakmış. Hamamcılar şaşırınca şöyle demiş: Bu seferki yıkanma parasını geçen sefer ödemiştin, bu bir akçe ise geçen seferki yıkanmanın ücretidir” (Tokmakçioğlu, 1991, 137).

Zerrin Funda Ürük (2016, 185-209) *Medeniyetler içinde Hamam Gelişimi ve Kültürel Mekân Analizleri* adlı makalesinde bu konuyla ilgili değerli bilgiler sunmuştur. Arapça “Hamm” kökeninden türeyen hamam ısıtmak, sıcaklık anlamlarına gelmektedir. Kese, havlu gibi bele bağlanan peştamal, ayağa giyilen takunya veya nalın hamama ait

aksesuarlar olup, yerde üzerine uzanılıp keselenmek için yatılan yer ise göbek taşı olarak adlandırılmaktadır. Yine suyun içine aktığı mermer boşluk olan kurna, hamam taşı, hamam tarağı, hamam parası, yıkayan kişi anlamına gelen, tellak, yıkanan kişiye yıkandıktan sonra ayna tutan aynacı da bu kültüre ait terimler arasında yer almaktadır.

Konuyla ilgili başka bir çalışma ise İzlem Emiroğlu (2010, 8) 'nın *Konya'da Hamam Kültürü ve Kullanım Eşyaları* adlı tez çalışmasıdır. Emiroğlu, çalışmasında hamamların zamanla yıkanılan bir yer olmasının yanısıra bir eğlence yeri halini almış olduğunu, gençlerin orada spor müsabakası düzenlediklerini, şairlerin şiir okuduklarını, yaşlıların konuşmalar yaptığını ifade etmektedir. Hamamlar sadece temizlenme amaçlı değil, aynı zamanda sosyalleşme ve keyifli sohbet ve eğlence merkezleri olarak görülmemiş, halkın sünnet, düğün, doğum sonrası, askerlik gibi önemli dönemlerini kutlayabildikleri bir iletişim mekânı olarak da hizmet vermiştir (Emiroğlu, 2010, 16). Nasreddin Hoca fıkralarından biri de bu durumu yansıtmaktadır:

“Bu kadar Tavuğa bir Horoz Lazım

Akşehir'in çocukları, ceplerine birer yumurta alarak Nasreddin Hoca'yı da yakalayıp zorla hamama götürmüşler. Soyunmuşlar, yıkanmışlar. Hoca göbek taşında yatarken, önceden anlaştıkları şekilde içlerinden biri demiş ki:

-Çocuklar! Gelin bir oyun oynayalım. Oyunda kazanamayan hamamın parasını versin, olmaz mı?

- Nasıl bir oyun?

-Herkes bir yumurta yumurtlasın. Yumurtlamayan, hepsinin hamam parasını versin.

Çocuklar hep bir ağızdan bağırılmışlar:

-Olur.

Soma da Hoca'ya sormuşlar:

-Bu işe sen ne dersin Hoca?

Konuşmanın başından beri onları dikkatle dinleyen Hoca, sesini çıkartmamış.

Biraz sonra çocuklar, birer birer gıdıklamaya başlamışlar, peştamallarının arasına sakladıkları yumurtaları çıkarıp Hoca'ya göstermişler. Bunun üzerine Hoca ayağa kalkmış, ellerini, kollarını çırpıp sallayarak horoz gibi ötmeye başlamış:

-Öörü'ööööö!

Çocuklar bu ummadıkları hareket karşısında şaşırılmışlar:

-Ne yapıyorsun Hoca Efendi? demişler.

-Ne yapacağım, demiş Hoca. Bu kadar tavuğa elbette bir horoz lazım.” (Özçelik, 2017, 163-122).

Türk kültüründe yer alan ‘hamam’ pek çok atasözü ve deyme de geçmiştir. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir: Hamama giren terler, hamam parası, hamama giden tasını tarağını hazırlar.

Hocanın fıkralarında bugün artık adet veya gelenek olmaktan çıkmış eski uygulamalar hakkında bilgi veren fıkralarına da rastlamaktayız. Bunlardan birkaçı şöyledir:

“Hocayı kandırmışlar, çirkin bir kadınla evlendirmişler. Sabahleyin hoca sokağa çıkarken kadıncağız:

-Efendi demiş, akrabalarından kimlere görüneyim kimlere görünmeyeyim.

Hoca, kadını demiş bana görünme de kime görünürsen görün” (Gölpınarlı, 2017, 95).

Eski adetlere göre gelin kayınvalidesine ve kayınbiraderlerine hizmet eder. Başkalarıyla onların yanlarında sesli konuşmamaya dikkat eder, birlikte yemek yemez. Günümüzde artık bu gelenek kalkmıştır (Şahhüseyinoğlu, 2000, 109). Günümüzde uygulanmayan dönemsel geleneklere yönelik diğer fıkra örnekleri ise şöyledir:

“Neüzübillah

Timurlenk Hoca’ya sormuş:

Abbasi halifeleri kendilerine el-Muntasır billah, el-Mütevekkil alâllah gibi lâkaplar takınırlarmış. Ben de Abbasi halifesi olsaydım lâkabım ne olurdu diye sormuş. Hoca şu cevabı yapıştırmış: Neûzu billah” (Tokmakçioğlu, 1991, 141).

Ahmet Kütük (2017, 147-180), Selçuklu Dünyasının *Antroponimik Haritası (Selçuklu Çağında Ad koyma Geleneği Hakkında Bazı Tespitler)* adlı makalesinde Selçuklu döneminde Arapça ve Farsça isimlerin birer meşruiyyet aracı olarak kullanıldığı bilgisini vermekte, Türk şahıs adlarını unvan ya da lakap ile takviye etme geleneği olduğundan bahsetmektedir.

‘Neûzu billah’, Tanrıya sığınma anlamında Allah korusun demektir. Tehlikeli bir durum karşısında söylenen bir ifadedir. Nasreddin Hoca bu gelenek yoluyla Timur’a mesaj vermek istemiştir.

Bir Nasreddin Hoca fıkrasında geçen bugün artık görülmeyen bir âdetin bilgisi de Başgöz (1997, 25-47)’ün, *Nasreddin Hoca Hikâyeleri” (Tarihsel Gelişme İçinde bir Konular Analizi* adlı makalesinde yer almaktadır. Halkın Selçuklu dönemine tekâbülden zamanlarında şöyle bir âdeti varmış: Bir küp altın biriktirenler, küpü gömer ve başına bir bayrak dikermiş. Yılda bir kez açar, bakar gene kapatırmış. Hoca da hemen bir küpe taş doldurmuş, gömmüş başına da bir bayrak dikmiş. Hoca Efendi olmadı demişler. Küp altınla dolacak. Hocadır ‘Parası olup da harcamadıktan sonra ha altın olmuş, ha taş olmuş ne farkeder ki’ demiş.

Gelenekle ilgili bilgiye sahip olmadan anlaşılması güç Nasreddin Hoca fıkrasını ve geleneğe ait bilgiyi Tokmakçioğlu *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* adlı çalışmasında şöyle aktarmaktadır:

“Anlamsızın Anlamı

Rahmetli yabancı bir yere gider. Tanımadığı biri günlerden hangi gün olduğunu sorar, Hoca da: “Vallahi, der. Ben buranın yabancıyım, henüz öğrenemedim günleri!” der. (Tokmakçioğlu, 1991, 76)

Anlamsız gibi görünen bu fıkradaki dilsel bağlamı Tokmakçioğlu şöyle açıklamaktadır:

“Bugün hâlâ Anadolu’nun birçok yerinde günler Pazartesi, Salı, Çarşamba şeklinde bilinmez. Genellikle köylüler günlerin isimleri yerine o gün pazar kurulan ilçe, köy, kasaba ya da şehrin adını söylerler. Örneğin Pazartesi yerine Salıhlı pazarı, Salı yerine Gördes pazarı, Çarşamba yerine Demirci pazarı, Perşembe pazarı yerine Kula pazarı gibi. Gün adları her bölgeye göre değişir” (Tokmakçıoğlu, 1991, 76-77).

Hocanın da günleri henüz öğrenememiş olmasının sebebi bu yerin yabancı olması ve orada o gün pazarı nerede kurulduğundan haberdar olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu fıkranın anlamı bu bilgiler ışığında ortaya çıkmaktadır.

Bugün Anadolu insanının karakteristik özelliklerini yansıtan günümüze değin ulaşmış pek çok gelenek, görenek ve uygulamalar da Nasreddin Hoca fıkralarında yer alır. Halk hekimliği, nasihat verme, hasta ziyareti, müjde vereni ödüllendirme, göz hakkı isteme, damda yatma, eskileri değerlendirme bu fıkraların konusunu oluşturur. Örneğin halk hekimliği uygulaması bugün de Anadolu’nun köylerinde zaman zaman başvurulmuş bir yöntemdir. Eski dönemlerde olanakların kısıtlı olmasından kaynaklı, günümüzde ise daha çok doktora başvurma sonucu yeterli netice alınamayan durumlarda başvurulmuş bir yöntem olmuştur. Halk hekimliği için daha çok belli bir yaşa gelmiş, belli bir yaş olgunluğuna ermiş, konu hakkında bilgi ya da tecrübe sahibi kişilere ya da dua okuyan, üfleyen hocalara başvurulur. Nasreddin Hoca fıkralarında Nasreddin Hoca’nın bu görevi üstlendiğini görürüz. Kimi zaman doğum olayını kolaylaştırmak için çağrılır, kimi zaman bir kişinin psikolojik veya fizyolojik sıkıntılarını azaltmak için kimi zaman da ölüm döşğinde bir hastaya yardımcı olmak için çağrılır. Hoca doğum, ölüm gibi durumlarda bu kimliği ile insanlara yardımcı olmakta ve onların işlerini kolaylaştırmaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarında bu örnekleri görmek mümkündür.

“Kuyruksuz Sıpa

Hoca, eve yorgun argın dönmüş. Karısının pişirdiği bulgur pilavını kaşıklayıp karnını doyurmak için sofranın başına oturmuş. Tam o sırada komşusunun çocuğu kapısını çalmış:

-Hoca Efendi yetiş. Babam seni acele çağırıyor.

Hoca, kalkıp gitmiş. Meğer eşeği kuyruksuz sıpa doğuran komşu bunun nedenini öğrenmek için çağırtmış Hoca’yı.

Biraz sonra Hoca, asık yüzle eve dönünce karısı sormuş.

-Efendi, komşu niye çağırıyor seni?

-Bırak canım, demiş Hoca. Kırk yılda bir karı koca güle oynaya bulgur pilavı yiyecektik, komşunun eşeği kuyruksuz sıpa doğurmuş” (Özçelik, 2017, 119-120).

“Hasta

Birgün bir hastaya bakması için Hoca’ya adamı getirmişler. Hoca, adamın nabzını tutmuş, elini anlına götürüp ateşini yoklamış. Hasta sahipleri merakla sormuşlar:

- Nesi var? Bir şey olur mu?

Hoca, başını sallayarak cevap vermiş:

- Merak etmeyin; ölmezse bir şey olmaz” (Özçelik, 2017, 151).

“Hekimlik

Rahmetliye sormuşlar:

-Hekimlik bilir misin?

Bilirim demiş ve şöyle özetleniş bildiklerini: ‘Ayaklarını sıcak tut, başını serin; Kendine bir iş bul düşünme derin’ demiş” (Tokmakçıoğlu, 1991, 118).

Günümüz şartlarında halk hekimliğine ihtiyaç azalmış olsa da Anadolu’da hala başvurulan bir yöntem olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle yazın köylerde ve tek katlı evlerde görülen ama günümüzde oldukça azalmış halk uygulamalarından birisi de damda yatmadır. Bu uygulamayı da Nasreddin Hoca’nın şu fıkrasında görürüz:

“Hava sıcakmış. Hoca karısıyla damda yatıyorlarmış. Aralarında bir tartışma olmuş. Hoca kızgınlıkla kalkıp yürürken damdan düşmüş. Olayı görenler yanına koşmuşlar. Hoca halin nasıl demiş: Hoca damda yatarken demiş, karınla atıyorsan bilirsin” (Gölpınarlı, 2017, 133).

Günümüzde halk arasında âdet haline gelmiş uygulamaları da Nasreddin Hoca’nın şu fıkralarına yansımıştır:

“İğne İplik

Hoca kızını gelin etmiş. Düğün alayı bir hayli köyünden uzaklaştıktan sonra kızına yetişip şöyle demiş:

- Kızım, dikiş dikerken iğneye geçirdiğin ipliğin ucunu düğümlemeyi unutma, sonra iplik çıkar iğne elinde kala kalır” (Özçelik, 2017, 116).

Anadolu düğün geleneklerinde birisi de gelinin baba evinden uğurlanırken kızına nasihat vermesidir. Mehmet Aça (2015, 79-91), *Aile Yazıları* adlı kitapta yazmış olduğu “Kız Evinden Oğlan Evine Evlilik Töreni Uygulamaları” başlıklı yazısında bu geleneğe ait bilgiler sunmuştur. Nasreddin Hoca aşağıdaki fıkrasında bu geleneği hatırlatarak kızına şöyle nasihat etmiştir: evliliğini muhafaza eyle, yuvana sahip çık.

“Hoca bir gün hastalanır ve komşuları onu görmeye gelirler. Geçmiş olsun dedikten sonra sohbet etmeye başlar, sözü gittikçe uzatırlar. Hoca’nın canı sıkılır, ama bir şey diyemez. Namaz vakti gelince kalkan ziyaretçilerden biri Hoca’ya: “Hocam, bizden bir isteğin var mı?” diye sorar. Hoca, bunu fırsat bilip: “Size vasiyetimdir, siz siz olun sakın hastanın yanında onu sıkacak kadar oturmayın!” diyerek taşı gedğine koyar” (Sakaoğlu, 2005, 79).

“Ben de Onun İçin Korkuyorum

Bir başka fıkrasında Nasreddin Hoca rahatsızlanır. Ziyaretine gelenlerden biri sözde teselli için: Hocam ne korkuyorsun? Dünyadaölüm bir kere olur deyince Hoca hasta haliyle de latife yapmaktan geri kalmaz: “İşte ben de bunun için korkuyorum ya. Birkaç kez olsaydı umurumda bile olmazdı demiştir” (Duman, 2008, 317).

Hasta ziyareti günümüzde de önemli adetlerimizdendir. Fakat ziyaretine gidilen hastanın yanında fazla kalınmaması, hastanın yorulmaması hem dîni hem ahlakî kurallarımız içinde önemli yer tutar. Nasreddin Hoca bu fıkrasıyla hem bu geleneği bize hatırlatmış hem de önemli bir mesaj vermiştir.

Nasreddin Hoca’nın ‘Eski Ay’ adlı fıkrasında ise Anadolu insanın karakteristik özelliklerinden biri olan var olanı değerlendirme özelliğini görmekteyiz.

“Bir gün Akşehir gençlerinden birkaçı toparlanırlar ve cevabı güç sorular sorarak Hoca'yı zor duruma sokmak isterler. Bunlar, Hoca'ya giderek:
-Hoca Efendi! Yeni ay girince eskisini yaparlar? diye sorarlar.
Hoca, hiç tereddüt etmeden:
-Ne yapacaklar! Kırıp kırıp yıldız yaparlar, demiş” (Özçelik, 2017, 125).

Benzer özelliği ‘heybe’ fıkrasında da görürüz:

“Hoca bir köye konuk olmuş. Birkaç gün sonra heybesi kaybolmuş. Köy ağalarına bana bakın demiş heybemi bulursanız bulun yoksa ben yapacağımı bilirim. Ağaları bir telaştır almış, köylüleri sıkıştırmışlar, nihayet heybe bulunmuş.
Ağalardan biri merak edip, Hocam demiş heybe bulunmasaydı ne yapacaktın bize?
Hoca cevap vermiş: Size yapacağım bir şey yoktu. Evde eski bir kilim vardı, onu bozup heybe yapacaktım” (Gölpınarlı, 2017, 62).

Eski eşyaların küçük fakat farklı amaçlar için yeniden değerlendirilmesi Anadolu insanının karakteristik bir özelliği olarak fıkraya yansımıştır. Nasreddin Hoca'nın Anadolu insanının diğer bir özelliği olan fakiri doyurma, içirme özelliği ‘Acemi bülbül’ fıkrasına yansımıştır (Özçelik, 2017, 157). Olay her ne kadar hırsızlık gibi gözükse de durum göz hakkı denen yani fakirin görüp yemesine duasının alımmasına yönelik bir hayırdır.

Fıkralarda kültürel yansımaların en büyük bölümünü yeme içme ve giyim gelenekleri oluşturmaktadır. Nasrettin Hoca fıkralarında ‘ziyafet’ kavramı hem geleneksel olarak hem de dönemsel bir bilgi olarak pek çok yerde geçmektedir.

“Ziyafet

Sultan Alaeddin, Hoca'yı Ramazan'da iftara çağırmış. İftar vakti öteki davetlilerle birlikte sofraya oturmuşlar. Derken, ortaya bir düğün çorbası gelmiş. Alâeddin çorbadan bir tabak içer içmez küplere binip bağırır:
- Be hey ahmak aşçıbaşı, sana kaç defa söyledim, niçin unları topak topak yaptın, böyle çorba mı olur? Alın bunu geri!
Çorba doğru mutfağa gitmiş...
Arkasından nar gibi kızarmış bir hindi dolması gelmiş. Alâeddin bir lokma tattıktan sonra köpürmüş:
- Melun aşçıbaşı, böyle hindi dolması mı olur, sana kaç defa söyledim ben baharattan hoşlanmıyorum diye, bana kastın mı var, alın şunu götürün mutfağa!
Hindi dolması da doğru mutfağa gitmiş. Derken sofraya koca bir baklava sinisi gelmiş...
Alâeddin bir lokma tattıktan sonra ayaklara fırlamış ve bağırır:
- Bu aşçı beni öldürecek, kendisine kaç defa kaymaklı baklavayı sevmediğimi söyledim, gene kaymaklı yapmış! Alın götürün şunu mutfağa!
Rahmetli, Sultan Alâeddin'i dinleyip duruyormuş o ana kadar, ancak ansızın yerinden fırlayıp bir köşede duran fıstıklı, üzümlü, etli, kestaneli pilav tepsisinden çalakaşık atıştırmaya başlamış.
Sultan:
- Hocam, demiş, ne yapıyorsun? Hoca:
-Efendi, demiş, siz aşçıbaşıyla uğraşın, ben de şu pilav sinisiyle. İşiniz bittiği zaman beni çağırırsınız” (Özçelik, 2017, 143-144).

Mutfak ve yemek de kültürden kültüre değişen bir olgudur. Birçok ritüelde olduğu gibi düğünlerde de yiyecek ve içecek sunulur. Türk tarihinin en eski dönemlerinden günümüze kadar ramazanda düğünlerde ve özel günlerde yemek vermek bir gelenek

hailini almıştır. Düğün süresince sofralar kurulur ve konu komşu düğün erkanı bu sofralara davet edilirmiş. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ramazan, düğün ve diğer kutlamalarda, abartılı ziyafetler verilirmiş. Aziz Başdin (2017, 400-406), *Gelenekler Açısından Selçuklularda Toy, Düğün Törenleri ve Gelenekleri* adlı makalesinde toyun bir çeşit ziyafet olduğundan bahsetmekte ve düğün törenlerinde yemek verilmesinin hükümdarın asli vazifesi olan aç doyurma prensibi açısından birlik ve beraberlik mesajı verdiğini ifade etmektedir.

Konuyla ilgili başka bir çalışma ise Özgür Kızıldemir, Emrah Öztürk ve Mehmet Sarışık (2014, 191-210) 'ın *Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler* adlı makale çalışmasıdır. Bu çalışmada yer alan bilgilere göre Osmanlı sofrasında ekmek ve yemeği büyük lokmalar halinde almak, suyu çok hızlı şerbeti sonuna kadar içmek sofrada adabına uymayan davranışlardı. Ait olduğu kültürün özelliklerini yansıtan yemek ve yemek yeme usulleri de kültürden kültüre değişiklik gösterir. Nasreddin Hoca fıkralarında da bugün hâlâ köylerde devam eden yemek yeme şekillerine rastlamaktayız. Köylerde genellikle yer sofraları tercih edilir. Sini adı verilen büyükçe bir tepsiye birkaç çeşit yemek konur ve herkes aynı kaplardan yer. Nasreddin Hoca'nın birçok fıkrasında olduğu gibi "Hoşaf" fıkrasında da bu adet ve gelenekleri görebilmekteyiz.

"Hocayı iftara çağırılmışlar. Vakit yazmış. Çorba yerine ortaya bir buzlu hoşaf gelmiş. Fakat muzip ev sahibi herkesin önüne küçücük bir kaşık koydurmuş, kendi önüneyse büyük bir kepçe. Herkes küçük kaşıklarla içmeye çalışırken ev sahibi kepçeyi doldurup çeker sonra da ooooh öldüm dermiş. Hoca dayanamamış, Efendi hazretleri demiş kepçeyi lütfetseniz de elden ele bir kere döndürsek hepimiz de efendimiz gibi birer kere ölsek" (Gölpınarlı, 2017, 65).

Nasreddin Hoca bu fıkrasında bu yeme adabını hatırlatmak da ve bize dönemin yeme ve yemek alışkanlıkları ile ilgili bilgi vermektedir. Bu yemek yeme şekli (ortak sofrada ve ortak tabaklardan) bilinmezse fıkradaki anlamı çıkarmak da biraz güç olacaktır. Nasreddin Hoca'nın yeme içme kültürüyle ilgili benzer birçok fıkrası olduğu gibi dönemin giyim kuşamını yansıtan fıkralarının sayısı da oldukça fazladır. Yemek gibi giyim de gelenek görenekleri, sosyal statüyü inançları ifade etmesi bakımından kültürü yansıtan simgesel bir unsurdur. Nasreddin Hoca fıkralarında da dönemin giyim kültürünü yansıtan fakat bugün kullanılmayan ya da kullanımına az rastladığımız pek çok kıyafetin adı geçer. Kaftan, mintan, cübbe, şalvar, ferace, çarık bunlardan bir kaçıdır.

“Çarık ve Diken

Bir gün çift sürerken Hoca'nın ayağına bir diken batınca rahmetli kollarını gökyüzüne kaldırıp, şöyle dua etmiş:

-Çok şükür ya rabbi, iyi ki yeni aldığım çarıkları giymemişim” (Tokmakçioğlu, 1991, 119).

Çarığın ince tabanlı bir ayakkabı çeşidi olduğunu bilmeden bu fıkrayı anlamlandırmak da zor olacaktır. Günümüzdeki ayakkabı şekillerini düşünecek olduğumuzda diken battığında ayakkabının zarar görmesi uzak bir ihtimaldir ve mantık dışı gözükabilir.

“Hoca, Bursa'dayken çarşıdan bir çuha şalvar almak ister. On beş akçeye pazarlık eder, uyuşur. Fakat bu sırada bu sırada bir cübbe alırsa daha münâsib olacağını düşünür. Vazgeçtim şalvardan der, elindeki şalvarı bırakır. Sen bana der, bir cübbe ver. Adam bir cübbe çıkarır. Hoca cübbeyi giyip dükkândan çıkarken dükkancı hoca efendi der, cübbenin parasını vermedin. Hoca canım der, onun yerine şalvarı bıraktım ya. İyi ama der dükkancı şalvarın parasını vermemiştin. Hoca: Allah Allah der, bu Bursalılar ne tuhaf adamlar yahu şalvarı almadım ki parasını vereyim der” (Gölpınarlı, 2017, 98).

Nasreddin Hoca'nın bu fıkrasında da döneme ait bugün az kullanır olmuş bu giyim eşyalarını hatırlatarak kültürel belleğe katkıda bulunmaktadır.

Nasreddin Hoca Anadolu insanının kültürel kodlarının aktarıcısı olarak fıkralarında Anadolu insanının mizacını ve sosyo kültürel özelliklerini de yansıtmaktadır. Kimi zaman yaşını kimi zaman başına geleni, kimi zaman evine geleni soran meraklı komşuları, başkalarını eleştirmeyi kendini eleştirmekten daha kolay bulan çevresi, gereksiz sorularla vakti dolduran tipler Anadolu insanının aynası gibidir. Nasreddin Hoca fıkralarıyla aile yaşantısına kadının, erkeğin toplumdaki konumuna, toplumun olaylara bakış açısına kadar sosyal olaylarla ilgili pek çok dönemsel bilgiye ulaşmak da mümkündür. Kadın dönemsel olarak evin iç işlerinden sorumludur. Eve gelen istenmeyen misafirleri geçiştirmek, çocukların bakımıyla uğraşmak, yemek pişirmek kadının görevidir.

“İş Bölümü

Hoca, ocakta ateş yakmak istemiş, üflemiş üflemiş odun yığınına bir türlü tutuşturamamış. Sonunda gidip karısının çarşafını giymiş, geçmiş ocağın başına bir üfürüşte ateşi yakmış ve söylenmiş kendi kendine:

-Tevekkeli değil, ocak bile bizim karıdan yıllarmış demiş” (Özçelik, 2017, 114).

“Hocanın evi tutuşmuş. Ahbabları koşup kendisini bularak durumu bildirmişler. Hoca:

-Karımı bulun ona haber verin, demiş. Aramızda iş bölümü yaptık; evin dış işlerine ben, iç işlerine o bakıyor” (Tokmakçioğlu, 1991, 117).

Nasreddin Hoca fıkraları akraba, aile ilişkileri hakkında da bilgiler vermekte. Örneğin Anadolu'da yaygın olan gelin, görümce ilişkisi, kaynanaya bakış açısı gibi.

“Hocanın komşusu bir gün telaşla gelip aman efendi demiş karımla baldızım kavgaya tutuştular birbirlerini yiyecekler. Gel de şunları ayır, bir öğüt ver hoca. Hoca kavga yaş üstüne mi diye sormuş. Hayır deyince, hadi git komşucuğum, rahat et demiş. Madem ki yaş üstüne değil, onlar sen buraya gelinceye dek barışmışlardır. Şimdi görürsün can ciğer olmuşlar gitmiş” (Gölpınarlı, 2017, 73).

Anadolu kültüründe gelin- görümce kapışma mevzuu toplumsal bir gerçekliği yansıtan örneklerle doludur ve bu kavgalara genelde karşılıklı kıskançlıklar, büyük-küçüklük konuları sebep olabilmektedir.

“Nasreddin Hocanın kaynanası çamaşır yıkarken ırmağa düşmüş. Irmak kadını alıp götürmüş. Hoca kadıncağızın cesedini ararmış. Fakat suyun aktığı tarafa doğru gitmez de başına doğru tersine gidermiş. Görenler hoca demişler hiç yukarı doğru gider mi? Aşağılarda arasana. Siz onun demiş ne aksi olduğunu bilmezsiniz. Her işi terstir onun be bilirim huyunu” (Gölpınarlı, 2017, 76).

Sunulan örneklerde de görüldüğü üzere Nasreddin Hoca fıkraları Anadolu insanının yaşayışını, sosyo kültürel yapısını net bir şekilde yansıtmaktadır.

5.3.3. Toplumsal İnanışları Yansıtan Fıkralar

Lotman (2012, 287) 'ın göstergeküresi, simgeler, mitoljik unsurlar, geleneklerle karmaşık hareket halinde bir mekanizmadır. Tarihin işlevi ise bu belleğin içeriğini bize sunmaktır (Lotman, 2012, 371). Bu içeriğin içerisinde yer alan mit ise Lotman'a göre kısaltılmış gelenektir ve mitler bir toplumun düşünce ve inançlarını sembolize eder. Nasreddin Hoca fıkraları bu bağlamda bize Anadolu insanının çok eski zamanlardan gelen inanışları ve mitolojik geçmişi hakkında bilgiler vermektedir.

Nasreddin Hocanın yaşadığı dönem her ne kadar islâmî unsurları yansıtsa da Türklerin islâmiyetten önceki inanışlarının yansımalarını da görebilmekteyiz. Bu inanışlardan birisi de aydır. Anadolu'da Ay kimi zaman tanrılaştırılmış bir unsurdur. Ay doğar, büyür ve küçülür sonra da kaybolur. Bu aynı zamanda ölüp yeniden dirilmenin de simgesidir. Özellikle Selçuklu dönemi eserlerinde ay, güneş ve yıldızlar önemli yer tutar (Alp, 2009, 42).

Eyüboğlu (1974, 55) çalışmasında Anadolu inancında ay “Geceyi aydınlatır, kötülükleri savar bu yüzden bir iyilik kaynağıdır” demektedir. Ay Anadolu insanı için kutsaldır. Aysız ormana gidilmez, ağaç kesilmez, Halk inanışına göre ay suya düştüğü zaman onun sudaki yansımasına bakan çarpılmış. Bunun nedeni ayın üzülmesiymiş çünkü o suya düşmekten utanır ona bakılmasını istemezmiş. Ayın yansımasının olduğu su içilmez, içenin başına bir yıkım gelirmiş. Ay suda yansıyınca ona bakanın gözleri kamaşır, bir şey göremezmiş (Eyüboğlu, 1974, 40-50).

Turgay Kabak *Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Mitolojisinin ve Halk İnanışlarının İzleri* adlı makalesinde Nasreddin Hocanın bazı mitolojik unsurların yer aldığı fıkralarını incelemiştir. Bunlardan bazıları da ay inancı ile ilgilidir:

“Hoca bir gün bir yere giderken bir çobana rastlar. Çoban, hocaya selam verip bir müşkülüm var der, okumuşa benzersin kime sorduysam bilemedi. Bakalım sen bilecek misin? Hoca der. Çoban, yeni ay incecik sonra büyür, tekerlek olur, on beşinden sonra gene küçülür, sonra kaybolur. O eski ayı ne yaparlar der. Eski ayı çekerler, uzatırlar, şimşek yaparlar” (Gölpınarlı, 2017, 32).

Kabak (2012, 145) ’ın verdiği bilgilere göre bu fıkra bize Türk kozmogonisini çağrıştırmaktadır. Bu durum ayın dönüşüme uğrayarak yıldızları ve şimşeği oluşturması inancıyla alakalıdır. Şenocak (2016, 159-168) da benzer şekilde *Bir Mit Yaraticısı Olarak Nasreddin Hoca* adlı makalesinde ay sembolü ile ilgili bilgiler vermekte ve Nasreddin hocanın fıkralarını mitolojik unsurlar yönünde incelemektedir. Şenocak, ayın, tarihte daima bir sembolik değeri olduğunu söylemiş, bunun sebebinin karanlığı aydınlatmak gibi önemli bir görevi üstlenmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Benzer şekilde Güneş de aydınlatma görevi üstlenmiş olarak gündüzü temsil etmektedir.

Anadolu insanını etkilemiş olan ve günümüze değin gelmiş olan önemli inanış ve kültlerden bir başkası ise ağaç kültürüdür. Hayat Ağacı inancı eski Türklerden gelmiş olup Selçuklu döneminde de varlığını sürdürüyordu. Hayat ağacı özellikle Türk mitlerinde bereketin, yaşamın bir sembolü idi. Yakut Türklerine göre ilk insan ağaçtan türemişti ve ağaçtan besleniyordu (Alp, 2009, 34). Ağaç, insanla tanrı, yerle gök arasında ilişki kuran bir unsur olması nedeniyle kutsaldı (Uslu, 2016, 13). Türkler için sadece ağacın gövdesi değil, kökü de çok önemli idi (Ögel, 2010, 90-91). Şamanlarda ağaç, dünya ağacını temsil etmekte, merdiven ise gökyüzüne çıkmayı, öbür dünyaya geçişi sembolize eden bir figürdür (Uslu, 2016, 132). Kutsal sayılan ağaçları dallarının kesilmesi bile sakıncalıdır. Kesenlerin öldüğüne, ocağının söndüğüne dair söylenceler mevcuttur (Şahhüseyinoğlu, 2000, 34-35).

“Ağaçtan Öte Yol

Bir gün kent çocukları bir büyük ağaç altında oturup bir bakarlar ki hoca geliyor. Birbirleriyle anlaşıp: “Gelin hocayı ağaca çıkarıp pabuçlarını alalım” derler.

Hoca geldiğinde:

-Bu ağaca kimse çıkamaz derler. Hoca, çıkarım der.

-Çıkamazsın! derler. Hemen Hoca eteklerini beline sokup pabuçlarını koynuna koyar. Çıkmaya başlayınca “Pabuçlarını ne yapacaksın, niçin yanına aldın?” demelerine Hoca:

-Belki ağaçtan öte yol vardır, yanımda bulunması daha iyidir der” (Kabak, 2012, 140-156).

Bu fıkroda ilk olarak Nasreddin Hoca’nın ayakkabısını çaldırmamak için yanına aldığı görüntüsü olsa da arka plan bilgisi mitolojik bir inanışa dayanmaktadır ve Hoca bize bunun bilgisini vermektedir aslında. Benzer şekilde Nasreddin Hoca’nın bindiği dalı keserken bir adamın ona düşeceğini söylemesi ve Nasreddin Hoca’nın yere düştükten

sonra adamın bunu önceden bildiğini ve kendisinin öldüğünü sanması, diğer bir fıkrasında ise kendisini ağaç gibi diktirtmesinde bu inanışların yansımaları mevcuttur.

Bağcılar bağ çubuğu dikerken hoca: Beni de dikin bakalım ne meyvesi vereceğim demiş. Adamlar Hocayı beline kadar toprağa gömmüş. İşte diktik demişler. Hoca bir süre durmuş. Canı sıkılıp üşüyünce de debelenip topraktan çıkmış. Sormuşlar ne oldu hoca: Ne olacak yerimi beğenmedim, tutmadım, çıktım demiş (Özçelik, 2017, 157). Başgöz (1997, 25-47) 'e göre Hocanın kendini ağaç gibi diktirmesi ve yeşillenmeyi beklemesi, Anadolu'daki bolluk törenlerinin karakterini yansıtır olabildiği gibi bu batıl inanca bir yergi olarak da değerlendirilebilir. Evliya menkıbelerinde kuru ağaçta meyve bitirmek, değneği dikip yeşillendirmek yaygın inanış motiflerindendir.

Nasreddin Hoca fıkralarında ağaç kültürünün izleri olduğu gibi, yine Türk inanışları arasında yer alan Dağ kültürü de yer alır. Nedim Şahhüseyinoğlu (2000, 33), çalışmasında “İlkel toplumlar kendi din öncülerinin cenazelerini yüksek tepelerin başına gömmüş ve onlara kurban kesmiştir. Hâlâ doğu toplumlarında her topluluğun kendine göre kutsal saydığı dağları vardır.” demektedir. Mehmet Yardımcı (2019, 308) *Yer ve Su Kültürünün Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri ve Şiirimize Yansıması* adlı çalışmasında İbrâni geleneğine göre Tanrının Musa'ya “Dağın üstüne bana doğru gel ve orada kal ki sana buyruklarımı vereyim.” dediği bilgisini vermekte ve Anadolu'da dağ kültürüne bağlı olarak Akdağ Efsanesi, Hamza Baba Efsanesi gibi anlatımlar türediğini ifade etmektedir.

Dağ Kültü, yer kültüne bağlı olarak gelişmiş bir inançtır. Bu dünyanın yaratılışından birtakım kurbanların dağ başında kesilmesine, büyük savaşların dağlarda yapılmasına değin uzanır (Uraz, 1994, 172-174). Dede Korkut kitabında da dağa seslenme yer alır. Nasreddin Hoca bununla ilgili inancı şu fıkrasında ortaya koymaktadır:

“Dağ Yürümezse

Hoca bir sohbet arasında:

-Eee, demiş arkadaşlar, biz de erenlerdeniz. Densizin biri Hocayı bozmak için olacak:

-Öyleyse Hoca Efendi demiş. Bir keramet göster de görelim. Mesela şu dağı çağır ayağına geliversin. Hoca hiç bozuntuya vermeden üç kere:

Ey dağ! Ya mübarek dağ yanıma gel diye seslenmiş. Tabi dağda kıınıldama olmamış, Adam sormuş:

-Ne oldu Hoca Dağ oralı bile değil. Hoca dağa doğru yürürken şu cevabı vermiş: Biz kibirli kişiler değiliz dağ yürümezse Abdal yürür” (Tokmakçioğlu, 1991, 124).

Anadolu inançlarında yer alan bir başka kavram ise ‘su’ dur. Su ile ilgili inançlar mitolojik döneme değin uzanır. Yakutların Tanrıçalardan bir çocuk doğuracağı zaman tarla, çiçek ve yer perilerini alarak loğusanın yanına gitmesi ve süt gölünden aldığı

damlayı ona damlatarak çocuğa ruh vermesinin insanoğlunun ilk mayası olduğuna inanılmıştır (Uraz, 1994,101). Türkler suyu kuvvet ve bereket kaynağı olarak kabul ettikleri gibi koruyucu ve cezalandırıcı Tanrı olarak da saymaktadırlar (Uslu, 2016, 50). Bu inanışlar hocanın fıkralarında da açıkça görülmektedir:

“Hocanın eşiği susamış, yolda gölü görünce dayanamamış. Koşmuş fakat vardığı yer sarp uçurum bir yermiş. Neredeyse eşek o sarp yerden göle düşecekmiş. O sırada bir kurbağa yerden sıçrayınca eşek ürküp geri çekilmiş. Hoca buna pek sevinmiş.

Aferin su kuşu

Hoş ettin bu işi

Ürküttün eşiği

Sevindirdin dervişini demiş ve cebinden birkaç akçe çıkarıp göle atmış. Hadi su kuşları demiş alın şu paraları da tatlıca helvaya verin, yiyeceğin” (Gölpınarlı, 2017, 59).

Bu fıkra suyun kutsallığının yanı sıra Anadolu’da bir kaza, belanın atlatılması durumunda verilen sadaka ve saç geleneğini de hatırlatmaktadır. İslâm dininde su Allah’ın rahmetidir ve yağmur çok yağdığında Allah’ın rahmeti olarak adlandırılır. Aynı zamanda yağmur bolluk ve bereket sembolüdür. Nasreddin Hoca aşağıdaki fıkrasında bu inancı işlemiştir.

“Allahın Rahmetinden Kaçılmaz

Günün birinde bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaktadır. Elbette yağmur yağdığı vakit ya koşullar ya bir yerlere sığmılır. Nasreddin Hoca yağmurun yağışını ve sokakların yalnızlığını pencereden seyrederken yağmurda kaçan bir adam görür. Bakar ki adam komşusu.

-Komşu, utanmıyor musun? Niçin Allah’ın rahmetinden kaçıyorsun? deyince adam koşmayı bırakı ve yavaş yavaş evine doğru gider. Bu arada adamın da ıslanmadık yeri kalmaz. Ertesi gün hava yine yağmurludur. Bu defa Hoca Efendi alışveriş için sokağa çıkmıştır. O işini bitirip de hızlı adımlarla evine doğru giderken bir gün önceki komşusunun evinin önünden geçer. Bu sefer komşusu:

-Hoca Efendi, sen dün bana Allah’ın rahmetinden kaçılmaz demiştin bak şimdi kendini kaçırıyorsun deyince Hoca Komşusuna doğru döner ve:

“Be adam! Ben Allah’ın rahmetinden kaçmıyorum. Allah’ın rahmetini çiğnememek için koşuyorum der” (Sakaoğlu, Alptekin, 2018, 229).

Yağmur duası da bu inancın devamı niteliğinde Nasreddin Hoca fıkraları arasında yerini alır. Eski Yunan ve Eski Roma inancında da yer aldığı bilinen yağmur duasının izlerini Anadolu halk kültüründe de farklı isimlerle görürüz: Çömçe gelin, kepçe kadın, çullukadın gibi isimler altında merasimlerle yapılır (Şahhüseyinoğlu, 2000, 24-25). Yağmur duası için yüksek tepelere çıkılır. Geleneksel kültürümüzde de inanişlere göre Hızır ve İlyas iki kardeşlerdir. Bu kardeşlerden birisi karadakilere diğeri de sudakilere kötülüklere karşı korur. İki kardeş her yıl mayısın altısında su başında bir araya gelir bu buluşma Hıdırellez şenlikleri adı altında kutlanır (Yardımcı, 2019, 315). Bu inancın izleri Türk diline yerleşmiş ‘yağ yağ yağmur tekmede çamur ver Allahım ver sel gibi yağmur’ tekerlemesinde de görülür.

Nasreddin Hoca fıkralarında eski Türk mitolojisine dayalı tersine inancı da önemli ölçüde yer alır. Şenocak (2016, 159-168) *Bir Mit Yaratıcısı Olarak Nasreddin Hoca* adlı makalesinde bu konuya değinmiş, öldüğünde tersine gömülmeyi istemesi örneğinde olduğu gibi tersinin yapılarak olumsuzun olumsuz bir şeyi gidereceği inancını gözler önüne serilmektedir. Mitolojide ölüm baş aşağı olarak sembolize edilmektedir. Her şey diğer dünyada bu dünyada olduğu şeklinin tersi olacaktır. Bu sebeple kıyamet koptuğunda dünyanın altı üstüne gelecek bu dünya sona erecektir. Anadolu halkının cenazede kıyafeti tersine giymesi, bir şeyleri ters giyerek istediği şeyin olacağını düşünmesi gibi şeylerin bu inancı yansıttığını ifade etmektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarına yansımış eski inançlardan birisi de Eski Türklerde görülmüş olan “don değiştirme” inancıdır. Anadolu erenlerinin ‘kuş’ donuna girme motifi oldukça yaygın bir inanıştır. Daha çok destan, masal, efsane ve menkıbelerde görülen şekil değiştirme motifi, Tanrı gibi üstün bir güç tarafından iyiliğin mükafatı ya da kötülüğün cezası olarak gerçekleşen bir eylemdir. Bazen de eğitime veya terbiye amacı güdülebilmektedir (Ocak, 2002, 206-207). Türk destanlarında geyik at, kuş, kurt, ayı, köpek gibi hayvanların donuna girme yani şekil değiştirme oldukça sık rastlanan motiflerdir. Nasreddin Hoca'nın bu inancı yansıtan fıkrası şöyledir:

“Yine Söz Dinlemedin

Hoca pazardan eşek satın almış. Eşeği yularından tutmuş, evine götürüyormuş. Yolda iki hırsız ona sezdirmeden eşeğe yaklaşmışlar. Biri yuları çözmüş eşeği alıp götürmüş. Öteki de kendi başına geçirmiş, Hoca'nın ardınca yürümüş. Evlin kapısına gelip de başını çevirince eşek yerine tanımadığı biriyle karşılaşınca, şaşkınlıkla:

-Sen kimsin? diye sormuş

Kurnaz adam, başını önüne eğip:

-Sorma Efendi, demiş. Ananın çok canını sıktım. O da beddua etti, inşallah eşek olursun, dedi. Ben de eşek oldum. Pazara götürüp sattılar. Siz alınca sayenizde, yeniden insan kılığına girdim.

Hoca adama acımış:

-Bir daha ananın sözünden çıkayım deme, diye öğütler verdikten sonra salmış.

Ertesi gün pazara gidip de dün satın aldığı eşeği görünce hayvanın kulağına eğilmiş:

-Seni köftehor seni, demiş. Yine söz dinlemeyip ananı darıltmışsın!” (Özçelik, 2017, 140).

Hoca'nın ‘Önden Buyur Yiğidim’ fıkrasında geçen köpek figürü ise yine mitolojik kökeni olan bir inanaşa bağlıdır:

“Günlerden bir gün hoca ziyaret için mezarlığa doğru yola koyulur. Oraya varınca birdenbire karşısına kocaman bir köpek çıkar. Hoca korkudan ne yapacağını şaşırır. Bulduğu taşı kapıldığı gibi köpeğe fırlatır. Köpeği korkutup uzaklaştırmaya çalışır. Köpek kaçacağı yerde daha çok hırlar. Hoca'nın üzerine doğru hücum eder. Hoca bakar ki köpeğin kaçmaya niyeti yok, çareyi bir mezar taşının arkasına sığınmakta bulur ve “Anlaşıldı, madem ki bana senden geçiş yok, sen önden buyur yiğidim” der (Sakaoğlu, Alptekin, 2014, 160-161).

Kabak bu konuyla ilgili çalışmasında şu bilgileri vermektedir: “Şamanizm’de ölümlerin bulunduğu yeraltı âleminin girişi köpekler tarafından korunur ve sadece günahkâr

olmayanların geçebildiği köprüyü geçen şaman Erlik Han'ın konağına doğru yoluna devam eder" (Kabak, 2012, 140-156). Kabak'a göre fıkarda anlatılan bu durum bu hikâyeyi anımsatmakta ve bu inancı yansıtmaktadır.

Eski Türk inançlarında yer alan Gök Tanrı inancı, mitolojide de yer alan dünyanın üç balık ile bir öküzün boynuzlarında durması Nasreddin Hoca fıkralarına yansıyan inanışlardır.

"Hoca bir gün pek acıkmış, parası da yokmuş. Halini anlayan biri hoca demiş sıkılma, şu gökleri direksiz tutan Tanrı seni aç mı kor. Hoca adama kızgın kızgın bakıp demiş ki:
-Ne söylersin be adam. Keşke gökleri bin direkli yaratsaydı da bana günde bir öğün yemek verseydi" (Gölpınarlı, 1961, 39).

"Hocaya sormuşlar:
Hocam sabahları insanlar niye bir o yana bir bu yana gider?
-Olur mu demiş hoca. Hepsi aynı yöne gitse dünyanın dengesi bozulur. Allah korusun bir yana devriliverir" (Tokmakçioğlu, 1991, 159).

Altay Yaratılış Destanı'nda geçen "dünyanın üç balık ile bir öküzün boynuzlarında durması" mitolojik bilgisi yer almaktadır (Ögel, 2010, 439-444). Bu denge çok hassastır ve insanların farklı yönleri gitmesiyle korunmaktadır (Çolak, 2007, 65-74). Hayvanlarla konuşma, doğadaki unsurlara insan özellikleri verme geleneği de eski Türk animizminde yer alır (Başgöz, 1997, 25-52). Ezop masalları, Mevlâna hikâyelerinde bunun örneklerine rastlandığı gibi Nasreddin Hoca fıkralarında da bu örnekleri görmek mümkündür.

"Hocanın canı ciğer istemiş. Birkaç kuruşu varmış, vermiş almış ciğeri. Eve giderken dostlarından birine rastlamış. Hocam demiş o adam ciğeri nasıl pişireceksin? Hoca bilmem demiş. Dostu bir çeşit ciğer yahnisi tarif etmiş. Hoca demiş ki bu uzun sürdü aklımda kalmaz, bir kâğıt parçasına yazıver. Adam yazmış. Hoca bir elinde ciğer bir elinde pişirme tarifesi dalgın dalgın giderken bir çaylak süzülüp inmiş ciğeri kapıp havalanmış. Hoca bir müddet koşmuş bakmış ki kuşu tutmaya imkân yok. Elindeki tarifeyi havaya doğru sallayıp çaylağa bağırarak:
-Nafile, ağız tadıyla yiyemeyeceksin. Pusula bende, demiş" (Gölpınarlı, 2017, 63).

Özellikle kuşlarla konuşma eski Türklerde bilinen bir özelliktir. Örneğin Böğü-Han'ın 'kuş dili' bilmesi, kargalarla konuşması Orta Asya ve Anadolu masallarının bir özelliğidir (Ögel, 2010, 86). Yine Batıda La Fontaine hikâyelerinden kaynağını alan cansız şeyleri canlandırıp kişileştirme de benzer durumlardan biridir. Bu özelliği de Nasreddin Hoca'nın kalburla mücadelesini anlatan şu fıkrasında görürüz:

"Hoca kilerde bir kalburun kenarına yanlışlıkla basar. Kalburun fırlayıp çarpan kasnağı hocanın dizini acıtmıştır. Bu acı ile daha kuvvetli vurur kasnağın kenarına ve bu kez iki kat daha dizi acır. O zaman hoca içeriden büyük yatağan bıçağını alır ve kalburu canlı bir insan yerine koyarak:
-Şimdi çıksın ne kadar kalbur varsa karşıma diye meydan okur" (Kurgan, 1968, 486).

Mitolojik inançlara bağlı olarak yani kökeni daha çok mitolojiye dayalı batıl inançlar da Nasreddin Hoca fıkralarında azımsanmayacak ölçüde yer almaktadır. Bunlardan birisi de Gök Tanrı inancından gelen nazara karşı korunma aracı olarak kullanılan mavi boncuktur.

“*Mavi Boncuk*

Hoca'nın iki hanımı varmış. Bunlara birbirinden habersiz birer mavi boncuk vermiş ve kesinlikle ötekine göstermemesini tembih etmiş.

Bir gün hanımlar Hoca'nın yanına gelerek sormuşlar:

-Hocam, hangimizi daha çok seviyorsun?

Hoca, işi hemen bağlamış:

-Mavi boncuk kimdeyse, onu, demiş” (Özçelik, 2017, 111).

Nedim Şahhüseyinoğlu (2000, 54-55) Yaşar Kalafattan aktarmış olduğu bilgiler doğrultusunda *Anadolu Halk Kültüründe İnanç Motifleri* adlı eserinde nazarı herhangi bir canlı veya cansıza dostane olmayan arzu ve hevesle bakması ve ona zarar vermesi olayıdır.” şeklinde tanımlamaktadır. Bu sebeple Anadolu’da mavi boncuk, muska ve ayetlerden yararlanarak nazardan korunma yöntemine gidilmiştir. Genel kanı gözü mavi (gök rengi) rengine olan insanların nazarının daha çok değdiği yönündedir. Bu sebeple mavi ışığın etkisini azaltmak amacıyla mavi boncuk tercih edilir.

Gök rengi kutsal göğün olduğu kadar Tanrı’nın da sembolüdür (Uslu, 2016, 42). Mavi boncuk inancı kökleri şamanizme dayanan Gök Tanrı inancından gelmektedir.¹³ yüzyılda olduğu gibi bugün Anadolu’nun hemen hemen her yerinde bu batıl inanç varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Mavi boncuktan yapılmış takı ve süs eşyaları nazara karşı kullanılmaktadır. Metin Ekici ve Pınar Fedâkar (2014, 40-50) *Gelenek Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu* adlı makale çalışmalarında nazar bocuğunu ustadan çırağa aktarılan bir zanaat olarak bir kültürel miras olarak değerlendirmişler, Nazar boncuğunun Türkiye’yi temsil eden bir sembol olduğunu ifade etmişlerdir.

Sevilen şeylerin kötü gözlerden korunmasını sembolize eden mavi boncuğu Nasreddin Hoca bir sembol olarak kullanmış ve onu en çok sevdiğine verdiğini söyleyerek onları eşit oranda sevdiğini ifade etmek istemiştir. Bu sebeple kıskançlığın sebep olduğu kötü duyguları da bu sembolle ve akılcı yolla önlemeye çalışmıştır.

Mavi boncuk inancına benzer şekilde muska yapma, muska ile kötülüklerden korunma ve bazı isteklerin gerçekleşmesini sağladığı düşünülen bir inançtır. ‘Muska’ için Türkçe sözlük (1998) “İçinde dini ve büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan

bir nesne veya yazılı kâğıt” tanımlamasını vermiştir. Bu muskalar özel bir şekilde hazırlanmaktadır. Bazı ayet ve dualar beze veya başka bir nesneye sarılarak üçgen şeklinde katlanır. Nasreddin Hoca fıkralarında sıkça yer almaktadır. Gelinini çocuğu olmadığı için hocaya getiren ve gerekirse muska yazmasını isteyen bir kaynananın konu olduğu Nasreddin Hoca fıkrası ve çocuğu uyumadığı için hocadan muska yazmasını isteyen Nasreddin Hoca fıkrası bu konuya örnek fıkralardır. Nasreddin Hoca’nın diğer bir fıkrasında ise bu inanç türlerinden biri olan okuyup üfleme yer almaktadır. Hoca’nın hastaya, hasta olan veya yardıma ihtiyacı olan bir canlıya, nazar değmiş bir kişiye okuyup üfleme de eski çağlardan beri Anadolu’da görülen uygulamalar arasındadır.

İslâm dininin uygulamaları arasında yer alan ‘Rukye’ kavramı Hz. Peygamber ve ashabının bizzat uyguladığı şifa amaçlı uygulamaları içermektedir, fakat halktan bazı kişiler bu uygulamayı okuyup hasta olan kişilerin yüzüne doğru üfleme ve bu yolla şifa sağlamak, şeker su gibi yiyecek ve içeceklerle üfleyerek hasta olan kişiye yedirme, içirme şeklinde uygulamalara dönüştürmüşlerdir (Atmaca, 2010, 1-40). Başka bir tanıma göre rukye “hastalıkların iyileştirilmesi ve zararın defedilmesi isteğiyle Kur’an okumak ve dua etmek demektir” (Yeşil, 2007, 22).

Nasreddin Hoca fıkrasına konu şu şekilde yansımaktadır:

“Adamın biri, Hoca'yla dalga geçmek ister.

-Hoca der. Senin nasıl büyük bir hoca olduğunu herkes söylüyor. Madem öyle, şu eşeğin ayaklarına oku üfle de iki ayaklı olsun.

Hoca: -Ben bu eşeği iki ayaklı yapamam ama okursam seni dört ayaklı yapabilirim, diyerek adama haddini bildirir” (Özçelik, 2008, 179-180)

Konu ile ilgili diğer fıkralar ise şöyledir:

“Hoca Koca

Komşuyu hocaya gelip:

-Aman demiş. Kızımın çok şikayetçiyim. Huysuzun biri okuyacak mısın, üfleyecek misin yoksa başka bir hoca mı bulacaksın ne yaparsan yap.

Hoca:

-Komşu, demiş. Kızını biliyorum. Beni dinlersen okuyup üflemeyi bir kenara bırak, hocayı bulmayı da. En iyisi ona bir koca bul. Kocalar daha iyi okuyup üfler. Göreceksin kızın tez zamanda şifa bulur!” (Tokmakçioğlu, 1991, 136).

“Uyuz Keçi

Bir köylü uyuz keçisini hocaya getirerek:

Hoca demiş. Senin nefesin kuvvetlidir. Şunu bir okuyup üfle de hastalığı iyileşsin. Hoca,

-Valla demiş. Nefesim kuvvetli olmasına kuvvetlidir ama katransız hiç etkisi olmaz. Ben nefes edeyim, sen de nefesime biraz katran ekle, o zaman keçiye kurtarırız bu illetten” (Sakaoğlu, 1997, 33-45).

Bu inanış velî inancı ile de yakında alakalıdır. Sakaoğlu, Alptekin (2014, 176) 'ın *Nasreddin Hoca* adlı çalışmalarında 'Ayaklarını dörde çıkarabilirim' başlığı altındaki Nasreddin Hoca fıkrasında da aynı konu işlenmekte ve Anadolu' da kivelî inancı yansıtılmaktadır. Nasrettin Hoca bu inanışı gündeme getirerek keramet gibi görülen bu tarz uygulamaların doğru olmadığını ifade ediyor. Kişinin duayı Allaha, Allah için ve başkalarının mağfireti için okuması gerektiğini, araçlara veya dolaylı uygulamalara gerek olmadığını altını çiziyor.

Nasreddin Hoca fıkralarında Anadolu'da ölümle ilgi inançlara ait pek çok örnek mevcuttur. Kara Türk kültüründe yası ifade eder. Nihat Çalışkan ve Elif Kılıç (2014, 69-85)'ın *Farklı Kültürlerde ve Eğitimsel Süreçte Renklerin Dili* adlı makale çalışmalarında verdikleri bilgiye göre siyah birçok ülkede matemi çağrıştırır fakat renklere ait algı ve inanışlar kültürden kültüre değişmektedir. Örneğin Brezilya'da ölümü mor renk, Hindistan'da kahverengi temsil eder. Çin de ise matem rengi beyazdır.

Türk dilinde de karalar giyme, karalar bağlama yası ifade eden deyimlerdir. Dede korkut hikayelerinde de yas olduğunda kara şapka giyildiği ifade edilmektedir (Küçük, 2010, 185-210). Anadolu Halkının siyaha karşı tavrı daima olumsuz olmuştur. Yine Türk dilinde buna örnek pek çok kullanım mevcuttur: kara haber, kara kedi, kara yılan, kara melek, kara gün, kara bulut. Bu inanışın sembolü olarak Nasreddin Hoca civcivlere siyah bez bağlayarak yasin rengi olan siyah giydirmiştir.

"Yas Tutuyorlar"

Hocanın tavuğu ölmüş. Civcivlerin de başıboş kalmış. Hoca kaybolmalarından korkmuş. Boyunlarına siyah bezler bağlamış. Sonra da içlerinden ip geçirip birbirlerine bağlamış. Meraklı bir komşusu sormuş:

-Hoca o civcivlerin boynundaki de nedir?

Komşusunun merakına içeren Hoca, cevabı yapıştırmış:

- Anneleri öldü de yas tutuyorlar" (Özçelik, 2017, 129).

Nasreddin Hoca'nın ölüm inanış ve adetleri ile ilgili bir başka fıkrası ise şöyledir:

"Hoca bir gün birine sorar, adamın öldüğü nerden belli olur der. Bu soruyu duyan, eli ayağı buz kesilir, her yanı donar der. Hoca birkaç gün sonra dağa odun kesmeye gider. Mevsim kış. Fena halde donar, her yanı buz kesilir, eli ayağı tutmaz olur. Adamın sözü aklına gelir. Eyvah der ben öldüm. Hemen yere uzanır fakat bekler bekler kimsecikler gelmez. Bari, der varayım da karıya haber vereyim. Konu komşu gelsin beni gömsünler. Kalkıp zorla evine gelir. Kapıyı çalar. Karısı kapıyı açınca:

-Dur karı der. Girmeyeceğim. Ben filan yerde öldüm. Konu komşuya haber ver de gelsinler beni alıp gömsünler. Bu sözleri söyleyip gene dağa gider. Karısı saçını başını yolup feryâd etmeye başlar. Konu komşu feryadını duyup gelir.

-Ne oldu?

Ah der. Evim yıkıldı. Kocam filan yerde öldü. Peki derler kim haber verdi bunu. Karısı gözyaşlarını silerek der ki: Garibin kimi kimsesi mi olur? Kendiceği gelip haber verdi” (Gölpınarlı, 2017, 105-106).

Mehmet Alparslan Küçük (2015, 201-208), *Aile Yazıları* adlı kitaptaki ‘Ölüm Belirtileri’ başlıklı yazısında halk inancındaki ölüm belirtilerini şöyle açıklamaktadır: İnsanın yüzünün sararıp solması, elinin ayağının soğuması ve dilinin tutulması, kişinin soğuk soğuk terlemesi veya vücudunun soğumaya başlaması. Hastanın sevdiklerini görmek istemesi, ölümden söz açması, hastanın vasiyet etmesi ve doğduğu yeri görmek istemesi. Türk toplumunun geçmişinde rastlanan törenlerde biri de yağ, yağ törenleridir. Ölümlerin arkasından ağlayarak ağıt yakmak da bu törenlerin bir parçasıdır (Güngör, 2007, 4). Sedat Veyis Örnek (1971, 41), *Anadolu Folklorunda Ölüm* adlı eserinde ölüm kavramıyla ilgili şunları söylemektedir: “Ölüm olayının duyulmasının en doğal biçimi ölenin yakınlarının ağlamalarıyla olur. Olayı duyan komşular ölü evinde toplanarak, ölünün yakınlarının acılarına ortak olmaya giderler. İlkel toplumlardan günümüze kadar gelmiş olan ağıt genellikle kadınlar yakarlar. Ağıt ölün nedenine göre biçimlenir (Şahhüseyinoğlu, 2000, 76). Bu inanış ve adetleri yansıtan Nasreddin Hoca fıkrası ise şöyledir:

“Nereye?

Nasreddin Hoca ile oğlu yolda giderken bir cenazeye rastlamışlar. Kadının biri ölünün ardından ağıt yakıyormuş:

- Ah bir tanem, bir elin yağda, bir elin bağda idi, yediğin önünde, yemediğin ardında idi!.. Bütün bunları bıraktın şimdi tam takır, kuru bakır bir yere gidiyorsun!

Oğlu, Nasreddin Hoca'yı dürterek şöyle demiş:

- Baba, baba!.. Duydun mu? Cenazeyi bizim eve götürüyorlar” (Özçelik, 2017, 115).

İslâm inancına göre ölümden sonraki yaşamda insanların yiyecek ve içecek gibi bedeninin ihtiyacı olan şeylere gereksinimi olmadığı için bunlar o dünyada bulunmaz. Nasreddin Hoca bu fıkrasıyla hem bu dünyadaki bedeni ihtiyaçlara duyulan fazla eğilimin altını çizmekte ve ahiret inancını ortaya koymaktadır. Dünyanın geçici hevesleriyle gözünü bulayıp, ahiret hayatını tehlikeye atma mesajını vermektedir. Ayrıca bu sembolik olayla da yoksulluğa gönderme yapılmaktadır.

“Nasreddin hocanın komşularından birisi ölünce geleneklere uyulur ve helvası dağıtılır. Ancak ne sebepse Hocaya helva gönderilmez. Bu duruma çok içerleyen Hoca evinden ayrılarak çarşıya gider. Gezerken bir de ne görsün ölen adamın yakınlarından birisi. Hemen ona doğru yaklaşır ve:

-Bak komşu, er veya geç bizden de birisi ölecek o zaman ben de sana onun helvasını göndermeyeceğim deyiverir” (Sakaoğlu, Alptekin, 2014, 237).

Helva geleneksel bir Türk tatlısıdır ve bu geleneksel Türk tatlısının dinsel, kültürel ve törensel yönleri de vardır. Doğumda, düğünde ve ölüm merasimlerinde helva kavrulur.

Ölünün arkasından kavrulup eşe dostla dağıtılan helvanın yiyenlerin dualarıyla ölüyü mutlu edeceğine ve öteki alemde ona hayır sağlayacağına inanılır.

Ölüm anından mezara gömülünceye kadarki zamanla ilgili inanç ve uygulamaları da Nasreddin Hoca'nın 'Hoca Ölünce' fıkrasında görebiliriz.

"Hoca Ölünce"

Kasabanın şakacı delikanlıları Hoca'nın yolunu kesmişler:

-Sen ölmüşsün Hoca, demişler. Cenazeni kaldıracağız.

Hoca direnecek olmuş ama zorla soyup teneşire yatırmışlar. Su ısıtmaya başlamışlar. O sırada yoldan geçmekte olan birini de çevirmişler.

-Hocamız öldü, biraz sonra cenaze namazını kılacağız. Sen de cemaate katıl.

Adam:

-Şakanın sırası değil, acele işim var, diyerek gitmeye davranmış.

Hoca, teneşirden başını kaldırarak:

-Boşuna direnme evladım demiş, cemaat hazır. Ben gideceğim sen de namazını kılacaksın.”
(Özçelik, 2017, 123)

Ölüm haberini alan komşular büyük bir kazanda su ısıtır. Ölü teneşire yatırılır. Türkçe sözlük (1998, 2189) teneşiri “Ölü yıkanması için konan uzun masa” şeklinde açıklamaktadır. Nasreddin Hoca ölüm uygulamaları ile ilgili bilgiler verirken şu mesajı da vermektedir: Ölüm herkesin varacağı yerdir. Ölüm size geldiğinde dünya işlerinin önemi yoktur. Çünkü artık süre dolmuştur.

Nasreddin Hoca fıkralarında yer alan bir başka inanç ise Anadolu insanının günümüzde de yaşayan inançlarından biri olan 40 sayısı inancıdır. Kırk sayısı pek çok kutsal kitapta geçmektedir. Ahmet Özgür Güvenç (2009, 85-97), *Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme* adlı makalesinde konuyla ilgili bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre Davut ve Süleyman kırk yıl saltanat sürmüş, İsa öldükten sonra dirilerek kırk gün süreyle havarilerine görünmüş ve İblis tarafından götürüldüğü çölde 40 gün 40 gece oruç tutmuştur. Hz. Musa Sina Dağında kırk gün tutulmuştur. Hz. Muhammed 40 yaşında peygamber olmuştur.

Yine bu bilgilere göre kırk sayısı tasavvufta da çok önemlidir. Çünkü bekleme süresi, çokluk ve tamamlamayı ifade etmektedir. Alevilik ve Bektaşilikte de dört kapı ve kırk makamla kulun Tanrıya yaklaşacağı inancı vardır. Kırklar olarak bilinen halk erenleri de tasavvufta yer alır. Buna kırklar meclisi de denmektedir. Bu inanç Türklerin çok eski zamanlarına dayanır. Oğuz Kağan destanında da Oğuz kırk günde büyür yürür. Kişi ölünce ruhun bedeni kırk gün sonra terk ettiğine inanılır. Ölünün kırkının çıkmasını beklemek de bu inancın bir yansımasıdır (Güvenç, 2009, 91).

Bu sebeple kırk sayısı ile ilgili dilimize geçmiş pek çok ifade mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir:

Kırk gün kırk gece, kırkı çıkmak, kırk yıllık sirke, kırk harami, kırklar meclisi, kırklar tepesi, bir şeyi kırk kere söylemek, kırk fırın ekmek yemek, kırk katır kırk satır, kırk ölçüp bir biçmek. Bu sayı ‘Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır’ örneğinde olduğu gibi birçok atasözü ve deyimde de yer almaktadır. Nasreddin Hoca’nın fıkralarında da bu sayı yer alır.

“Kırk Yıllık Sirke

Hoca’nın komşusu bakar ki evde sirke kalmamış, Hemen çocuğunu Hoca’ya gönderir.:
Hoca’da da kırk yıllık sirke vardır, biraz isteyiver der.
Hoca’nın evine giden çocuk kapıyı çalar. Komşu çocuğunu karşısında göre Hoca:
-Hayrola, der ne var yine?
-Hoca emmi babam hocaya git, Onda kırk yıllık sirke vardır. Biraz versin al da gel dedi.
Hoca, sirkeyi vermeden yana değildir.
-Evladım sirkemi veremem. Her isteyene verseydim kırk yıllık sirke kalır mıydı?” der (Özçelik, 2017, 120-121).

13.yüzyıl aynı zamanda islâm öncesi inanışların, batıl inançların, gelenek ve göreneklerin yaşandığı bir dönem olmakla beraber islâm inancının ve islâmi uygulamaların da yoğun yaşandığı bir dönemdir. Bu hocanın fıkralarında açık bir şekilde görülmektedir. Nasreddin Hoca dinle bağdaşmayan tüm düşünce ve soruları fıkralarında eleştirir ve onlara olması gereken cevabı verir.

Bir dönem bilgisi olarak *Nasreddin Hoca Hikayeleri (Tarihsel gelişme içinde bir konular Analizi* adlı yazısında Nasreddin Hoca’nın dinî kimliği ile ilgili bilgi veren Başgöz (1997, 25-47), Selçuk Osmanlı toplumunda imamın birçok görevleri olduğundan bahsetmektedir. Bunlar halka namaz kıldırma, çocuklara okuma ve yazma öğretmek, dinî konularda bilgilendirmek, devlet kanunlarının bir bölümü şariat olduğu için kadıların bulunmadığı yerlerde yargı görevini görmek.

Nasreddin Hoca’nın bu görevleri üstlenmiş olduğunu hemen hemen tüm fıkralarında görürüz. Nasreddin Hoca dinde gereksiz sual ve uygulamaların hepsine karşıdır. Bunu eleştirirken nükte yoluyla öğretmeye de çalışır ve dinî mesajları bu yolla verir.

“Elbise ve Gusül Abdesti

Bir tanıdığı Akşehir Göl’ünde gusül abdesti alamadan önce Hocaya sorar:
-Hocam gusül ederken ne tarafa döneyim
Hoca kısaca cevap verir. Elbisenin olduğu tarafa der” (Tokmakçioğlu, 1991, 135).

Nasreddin Hoca gereksiz bu soruya mantık çerçevesinde gereken cevabı vermiştir. Nasreddin Hoca, doğru bulmadığı dine uymayan uygulamaları da fıkraları yoluyla eleştirir. Örneğin “Hoca Sivrihisar’da hatiplik yaparken dalaştığı subaşı ölünce cenaze

sonrası gömülürken hocadan telkin vermesi istenir ama hoca o benimle küstür sözümü dinlemez” diyerek reddeder (Tokmakçioğlu, 1991, 135). Hoca burada bize dînî bir uygulamayı hatırlatmaktadır. Telkin Arapça kökenli bir kelimedir ve bir şeyi başkasına hatırlatmak ve anlatmak anlamına gelir (Çolak, 2004, 201-215).

Dini anlamda ise “ölmek üzere olan bir kişiye şehadet kelimesini hatırlatarak onun iman üzere ölmesini sağlamak ya da cenaze mezara konulduktan sonra Münker ve Nekir isimli iki meleğin sorgulaması esnasında hatırlatmalarda bulunmak” demektir. Yalnız bu ikincisi bir rivayettir. Peygamber efendimiz ölmek üzere olan kişiye şehadeti hatırlatmayı tavsiye etmiştir. Çünkü öldükten sonra amel etmek imkânsız olduğundan ölüye telkinin de anlamı yoktur (Çolak, 2004, 201-206). Nasreddin Hoca aslında bu doğru bilgiyi nakletmek istemiştir. Hoca dînen yanlış bir başka uygulamayı ise nüktesiyle şöyle eleştirmiştir:

“Hoca abdest alırken su yetişmemiş. O da sol ayağını yıkamamış. Namaza dururken sol ayağını kaldırmış, sağ ayağının üstünde durmuş. Cemaat ne yapıyorsun hoca bu ne biçim namaz deyince, -Ne yapayım demiş sol ayağımın abdesti yok demiş” (Gölpınarlı, 2017, 31).

İslâm inancına göre abdest alırken yıkanması gereken uzuvlar vardır. Bunlardan biri de ayaklardır. Her iki ayağında yıkanması gerekir. Bir tanesinin yapılmaması alınan abdesti eksik kılar dolayısıyla yapılan ibadet de eksik olur. Burada Nasreddin Hoca abdesti sembolik olarak kullanmış amelleriniz tam olmazsa ibadetiniz de eksik olur tam olmaz demek istemektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarında daima dinin inceliklerini göz önüne sermek istemiş görüntüden daha çok dinin özüyle meşgul olunması gerektiğini savunmuştur ve dine uymayan düşünce ve kurallara karşı çıkmıştır. Fıkralarında dîni mesajlar vermiştir.

“Kara Tavuk

Hoca kara bir tavuğu satmak için pazara götürmüş. Ancak renginden ötürü kimse tavuğu almak istememiş. Hatta biri:

- Beyaz olsaydı, alırdım, demiş.

Bunun üzerine Hoca bir kalıp sabun bularak tavuğu çeşmede yıkamış, yıkamış ya, rengi gene kara! Müşteriye duyururcasına:

-Aferin be boyacıya, demiş, öyle boya kullanmış ki tavuğun rengini aklaştırmamanın mümkünü yok!..

Bu sözden pek hoşlanan müşteri kara tavuğu hemen satın almış” (Özçelik, 2017, 130).

Bu fıkra içerdiği dîni bilgi ve mesaj bakımından önemlidir. Bakara sûresi 138. Âyet Kurândaki bu âyeti yansıtıyor. “Biz, Allah’ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah’ınkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenlerdeniz deyin” (Yazır, 2012). Nasreddin Hoca ırkçılık, insan ayırımı konusuna dikkat çekerek renk, mevkî,

makam gözetmeksizin Allah'ın nazarında herkesin eşit olduğunu vurgulamaktadır. Kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur mesajını vermektedir.

Nasreddin Hoca 'ezân' fıkrasında (Gölpınarlı, 1961, 102) hamamda sesi güzel olunca minareye çıkıp ezan okumak ister fakat aşağıdan birisi sesinin kötü olduğunu söyleyince sen bir de hamamda dinleseydin sesimi der. Hoca bu fıkrasıyla dinen geçerli olan bir kuraldan bahsetmektedir ki ezanı sesi güzel olanlar, tecvid (usulüne uygun bir şekilde) ile okumalıdır. Başka dinî bir kuralın vurgulandığı fıkra ise oruç ile ilgili olmaktadır.

“Zenginlerden birisi hocayı iftara çağırır. Ama cami câmi dolaşırlar. Zavallı hoca iyice acıktır. İftar zamanı eve giderler, beraber yemeğe otururlar. Düğün çorbası gelir ev sahibi bir kaşık alır beğenmediğini söyleyerek çorbayı geri götürür. Kızarmış hindi dolması gelir baharatı fazla der geri götürür. Baklava gelir yine bir bahaneyle aynı şey, fıstıklı, üzümlü, kestaneli pilav gelince hoca der: siz öbür yemeklerin cezasını tertip edinceye kadar ben şu göz ağrısıyla birazcık görüşeyim der” (Gölpınarlı, 2017, 36-37).

İslâm kurallarına göre vakti geldiğinde yani iftar olduğunda orucun veya oruçlu insanın bekletilmesi caiz değildir. Nasreddin Hoca sembolik olarak orucu seçmiş fakat aynı zamanda şu mesajı vermek istemiştir: Varlık içindeyken, sağlığımız yerindeyken vaktinde ibadetlerimizi yapmalı, dini görevlerimizi yerine getirmeliyiz.

Nasreddin Hoca zikir konusunu ele aldığı fıkrasında ise dini kendi çıkarları için kullananları ciddi bir şekilde uyarmaktadır:

“Hoca bir yere giderken yolda, bir hana konuk olmuş. Kervan mı kalmamış yol mu kapanmış, ne olmuşsa olmuş handa birkaç gün kalmış. O sıralarda bir fırtına kopmuş. Konuk olduğu odanın her tarafı ayrı ayrı gıcırdayıp başka çeşit ses çıkarmaya, yel estikçe sallanıp durmaya başlamış. Hoca hancıya başvurmuş. Aman hancı demiş bu oda pek harap her yanı ayrı bir ses çıkarıyor. Hancı pişkin bir adammış, hoca olacaksın efendi demiş. Bilmez misin her mahlûk kendi dilince ulu Tanrıyı tesbih eder. Hoca biliyorum da ondan korkuyorum ya demiş zikrede ede coşar cezbelenir secdeye kapanıverirse” (Gölpınarlı, 2017, 41).

Özgen (2013, 215-227) zikir kavramı için *Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı* adlı makalesinde şu tanımlamayı yapmaktadır. “Zikir, her zaman Hakk'ı anmak onu hatırlayıp anmaktan uzak olmamak, onun hoşnutluğunu gözetlemektir” der. Bu fıkrada Hoca hem dîni bir kavram olan zikir hakkında bilgi vermekte hem de dîni insanın kendi çıkarlarını korumak amacıyla suistimal etmemesi gerektiğini salık vermektedir.

Bir başka fıkrasında ise Nasreddin Hoca kendisini olayın merkezine oturtturarak yine dîni bir mesaj vermektedir:

“Hoca iki hark soğan ekmiş. Şu hark demiş Tanrının yetişirse Tanrı rızası için yoksullara vereceğim. Bu da benim. Soğanlar yeşermiş, yetişmiş. Hoca bir gün eline bir somun alıp bahçeye çıkmış. Bakmış ki Tanrıya ayırdığı soğanlar pek güzeli iri yemyeşil. Kendininkiler cılız mı cılız. Sağına soluna bakınmış kimsecikler yok. Hemen bir saldırmış. Tanrının harkından iki soğan çıkarmış. Tozunu toprağını sirkelerken birdenbire bir gök gürlemiş ki Hocanın ödü patlamış. Hemen soğanları harka atıp başını göğe dikerek gürleme gürleme demiş topu topu iki soğan aldı ki ne oldu yani” (Gölpınarlı, 2017, 43).

Nasreddin hoca bu fıkrasında kendi yaptığı davranışla yetimin, fakirin hakkını çalmayın, gözetin. Kimse yaptığınızı görmese bile Allah görmektedir mesajını vermektedir. Hoca bir başka fıkrasında birkaç bıldırcın almış, güzel bir pilav yapmış, bıldırcınları da kızartıp üstüne koymuş. Dostlarına bir ziyafet çekecekmiş. Muzibin biri bıldırcınları gizlice almış. Pilav lengerinin üstüne canlı birkaç bıldırcın koymuş. Lenger sofraya gelince hoca, buyurun diye kapağını açmış. Bıldırcınlar uçup gitmişler. Hoca ya rabbi demiş. Hadi bıldırcınlara can verip sevindirdin. Fakat benim yağım, tuzum, biberim, odunum ne olacak onları kimden alacağım demiş (Gölpınarlı, 2017, 47). Allah’ın yeniden diriltmeye de verdiği nimeti her an geri almaya da gücü yeter. Kıymetini bilmek, şükretmek gerekir. Şeytan gelip nefsimizi çalabilir, dikkatli olalım. Şükre delim, isyan etmeyelim mesajını vermektedir.

Nasreddin Hocanın ‘İçinde ben olsaydım’ fıkrası hem dini bir ritüel olan kurbanı hatırlatmakta hem de insanlara ölmeden önce zekatınızı, sadakanızı verin, ibadetlerinizi zamanında yapın mesajı vermektedir:

“İçinde Ben Olsaydım

Hocanın yıkanıp kuruması için bahçeye asılan mintanını rüzgâr yere düşürmüş. Bunu gören hoca hanımına:
Hanım demiş. Bize kurban kesmek şart oldu. Neden diye sormuş karısı şaşkın şaşkın Hoca yerdeki mintanı göstererek: Maazallah demiş. Ya şunun içinde ben olsaydım! demiş” (Tokmakçioğlu, 1991, 115).

Kurban, ibadet amacıyla hayvan kesimine ve bu maksatla kesilen hayvana verilen isimdir. Bir adağı yerine getirmek için veya sıhhat için de kurban kesilir (Demirkazık, 2013, 49-110). Yani bir nevi bir kaza veya beladan sonra hayatta olduğuna şükür için de kurban kesilir. Bu çok eski dönemlerden beri birçok dinde de süre gelmiş bir uygulamadır. Bu gelenek pek çok dinde günümüzde de devam etmektedir. Dinimizde Allah’a yaklaşmak ve yakın olmaya vesile, ona sunulan bir armağan olarak kabul edilir. İslâmiyetten önceki ilahi dinlerde de bu uygulamanın varlığı bilinmektedir. Kurban ritüelinin tarihi Hz. İbrahim’e kadar dayandırılmaktadır. Bu vesileyle Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i Allah’a olan itaati sembolik bir nitelik kazanmıştır. Ve bu ritüelle anımsanmaktadır. Kurban uygulaması hem ibadet hem de gelenek olarak kültürümüzde varlığını sürdürmektedir. Bayramlarda, düğünlerde, doğum ve asker

uğurlamalarında gerçekleştirilmektedir. Hocanın ‘İnşallah’ fıkrası da dîni inanışa bağlı bir anlatımdır:

“İnşallah Ben Geldim

Bir akşam hoca hanımıyla konuşurken ertesi gün yapacağı işlerden söz eder. Yarın hava yağmurlu olursa oduna olmazsa tarlaya gideceğim der. Hanımı uyarır: Bey inşallah de! Hoca pek oralı olmaz. Buna gerek var mı herhalde ikisinden biri olacak diye geçirir. Sabah olur Hoca evden ayrılır. Hocaya sorarlar: Efendi hangi yol köye gidiyor? Hoca aldırış etmeyince onu önlerine katıp: Yürü bizi köye kadar götür bakalım derler. Sonra bir sağnak başlar. Hoca sırlıklam gelir zor bela evin kapısına. İçerden hanımın sesi gelir: Kim o? Hoca bitkin bir sesle cevap verir: Aç, aç hanım inşallah ben geldim” (Sakaoğlu, 2018, 327).

‘İnşallah’ ifadesi islâm inancında anlam bulan bir ifadedir. Türkçe olarak “Allah izin verirse” anlamına gelir. Bir işe o ol demeden olmaz demektir. İnşallah kelimesinin yapılacak işlerden önce veya isteklerden sonra kullanımının o işin olmasını kolaylaştıracağına inanılır.

Nasreddin Hoca fıkralarında geçen dîni inançlardan birisi de kıyamet inancıdır. Bu inanç dünyanın ve içindeki varlıkların büyük bir felaketle son bulacağına dair bir inançtır. Zamanını yalnız Allah’ın bildiği kıyamet kavramı. Kuran-ı Kerimde de pek çok ayette yer almaktadır.

Kıyamet var olan her şeyin altüst olduğu, ölümlerin dirildiği, hesap gününün yaklaştığı zamandır (Uraz, 1994, 96). Türkçedeki kıyametin kopması deyimini de bu inançtan gelmektedir. Her şeyin alt üst olması, bitmesi, tersine gitmesi anlamında kullanılır. Nasreddin Hoca bu durumu aşağıdaki fıkrasında kıyametin kopması inancıyla ilişkilendirmiş, kendisinin ölümü neticesinde gerçekleşecek değişimi bu şekilde ifade etmiştir.

“İki Kıyamet

Hocaya sormuşlar, kıyamet ne zaman kopacak diye. Bu kez hoca sormuş: hangi kıyamet? Aman hoca demişler kaç kıyamet var ki? İki kıyamet vardır diye cevap vermiş, karım ölürse küçük ben ölürsem büyük kıyamet kopar!” (Tokmakçioğlu, 1991, 161).

13.yüzyıl döneminde yoğun etkisi görülen Tasavvuf düşüncesi de Nasreddin Hocanın fıkralarında sıkça karşılaşılan bir kavramdır. Sembolik anlam içeren fıkralarının birçoğu da bu görüşe dayanmaktadır. R. Bahar Akarpınar (2004, 3-19) *Sûfi Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi* adlı makale çalışmasında şu bilgilere yer vermektedir: “Tasavvufta bilgi zahiri(dış/açık) ve bâtinî (iç/gizli-kapalı) olarak ikiye ayrılır ve Sûfîbatîni bilgiyi keşfederek sırra ulaşmaya çabalar.” Akarpınar’ ın verdiği bilgilere göre sûfiler sembollerini bilgi aktarma aracı olarak kullanmışlardır (2004, 3-19).

Örneğin, ceviz ilahi sırlar anlamına gelir, karga madde âleminin sembolüdür. Tasavvufta sık geçen ‘Vahdet-i Vûcud’ kavramı ise varlıkların tecelliden ibaret

olduğunu, her şeyin aslında Allah'ın bir görüntüsü olduğunu, varlığın aslında bir yokluk olduğunu ifade etmektedir (Akarpınar, 2004, 3-19). Ocak ise bu kavramı şu şekilde açıklamaktadır: “Kâinattaki her şeyin yaratıcısı Allah'tır ve her şey onun tecellisidir. Çünkü gerçek varlığın o olması dolayısıyla bütün varlıklar hakikatte onun varlığının bir görüntüsüdür” (Ocak, 2011, 286). Nasreddin Hoca'nın bu konuyla ilgili şu fıkraları bu tasavvufî düşünceyi çok iyi yansıtmaktadır:

Hoca'nın fıkralarının tasavvûfî yorumlarıyla ilk örnekleri Seyyid Burhaneddin İbn Mevlâna'ya aittir.

“Allah Paramı Gönderdi

Hoca'nın parasını çalarlar Hoca feryâd eder sabaha kadar mescitte ağlar. Denizde fırtınaya yakalanan mürettebatı ise sağ kurtulmaları durumunda hocaya bir miktar para vermeye ahdetmişlerdir. Allahın yardımıyla kurtulurlar ve vaat ettikleri parayı getirip hocaya verirler. Hoca hem şaşırır hem sevinir bu duruma” (Mevlânâ, 2013, 24).

Seyyid Burhaneddin tarafından yapılan yoruma göre tasavvufta bu fıkranın mânâsı dünya malı için kederlenmenin doğru olmadığı, Allah'a sığınan, çokça dua edenlerin dünya ve ahiretle ilgili muratlarına kavuşacakları yönündedir (Mevlâna, 2013, 25). Burhaneddin, Hoca'nın ‘katırları ürkütmezsen iyi’ başlıklı fıkrasına ise şöyle yorum getirmiştir: “Eğer fayda, menfaat sahibi olmak istiyorsanız alçak gönüllü ve tevazu ile hiç kimseye bir zarar vermeden ölü makamında olun, ölü gibi olun. Eğer ki bu fani dünyada insanları taciz eder, onlara zarar verirsiniz yarın kıyamet gününde paylanırsınız, zebânilerden çok dayak yersiniz.” (Mevlâna, 2013, 26-27).

“Hoca bir gün bir münasebetle birisiyle konuşur, uzun müddet dertleşir. Adamcağız giderken başıyla, der, tanıyamadım kimdin sen? Adam tanıımıyordun da der ne diye uzun uzun konuştun benimle? Hoca der ki: Baktım tacın tacıma benziyor, kaftanın kaftanıma seni kendim sandım” (Gölpınarlı, 2017, 137).

“Kendini Kaybediyorsun

Hoca'nın yakın arkadaşlarından biri bir gün rahmetliye:
- Hoca, demiş, iyi adamsın, hoş adamsın ama bazen kendini kaybediyorsun!
O günlerde bir yolculuğa çıkacağı için bu söz pek dokunmuş Hoca'ya. Kendi kendine “Ya yolda, yaban illerde kendimi kaybedersem, ne olurum, bunun bir çaresini bulmam gerek!” diye düşünmüş. En sonunda “Nasreddin Hoca” olduğu belli olsun diye beline bir su kabağı asmış! Şakacının biri bir punduna getirip Hoca'nın su kabağını kesip kendi beline takmış. Hoca bir gün yolda giderken adama rastlamış. Aaa, belinde kendi kabağı!.. Kendi kendine söylenmiş:
-Vay canına, şu karşıdan gelen adam benim! İyi, güzel ama ben kimim?” (Özçelik, 2017, 152).

Kendini başkasında değil yine kendinde, özünde bulacaksın. Kendini başkasında görme ve özüne dönme yani Vahdet-i Vücûd kavramını açıklamaktadır. Şimşek'in verdiği bilgilere göre vahdet-i vücûd varlığın birliğini temsil etmektedir ve kendi başına bir varlık değeri taşımamaktadır (Şimşek, 2011, 223).

Nasreddin Hoca pek çok bilgiyi semboller aracılığıyla verme yolunu tercih etmiştir. Bu bilgilere ulaşmaksa onları dönemsel bilgi ve tasavvufi yorumla açıklamaktan geçmektedir. Bununla ilgili Fikret Türkmen, Feyzi Halıcı gibi araştırmacıların da çalışmaları olmuştur. Bu çalışmada adı geçen araştırmacıların yorumlarından faydalanılmıştır.

Tasavvufta kullanılan semboller Nasreddin Hoca fıkralarında da görülmektedir. Nar Tasavvufta ilahi aşktan duyulan mutluluğu, âlemin varlığını, ölmesi sonucunda insanların içinin ortaya çıkmasını sembolize etmektedir (İncidağı, 2015, 220). Bu sembolün geçtiği fıkra şöyledir:

“Nar Tükendi

Bir gün bir molla Konya yolunda yolculuk ediyormuş. Bir yandan da rastladığı bilgili kişilere sorular sorarak bilmediklerini öğrenmeye çalışmış.

Bir gün kendisine şöyle demişler:

-Bu gibi meseleleri Akşehir'deki Nasreddin Hoca da bilir. Molla'nın yolu daha sonra Akşehir'e düşmüş. Daha kasabaya girmeden yol kıyısındaki bir tarlada çift süren bir adam görmüş. Sırtı heybeli, ayağı çarıklı, başı sarıklıymış. Meğerse bu, bizim Hoca'ymış. Yanına yaklaşmış. Konuşmaya başlamışlar. Söz arasında Molla:

-Buraya yolum düşmüşken Hoca Nasreddin'i göreceğim, demiş. Öğrenmek istediğim bazı şeyler var.

-Hoca, benim, demiş.

Molla, hemen sorularına başlamış. Hoca mollanın mendilindeki kıpkırmızı narlara takılmış.

-Şu narlardan bana verersen sorularım cevaplarım.

Molla razı olmuş. O sordukça Hoca, nar alıp sorulara cevap veriyormuş. Sonunda narlar tükenmiş. O sırada Molla:

-Bir sorum daha var diyecek olmuş.

-Yürü, git işine demiş Hoca, narların tükendi” (Özçelik, 2017, 131).

Sembolik anlatımın yer aldığı bu sorular döneme ait muamma geleneğini hatırlatmaktadır. Eski dönemlerde akilment ve danışment motifine bağlı olarak bilginlere halk veya fikir alışverişi yapmak için başka bilgin veya mollalar tarafından sorular sorulurmuş. Tokmakçioğlu'nun verdiği bilgilere göre muammaların yani soru veya bilmecelerin çözülmesi veya cevaplandırılması günlerce sürmekte imiş (Alptekin, 2009, 57-68). Fıkralarda geçen nâr tasavvuf anlayışında insanı sembolize etmektedir. İncidağı yapmış olduğu tez çalışmasında bu bilgiye ve şu ifadeye yer vermiştir “Nar ve elma ölmesi sonucunda insanların içinin ortaya çıkmasını sembolize etmiştir” (İncidağı, 2015, 220) Ayrıca nar âlemin varlığını, ilâhi aşktan duyulan mutluluğu da temsil etmektedir (İncidağı, 2015, 220). Fıkroda geçen narın tükenmesi ise soruların sınavın bitmesi, ömrün tükenmesi ve gerçeklerin ortaya çıkması olarak yorumlanabilir.

Nasreddin Hoca'nın başka fıkrasında ise tasavvufun, görünüşe değil yapılan işin özüne önem verdiğini göstermektedir:

“Tabutun Neresinde?”

Hocaya sormuşlar:

- Cenaze taşınırken tabutun ne tarafında bulunmalı; önünde mi, arkasında mı, sağında mı, solunda mı? Diye

Hoca cevap vermiş:

-İçinde bulunmayın da nerede bulunursanız bulunun!” (Özçelik, 2017, 132).

Gereksiz sualler ve görüntüler ibadetin özünü yok etmektedir. Aynı düşünceyi Nasreddin Hoca'nın ‘Ye Kürküm Ye’ fıkrasında da görürüz. İnsanlar ne kadar öze değil de dış görünüşe itibar ederlerse o kadar iç güzelliklerden uzaklaşırlar (Tokmakçıoğlu, 1991,116). Nasreddin Hoca'nın fıkralarının pek çoğunun tasavvufi yorumu yapılmıştır. Bunlardan birkaç tanesine örnek verecek olursak;

“Devenin Kanadı”

Hoca bir gün vaaz verirken: Ey cemaat, demiş. Allah’a ne kadar şükretseniz az. Ya deveyi kanatlı yaratsaydı?

-Cemaatten birisi:

-Hocam, bunun şükürle ne ilgisi var? Deyince, Hoca cevabı yapıştırmış:

-Senin dama bir konsaydı görürdün” (Özçelik, 2017, 130, 131).

Fikret Türkmen (1989, 63) bu fıkranın tasavvufi yorumunu *Letaif-i Nasreddin Hoca* adlı çalışmasında şu şekilde yapmıştır “Yüce Tanrı’nın büyüklük ve ihsanını görün. Her kuluna mal, mülk vermediğini görün. Zira herkesin kabiliyetine göre ihsan olunur” demektedir.

Hoca bir gün elbiseler giymiş karalara bürünmüş. Ne oldun bu ne demişler. Oğlumun babası öldü de demiş. Onun yasını tutuyorum (Gölpınarlı, 1961, 97). Fıkranın tasavvufi yorumu Türkmen (1989, 68) tarafından “babası ölmüş gibi karalar giyip, yolculukta, kırdı ve çölde ağlayıp tövbe edip dolaşarak Yüce Tanrıdan af isteyiniz” şeklinde yapılmıştır. Fıkra ölmeden önce ölünüz mesajını vermektedir.

“İpe Un sermek”

Komşulardan biri Hoca'dan ip istemeye gider. Hanımı çamaşır yıkamış ama iplerini bulamamışlar. Hoca, komşunun ödünç aldığı eşyalarla ilgili huyunu bildiği için önlem almak ister:

-Bir dakika komşum, içeri bir bakıp geleyim.

Hoca, biraz sonra üzgün bir tavırla döner.

-Kusura bakma komşum, ip ne yazık ki boş değil. Bizim hanım ipe un sermiş.

Bu cevaba önce şaşırıp komşu kendini toparlayıp Hoca'ya çıkışır:

-Hiç öyle şey olur mu Hocam. İpe un serildiği nerede görülmüş?

Hoca komşusuna şu cevabı verir:

-Yahu komşum, insanın vermeye gönlü yoksa un da serer saman da.” (Özçelik, 2017, 120).

Anadolu’nun yokluk günlerinde herkesin her şeye sahip olmadığı dönem borç alıp verme yaygındır. Fakat bunu iyice alışkanlık haline getirmişler vardır. Hoca bu fıkrası

ile hem mizahi hem de nezaketle gereken cevabı vermiştir. İpe un sermek sembolik bir anlatımdır. Olmayacak bir şeye olabilir görüntüsü vererek mizah unsuru ile birleştirilmiştir. Anadolu’da ipe sebze veya meyve dizilerek veya çamaşır serilerek kurutulur. Bazen de beze un serilir, buğday serilir, mısır serilir, tarhana serilir kurutulur. Nasreddin Hoca mizahını oluştururken bu geleneksel yöntemden faydalanmıştır.

Bu fıkranın tasavvufî yorumu Türkmen (1989, 70) tarafından şöyle yapılmıştır: “Şeytan hile ile ipe un serer zira ömrümüzün ipi çürüktür. Bu dünyada Allahtan gelene razı olmaya uygun işler yapmazsanız dünya ve ahiret hasretiyle gidersiniz” mesajını vermektedir. Şimşek (2011, 206) ise kitabında bu fıkra ile ilgili ipe un sermenin tasavvufî açıdan “ömrü heba etmek, örü boşa harcamak” anlamlarına geldiğini ifade etmiştir.

“Yunus Olmak

Hoca'nın ilk zamanlar çocuğu olmuyormuş. Karısı bu duruma çok üzülüyormuş. Kadın yine bir gün bu konuyu hatırlayıp başlamış söylenmeye:

-Hamur yapsam kesenim yok, evi süpürsem gezenim yok, yemek pişirsem yiyenim yok. Neyleyim ben böyle dünyayı.

Hoca ne yapsın. Karısına hiçbir şey demeden şöyle içini açmak için evden uzaklaşmış. Balık tutanların yanına gitmiş. Ama karısının hali gözünün önünden gitmiyormuş. Bu üzüntüyle insan bastığı yeri bilir mi? Ayağının kaymasıyla göle yuvarlanması bir olmuş.

Balıkçılar, Hoca'yı gölden çıkarmışlar:

-Ne yaptın Hoca, demişler. Ne işin vardı gölde?

Hoca içini çekmiş:

-Ne yapayım demiş. Bu dünyada bir Yunus olamadım; bari yunus balığı olayım dedim.” (Özçelik, 2017, 111-112).

Bu fıkradaki Yunus ifadesi de tasavvufî bilgi ile anlam kazanır. Bu konuyu Osman Kabakçılı (2011, 300-372), *Hz. Yunus Kıssasında İşari Anlamlar* makalesinde incelemiş farklı boyutlarda nasıl değerlendirildiğini ortaya koymuştur. Kabakçılı'nın naklettği bilgilere göre Yunus ismi dîni kaynaklarda ve hikayelerde adı geçen Yunus peygamberden gelmektedir. Yunus peygamber, Hz. Yunus (a.s)'ın adı, Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde geçmekle beraber, Kur'ân'daki sûrelerden birine isim olarak da verilmiştir. Kur'an'ın onuncu sûresinin adı Yunus sûresidir. Hikâyeye göre Hz. Yunus (a.s) milletini otuz üç yıl Allah'a iman etmeye davet etmiş, tebliğde bulunmuş ve peygamberlik vazifesini yerine getirmiş. Ancak sadece iki kişi ona iman etmiştir. Hz. Yunus bu duruma kızarak Ninova'dan bir gemiye binerek ayrılır. Ancak geminin batma tehlikesi geçirmesi üzerine gemidekilerden kimin atılacağını tespit için kura çekilir ve kura Hz. Yunus'a çıkar. Denizde Hz. Yunus'u büyük bir balık yutar ve Yunus o balığın içinde yıllarca kalmasına rağmen Allah'a sığınarak ettiği dua sayesinde

kurtulur ve nefsiyle olan sınavını başarıyla verir. Onun mücadelesi insanın nefsiyle olan mücadelesidir. Dolayısıyla dini tebliğ görevini yüklenenlerin de sabırlı olması, aceleci davranmamaları gerektiğine bu konuda işaret edilmektedir. Bu olayı sadece tabiat kanunları çerçevesinde anlamak kolay değildir. Hikâye sembolizm ve tasavvufi hal ve makamlar açısından da değerlendirilmiştir. Değerlendirmeye göre “balığın Hz. Yunus’a Allah’ın vahyi gereği zarar vermediği gibi nefiste ilahi gücün korumasındaki ruha dokunamaz” (Kabakçılı, 2011, 379) şeklindedir. Nefsin kurtuluşu da ancak Allah’a dua ve tevekkül vesilesi ile olur denmektedir. Çünkü Hz. Yunus’un kalbi nefis balığı tarafından yutulduğunda kurtuluşu Allah’ı zikir ile gerçekleştirmiştir (Kabakçılı, 2011, 379).

Bu fıkrada seçilen ‘Yunus’ kavramı boş bir kavram değildir. Hz. Yunus’un bu hikayesini çağrıştırdığı gibi Hoca’nın bu zor durumunun sembolize edilmesi açısından da büyük önem taşır. Hoca Allah’a sığınmış bir köşede ondan bu konuyla ilgili yardım istemektedir ve Yunus hikayesindeki sembolden ve anlamdan faydalanmaktadır. Ayrıca dönemsel olarak tasavvuf ehli ve halk şairi Yunus Emre’de vardır ki o da tasavvufta insanın nefsiyle mücadelesi, dünya nimetlerinden vazgeçip Allah’a tevekkülün sembolüdür.

Nasreddin Hoca’nın tasavvufi yorumu yapılmış fıkralarından örnek birkaç fıkrası daha şöyledir:

“Bir Gün Hoca hanımıyla göl başına çamaşır yıkamaya gelir. Tam sabunu hazırlayıp yıkayacakken bir kara kuzgun gelip, sabunu kapıp gider. Karısı çağırıp “Be hey hoca yetiş, kuzgun sabunu kaptı” deyince Hoca:
-Tınlama onun üstü bizden kirlidir, yıkansın, der” (Türkmen, 1989, 48).

Türkmen, fıkranın tasavvufi yorumunu şöyle yapmıştır:

“Bu geçici dünyaya çamaşır yıkamaya gelmedin, ne kadar yıkasan da kirlenir bu sebeple çamaşır yıkamaktan gönlü temizlemek daha iyidir. Dışımızdan çok içimizin pasını yıkayalım” denmektedir (Türkmen, 1989, 79).

“Hoca bir gün bir komşusundan kazan alıp işini gördükten sonra kazanın içine bir tencere koyup sahibine geri verir. Sahibi bu nedir? diye sorunca kazan doğurdu der. Yine hoca bir gün kazanı ödünç alıp kullanır. Bu defa geri götürmez. Komşusu bakar ki kazan yok gider istemeye. Hoca:
-Kazan öldü, der. Sahibi hiç kazan ölür mü deyince Hoca:
-Ya doğurduğuna inanırsın da öldüğüne inanmaz mısın?” der (Gölpınarlı, 2017, 54).

Bu fıkranın tasavvufi yorumu Feyzi Halıcı (2017, 30) tarafından “Cenab-ı Allah kan, sinir ve ruhu katıp bizi bu aleme getirdi. Bir gün bu fani dünyadan gideceğiz bütün azalarımız toprak olacak, öleceğimiz ve ahirete gideceğimizi nasıl inkâr edersiniz”

şeklinde yapılmıştır. Hoca'nın mesajı 'Dünyaya gelen insan bir gün ölecektir. Doğduğunuza sevindiğiniz gibi öleceğinizi de bilmeli tevekkül etmelisiniz.' şeklindedir. Adnan Koşum (2009, 469-484) ise *Bir Hukukçu olarak Nasreddin Hoca* adlı makalesinde bu fıkrayı toplumdaki faiz anlayışının bir eleştirisi olarak yorumlamış, Muhtemelen faizle meşgul komşusuna bunun dinen yanlış olduğu mesajını vermek istemiştir.

"Hoca bir gün kara elbiseler giymiş, karalara bürünmüş. Ne oldun, bu ne? demişler. 'Oğlumun babası öldü de onun yasını tutuyorum demiş'" (Gölpınarlı, 2017, 129).

Şimşek (2011, 216)'in verdiği bilgilere göre tasavvufta ölüm iki kısımda ele alınmaktadır: mevt- tabiî ve mevt-i irâdi. İlki insanın eceliyle ölümünü ifade ederken diğeri nefsin ölümü yani nefsin söz dinlemez hale gelmesini ifade eder. Tasavvûf anlayışında yer alan 'ölmeden önce ölmek 'yani nefsin arzularını boyun eğmemek onu öldürmek de buna karşılık gelmektedir. Hocanın konuşulanı taklit edebilme özelliğinden dolayı herkesin daha çok para verdiği papağana, düşünmeyi temsil eden hindiye üstün tuttuğu fıkrası da tasavvufta genişçe yer alan "az yemek, az uyumak ve az konuşmak" düsturunu hatırlatmaktadır (Şimşek, 2011, 166). Nasreddin Hocanın fıkraları tasavvuf döneminden etkilenmiş olduğu için tasavvufî yorumla oldukça açıktır. Bu sebeple onun fıkralarını sadece görüntüsel anlam bağlamında, içerik ve bilgiden uzak yorumlamak yanlış olur. Fıkralar tasavvufî açıdan da ele alınmalı ve alt anlam bunu gerektiriyorsa bu yönde de değerlendirilmelidir.

5.3.4. Dilsel Özellikleri Yansıtan Fıkralar

Nasreddin Hoca fıkraları, 13. yüzyıl, Arapça ve Farsçanın yoğunlaştığı bir dönem olmasına rağmen Anadolu Türkçesinin kullanıldığı folklorik metinlerdir. Fıkraların en önemli özelliklerinden birisi pek çok atasözüne, deyme kaynaklık etmiş olmasıdır. Ayrıca Nasreddin Hoca fıkralarında Anadolu kültürünü oluşturan halk deyişleri, bilmece, maniler, kelime oyunları da bol bol yer alır. Dönemin etkisiyle Arapça, Farsça bazı kullanımlara da yer verilmiştir. Nasreddin Hoca fıkralarında bu dilsel zenginliği, kullanımları görmek mümkündür.

Nasreddin Hoca Fıkralarında bilmece sorulması sık rastlanılan bir durumdur. Nasreddin Hoca fıkralarının bu özelliği bize geçmişteki 'muaama' geleneğini anımsatmaktadır. Bahadır Güneş (2015, 526-545), *Bir Muamma ve Lugaz Metni Hakkında* adlı makalesinde muamma terimini "aşık edebiyatı geleneğinde aşıkların

sorduğu manzum bilmeceleri karşılayan bir terim” olarak açıklamaktadır. Ayrıca muamma yine onun açıklamasına göre “sözlük anlamı gizlenen ve karışık gösterilen şey, remiz ve imâ yoluyla yani doğrudan değil, işaret ile isme delalet eden sözdür” şeklinde tanımlamıştır (Güneş, 2015, 527).

Muamma bir tür bilmecedir. Başgöz ve Tietze (1999, 3) *Türk Halkının Bilmeceleri* eserlerinde bilmecenin pek çok tanımını vermekte ve muammanın da bir tür bilmece olduğundan bahsetmektedir. Başgöz ve Tietze (1999, 4-5) 'ye göre bilmece “geleneksel bir sorudur” bu sebeple ancak geleneği bilmekle anlaşılır. Geleneksel metin olan bilmecenin yayılması sözlü olur. Bilmece sözlü geleneğin hem taşıyıcısı hem de yaratıcısıdır. Toplumun sosyal yapısı ve değerleri hakkında bilgi veren bilmecelerin geleneksel olma özelliğini, düğünlerdeki eğlencelerde, uzun kış gecelerinde köy odası sohbetlerinde, aşık atışmalarında, çocukların oyunlarında, ninnilerde görmek mümkündür. (Başgöz, Tietze, 1999, 4-5). Nasreddin Hoca'nın şu fıkraları da döneme ait muamma geleneğini yansıtmaktadır. Bu konu ile ilgili *Nasreddin Hoca Fıkralarının Bilmeceyle İlişkisi Var mı?* adlı makale çalışması olan Alptekin (2009, 62) aşıklık geleneğinde muammaların çözülmesi ve cevaplandırılmasının günlerce sürebildiğini belirtmektedir. Muammaların çözülmesi bazen birkaç günü almaktadır. Alptekin'in verdiği bilgilere göre 'Dünyanın Merkezi', 'Aynı merdiveni kullandı' fıkraları da aynı benzerlikleri göstermektedir (2009, 62).

“İnanmazsan Say

Bir gün, Akşehir'e üç papaz gelmiş. Hoca da kadı olarak onlara misafirperverliğini göstermek istemiş. Yemekler yenilmiş, kahveler içilmiş. Papazlar, akılları sıra Hoca'yı imtihan etmeye başlamışlar. En yaşlı olanı sormuş;

- Dünyanın, ortası neresidir?

- Eşeğimin, demiş Hoca, ön sağ ayağının bastığı yerdir! Papaz hınzır hınzır gülererek;

- Nereden anladın, deyince, Hoca kendinden emin;

- İnanmıyorsan ölç, diye, karşılık vermiş.

Hocanın aklına hayran olan yaşlı papaz, sözü gencine bırakmış. Genç papaz, sormuş;

- Gökyüzünde kaç yıldız var?

Hoca gayet sakin;

- Eşeğimin sırtındaki tüy kadar!

Papaz, olmaz öyle şey diyecek olmuş. Hoca;

- İnanmazsan otur say, demiş.

Hikâye bu ya, o papaz da çekilmiş aradan. Aklında tüyler ve yıldızlar uçuşadursun, sözü üçüncü papaz almış;

- Söyle bakalım Hoca, sakalında kaç kıl var?

Hoca içinden papazın sakalına dair ne düşündü bilinmez ama cevabı vermekte gecikmemiş;

- Eşeğimin kuyruğundaki kadar!

- Nereden biliyorsun Hoca, diyecek olmuş üçüncüsü. Hoca gülümseyerek;

- İnanmıyorsan, demiş, bir senin sakalından, bir onun kuyruğundan çekelim” (Özçelik, 2017, 151).

Nasreddin Hoca fıkraları içinde yer alan bilmece örnekleri ise şunlardır:

“Birisi hocaya yumruğunu gösterip şu elimdekini bil demiş, sana bir kayganalık vereyim. Hoca biraz tarif et demiş. Adam, içi sarı dışı beyaz demiş. Hoca bildim, bildim demiş. Turpu soymuşlar, içini oymuşlar havuç doldurmuşlar” (Gölpınarlı, 2017, 134).

Bu bilmece Başgöz, Tietze’nin *Türk Bilmeceleri* kitabında yer almaktadır (1999, 30).

Benzer şekilde bilmece özelliğini barındıran diğer bir fıkra ‘sığırcık yavrusu’ fıkрасıdır:

“Nasreddin Hoca’nın beş altı yaşındaki oğluna patlıcanı gösterip sormuşlar:

-Evladım, bu nedir?

-Gözü açılmadık sığırcık yavrusu...Hoca gururlanarak söze karışmış:

-Vallahi amcaları, demiş. Ben öğretmedim. Akıllı oğlan kendisi buldu” (Özçelik, 2017, 116).

“Hocaya sormuşlar: Yemeği niçin beş parmağınla yiyorsun?

Hoca cevap vermiş: Altı parmağım olmadığı için” (Tokmakçioğlu, 1991, 117-118).

Nasreddin Hoca fıkralarında Türk diline özgü mâni örneklerine de rastlarız.

“Üzüm Yerler

Hocaya bir misafir gelir. Yiyip içtikten sonra tam yatacakken:

-Bizim eller bizim eller

Yatar iken üzüm yerler! demiş.

Rahmetli de bu mâniye şu karşılığı vermiş:

Biz de böyle âdet yoktur

Saklarlar da kışın yerler! demiş” (Özçelik, 2017, 142).

“Hocanın eşiği susamış, yolda gölü görünce dayanamamış. Fakat vardığı yer sarp, uçurum bir yermiş. Neredeyse eşek oradan düşecekmiş. O sırada bir kurbağa, birden sıçrayınca eşek ürküp geri çekilmiş. Hoca buna pek sevinmiş:

Aferin su kuşu

Hoş ettin bu işi

Ürküttün eşiği

Sevindirdin dervişi demiş ve cebinden birkaç akçe çıkarıp göle atmış. Hadi su kuşları demiş. Alın şu paraları da tatlıca helvaya verin yiyin.”

(Gölpınarlı, 2017, 59).

“Bir başka fıkrasında Nasreddin Hocaya sormuşlar hekimlik nedir diye, Hoca demiş: Ayağını sıcak tut başını serin, kendine bir iş bul düşünme derin demiş” (Tokmakçioğlu, 1991, 118).

Anadolu kültürünün bir yansıması olan Nasreddin Hoca fıkralarının en önemli özelliklerinden biri bugün Türk dilindeki pek çok atasözü ve deyim kaynaklık etmiş olmasıdır. Tokmakçioğlu (1991, 59-61) *Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca* adlı eserinde bu konuyla ilgili bilgiler vermiş ve bu atasözü ve deyimlerin listesini vermiştir. Aşağıda bu listeden bazı örnekler sunulmuştur:

- Parayı veren düdüğü çalar
- El elin eşiğini türkü çağırarak arar
- Damdan düşenin halini damdan düşen anlar
- Dağ yürümezse Abdal yürür
- Bilenler bilmeyenlere anlatsın

- Halep oradaysa arşın burada
- Ben senin gençliğini de bilirim

Deyimleşmiş ifadeler:

- Ye kürküm ye
- Buyrun cenaze namazına
- Çömlek hesabı
- Tuz ekmek hakkı
- Fincancı katırlarını ürkütmek
- Çıkar baklayı ağzından
- İpe un sermek
- Yok devenin başı
- Dostlar alışverişte görsün

İskender Pala (2000, 21-179), hikayeleriyle deyimleri anlattığı *İki Dirhem Bir Çekirdek* adlı çalışmasında Nasreddin Hoca'nın fıkralarında yer alan bu deyimlerden ağzından baklayı çıkarmak, ipe un sermek, Halep oradaysa arşın burada deyimlerinin hikayelerine yer vermiştir.

“Er Kişi Niyetine Cenaze Namazına

Nasreddin Hoca günün birinde vaaz ederken sağdan soldan konuşur ve sözü Timur’a getirerek, ayetlerden örnek verir:

“Timur denen bu adam var ya cehennemde cayır cayır yanacak.” der. Bu sırada cemaatin arasında başında tacı, sırtında kaftanıyla oturan bir adam söze girer:

Hayır hocam o okuduğun hadisler ve ayetler doğru ama bunlar yeryüzünün adaletini sağlayanlar için değil sizin gibi insanlar için söylenmiştir der.

Bu söz karşısında herkes suspus olarak konuşan adama dönünce Hoca içinden bir eyvah çektikten sonra

“Derviş baba siz hangi diyardan geldiniz?

“Maveraünnehr’den ...”

Adın da Timur mudur deyince ‘evet’ cevabını alır. Birkaç saniye içinde şaşkınlığını gideren Nasreddin Hoca “Ey Cemaat-i müslimin buyurun er kişi niyetine cenaze namazına deyiverir” (Sakaoğlu, Alptekin, 2014, 243).

Bu deyim günümüzde yapılan büyük hatalardan dolayı başa gelebilecek kötü olaylar öncesinde kullanılan bir deyim halini almıştır. Nasreddin Hoca'nın çömlek hesabı deyimini konu alan bir başka fıkrası ise şöyledir:

“Ramazan’ın Kaçı

Hoca, ramazan ayında bir tane çömlek bulup içine günde bir taş bırakmaya başlamış.

Hoca'nın kızı çömleği görüp o da her gün bir taş koymuş.

Bir gün Hoca'ya:

-Bugün ayın kaçındır? diye sormuşlar. Aslında ayın yirmi beşi imiş.

Hoca:

-Biraz sabredin, diyerek eve gelmiş. Çömleği dökmüş, taşları saymaya başlamış.
Bakmış ki yüz yirmi taş olmuş.
-Eğer bunun hepsini söylersem hiç olmaz” diye düşünmüş ve:
-Bugün ayın kırk beşidir, demiş.
Halk da:
-Ay, otuz gündür sen kırk beşidir dersin Efendi, deyince Hoca:
-Ben insafla söyledim, eğer çömlek hesabına bakarsanız, bugün ayın yüz yirmisidir” (Özçelik, 2017, 115-116).

Eskiden takvimin olmadığı dönemlerde özellikle köylerde önemli bazı olaylara göre zamanın belirlenmesi söz konusuydu. Özellikle ramazanda günleri şaşdırmamak için bazı usuller uygulanmaktaymış. Türkçe sözlük (1998, 502)’ e göre ‘çömlek hesabı’ deyimleşmiş bir ifadedir basit ve güvenilmez hesap anlamında kullanılmaktadır.

Nasreddin Hoca fıkrasında geçen ‘tuz-ekmek hakkı’ da bu deyimleşmiş ifadelerdendir.

“Bir gün hoca kelli felli biriyle tanışır. Epey çene çaldıktan sonra ayrılırken Hoca’ya “Doğrusu size doyamadım bir gün bize buyurun da beraber bir tuz ekmek yiyelim der. Bizimki bu sözün ucunda bir ziyafet var sanır. Günün birinde çat kapı adamın evine damlar. Biraz hoşbeşten sonra Hazret gerçekten önüne tuz -ekmek çıkarmasını mı ! Güvendiği dağlara kar yağınca Hoca içinden kızar ama dışından belli etmez. Tuz ekmek yer bunu bulduğuna da şükreder. Tam pencerenin önüne oturup da lafın kösteğini açacakları sırada kırk yerinden kırk yamalığı dökülen biri gelir. Allah dert verip derman aratmasını diye elini uzatır. Ev sahibi şöyle bir suratını ekşittikten sonra “Allah versin” der başını çevirir. Ama fukaracık:
-Efendim, az sadaka çok bela savar! deyince büsbütün yüzünü karartır: Şimdi de bize akıl öğretmeye mi kalktın gelirse yanına gösteririm gününü derken Hoca sözünü ağzından alır:
-Vallahi babalık tuz ekmek hakkı için söylüyorum. Bu adam sözünün eridir, dediğini yapar mı yapar der” (Güney, 1995, 99-100).

Elçin, tuz ekmek hakkı deyimini için şunları söylemektedir: “Tuz ekmek hakkı kültürümüzde vefa, arkadaşlık, sadakat, insanlık, mertlik ve dürüstlük gibi ifadeleri içine alan bir klişedir ve bu hakka riayetsizlik büyük fenalık ve ahlaksızlıktır zira bu bir yemin ve namus sözü hükmündedir” (1977,74). Tuz ekmek hakkı, Çotuksöken’in hazırlamış olduğu deyimler sözlüğünde ise “Ekmegini verdiği, iyilik ve yardımını gördüğü kimsenin kendisi üzerinde bulunduğu kabul edilen hak; duygusal borç, gönül borcu” şeklinde tanımlanmıştır (Çotuksöken, 2004, 335).

Nasrettin Hoca fıkralarında kelime oyunlarına da sıkça başvurur. Buna örnek birçok fıkrası vardır. Dile özgü olma özelliğinden, kelime oyunları ve ses benzerliğine dayalı olması gibi sebeplerden dolayı bunların başka bir dile çevrilmesi oldukça zordur hatta imkânsızdır.

“Hocayı bir gün düğüne çağırırlar. Rahmetli ele güne karşı en ağır kürkünü borkünü giyer, gider ama düğün evi değil sanki ana baba günüdür. Giren belli değil çıkan belli değil. Pabuçların bile başında bekleyen yok. Hoca bunları sokakta bulmadı ya. Sarar sarmalar koynuna koyar. Sonra ilintisiz, üzüntüsüz varır bir köşeye kurulur. Yanında oturan mendilinin ucunu görünce:
-Efendi herhalde koynunuzda bulunan nadir bir kitap olacak diye sorar. Hoca, tam üstüne bastın öylesine nadir bir şey ki demeye kalmaz, sahaflardan mı aldınız diye atılır. O zaman bizimki bir tuhaf güler: Hayır ağam der, sahaflardan değil, kavaflardan aldım” (Güney, 1995, 85).

“Evlilik

Hocaya sormuşlar, “Evliliğin anlamı nedir?” diye. Şu cevabı vermiş:

-Gündüzleri çifte hırlama, geceleri çifte horlama (Tokmakçioğlu, 1991, 125).

Hocaya komşusu gelip kızından şikâyet ederek muska mı yazarsın nefes mi edersin yoksa nefesi keskin başka bir hoca mı salık verirsin ne yaparsan yap bıktım usandım densizliğinden der. Hoca komşu der, beni dinlersen sen ona hoca bulmaya kalma bir koca bul, bütün densizliği kökünden biter” (Gölpınarlı, 1961, 34).

Nasrettin Hoca fıkralarında çevrilmesi dilin kullanımı ilgili olduğu için imkânsız durumlarda vardır. Bu fıkralara örnek verecek olursak:

“Hâkim hocayı iftara davet etmiş. Yanındaki kahyasına da hoca pek sever demiş, aşçıya söyle de kaymaklı incir tatlısı yapsın. Hoca iftara gitmiş. Zeytinle iftar edilmiş, yemekler yenmiş, fakat incir tatlısı gelmemiş. Yatsı namazından sonra hâkim hocaya bir aşır okuyun da neşeyle dinleyelim demiş. Kuranda bir sûre olan incir ve zeytine and olsun anlamına gelen “vettini ve zeytuni” diye başlayan sûreyi okumaya başlamış fakat incir anlamına gelen “tin” i okumayıp vezzeytûni demiş. Hâkim hocam demiş, vettini unuttun Hoca onu benden önce demiş sen unuttun” (Gölpınarlı, 2017, 39).

Yine benzer şekilde dilin kullanımına bağlı olan bu fıkranın çevirisi de oldukça güç olacaktır. Hoca bir gün vaaz verirken:

“Eyüp

Ey müminler, demiş sakın oğlunuz olursa adını Eyüp koymayın. Söylene söylene aşınır. “Ey-üp Ey ip olur” kopar demiş” (Tokmakçioğlu, 1991, 142).

Bu fıkra dilsel olarak bir anlam ifade ettiği gibi kültürel açıdan da bize ad koyma geleneğini hatırlatmakta ve güzel, anlaşılır ve doğru isimler koymanın önemini vurgulamaktadır.

“Kösenin Sakalı Bitmez

Hoca bir gün yolda hiç sevmediği fakat cimri, aynı zamanda da köse bir adama rastlar. Adam hocayı görünce durdurur ve derdini anlatmaya başlar. Sonra da: Bu iş nasıl bitecek diye sorar. Hoca bu soru üzerine: “Hiç merak etme her şey biter, yalnız kösenin sakalı bitmez” der” (Duman, 2008, 316).

Nasreddin Hoca fıkraları arasında dilin kullanımına örnek bir fıkra vardır ki bu fıkrayı geçmiş zamana ait dilin kullanımı ile ilgili bilgi olmaksızın anlamak olanaksızdır.

“Ay Alıp Sattığım Yok

Hoca Akşehir pazarında gezerken tanımadığı biri:

-Efendi demiş bugün ay kaç?

Hoca cevap verir:

-Bilmem ki evladım. Bugünlerde ay alıp sattığım yok” (Özçelik, 2017, 155).

Boratav (2018, 84-85), bu kullanımla ilgili şu bilgileri vermektedir: “Anadolu’da kullanılan halk takviminde kış sonu ve yaz başı mevsimleri belirtmek için kullanılan bir yöntem vardır ve bu yönteme göre Ay ile ülker takım yıldızının yan yana geldiği günlere göre ay dokuza, yediye, beşe, üçe konuşuk derler”. Bu fıkranın anlamlandırılabilmesi için halk ağzındaki bu geleneğin bilinmesi gerekmektedir

Nasreddin Hoca'nın dilin kullanımıyla ilgili o dönemin bir geleneği olan Hıdırellez kutlamalarını hatırlatan bir başka fıkrası ise şöyledir:

“Hoca'ya Düşen

Bir gün eş ahabap toplanmışken konuşma sırasında Hıdırellez'de bir ziyafet verilmesinde karara varılmış. Her kafadan bir ses çıkmış:

- Dolma benim üstüme!
- Hindi benim üstüme!
- Börek benim üstüme!
- Baklava benim üstüme!

Hoca hiç mi hiç oralı olmazken biri:

-Peki Hoca, demiş, sen ne yapacaksın?

Rahmetli şöyle cevap vermiş:

- Böylesine bir ziyafet üç ay bile sürse oradan ayrılırsam Tanrı'nın bütün laneti de benim üstüme olsun!” (Özçelik, 2017, 143).

Burada dile özel bir kullanım vardır. ‘Benim üstüme’ ifadesinin farklı bir dilde karşılığının aynı anlamı verecek ve uyumunu da sağlayacak şekilde çevrilmesi imkânsız denebilir. Kültür unsurları açısından incelenecek olursa bu fıkra Hıdırellez kutlamalarını hatırlatmaktadır. Hıdırellez baharın gelişini kutlamak için yapılan şenliklerdir. Toplu halde yemekler hazırlanır, piknik yapılır, eğlendirici oyunlar oynanır. Toplumdan topluma değişen söylemlerde ancak bulunduğu toplumda anlamlandırılır. Örneğin Nasreddin hoca'nın bir fıkrasında geçen ‘bugün git yarın gel’ söylemi siyasi bir söylemdir ve anlamını o toplum içerisinde bulur.

“Memur Olmuş

Hoca'nın bir boğası varmış. Yedi köyün ineğine yetermiş. Hükümet bir örnek çiftlik yaparak bu boğayı satın almış. Gözleri sürmeli, gerdanı katmerli, tüyleri pırıl pırıl bir inek sokmuşlar boğanın yanına. Yüzüne bakmamış bile. Ondan güzelini bulmuşlar. Koklamış beğenmemiş. Günler günü böyle gitmiş. Hoca'ya başvurmuşlar: "Ne oldu bu boğaya? Yedi köyün ineğine yeterdi. Bir döl alınamadı gitti", demişler. Hoca gülmüş: " Elbette öyle olacak. Bizim boğa memur oldu. Bugün git, yarın gel diyor, demiş” (Duman, 2008, 331).

Nasreddin Hoca fıkralarında geçen Anadolu insanına ait kullanımlar, dîni ifâdeler, hitap şekillerinin karşılıklarının başka bir dilde bulunması oldukça zordur. Bunların gerekirse anlamlarının açıklanması, bazen de aynı şekilde bırakılması gerekebilir. Örneğin köftehor sevgiyle karışık bir azarlama sözü iken ‘la havle çekmek ifadesi’ sabrı kalmadığını anlatmak için söylenen bir cümledir. Tanrı misafiri beklenmeyen, ansızın gelen, kalacak yeri olmayan kişi anlamına gelir. Bu kullanımlar kültürün dile yansımalarıdır ve toplumdan topluma değişiklik gösterir.

Dilin özelliklerine bağlı olarak farklı söylemler, ifadeler ve kullanımlar kültürün dile yansımalarıdır. Bunların çevirisi, anlamsal olarak karşılığının sağlanması oldukça zordur. Bu kullanımlardan haberdar olmak, kültürü iyi tanımak metni anlamlandırmak açısından kolaylık sağlayacaktır.

Sonuç olarak çeviri aynı zamanda bir kültürün diğer bir kültüre tanıtımı ve aktarımıdır. Çevirmen bunun farkında olmalı, öncelikle iyi bir araştırmacı olmalıdır. Özellikle folklorik metinlerin, kültürel ürünlerin çevirisinde arka plan bilgisi çok önemlidir. Bu da çevirisi yapılacak kültüre hâkim olmayı gerektirir. Lotman kavramları bu doğrultuda yol gösterici niteliklere sahiptir. Semboller çözümlenmesi gereken kodlardır. Semboller içeriğinde pek çok bilgiyi saklarlar. Sınırlar kültürlerin özgünlüğünü sağlar ama bu olumlu bir durumdur çünkü iletişime katkı sağlar ve kültürlerin birbirlerini tanımalarını kolaylaştırır. Lotman'ın asimetri yani bakışimsızlık kavramı ise kültürlerin farklılığını ifade eder. Bir şeyin zıttı, tersi olmadan iletişim imkansızdır. Farklılıklar zenginliktir ve sergilenmelidir. Nasreddin Hoca da zıt ve farklı kavramlardan yararlanarak pek çok kavramın anlamının ve değerinin anlaşılmasına katkı sağlar. Lotman'ın üzerinde durduğu ritüelleri, gelenek ve görenekleri, âdetleri, dilsel kullanımları içine alan kültürel bellek kavramı Nasreddin Hoca fıkralarının en belirgin özelliğidir. Çünkü Nasreddin Hoca fıkraları Anadolu kültürünün aktarımı misyonunu üstlenmiştir. Tarihi içinde barındıran ve kültürel nitelikleri oldukça fazla olan Nasreddin Hoca fıkralarının çevrilebilmesi iyi yorumlanabilmesine bağlıdır. Yorumlanabilmesi için de toplumun dönemsel tarihi bilgisine ve kültürel yapısıyla ilgili bilgilere ihtiyaç vardır.

6. NASREDDİN HOCA FIKRALARININ İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİNDE KÜLTÜREL ÖĞELERİN AKTARIMI SORUNU VE UYGULAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çalışmanın bu bölümünde Lotman'ın kültür göstergebilimi kavramları çeviri göstergebilimi alanına uyarlanmış bu yaklaşım doğrultusunda Türkçeden İngilizceye çevrilmiş Nasreddin Hoca fıkralarından örnekler sunulmuştur. Tablo şeklinde verilen örnekler üzerinde kültürel öğelerin farklı çevirmenler tarafından yapılan aktarımları değerlendirilmiştir. Değerlendirme öncesi göstergelerin sembolik anlamları ve dönemsel işlevleri hakkında bilgiler sunulmuştur. Çalışmada kullanılan çeviri eserlerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Nasreddin Hoca Fıkralarının Türkçeden İngilizceye Çeviri Eserleri Listesi

Kitabın Adı	Derleyen	Çevirmen	Yayınevi	Yayın yılı	Yayın yeri
Oneday the Hodja	Murat Hikmet	Murat Hikmet	Tarhan Yayınevi	1959	Ankara
Stories of the Hodja	Turgay Yağan	Turgay Yağan	Önay Matbaası	1972	İstanbul
The Turk who makes the World Laugh	MehmetAli Birant	Ece Birant	And Yayınları	1988	İstanbul
The Tales of Nasrettin Hoca	Aziz Nesin	Talat Halman	Dost Yayınları	1994	İstanbul
Nasreddin Hodja Stories	Mehmet Hengirmen	Gözde Akmenek	Engin Yayınevi	1995	Ankara
The wit and the wisdom of Nasreddin Hodja	Nejat Muallimoğlu	Nejat Muallimoğlu	MilliEğitim Bakanlığı Yayınevi	1998	İstanbul
Nasreddin Hodja	Akşehir Belediyesi	Abidin Büyükköse	Mozaik Kültür Vakfı	2004	Akşehir
Nasreddin Hodja	Alpay Kabacalı	Nüket Eraslan	Net Yayınevi	2006	İstanbul
Selected stories of Nasreddin Hodja	Demet Küçük	Havva Aslan	Profil Yayıncılık	2007	İstanbul
Nasreddin Hoca	Erdoğan Babacan	D.Bilgen Gömleksiz	Ravza Yayıncılık	2010	İstanbul
The best anectodes of Nasreddin Hodja	Kemal Yörenç	Fulya Urgancıoğlu	Akşit kültür ve turizm yayıncılık	2010	İstanbul
The Philosopher's Philosopher Nasreddin	Nebi Özdemir	M. Angela Roome	Kültür ve turizm bakanlığı yayınları	2011	Ankara

Tablo 1- devam

Anactodes of Nasreddin Hodja with Miniatures	Mustafa Özçelik&Funda Koçer Yeşilyurt	Mustafa Özçelik	Akşehir Belediyesi Yayınları	2012	Konya
Tales from Nasreddin Hodja	Cengiz Demir	Serdar Aşlar	Tuğra Yayınları	2013	İzmir
The Selected Tales of Nasreddin Hodja	Tuna Erdoğan	Deniz Tanış	Rumuz Yayınevi	2014	İstanbul
English Nasreddin Hodja	Mehmet Ali Birant	Mehmet Ali Birant	And Yayınları	tarihsiz	İstanbul
Nasreddin Hodja	Mehmet Ali Birant	Ece Birant Sevil	And Yayınları	tarihsiz	İstanbul

İnceleme örneklerinin seçildiği çeviri eserlerle ilgili bilgiler ise şu şekildedir:

‘One day the Hodja’

Eser 1959 yılında Tarhan Yayınevi tarafından Ankara’da basılmıştır. Çevirisi Murat Hikmet tarafından resimlemeleri Muammer Bakır tarafından yapılmıştır. Kitabın ilk üç sayfasında yayıncının tanıtım amaçlı yazısı yer almaktadır. Kitapta fıkralarla ilgili ek bilgiler yer almamaktadır. Dip not, parantez içi açıklamalara rastlanmamıştır.

‘Stories of the Hodja’

Eser, 1972 yılında Öney Matbaası tarafından İstanbul’da basılmıştır. Turgay Yağan tarafından İngilizceye çevrilen kitapta Yağan Mrs. Giorgina Gladys’e yardımları için teşekkür etmektedir. Kitabın ön sayfasında yazarın ‘Hoca kimdir?’ başlıklı yazısı bulunmaktadır. Bu kısa yazıda Yağan, Nasreddin Hoca’nın Türklerin mizah sembolü olduğunu, Akşehir’de yaşamış olduğunu ve altıyüz yıl önceki hikayelerinin hâlâ yaşamakta olduğunu ifade etmektedir. Cep kitabı tarzında olan eserde resimlere de yer verilmiş olup kitabın resimlemeleri Banu Yağan tarafından yapılmıştır. Kitabın real yayıncılık tarafından yayınlanmış 5.basımı da mevcuttur (bkz. Ek.1: Fotoğraf 8). Yüz yirmi yedi sayfa olan kitapta sözlük kısmı, ek bilgiler, dipnot ve parantez içi açıklamalar yer almamaktadır.

‘The Turk Who Makes The World Laugh Nasreddin Hodja’

1988 yılında And yayınları tarafından basılan Mehmet Ali Birant tarafından hazırlanmış olan eserde Hoca’nın doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer, fıkraları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Resimlere ve en son on sayfasında Nasreddin Hoca’nın karikatürlerine yer verilen kitabın Türkçeden İngilizceye çevirileri Ece Birant tarafından yapılmıştır. (Ek1: Foto 4, 16). Kitapta dipnot kullanılmamış, kaynak dilde yer alan ve çeviride kaynak dilde olduğu gibi bırakılan kelimeleri açıklamak amacıyla

bir iki kez parantez içi açıklamaya yer verilmiştir. Kitabın tarihinin açıklanmamış olduğu derleyen ve çevirmenin aynı isimler olduğu aynı yayınevine ait ‘Nasreddin Hodja’ adlı kitapta ise Ömer Dinçer Kılıç tarafından çizilen minyatürlere yer verilmiştir (bkz. Ek.1: Fotoğraf 3, 15). Hedef dilde karşılığı olmayan helva, kadı, Ramadan gibi kelimelerin açıklaması için dipnot bilgisi tercih edilmiştir.

‘The Tales of Nasrettin Hoca’

Aziz Nesin tarafından hazırlanan kitabın ilk basımı 1988 yılına aittir. 2. Basımı olan 1994 yılına ait bu eserde, resimlemeler Zeki Fındıkoğlu tarafından yapılmıştır (bkz. Ek. 1: Fotoğraf 5). İngilizceye Talat Halman tarafından çevrilmiş olan eserde daha çok Türkçemizde deyim ve atasözlerimize kaynaklık etmiş Nasreddin Hoca fıkralarına yer verildiği ifade edilmiştir. Başlıklar altında sunulan fıkraların resimlerinde kültürel öğelerin kullanımına özen gösterilmiştir (bkz. Ek.1: Fotoğraf 12, 13, 14). Nasrettin hocanın bazı fıkralarının seçkisi olan bölümde ise fıkraların sosyal içeriğine değinilmiş fıkranın vermek istediği sosyal mesajlar üzerinde durulmuştur. Kitabın sonunda seçilmiş Türkçe ve başka dillere çevrilmiş Nasreddin Hoca kitaplarının bibliyografyası verilmiştir. En son sayfada ise kitabı derleyen yazar, çevirmen ve resimleyen hakkında özgeçmiş bilgileri sunulmuştur.

‘Nasreddin Hodja Stories’

Mehmet Hengirmen’in derlemiş olduğu kitap, 1995 yılında Engin yayınevi tarafından basılmıştır. Gözde Akmenek tarafından İngilizceye çevrilen eserin resimlemesi Murat Sayın tarafından yapılmıştır. Çok sık olmamakla birlikte resimlere, kelimelerin anlam ve açıklamalarına yönelik dipnotlara yer verilmiştir. Kitabın ilk sayfasında yazara ait bir sayfalık giriş metni yer almaktadır.

‘The Wit and the Wisdom of Nasreddin Hodja’

Kitap 1998 yılında İstanbul Millî Eğitim Bakanlığı yayını olarak basılmıştır (bkz. Ek.1: Fotoğraf 2). Yüz otuz dokuz sayfadan oluşan kitabın İngilizceye çevirileri Nejat Muallimoğlu tarafından yapılmıştır. Giriş kısmında eski Amerika Birleşik Devletleri elçisi William B. Ambassador’ın Nasreddin Hoca ile ilgili görüşüne yer verilmiştir. Yazara ait üç sayfalık ön söz kısmında ise Nasreddin Hoca fıkralarına ait birkaç çeviri kitapla ilgili bilgiler vermiş, Nasreddin Hoca’nın ününden, onunla ilgili düzenlenen festivallerden, isminin anlamından doğup büyüdüğü şehir ve dönemden, yapmış

olduğu görevlerden, kişilik yapısından, fıkraları ve fıkralarının konusundan özet bilgiler sunmuştur. Kitapta fıkralara ait resimler ve özellikle fıkralarda geçen deyimleri açıklayan dip notların olduğu görülmektedir (bkz. Ek.1: Fotoğraf 19). Fıkralar, Nasreddinden Nasreddin Hoca'ya, Nasreddin Hoca evde, Nasreddin Hoca'nın arkadaşları ve komşuları, Nasreddin Hoca Kadı, Nasreddin Hoca ve Çocuklar, Hoca ve son başlıkları altında sunulmuştur.

‘Nasreddin Hodja (Dünyayı Düşündüren ve Güldüren Adam)’

2004 yılına ait kitap Akşehir Belediyesi ve Mozaik Kültür Vakfının katkılarıyla hazırlanmış olan kitap Türkçeden Arapça, Hollandaca ve İngilizceye olmak üzere üç dile çevrilmiştir. İngilizce çevirisi Abidin Büyükköse tarafından yapılmıştır. Kitabın üç farklı dilde çevirisi yapılan önsöz kısmında Hoca'nın Anadolu'da ve pek çok ülkede çok sevildiğinden ve evrensel kişiliğinden bahsedilmiştir. Ayrıca Hoca'nın insani, iyimser, döneminin önemli bir bilim insanı oluşunun altı çizilmiştir. Hoca'nın hoşgörülü, sevgi ve barış dolu kişiliği, felsefi yönü vurgulanmıştır. Kitaptaki fıkralar minyatürlerle desteklenmiştir. Başlıklar altında sunulan fıkralarda yer yer parantez içi kısa açıklamalara yer verildiği görülmüştür.

‘Nasreddin Hodja’

Alpay Kabacalı'nın derleyip hazırlamış olduğu, 2006 yılı Net Turistik Yayını eserinde Fatih M. Durmuş tarafından çizilmiş resimlere geniş ölçüde yer verilmiştir (bkz. Ek.1: Fotoğraf 1, 17). Kitabın ilk sayfalarında Nasreddin Hoca, Nasreddin fıkraları ve dolaşımı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bazı fıkralarda parantez içi kısa bilgilere yer verildiği görülmektedir. Eserin Türkçe'den İngilizceye çevirileri Nüket Eraslan tarafından yapılmıştır.

‘Selected Stories of Nasreddin Hodja’

2007'de Profil yayıncılık tarafından basılan eser Havva Aslan tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Cep kitap boyutunda olan eserin içeriğinde otuz bir fıkra yer almaktadır (bkz. Ek.1: Fotoğraf 11). Kitabın içeriğinde resimlere yer verilmediği görülmektedir. Kitabın arka kapak kısmında örnek bir Nasreddin Hoca fıkrasına yer verilmiştir. Son sayfasında ise iki kelimenin açıklandığı (kavuk, akche) mini bir sözlük kısmı mevcuttur.

‘Nasreddin Hoca’

Erdoğan Babacan tarafından derlenen eser 2010 yılında Ravza yayıncılık ve matbacılık tarafından basılmıştır. Eserin Türkçeden İngilizceye çevirisi Devrim Bilgen Gömleksiz tarafından yapılmıştır. Kitabın ilk sayfasında Nasreddin Hoca'nın hayatı, kişiliği, dini ve tasavvufi yönü ve yaşadığı dönem ile ilgili özet bilgiye yer verilmiştir. Çevirmene ait önsöz kısmında “Bu kitabı İngilizceye kültürel mirasın evrensel olduğunu göz önünde bulundurarak çevirdik. Umarız okuyucuya yararlı olacaktır” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca bu kitabı Türkiye’yi görmeye gelen arkadaşlarınıza, dostlarınıza bir gezi anısı olarak armağan edin önerisinde bulunulmuştur. Kitapta 197 fıkra yer almaktadır. Her fıkranın sonunda ‘advice’(öneri) başlığı altında fıkra ile ilgili mesaj yer aldığı bazen de bu bölümde fıkra da geçen bir konu veya ifade ile ilgili kısa bilgiler yer aldığı görülmektedir. Kitabın içeriğinde resim yer almamaktadır. Kitabın en son sayfasında kitapta yer alan fakat İngilizcede bulunmayan ç, ğ, ö, ş, ü gibi harflerin sesletimi ile ilgili bilgi verilmiştir. Kapağın ön yüzünde ise ‘Akşehir dünyanın merkezidir. İnanmıyorsanız ölçebilirsiniz ibaresi yer almaktadır (bkz. Ek. 1: Fotoğraf 7).

‘The Best Anecdotes of Nasreddin Hoca’

2010 yılı basımı Akşit Kültür ve Turizm Yayıncılığa ait eserde 121 fıkra yer almaktadır. Fıkraları Türkçeden İngilizceye Fulya Urgancıoğlu çevirmiştir. Metin düzenlemesi ve resimlemelerini Kemal Yörenç yapmıştır. Başlıklar altında sunulan fıkralarda dipnot veya parantez içi açıklamalara yer verilmediği gözlemlenmiştir. Kitabın ilk üç sayfasında yaşamına ve fıkralarına dair bilgiler verilmiştir.

‘The Philosopher’s Philosopher Nasreddin Hodja’

Nebi Özdemir’in hazırlamış olduğu, 2011 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından basılmış olan kitabın Türkçe’den İngilizceye çevirisi M. Angela Roome tarafından yapılmıştır. Kitapta Nasreddin Hoca'nın Tarihi kişiliği detaylı bir şekilde anlatılmış, yaşamına dair bilgiler verilmiştir. Hoca'nın Türkiye, Türk Dünyası ve birçok ülkede basılmış olan kitaplarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Dünyadaki diğer Nasreddin Hoca ve benzeri karakterler ve özellikleri ile ilgili de bilgiler sunulan eserde Nasreddin Hoca'nın felsefi yönüne değinilmiş araştırmacıların Nasreddin Hoca ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Hoca'nın fıkra yapısı ve mizahıyla ilgili de bilgi verilmiş, fıkralarının sembolik dilinden bahsedilmiştir. Geçmişten günümüze Nasreddin Hoca

ile ilgili yapılmış ve yapılmakta olan çalışmalardan bahsedilmiş, Hocanın fıkralarının Türk diline katkısı vurgulanmıştır. Kitapta kısa paragraflar şeklinde sunulan fıkraların arasına minyatür resimler serpiştirilmiştir (bkz. Ek.1: Fotoğraf 20). Fıkralar öncesinde verilen detaylı açıklama sayfalarından başka ek bilgi dipnot, parantez içi açıklamalar kullanılmamıştır.

‘Anectodes of Nasreddin Hodja with Miniatures’

Cep kitapçığı şeklindeki eser 2012 yılında Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları tarafından basılmış İngilizceye çevrilmiştir (bkz. Ek. 1: Fotoğraf: 10). Mustafa Özçelik’in derleyip hazırlamış olduğu kitaptaki fıkralar Funda Koçer Yeşilyurt’un çizmiş olduğu minyatür resimlerle birlikte sunulmuştur. Yirmi bir fıkranın yer aldığı kitapçıkta fıkraların öncesinde bazen fıkra ile ilgili bazen döneme ait bazende fıkranın mesajına yönelik kısa bilgilere yer verildiği görülmüştür.

‘Tales from Nasreddin Hodja’

Cengiz Demir’in sunumuyla hazırlanan kitap 2013 yılında Tuğra kitap tarafından basılmıştır. Serdar Aşlar tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Kitabın her sayfasında fıkra ile birlikte resim sunulmuştur. Dipnot veya parantez içi açıklama yerine daha çok fıkra içi açıklama yöntemine başvurulduğu görülmüştür. Resimlerde kültürel unsurların çizimine özen gösterilmiştir.

‘The Selected Tales of Nasreddin Hodja’

Eser, Tuna Erdoğan tarafından derlenmiş ve 2014 yılında Rumuz yayıncılık tarafından basılmıştır. Türkçeden İngilizceye çevirisi Deniz Tanış Tarafından yapılmıştır (bkz. Ek. 1: Fotoğraf 9). Elli dokuz fıkranın yer aldığı kitapta resim kullanılmamıştır. Fıkralar başlıklar altında sunulmuştur, dipnot, sözlük, parantez içi açıklamalara yer verilmemiştir. ‘Cadi, baklava, azan’ gibi bazı kelimeler kaynak dilde olduğu gibi bırakılmış fakat kelimeleri açıklamak için bir sözlük kısmına veya dipnota yer verilmemiştir.

Yukarıda adı ve bilgisi verilen eserlerden seçilen örnekler üzerinde yapılan incelemenin amacı çevirmenlerin çevirilerinde ortaya koydukları çözümleri ve alternatif aktarımları sunmak ve tartışmaya açmaktır. Çevirmenlerin kültürel öğeleri aktarmak için ekleme, çıkarma, parantez içi açıklama ve dipnot kullanımı gibi yöntemlere başvurduğu görülmüştür.

6.1. Sembolik Değerlerin Aktarımındaki Uygulamalar

Örnek 1: Eşek Sembolü

Nasreddin Hoca'nın fıkraları arasında eşeğiyle ilgili olanların sayısı oldukça fazladır. Bunda hocanın zamanının çoğunu onunla geçirmesinin yanı sıra onu vermek istediği mesajlar için bir sembol olarak seçmesinin de etkisi büyüktür. Fakat bu sembolik durum için çoğu fıkra çevirisinde ne ön bilgi ne de dipnot yer alır. Özçelik (2017, 99) yazmış olduğu kitabında, eşek sembolü ile ilgili bilgilere yer vermiş, eşeğin genelde mecazi olarak kabalık, inatçılık ve cahillik gibi olumsuz özellikleri temsil ettiğini ifade etmiştir. Bu çalışmada daha önce de bahsedildiği gibi eşeğin 13. yüzyılda bir ceza yönetimine aracılık etmesi bilgisi ise Nasreddin hoca'nın bir fıkrasında işlenmektedir (Özçelik, 2017, 155). Fıkranın çevirileri incelendiğinde, bu bilginin incelenen çeviri eserlerden sadece ikisinde yer aldığı ve çevirmenleri tarafından döneme ait bilgisinin verildiği görülmüştür. Fakat sembolik anlamına veya açıklamasına yer verilmediği saptanmıştır. Örnekte şu bilgilere yer verilmiştir:

Tablo 2: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Eşek” Göstergesinin Sembolik Kullanımı ve Çevirisi

Kaynak Gösterge	Eraslan Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi
eşek	In mean time, the judge decided that he false witness being persecuted be punished by having him ride on a donkey in the streets of the town. sy.18	In Ottoman times rogues used to be taken round the city sitting back to front of a donkey as a punishment in order to make public see and know them. sy.60

Tablo 2 'de Eraslan'ın çevirisinde fıkra içerisinde 'Bu arada hâkim yalancı şahidin eşeğe ters bindirilerek kasabanın sokaklarında dolaştırılması cezasına hükmetti.' cümlesiyle bu dönemsel bilgisine yer verdiği görülmektedir. Gömleksiz'in tavsiye bölümünde 'Osmanlı döneminde düzenbazlar halk onları görsün ve tanısin diye eşeğe tersbindirilerek şehrin etrafında dolaştırılırdı.' ifadelerine yer verdiği gözlemlenmektedir (Babacan, 2010, 60). Her iki çevirmen de bu dönemsel bilgiye yer vererek konunun ve fıkradaki nüktenin anlaşılmasına katkı sağlamışlardır. Fıkra ile ilgili sunulan bilgi fıkranın çevirisini zenginleştirdiği gibi kültürel bilgi aktarımına da katkı sağlamıştır. Benzer şekilde bu dönemsel bilgiye Büyükköse de çevirisini yapmış olduğu fıkranın başında hocanın zamanında yüz kızartıcı suç işleyenlerin eşeğe ters

bindirilip şehir boyunca dolaştırıldığı bilgisini vermektedir (2004, 46). Nasreddin Hoca'nın fıkralarında eşek nefsi sembolize etmektedir.

Hoca eşeğini kaybeder. Onu bulmaya çalışır fakat bir taraftan da yüksek sesle Allah'a şükretmektedir. Kendisine eşeğini kaybettiği için neden şükrettiği sorulduğunda ise,

– Çünkü iyi ki üzerinde ben de yoktum yoksa ben de kaybolurdum, der.

İngilizce aktarımıyla Mualimoğlu (1998, 126) 'nın *The Wit and The Wisdom of Nasreddin Hodja* adlı eserinde yer alan bu fıkranın sembolik anlamıyla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmediği gözlemlenmektedir. Benzer şekilde Gözde Akmenek tarafından çevirisi yapılan 'Thank God' başlıklı aynı fıkra da bu sembolik anlamla ilgili herhangi bir bilginin yer almadığı görülmektedir (Hengirmen, 1995, 40). Angela Roome'un İngilizceye aktardığı fıkra da bununla ilgili bir bilgi yer almamaktadır (Özdemir, 2011, 160). Burada verilmek istenen alt mesaj insanın nefsinin peşine düşüp kaybolmasıdır. Hoca, nefsinize uymayın demek istemektedir.

Tasavvufi anlamda hoca'nın eşeğe ters binmesi nefsin dediğine uymamasının göstergesidir. Hoca'nın eşeğine ters bindiği ve bu sorulduğunda;

– Hoca'nız olarak önünüzde olmalıyım fakat yüzüm size dönük olmalı demiştir.

Fıkra da bu özel sembolik anlamın açıklamasına dair bir bilgi yer almamaktadır (Yağan, 1972, 112). Benzer şekilde Hoca'nın turşu satarken eşeğinin sürekli anırması ve Hoca'nın bu durumda 'Sen mi satacaksın ben mi?' sorusunda yatan mesaj nefsin söylediğinin dinlenmemesi, nefse hâkim olunması gerektiğidir. Fıkranın aktarımında bu konuyla ilgili ek bir bilgiye rastlanmamıştır (Birant, 1988, 53).

Nasreddin Hoca bazı fıkralarında eşeği cahil, patavatsız, kaba kişilere gerekli mesajı vermek için sembolik olarak kullanmıştır. Eşeğin sembolize ettikleri aktarılan fıkralarda ek bir bilgi olarak yer almamıştır (Hengirmen, 1995, 42; Özdemir, 2011, 144; Erdoğan, 2014, 11; Nesin, (çev. Halman), 1994, 64). Özçelik ve Funda Koçer Yeşilyurt'un hazırlamış oldukları *Anectotes of Nasreddin Hodja* (2012) isimli kitabın 47. sayfasında ise eşeğin her zaman bir hayvanı temsil etmediği bazen inatçılık, bencillik, eşitsizlik gibi insana özgü olumsuz özellikleri de temsil ettiği ifade edilmektedir.

Örnek 2: Kazan Sembolü

Hocanın diğer fıkralarında da sembolik anlatımlar mevcuttur. Örneğin kazan fıkrasında da görünürde olay bir ödünç alıp verme olsa da mesaj daha geniş kapsamlıdır. Kazan, Anadolu kültürü için vazgeçilmez bir unsurdur. Düğünlerde halka verilecek ziyafet için pişecek çorbalar, yemekler kazanda kaynatılır. Kazan, düğün ve aşın sembolü olduğu gibi doğum ve ölümün de sembolüdür. Doğum yapacak kadın ve ölü yıkamak için gerekli su da kazanda kaynatılır. Hem bolluğu hem yokluğu temsil eder. Rastgele seçilmemiş olan bu kültürel ögenin yerini başka bir gösterge aldığı anda sembolik anlam dakaybolur. Fıkranın Türkçeden İngilizceye yapılan çevirilerinde farklı tercihler gözlemlenmektedir.

Tablo 3: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kazan” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Hikmet Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Aslan Çevirisi	Tanış Çevirisi
Kazan	Cauldron saucepan sy.108	Pot Babypot sy.79-80	Cauldron Baby saucepan sy.42-44	Couldorn -pot sy.20	Cauldron Small cauldron sy.53

Best/Chambers İngilizce Türkçe sözlük (2001, 83)’ e göre ‘Cauldron,’ kazan anlamına gelmektedir ve yemek pişirmek için kullanılan büyük, yuvarlak metal tencere olarak tanımlanmaktadır. Sözlükte pot kelimesinin tencere, çömlek, çaydanlık, saksı anlamlarını içerdiği görülmektedir. Saucepan için ise “uzun saplı tencere” tanımlaması kullanılmaktadır. Burada en yakın karşılık cauldron gibi gözükmemektedir. Fakat belli bir kültürdeki büyük yuvarlak tencere kavramı başka kültürlerde farklı bir imajı da içeriyor olabilir. Bu noktada göstergeyi ortaya çıkaran önemli bir unsur olarak resim kullanımının da anlamı güçlendiren bir uygulama olduğu söylenebilir. Tablo 3 ‘te Muallimoğlu ve Hikmet çevirilerine bu detay eklenmişken diğerlerinde bu detayın eklenmediği görülmektedir. Bu fıkra aynı zamanda Anadolu’nun en güzel âdet ve geleneklerinden olan “Verilen tabağın boş gönderilmemesi” yani yapılan iyiliğin karşılıksız bırakılmaması geleneğini de gözler önüne sermektedir. Ancak, çevirilerde bununla ilgili bir bilgi yer almadığı gözlemlenmektedir.

Örnek 3: Yorgan Sembolü

Nasreddin Hoca'nın 'Yorgan gitti kavga bitti' fıkrası ise hem kültürel belleğin devamını sağlayan semboller hem de kültürel bellek açısından değerli bir örnektir. Yorgan hırsızlığın yoğun olarak yaşandığı 13.yüzyıl Anadolu'sunda değerli bir üründür. Kömürcü (2005, 76) bu konuyla ilgili olarak yorganın odöneme ait minyatürlerde evliliği sembolize ettiği bilgisini vermektedir. Dolayısıyla yerine kullanılacak başka bir kelime bu sembolik anlamı veremeyecektir. Bugün bile Anadolu'nun pek çok köyünde gelin olacak kıza, damada çeyiz olarak yorgan hazırlanır. Günümüzde sayıları az da olsa yorgancılık bir kültürel miras olarak varlığını sürdürmektedir. Bu kültürel geleneğinin yaşatılması bu bilgilerin muhafaza edilmesine bağlıdır. Fıkranın Tablo 4'deki Türkçeden İngilizceye çevrilmiş örneklerine bakıldığında bazı çevirmenler yorgan anlamına gelen quilt kelimesini kullanmışlar, bazıları ise yorgan terimini battaniye anlamına gelen blanket kelimesi ile karşılamışlardır. Bu kelime ile aynı sembolik anlamın sağlanamayacağı ortadadır. Çevirilerin hiçbirisinde yukarıda belirtilen dönemsel bilgilere rastlanmamıştır. Muallimoğlu, "Yorgan gitti kavga bitti" ifadesinin Türkçede artık bir deyim olarak kullanılmakta olduğunu dipnotla belirtmiş ve deyimın açıklamasını yapmıştır (Muallimoğlu, 1998, 32).

Tablo 4: Nasreddin Hoca Fıkralarında "Yorgan" Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Hikmet Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Roome Çevirisi	Eraslan Çevirisi
yorgan	quilt sy.73	blanket sy.32	blanket sy.32	blanket sy.29	bedcover sy.113	quilt sy.30

Farklı olarak Roome, çevirisinde yatak örtüsü anlamına gelen bedcover kelimesini kullanmıştır. Bu kelime de yorgan kelimesine yüklenen sembolik anlamları verememektedir. Semboller kültürel belleğin mekanizmasını oluşturan çok önemli göstergelerdir (Lotman, 2012, 143). Bu göstergelerin başka bir gösterge ile değiştirilmesi ya da göstergenın çıkartılması sembolik anlamın içinde saklı mizahın ve alt metinlerin de kaybolmasına neden olur.

Örnek 4: Kavuk Sembolü

Nasreddin Hoca fıkralarında 13.y.y da bir giyim eşyası olarak kullanılan kavuk, bilgelik ve statüyü belirtmektedir. Şekli ve cinsi herkesin sınıf ve mesleğine göre

değişen kavuklar, bir kimsenin mensup olduğu sınıfın sembolü idi. Bir kimsenin bir başkasının giydiği kavuğu giymesi yasaktı. Kavuklar kendine has renklerde çuhadan yapılır, üzerine sınıfa göre sarık sarılırdı. Sarık sarılış biçimleri, sahiplerinin ve ulemanın memuriyetine göre olur ve farklı isimlerle anılırdı (Bey, 1995, 223-224). Tablo 4’e bakıldığında bakıldığında kavuk kelimesinin aynı sembolik anlamı ve işlevi karşılamayan turban kelimesi ile çevrildiği görülmektedir. Kavuk ve türbanın bu dönemseller bilgiler ışığında aynı işleve sahip olmadığı ve aynı sembolik anlamı veremediği görülmektedir.

Tablo 5: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kavuk” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Tanış Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Aslan Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Eraslan Çevirisi
Kavuk	turban sy.19	turban sy.65	turban sy. 114	turban sy.50	kavuk sy.12	turban sy.163	turban sy.24

Tablo 5’te yer alan inceleme sonucuna göre Aslan hariç tüm çevirmenlerin kavuk yerine turban karşılığını kullandığı görülmektedir. Bununla beraber Aslan kavuk kelimesini kaynak kültürde yer aldığı şekliyle bırakmış, kitabın arka sayfasındaki küçük sözlük kısmında kelimenin açıklamasına şu şekilde yer vermiştir: “a kind of turban which looks like a hat and which religious men wear during the Ottoman Empire.” (Küçük, 2007, 32).

Örnek 5: Sultan ve Padişah Sembolleri

Kavuk örneğinde olduğu gibi unvan ve lakaplar da kültürü sembolize eden göstergelerdir. Nasreddin Hoca Fıkralarında da bu tür kullanımlara sık sık yer verildiği görülmektedir. Fıkralarda, Efendi, Hoca, Sultan, Hakan gibi ünvalar geçerken, Neuzubillah, Aksak Timur, gibi lakaplar da yer almaktadır. Nasreddin Hoca için daha çok “Hodja Effendi”, “İmam Effendi” ünvanları kullanıldığı görülmektedir (Hengirmen, 1995). Timur içinse bazı çevirilerde “Sultan” ünvanı kullanılsa da hedef kültür göz önüne alınarak “Majeste, imparator” gibi aktarımlara yer verildiği görülmüştür. Selçuklu döneminde devletin başı için “Sultan”, “Hakan” gibi ünvanlar kullanılmıştır. Fakat imparator, majeste ya da Lord gibi ifadeler daha çok hedef kültüre yönelik kullanımlardır. Bu kullanımlara ait gözlemler şu şekildedir:

Tablo 6: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Unvan” Göstergelerinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Yağan Çevirisi	Roome Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Tamış Çevirisi
Sultan-Padişah	Dear Sultan sy.72	Timur Khan sy.96	Sultan sy.67	Tamburlaine sy.160	Dear Sir sy.21	Dear Emperor sy.25

Örnek 6: Subaşı Sembolü

Fıkralarda yer alan o dönemin asayişini sağlayan askerlerden olan ve bir sosyal statü sembolü olan *subaşı* ifadesinin çevirileri ise şu şekilde yapılmıştır:

Tablo 7: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Subaşı” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Roome Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi
subaşı	subaşı sy.54	Police magistrate sy.174	The chief of police sy.156	cavalary soldier sy. 32	chief magistrate sy. 82

Tablo 7’ye göre Akmenek, *subaşı* ifadesini kaynak metinde olduğu gibi bırakmış, dipnotla anlamına yönelik açıklamaya yer vermiş ve subaşı için polis, başkomser anlamlarına gelen *police superintendent* kelimesini açıklama olarak kullanmıştır (Hengirmen, 1995, 54). Diğer çevirmenlerin ise anlama yakın İngilizce aktarımları kullanmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Burada Lotman’ın ifadesiyle bakışsımsızlık durumu söz konusudur. Hedef kültürde “subaşı” kavramı dengi olmadığı için hedef kültürde var olan kavramlarla karşılaşmıştır. Akmenek’in çeviri tercihinde bu durumu göz önünde bulundurduğu görülmektedir.

Örnek 7: Rebab Sembolü

Nasreddin Hoca’nın bir başka fıkrasında da yine o dönem tasavvufun da etkisiyle semazenlere eşlik etmek için kullanılan bir müzik aletinin adı geçmektedir (Özçelik, 2017, 139). Rebab adı verilen müzik aleti duygulu ve iniltili bir sese sahiptir. Bu sebeple insan feryadına insan sesine benzemektedir. Bu benzerlik sebebiyle fıkrada sembolik olarak kullanılmıştır. Bu konuyla ilgili bilgi verilmemesi veya yerine aynı anlamı karşılamayan başka bir göstergenin kullanılması fıkradaki nüktenin yani ince esprinin de anlaşılmasına engel olmaktadır. Çevirmenler bu fıkranın çevirisinde şu tekniklere başvurmuşlardır:

Tablo 8: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Rebab” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Eraslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Özçelik Çevirisi	Birant Çevirisi
rebab	rebab sy. 50	saz sy.29	rebap sy. 51	playing music sy. 31

Tablo 8’de de görüldüğü gibi o döneme ait kaynak metinlerde “rebab” olarak geçen müzik aleti Akmenek çevirisinde ‘saz’ olarak verilmiş, saz kelimesi ise uda benzer telli bir çalgı olarak dipnotla açıklanmıştır. Eraslan, “rebab” kelimesini kullanmış, parantez içi açıklamayla küçük telli bir çalgı ifadesini kullanmıştır. Birant, ‘müzik çalıyorlar’ şeklinde çevirmiş, Özçelik’in hazırlamış olduğu kitabın çevirisinde ise rebap kelimesinin kaynak kültürde olduğu gibi bırakıldığı gözlemlenmiştir.

6.2. Dönemsel Yaşayışın Aktarımındaki Uygulamalar

Nasreddin Hoca’nın çoğu fıkrası döneme tanıklık etmekte ve 13.yy. dönemine ait bilgiler sunmaktadır. Bu bilgilerin aktarılmaması veya yetersiz aktarımı anlam kaybına sebep olabileceği gibi kültür aktarımının da yetersiz olmasına neden olabilir. Ayrıca dönemsel bilgiye dayalı mizahın anlaşılmasında da güçlükler çıkabilir ve fıkranın içerdiği alt metinler kaybolabilir. Nasreddin Hoca’nın döneme ait bilgi içeren birçok fıkrası mevcuttur. Yatağan bıçağıyla ilgili fıkrası bunlardan biridir.

Örnek 8: Yasaklar /Yatağan Bıçak ve Kılıçları

Nasreddin Hoca’nın yaşadığı dönemde silah türü şeyler taşımak yasaklanmıştır. Fakat diğer taraftan o dönem silgi olmadığı için kâğıt üzerindeki bazı yanlışlar da küçük bıçak türü araçlarla kazınarak düzeltilirmiş. Birgün Nasreddin Hocayı askerler yatağan bıçağıyla yakalarlar. Bıçak taşımanın yasak olduğunu bilmiyor musun diye sorduklarında Hoca “Ben bunu kitaplardaki hataları düzeltmek için kullanıyorum. Çünkü hatalar o kadar büyük ki ancak bununla silinir” der.

Yatağan bıçağı ve kılıçları Türk kılıcı, Türk bıçağı olarak bilinir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde subaşı askerleri tarafından da kullanılmıştır. Denizli’nin ilçesi Yatağan’da üretildiği için bu ismi aldığı söylenmekte (wikipedia, [2.02.2020]).

Tablo 9: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Yatağan” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Eraslan Çevirisi
Yatağan	weapon knife sy. 72	Yataghan sy.114	heavy curved knife yataghan sy. 3	A knife sy.83	A big, curved knife sy.33

Yağan (1972, 83) yatağanı büyük bir bıçak şeklinde açıklamış, fıkranın başında döneme ilişkin olarak “Timur zamanında kimsenin bıçak taşımaya izin verilmezdi” ifadesine yer vermiştir. Akmenek Nasreddin Hoca zamanında bir dönem silah taşımamanın yasak olduğunu belirtmiş, hataları bununla düzeltmeye çalıştığını söylerken fıkranın içinde kısmen de olsa bu bilgiye yer vermiştir. Eraslan ise Hoca'nın medreseye giderken yakalandığını söylemiş ve yatağanı büyük, kavisli bir bıçak olarak tasvir etmiştir. Fakat ‘yatağan’ kelimesine çevirisinde yer vermemiştir.

Tablo 9’da N. Muallimoğlu ve Gömleksiz’in ‘yatağan’ kelimesini İngilizce yazılışı göz önüne alarak ‘yataghan’ şeklinde tercüme ettikleri görülmektedir. Muallimoğlu (1988, 3) bir cümlesinde herhangi bir silah taşımamanın katı bir biçimde yasaklandığı bilgisini vermiş, yatağan kelimesini cümle içerisinde ‘ağır kavisli bıçak’ şeklinde tanımlamış, bele takıldığını söyleyerek aslında bir kılıç türü olduğunu da altını çizmiştir. Gömleksiz ise fıkranın başlığı için ‘silgi olarak kullanılan yatağan’ ifadesini kullanmıştır. Gömleksiz, çevirisinde halkın silah taşımamasının yasak olduğunu belirtirken yatağan için parantez içi açıklama getirerek “bir tür kavisli, eğimli pala” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca o dönem hataların düzeltilmesi ile ilgili olarak dipnot bilgisine başvurmuş, “İnsanlar önceleri kitaplardaki ve defterlerdeki hataları kazırdı” ifadelerine yer vermiştir (Babacan, 2010, 114).

Örnek 9: Muamma

Nasreddin Hoca'nın bazı fıkralarında ise 13. yy. dönemine ait uygulamalardan bahsettiği görülmektedir. Bunlardan birisi de ‘muamma’ olarak adlandırılan bir uygulamadır. Bu uygulama doğrultusunda farklı dini görüşlere sahip insanlar, bilgin ve filozoflar şehir şehir dolaşır, o şehrin bilge ve düşünürleriyle bir araya gelir, birbirlerine sorular sorar, bilgi alışverişinde bulunurlardı.

Bu konunun işlendiği fıkra örnekleri bu bilgiler açısından incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: N. Muallimoğlu (1998), *The Wit and Wisdom of Nasreddin Hodja* adlı

kitabının sayfasında yer alan fıkranın giriş kısmında “Bir zamanlar zamanın en iyi filâzofları olarak nam salmış üç keşiş vardı. Bunlar köy köy dolaşıp dostça felsefik tartışmalara katılırlardı. Bu zamana kadar hiç kimse onların bilgeliğinin önüne geçememiş, sordukları soruları cevaplayamamışlardı” açıklamalarına yer verdiği görülmektedir. Murat Hikmet’in derlemiş olduğu *Nasreddin Hodja* adlı kitabında ise fıkranın giriş bölümünde ‘Eski zamanlarda bazı eğitilmiş bilgili kişiler, yaygın olarak dolaşırlar, fikirlerini ve gerçekleri yeni oluşturulmuş uygulamalarla (theories) desteklemek için gezerlerdi. Böyle üç adam bir gün Akşehir’e geldi’ şeklinde bir anlatıma yer verdiği belirlenmiştir (Hikmet, 1959, 103). Mehmet Hengirmen’in derlediği Gözde Akmenek’in çevirdiği “Bilge ve Hoca” başlıklı fıkrada ise “Bir gün yabancı bir bilgin Akşehir’e gitti, kasabanın en bilgili kişisi ile görüşmek istedi. Nasreddin Hoca ile tanıştırıldı.” ifadelerine yer verilmiş, ayrıca bir açıklama sunulmamıştır (Hengirmen, 1995, 55). Benzer şekilde Kabacalı da ‘Yabancı bilge Akşehir’e geldi ve kasabanın en akıllı adamıyla konuşmak istedi’ ifadelerini kullanmıştır. Nebi Özdemir (2011, 153) ’in hazırlamış olduğu çevirisinin Roome’nin yapmış olduğu kitapta ise fıkranın “Bir gün üç bilgili rahip Akşehir’e geldi” cümlesiyle başladığı fakat bu geleneğe ait bir bilginin yer almadığı görülmektedir.

İncelenen diğer çeviri örnekleri ise şöyledir: M. Ali Birand geleneğe ait ek bir bilgi olmaksızın ‘Bir gün bir rahip Akşehir’e ulaştı. Şu ana kadar kimsenin cevaplayamadığı soruları olduğunu söyledi’ cümlesine yer verirken, Turgay Yağanın ise ‘Dünyanın en akıllı insanı’ başlıklı çevirinde ‘Hocanın zamanında bazı akıllı ve eğitilmiş kimselerin üç soruyu cevaplayabilecek zeki kişiyi aradıkları, bunun için tüm dünyayı dolaştıkları ve Akşehir’e geldikleri’ açıklamasına yer vermiştir (Birand, t.y., 88-89; Yağan, 1972, 123).

Örnek 10: Cerr Uygulaması

Döneme ait başka bir uygulama ise ‘Cerr’ uygulamasıdır. Bu uygulamaya göre Recep ayı ve Şevval ayı dönemlerinde medrese öğrencileri bilgilerini pekiştirmek ve halkı dini bilgileriyle aydınlatmak amacıyla özellikle ramazan aylarında kasaba ve köylere gönderiliyorlardı. Camilerde vaaz vermek ve halk tarafından sorulan soruları cevaplamakla görevlendiriliyorlardı. Halk onlara zekât olarak para, yiyecek ve giyecek yardımında bulunuyordu (Kanal, 2014, 251-294). Fıkra bu uygulamayı anlatmakta ve bu bilgi ile anlam kazanmaktadır. Fıkranın çevirisini yapan çevirmenlerin konuyla ilgili ek

bir açıklamaya gerek duymadıkları gözlemlenmiştir. Yağan, hocanın bir konuşma yapmak için köyde olduğu bilgisini vermiş, Akmenek, biraz daha açıklayıcı bir cümleyle “Nasreddin Hoca’nın her ramazan imam göreviyle para kazanmak için köyleri ziyaret ettiğinden bahsetmiştir (Hengirmen, 1995, 89). Fakat bu ifadelerin hiçbirisi uygulama hakkında yeterli bilgi sunmamaktadır. Tablo 10’da çevirmenlerin konuyla ilgili bilgileri yer almaktadır.

Tablo 10: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Cerr” Uygulamasının İngilizceye Aktarımı

Kaynak Gösterge	Yağan Çevirisi	Akmenek Çevirisi
eşek	In a village where the Hodja was giving a speech, he told the people assembled there about Jesus how he lived in the heavens. sy.100	Every Ramadan Nasreddin Hodja visited the villages working as an Imam in order to earn some money. sy.89

Örnek 11: Bilginin Aktarımı Uygulamaları

Teknolojinin günümüzdeki kadar kullanılmadığı 13.yüzyıl döneminde bilginin yayılması için kullanılan bilgisayarlar ve benzeri cihazlar olmadığı için bilgi insanlar tarafından sözlü veya yazıyla paylaşılarak yayılmakta idi. Hocanın “Bilenler Bilmeyenlere Anlatsın” fıkrası bu durumu yansıtmaktadır. Burada hoca bilgi paylaşımının bilginin yayılmasında önemli olduğunun altını çizmektedir. Benzer şekilde Hocanın “Çömlek Hesabı” başlıklı fıkrası da o dönem zamanı hesap eden bazı elektronik cihazların olmayışı sebebiyle yapılan bir hesabı konu almaktadır. Hoca ramazanın süresini bir çömleğe taş atarak hesaplamaya çalışmaktadır. Hatta bu durum günümüzde kullanılan yanlış, tutarsız hesap anlamında ‘Çömlek hesabı’ deyimine kaynaklık etmiştir. Anadolu kültürünün bir yansıması olan “çömlek” ise farklı çevirmenler tarafından çevirileri Tablo 11 ‘de sunulmuştur.

Tablo 11: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Çömlek” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Hikmet Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Eraslan Çevirisi
çömlek	pot sy. 88-90	pot sy.187-188	Jar sy. 44	cup sy. 106	bucket sy.74

Mualimoğlu, ‘çömlek hesabı’ ifadesinin deyimleşmiş olduğu bilgisine yer vermiş, dip notla deyimini açıklamasını yapmıştır. Ramazan ifadesinin açıklaması içinse Murat

Hikmet, ‘oruç ayı’, Muallioğlu ‘islâm dininde oruç tutma ayı’, Yağan ise ‘müslümanların özel bir ayı’ şeklinde fıkra içinde açıklamalarda bulunmuşlardır. Gömleksiz advice -tavsiye kısmıyla ramazan ifadesinin açıklamasına geniş yer vermiş o dönem ramazan ayının yaklaştığının nasıl hesaplandığı ile ilgili dönemsel bilgi sunmuştur (Babacan, 2010, 187-188).

Çömlek Anadolu yemek kültüründe adını duyduğumuz topraktan özel yöntemle güneşte kurutularak yapılan bir kaptır. ‘pot’ kap, demlik, çömlek için de kullanılan bir İngilizce karşılıktır. Fakat imgesel olarak her kültürde zihinde aynı şema oluşmaz. ‘jar’ kavanoz, ‘bucket’ kova ‘cup’ ise daha çok fincan anlamında kullanılmaktadır.

Örnek 12: Mühür Yüzük Kullanımı

Anadolu’da hem yüzük hem de mühür yüzük kullanımı Hitit imparatorluk çağına kadar dayanmaktadır. Bu yüzükler mühürleme işleminde kullanılmakta idi. Mühürler eski devirler de imza yerine geçiyordu. Halifeler ve hükümdarlar çeşitli mühür yüzükler yaptırarak bunları gerekli yerlerde kullanmışlardır. Bu yüzükler kişinin sahip olduğu iktidarı ve gücü temsil ediyordu. Selçuklu hükümdarlarının da bu yüzükleri kullandıkları ve devlet adamlarına bir görev verildiğinde veya bir iş için yetkili kılındıklarında mühür yüzüklerini o kişilere verdikleri bilgiler arasındadır. Bu yüzükler görev tamamlanıncaya kadar yetkili kişilerde kalmaktaydı. Özetle mühür işlevi ve kıymeti sebebiyle hem hükümdarlar hem de halk tarafından devlet ve özel işlerde kullanılmaktaydı (Oruç, 2017, 340-349.)

Nasreddin Hoca’nın fıkrasında geçen döneme ait ‘mühür yüzük’ ifadesi birçok çevirmenler tarafından nasıl aktarılmış olduğu Tablo 12’de görülmektedir. Muallimoğlu’nun kültür bakanlığı tarafından yayınlanmış kitabında “mühür yüzük” olarak aktarılmıştır. Fakat konu ile ilgili dip not, önsöz veya herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Tablo 12: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Yüzük” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Aslan Çevirisi	Roome Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi
Mühür yüzük	ring sy.6	ring sy.120	signet ring sy. 62

Hocanın yaşadığı dönemde başvuru hukuki uygulamalar günümüzde değişiklik göstermektedir. Bu yüzden fıkraların dönemin hukuk sistemine, uygulamalarına göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde içindeki nüktenin ortaya çıkartılması ve anlaşılması zor olacaktır.

Örnek 13: Hukuk ve Adalet Sistemi ile ilgili Uygulamalar

Hoca yaşadığı dönemde kadılık, gölge kadılığı gibi görevlerde bulunmuştur. Nasreddin Hoca fıkralarının konusunu teşkil eden bazı davalarda Nasreddin Hocanın kendi dönemindeki adalet sistemi ve kurallarını göz önünde bulundurarak karar verdiğini görürüz.

Tablo 13: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kadı” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Aslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Halman Çevirisi
kadı	Kadi sy. 10	Cadi Effendi sy.57	Kadi sy. 87	Shadow judge sy. 81	Judge sy. 44

Tablo 13’ de görüldüğü gibi kadı kelimesinin açıklaması ile ilgili çoğu çevirmen tarafından bir açıklama sunulmamıştır. Ancak Muallimoğluka kelimesinden sonra parantez içi kullanarak İngilizce ‘hâkim’ anlamına gelen ‘judge’ ifadesini kullanmıştır.

Hoca dönemin fıkıh bilgilerine dayanarak islâm hukukunda “Âdeten mümteni olan şey hakikaten mümteni gibidir. Yani normal şartlarda imkânsız olan şey gerçekten imkânsız gibidir.” kuralını uygular (Koşum, 2009, 476-483). Bazı fıkralarında ise yine islâm hukukuna göre işlenen suçların cezalarının sadece bu dünya kanunlarında karşılık bulmayacağını ahiret hayatında da karşılığının olacağını ortaya koyar. “Fincancı katırları” fıkrası buna güzel bir örnektir. Fincancı katırlarının sembolize ettiği anlam ve alt mesaj ahlâki görev ve kul haklarıdır (Koşum, 2009, 480).

Yine fıkıhta yer alan “seddi- zeria” kuralı ise ihtilaf veya kötülükten sonra değil ihtilaf ve kötülük çıkmadan önce tedbirin esas alınmasını öngörmektedir (Koşum, 2009, 481). Bunu da en açık şekilde hocanın oğlunu testiye kırmadan önce azarladığı fıkrasında görürüz (Gölpınarlı, 1961, 75).

Nasreddin hocanın eşeğinin ödünç istenmesi durumunda eşeğe de sormak istediği fıkrasında ise “Hukuki muamelelerde rızanın alınmasının şart olduğu” kuralı salık

verilmektedir (Koşum, 2009, 476-477). Yine Koşum'un verdiği bilgilere dayalı olarak Pazarda hocadan satın aldığı incirin parasını daha sonra vermeyi teklif eden fakat kaza oruçlarını da yıllardır ödememekte olan kadına hocanın verdiği cevap dönemin borçlar hukukunda yer alan “ahde vefa” ilkesini yansıtmakta, yemeğin buğusuna akçe sesiyle karşılığını veren Hocanın kararı ise fıkıhta bedeller arasında denklik bulunması gerektiğini ifade eden “nimet külfet” dengesini ortaya koymaktadır. Çünkü ancak hukuki değeri olan bir şeyin hukuki karşılığı olur (Koşum, 2009, 476-483). Dönemin bu ve buna benzer uygulamalarına ait bilgiler bilinmeden ve sunulmadan fıkralardaki mizahın, mesajın alımlanması mümkün değildir. Fıkra çevirileri incelendiğinde dipnot, önsöz, parantez içi açıklama gibi yöntemlerin bu konuyla ilgili olarak kullanılmadığı ve bu bilgilere yer verilmediği gözlemlenmiştir.

Örnek 14: Hamam Geleneği ve Uygulamaları

Döneme ait bilgi içeren kültürel unsurlardan birisi de ‘Anadolu Hamam Kültürü’ dür. O dönem hamamlar halkın sadece yıkanmak, temizlenmek için kullandığı yerler olmamış, eğlencelerin, sosyal etkinliklerin, kız beğenme, asker uğurlama, kırklanma gibi ritüellerin gerçekleştirildiği mekanlar olarak da hizmet vermiştir. Hamama özgü peştamal, takunya, hamam tası, göbek taşı, kurna gibi pek çok kültürel öğelerin kullanımı da daha çok hamama özgüdür. Tablo 14’te çevirmenlerin ‘hamam’ göstergesinin aktarımı ile ilgili uygulamaları görülmektedir

Tablo 14: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hamam” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Halman Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Yağan Çevirisi
hamam	Turkish baths sy.164	Turkish bath sy.64	bath house public bath sy.39, 40, 109	bath sy. 63	hammam Turkish bath sy.173	Turkish bath sy. 60	baths sy.45

Nasreddin Hoca fıkralarında geçen hamam kelimesinin çevirilerine baktığımızda sıklıkla ‘Turkish bath’ ve ‘bath house’ ifadelerinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bath House, banyo evi, Turkish bath ise Türk banyosu anlamlarına gelmektedir. Oysa ifade ettiğimiz gibi Anadolu kültüründe hamam sadece yıkanma ve arınma yeri değil pek çok adet ve geleneğin uygulandığı, sosyal etkinliklerin yapıldığı, eğlencelerin düzenlendiği mekanlardır. Sembolik anlam ve işlevi banyo ile aynı olmamakla beraber banyo hamamın sadece yıkanma işlevini karşılayabilen bir kelimedir.

Tablo 15’de hamama özgü eşyaların çevirileri yer almaktadır. Fıkraların çevirilerinde, hamam eğlence kültürü ile ilgili ek bilgi yer almamaktadır (Hengirmen, 1995, 64; Özdemir, 2011, 164). Hamama özgü kültürel öğelerin çevirilerinde ise benzer anlamların verilmeye çalışıldığı, resme yer veren kitapların da az olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Peştamal, Göbek Taşı” Göstergelerinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Eraslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Roome Çevirisi
Peştamal			towel, robes	bath towel and wrapper
göbektaşı	Marble slab in the bath sy.60	On the center slab in the middle of the bath sy.22.	Floor sy.(. 40,109)	sy.164

Hamam kavramı ile bağlantılı diğer kelimelerin çevirileri de Tablo 16’da görülmektedir:

Tablo 16: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hamamcı” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Halman Çevirisi
hamamcı	bath attendants sy.164	bath keepers sy.64	bath house public bath sy.19	attendants sy.63

Hamam parası ifadesi yerine ‘small tip’ (Hengirmen,1995,64) veya ‘tip’ (Özdemir, 2011, 164) karşılıklarının kullanıldığı görülmektedir. Nesin (1994)’in kitabında hamamın resmedildiği, Muallioğlu’nun (1998, 41, 110) kitabında da hamama ve hamam eğlencesi ile ilgili resme yer verildiği görülmektedir.

Örnek 15: Çerçicilik

Eski zamanlarda Anadolu’da kap, kaçak, fincan gibi eşyalar satan satıcılar vardı. Bunlara çerçi denilirdi. Busatıcılar eşyaları bazen heybelerine bazen de binekleri üzerine yükler sokak sokak, köy köy dolaşır, satarlardı (Tozlu, 2014, 23-36). Nasreddin Hoca Fıkralarında geçen ‘Fincancı Katırları’ tabiri bu dönemsellik bilgiye dayanmaktadır. Çerçicilik günümüzde unutulmaya yüz tutsa da halen bazı köylerde ve mahallelerde sürdürülmektedir.

Tablo 17: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Fincancı Katırları” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Eraslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Halman Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi	Roome Çevirisi
Fincancı katırları	Mules carrying pots and pans sy.72	The cup maker's mules sy.38	Potters' mules sy.22	Mules carrying crockery sy.20	The mules of the cup sellers sy.185	Potters' donkeys sy.166

Tablo 17’den çevirmenlerin bu ifadeyi çevirirken kelimesi kelimesine çeviri yaptığı bazılarının ise yakın anlam kullanmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Fincancı katırlarını ürkütmek aynı zamanda kaba sofuların ahiretle ilgili katı inançlarının bir yergisidir. Deyimin anlamı ve çerçicilik ile ilgili bir açıklamaya yer verilmemiştir. Muallimoğlu’nun kitabında resme yer verdiği, diğer kitaplarda resme yer verilmediği gözlemlenmiştir. Dönemin yaşayış tarzını yansıtan en önemli unsurlardan birisi de giyim, kuşam ve yeme içme kültürüdür. Giyim, gelenekleri, görenekleri, sosyal statüleri, inançları ve genel olarak kültürü yansıtan sembolik bir unsurdur. Selçuklu döneminde erkek ve kadın kıyafetleri cübbe, ferace, mintan, şalvar, başlık, kaftan gibi giysiler olmuştur. Fıkralarda geçen bu giyim, kuşam örnekleri hocanın yaşadığı dönemi yansıtmaktadır. Döneme ait bu kıyafetlerin bazıları bugün kullanılmadığı veya çok az kullanıldığı için kültürel bellek açısından önemli olmakla beraber, çoğunun da sembolik anlamı mevcuttur. Kavuk, cübbe, kaftan, sarık gibi giyim eşyaları makam, rütbe, ilmî sınıf gibi anlamlar ifade ederken şalvar, çarık, mintan gibi giyim eşyaları Anadolu insanını yansıtmaları bakımından kültürel unsurlar olarak değerlendirilebilir. Kültürel anlamı olan bu göstergeler doğru aktarılamadığında kültürel değerlerini yitirir anlamın değişmesine sebebiyet verebilirler.

Örnek 16: Giyim Kuşam Kültürü/Çarık

“Bir gün çift sürerken Hoca’nın ayağına diken batınca rahmetli kollarını gökyüzüne kaldırıp şöyle dua etmiş:

-Çok şükür yarabbi, iyi ki yeni aldığım çarıkları giymemişim” (Tokmakçıoğlu, 1991, 119).

Çarık, Anadolu kültürüne ait bir giyim eşyasıdır. İnce bir deriden yapılmış olan çarık eskiden ayakkabı olarak kullanılmaktaydı. İnce bir deriden yapıldığı için bir diken veya iğne ile delinmesi kolay olan bu giyim eşyasının ayakkabı veya terlikle değiştirilmesi fıkradaki mizahın anlaşılmasını güçleştirecektir. Çünkü fıkrada işlenen konu itibarıyla dikenden dolayı delinen çarıktır. Ayakkabının delinme ihtimali ise çarığa göre oldukça düşüktür. Ayrıca çarık dönemi yansıtan bir giyim eşyasıdır ve

kültürel bellek açısından da önemli bir örnektir, Tablo 18 çevirmenlerin konuyla ilgili tercihlerini göstermektedir:

Tablo 18: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Çarık” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Halman Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Birant Çevirisi	Yağan Çevirisi	Roome Çevirisi
Çarık	rawhide sandals sy.55-56	sandal maker sy.25	new rawhide sandals sy.49	new shoes sy.19	shoes sy.147

Yağan’a ait *Stories of The Hodja* adlı kitapta ‘Gratitude’ (Şükran), başlığıyla İngilizceye çevrilen fıkrada hoca tarlada çalışırken ayağına diken batar. Hoca “Çok şükür ki yeni ayakkabılarımı giymemiştim” der (Yağan, 1972, 19). Burada ayakkabı ile ifade edilmek istenen ‘çarık’tır. Çarık ince deriden yapılmış olduğu için diken çarığın yırtılmasına neden olmuştur. Hoca bunu anlatmak istemektedir. Fakat ayakkabı dikenin delebileceği bir nesne olmadığı için aynı anlamı karşılamamaktadır. Çeviri eserlerde göstergeye ait resme rastlanmamıştır.

Örnek 17: Şalvar

Çevirmenler kültürel giyim eşyalarını çevirirken değişik yöntem ve uygulamalara başvurmuşlardır. Tablo 19’da Mehmet Hengirmen’in “Nasreddin Hoca” adlı kitabında Akmenek’in “I’ve something to them” başlıklıyla İngilizceye çevirdiği Nasreddin Hoca fıkrasında Anadolu’ya ait bir giyim eşyası olan şalvar kelimesinin çevirileri yer almaktadır:

Tablo 19: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Şalvar” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Gömlüksiz Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Halman Çevirisi
Şalvar	baggy trousers sy.141	şalvar sy.71	pair of trousers sy.71	baggy trousers sy.82

Gömlüksiz ve Halman ‘şalvar’ı bol pantolon anlamına gelen ‘baggy trousers’ kelimesiyle karşılarken Eraslan ‘pair of trousers’ kelimesini kullanmış, Akmenek ise kelimeyi kaynak dildeki şekliyle bırakmayı tercih etmiştir. Akmenek ayrıca dip not kullanımıyla şalvarın geniş bir pantolon olduğu açıklamasına yer vermiştir (Hengirmen, 1995, 71).

Örnek 18: Kaftan

Kaftan, Selçuklu ve Osmanlı döneminde bir azamet göstergesi olarak çeşitli kademelerde unvan sahibi kişilerin kullandığı bir giyim eşyası olmuştur. Nebi Özdemir'in "Filozoflar Filozofu Nasreddin Hoca" adlı kitabında ise Roome hedef dilde olmayan "kaftan" kelimesini değiştirmeden kaynak dilde olduğu gibi bırakmıştır. Ancak kelimenin açıklamasına veya resmine yer verilmemiştir (Özdemir, 2011, 123). Tablo 20'ye göre Birant'ın da kelimeyi kaynak dilde olduğu gibi bıraktığı fakat hedef dildeki telaffuzuna yönelik olarak 'caftan' şeklinde yazdığı görülmektedir (Birant, t.y., 98).

Tablo 20: Nasreddin Hoca Fıkralarında "Kaftan" Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Birant Sevil Çevirisi
Kaftan	kaftan sy.141	caftan sy.98

Örnek 19: Cübbe

Cübbe daha çok hocaların ve bilgi, unvan sahibi kimselerin giydiği bir giysi olarak da kabul görmekte idi. Tablo 21'de Nasreddin Hoca fıkraların geçen 'cübbe' nin bir kültürel unsur olarak İngilizceye çevirilerinde benzer ya da diğer kültürlerde ona benzetilmeye çalışılan diğer kavramlarla karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Tablo 21: Nasreddin Hoca Fıkralarında "Cübbe" Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterg	Yağan Çevirisi	Hikmet Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi	Birand Çevirisi	Roome Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Eraslan Çevirisi
Cübbe.	coat sy.14	cloak sy.135	cloak sy. 7	gown sy.120	cloak sy.78	robe sy.150	robe sy.19	robe sy.12

Yağan kelimeyi, ceket, palto anlamlarına gelen kelimelerle karşılamış, Hikmet, Muallimoğlu, Gömleksiz, Birand, pelerin anlamına gelen 'cloak' kelimesini tercih etmişlerdir. Roome, Akmenek, Eraslan ise elbise, bornoz, kaftan anlamlarına gelen 'robe' kelimesini kullanmıştır. Gömleksiz ise cübbe, uzun elbise anlamlarına gelen 'gown' kelimesi ile cübbe kavramını karşılamıştır.

Örnek 20: Heybe

Bir dokuma ürünü olan heybe Anadolu’da kullanılan geleneksel bir eşyadır. Genellikle kilimden yapılır. Nasreddin Hoca’nın fıkrasında geçen heybenin farklı çevirmenlerce İngilizceye aktarımı şu şekillerde olmuştur:

Tablo 22: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Heybe” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Yağan Çevirisi	Halman Çevirisi
heybe	saddle bag	saddle bag	a bag made from thick tissue paper	saddle bag
	sy.94	sy.22	sy.42	sy.42

Tablo 22’de Çevirmenlerin “heybe” için saddle bag İngilizce karşılığını kullandıkları görülmektedir. Buna ek olarak Yağan (1972) parantez içerisinde kelimeyi açıklamak için kalın kâğıt kumaştan yapılmış bir çanta ifadesini kullanırken, Akmenek kelimeye, Hoca’nın verdiği “Evdeki eski kilimden bir tane daha yapacaktım” cevabıyla açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu Anadolu’da gelenek haline gelmiş eski kumaşlardan veya kilimden çanta yapma geleneğini de hatırlatmış, kültürel belleğe katkıda bulunmuştur (Hengirmen, 1995, 94). Eraslan ise heybe kelimesini fıkrayla ilgili bir resimle netleştirmeye çalışmıştır (Kabacalı, 2006, 23). Halman’ın İngilizceye aktarmış olduğu kitapta heybe kültürel öğesinin aktarımını güçlendirmek için resim kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca eski malzemelerden yeni bir şeyler üretme geleneği de “At home I have an old rug. I would have made another saddle bag out of that” ifadesiyle açıklanmıştır (Nesin, 1994, 42).

Anadolu giyim kültürünün yanı sıra hoca’nın hemen hemen her fıkrasında Anadolu’nun yeme içmeyle ilgili gelenek ve göreneklerini görmek de mümkündür:

“Sıcak bir yaz günüdür. Hoca bir arkadaşının evine misafir olarak gider. Ev sahibi sofraya buzlu, soğuk bir tas hoşaf getirir ve ortaya koyar. Kendisine kepçe Nasreddin Hoca’ya da bir kaşık getirir. Ev sahibi her kepçede “Oh! Öldüm” der. Nasreddin Hoca da kaşıkla hoşaftan alır fakat susuzluğu gitmez. Dayanamaz, kepçeyi alır ev sahibinin elinden:
-Hey, Efendi! der. Ver şu kepçeyi de biraz da biz ölelim!” (Gölpınarlı, 2017, 65).

Örnek 21: Yeme İçme Kültürü / Hoşaf

Dönemi yansıtan yemek, yeme içme kültürü, pişirme ve yeme araç gereçleri de Anadolu kültürünü tümüyle yansıtmaktadır. Örneğin hoşaf, Anadolu kültürünü yansıtan en önemli içeceklerindendir. Hoşaf, ‘hoş ab’ tatlı su anlamına gelen kelimedenden türemiştir. Bir meyvenin şekerle tatlandırılması ve sulandırılmasıyla

yapılan, Selçuklu ve Osmanlı mutfağından günümüze kadar gelmiş soğuk tatlı bir içecek türüdür. Selçuklular zamanında yerde oturarak yemek yeme geleneği, çorba, hoşaf, şerbet gibi sulu şeyleri kaselerden ortaklaşa içme geleneği vardı. Bu gelenek günümüzde de Anadolu'nun pek çok köyünde devam etmektedir (Hatipoğlu, Batman, 2014, 68).

Fıkradaki nüktenin ortaya çıkabilmesi için bu adet ve yemek yeme geleneğinin bilinmesi gerekir. Açıklama, resim gibi yöntemlerden faydalanılarak fıkranın içeriğinin daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Fıkranın çevirilerinde “hoşaf” için komposto, soğuk şekerli su, pişmiş meyve karşılıklarının kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda belirtilen adet ve gelenekle ilgili ise herhangi bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca fıkra da geçen “Biraz da biz ölelim!” ifadesi bugün deyim olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımla ilgili herhangi bir açıklamaya yer verilmediği de görülmektedir:

Tablo 23: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hoşaf” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Gömlüksiz Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Aslan Çevirisi	Aşlar Çevirisi	Halman Çevirisi
hoşaf	stewed fruit with ice sy.89	stewed fruit sy.66	compote sy.6-7	compote sy.125-126	compote sy.28

Tablo 23’de çevirilerde çoğunlukla komposto anlamına gelen ‘compote’ kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Yeme kültürü ile ilgili olarak fıkradaki mizahın anlaşılması açısından önemli olan resim unsurunun ise sadece Halman’ın çevirisini yapmış olduğu ‘The Tales of Nasrettin Hoca’ adlı kitapta ve Aşlar’ın çevirisini yapmış olduğu ‘Tales from Nasreddin Hodja’ adlı kitapta yer aldığı görülmektedir.

Örnek 22: Kül Pidesi

Yeme ve içme kültürünü yansıtan fıkraların çoğunda Anadolu kültürünü yansıtan yiyecek, içeceklerin isimleri geçmektedir. Selçuklu döneminden günümüze kadar devam eden bu mutfak kültürüne özgü yiyecek ve içeceklerin aktarımı kültürün tanıtılması bakımından önemlidir. Örneğin Nasreddin Hoca fıkralarından öğrendiğimiz kül pidesi 13.yüzyıl dönemine ait bir yiyecedir. Kül pidesinin İngilizceye aktarımları şu şekilde olmuştur:

Tablo 24: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kül Pidesi” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Hikmet Çevirisi	Gömlüksüz Çevirisi
Kül pidesi	wafers sy.42-43	a flat cooked in the ashes sy.66

Tablo 24’ de Murat Hikmet’in kül pidesini ‘wafers’ olarak çevirdiği görülmektedir. ‘Wafers’ gofret anlamına gelmektedir. Fıkroda geçen kağıtla ince oluşu bakımından eşdeğer bir anlam sağlanmaya çalışılmıştır fakat ‘wafers’ kül pidesi ile eşdeğer bir anlam içermemektedir. Kül pidesi adını aldığı gibi külde pişen ince uzun bir pidedir. Gömlüksüz’in çevirisinde ise yemeğin ismi kaynak dilde olduğu gibi verilmemiştir fakat yapılış şekline ait bilgiler dahilinde şu şekilde açıklanmıştır:

‘A flat cake cooked in the ashes’ külde pişen yassı hamur şeklinde tanımlanmış ardından verilen parantez içi açıklama ile kıyma ve peynirli bir tür hamur şeklinde verilmiştir (Babacan, 2010, 68).

Örnek 23: Kar-Ekmek

Nasreddin Hoca’nın ‘Kar -Ekmek’ fıkrası ise iki çevirmen tarafından farklı çevrilmiştir. Nebi Özdemir (2011, 61) ’in *The Philosopher’s Philosopher Nasreddin Hodja* adlı kitabında ‘Kar helvası’ şeklinde çevrilmiştir. Bu dönemsal bir bilgi içermesine rağmen konuyla ilgili bir açıklama sunulmamıştır. O dönem karın reçel, tatlı gibi şeylerle tatlandırılması ile elde edilen günümüzde “dondurma” gibi bir lezzete dönüşen bu yiyecek Nasreddin Hoca tarafından ekmekle bağdaştırılarak yoksulluğun kara mizahı yapılmak istenmiştir. Tablo 25’de yer alan Aslan’a ait çeviride kar-ekmek birlikte kullanımının sarımsak-yoğurt ile değiştirildiği gözlemlenmektedir (Küçük, 2007, 22).

Tablo 25: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kar- Ekmek” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Aslan Çevirisi
Kar-ekmek	snow helva sy.161	onion with yoghurt sy. 22

Örnek 24: Helva

Bir Anadolu tatlısı olan Helva’nın da halwa, halva, halvah şeklinde yazılarak aktarıldığı Akmenek tarafından dipnotla “a sweet prepared by sesameoil, various cereals and syruporhoney” şeklinde nasıl bir tatlı olduğunun açıklanmalı olarak verildiği Tablo 26’da görülmektedir (Hengirmen, 1995, 36). Urgancığlu ‘bir Türk

tatlısı’ şeklinde parantez içi bilgiye yer vermiştir. Muallimoğlu (1998, 72) fıkrada helva göstergesi ile anlatılmak istenen mesajı dipnot bilgisi ile açıklamıştır.

Tablo 26: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Helva” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Aslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Urgancıoğlu Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi
Helva	halva sy.24-25	halvah sy. 36-40	halva (Turkish desert) sy.30	halwa sy.72

Örnek 25: Sirke

Sirke Anadolu mutfağının vazgeçilmez parçasıdır. Sirke özel olarak üzümden hazırlanır ve cam şişe içerisinde karanlık serin bir yerde kırk gün bekletilerek hazırlanır. Anadolu’da sirke şifa olarak kabul edilir ve kırk sayısının daha önceki bölümde bahsedilen önemi sebebiyle daha da şifalı hale gelmektedir. Hocanın fıkrasındaki ‘kırk yıllık sirke’ ifadesinin çevirileri şu şekilde yapılmıştır:

Tablo 27: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Sirke” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Aslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Yağan Çevirisi	Büyükköse Çevirisi
sirke	vinegar for forty years sy.10	forty-year-old Vinegar sy.45	forty year old vinegar sy.14	a forty year old wine sy.37	forty year old vinegar sy.73

Tablo 27’de çoğu çevirmenin ‘sirke’vinegar olarak çevirdikleri, Yağan’ın ise ‘kırk yıllık şarap’ kelimesini kullandığı görülmektedir. Burada çevirmenin kaynak kültürden çok hedef kültürü göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Eraslan ve Büyükköse’nin aktarımlarında “we need it as medicine for our patient” ve “I need it to prepare a medication” ifadeleri yer almakta, sirkeyi ilaç yapmak için istedikleri anlaşılmaktadır

Örnek 26: Mutfak Eşyaları/Sini

Selçuklu döneminde kullanılan başlıca mutfak eşyaları ise kaşık, kepçe, sini, tepsi, kâse, tas, tencere, kazan, testi, ibrik, elek, kalbur gibi eşyalardır. Hocanın “baklava” fıkrasına geçen “bir sini baklava” ifadesinin çevirileri şu şekilde yapılmıştır:

Tablo 28: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Sini” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Aslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Eraslan Çeviri	Roome Çevirisi
bir sini baklava helva	a tray of halva sy..24-25	a lenger of halvah sy. 36-40	big plateful baklava a pan of baklava sy.81	a tray of baklava sy.164

Tablo 28’de Aslan’ın ve Roome’nin sini için tepsi anlamına gelen “tray”, Eraslan, baklava kelimesinin yer aldığı iki ayrı fıkrada “bir büyük tabak dolusu” anlamına gelen ‘a plateful baklava’ ve ‘a pan of baklava’ ifadelerinin kullanmıştır, Akmenek ‘lenger’ kelimesini kullanmış ve bir dip notla “büyük bakır tabak” şeklinde açıklamıştır. Ayrıca baklava için de “tatlı bir pasta” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Hengirmen, 1995, 36-40).

Örnek 27: Testi

Testi 13. Yüzyıl döneminde su, ayran şerbet gibi içeceklerin saklanması ve servis edilmesi için kullanılmış bir mutfak eşyasıdır. Hoca’nın testi fıkrasındaki ‘testi’ göstergesinin çevirileri ise şöyledir:

Tablo 29: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Testi” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Tanış Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Birant Çevirisi	Urgancıoğlu Çevirisi
Testi	water jar sy.35	a water jug sy. 58	pitcher sy.56	pot sy.24	pitcher sy.63

Tablo 29’da Muallioğlu’nun yaptığı çeviride testi için ‘su kavanozu’ Tanış’ın yaptığı çeviride ise ‘su sürahisi’ karşılığının kullanıldığı görülmektedir. Testi özel bir kurutma yöntemi ile topraktan yapılan bir içecek kabıdır. Kavanoz veya sürahi ise camdan yapılan içecek kaplarıdır ve aynı kavramı karşılamamaktadır. Ayrıca “Su testisi su yolunda kırılır” ifadesi de bugün kullanılan deyimlerimiz arasında da yer almaktadır. Muallimoğlu ve Birant’ın aktarımlarında kavramla ilgili resme de yer verilmiştir.

Örnek 28: Gelenek ve Görenekler / Damda Yatma Geleneği

Lotman (2012, 95-96) için kültürün göstergesel belleği olan gelenek kültürün veya kişiliğin belleğinde saklı metinler olarak ortaya çıkar. Farklı dönemlerde farklı türlerde kendine özgü kodlarla ortaya çıkmış olan metinler o toplumun veya kültürün belleği

olarak en değerli hazinesidir ve bu toplumsal hafızanın devamlılığı metinler, ritüeller, gelenek ve göreneklerin canlı tutulmasıyla mümkündür. Bugün unutulmaya yüz tutmuş bazı gelenek ve görenekler de Nasreddin Hoca vasıtasıyla günümüze değin uzanmakta dönemin yaşayış tarzı ile ilgili bilgi vermektedir. Örneğin hocanın hanımının evlendiklerinin sabahı ‘Kime görüneyim kime görünmeyeyim?’ sorusunun arkasında eskiden yeni evlenen bayanların namahrem sayılan yabancı erkeklerle gözükmemesi gerektiği geleneğiyle alakalıdır. Bir başka fıkrada ise Anadolu’da sıkça rastlanan gelin görünce kavgası konu edilmektedir (Yağan, 1972, 34; Hengirmen, 1995, 56). Yine Anadolu’da verilen bir sözün veya yeminin bozulması durumunda ‘nikah tazeleme’ geleneği vardır (Özdemir, 2011, 120), Gelin kıza kız evinden ayrılmadan önce nasihat etme (Gömlüksiz, 2010, 163). Gelen misafiri yedirme, içirme ve Anadolu’nun birçok köyünde hala devam eden yazları damda yatma geleneği gibi pek çok gelenek Nasreddin Hoca fıkralarının konusu olmuştur. Fıkradaki gülme noktasını oluşturan bu geleneklerin açıklanmaması fıkradaki mizahın anlaşılmasını güçleştirmekte verilmek istenen anlamın kaybolmasına neden olmaktadır. Bazı çevirmenlerin geleneği açıklamak yerine fıkrayı değiştirdiği de gözlemlenmektedir. Tablo 30’da yer alan ‘Damdan düşeni damdan düşen anlar’ fıkrasının çevirilerine bakıldığında bazı çevirmenlerin durumu hoca damı onarırken şeklinde aktardığı görülmektedir. Muallimoğlu (1998, 63) ise dipnot kullanarak bu ifadenin deyimleşmiş olduğunu belirtmiş ve anlamının ingilizce açıklamasını yapmıştır.

Tablo 30: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Damda Uyurken” İfadesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Eraslan çevirisi	Aslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi
Damda yatma geleneği	Hodja was resting in bed with his wife on the roof sy.70	Hodja was trying to repair the roof sy.21	One hot summer day, Hodja was resting in bed with his wife on the roof sy.73	while repairing the roof of his house sy.62

Örnek 29: Günlerin Kurulduğu Semtlerin Adıyla Anılması

Bugün Anadolunun pek çok yerinde hâlâ devam etmekte olan bir gelenek vardır: Günlerin isimleri yerine o gün Pazar kurulan ilçe, köy, kasaba ya da şehrin adı söylenir. Örneğin Salı yerine Gördes pazarı, Perşembe yerine Kula pazarı gibi (Tokmakçıoğlu, 1991, 76). Hoca'nın hangi gün olduğunu bilmemesinin sebebi hangi günler nerede

pazar kurulduğunu bilmemesidir. Dolayısıyla bu gelenek bilgisine sahip olmadan bu fıkranın tam anlamıyla anlaşılması mümkün değildir.

Tablo 31: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Buranın Yabancıyı Yerlisine Sor” İfadesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Aslan Çevirisi
‘Buranın yabancıyı yerlisine sor’	‘I’m stranger here, you’d better as a local’ sy. 156	‘I don’t know what day of the week they have here. I’m a stranger in this town.’ sy.82	‘Effendi, what day is it today?’ -I’m stranger here my boy, whydon’t you ask a native? sy. 23

Tablo 31’e göre çevirmenlerin metni olduğu gibi çevirdiği ve bu kültürel ve tarihsel bilgiye yer vermediği görülmektedir. Dolayısıyla fıkrada görünür durumda bir gülmece unsuru vardır. Fakat alt metinde yer alan kültürel anlam ve mesaj aktarımı sağlanamamıştır.

Örnek 30: Verilen Hediyein Kabulü

Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Kültüründe hediye vermek ve hediyeleşmek de önemli bir gelenektir. Nasreddin Hoca’nın Timur Kağan’a hediye incir götürdüğü fıkrası da bu geleneği yansıtır. Verilen hediye küçük ya da büyük olsun kabulü de âdettendir. Bu fıkranın çevirilerinin birçoğunda bu gelenekten bahsedilmezken Gömleksiz yapmış olduğu çevrinin tavsiye kısmında “Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı kültüründe ‘beni çürük de olsa bir cevizle hatırla’ atasözünün yer aldığından bahsetmekte, dinimizce hediye vermenin tavsiye edildiği bilgisini vermekte ve bize içtenlikle verilen hediye kabul etmemizi tavsiye etmektedir (Babacan, 2010, 148).

6.3. Toplumsal Düşünce ve İnanışların Aktarımındaki Uygulamalar

Nasreddin Hoca’nın fıkralarının çoğunu inançlar ve dinî ritüellerin oluşturduğu görülmektedir. Manevi bir yaşam tarzı olan tasavvufa ait sembollerle de pek çok Nasreddin Hoca fıkrası yorumlanmış ve bu düşünce tarzına göre değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasında daha önce bilgisine geniş yer verildiği üzere Nasreddin Hoca’nın içinde yaşadığı dönem islâmiyete yeni geçilmiş olması sebebiyle de batıl inançların da oldukça yoğun bir şekilde yaşandığı dönemdir. Nazara karşı muska, mavi boncuk, okuma, üfleme, oy inancı, dağ kültü ağaç kültü, yağmur duası bu konuyla ilgili

örnekleri teşkil eder. Bu inanışların etkilerinin günümüze kadar uzandığı da görülmektedir. Bu fıkra örneklerinden birisi de ‘Mavi Boncuk’ fıkrasıdır.

Örnek 31: Mavi Boncuk

Mavi boncuk üzerinde taşıyan kişiyi nazardan ve kötülüklerden koruyacağına inanılan bir nesnedir. Bu kültürel ögenin İngilizceye aktarımı şu şekilde olmuştur:

Tablo 32: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Mavi Boncuk” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Halman Çevirisi	Roome Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Eraslan Çevirisi
Mavi boncuk	blue bead sy.60	blue bead sy.32	blue bead sy.149-150	blue bead As a keepsake sy. 24	blue bead sy.74

‘Evel eye bead’ olarak da kullanılan ‘mavi boncuk’ kelimesinin Eraslan tarafından blue bead olarak çevrildiği ve “bir kişiye olan sevginin sembolü olduğu” (which is a symbol of my love for you) açıklaması ile birlikte verildiği Tablo 32’de görülmektedir. Muallimoğlu ise ‘as a keep sake’ koruyucu olarak ifadesi ile mavi boncuğun bir koruyucu nitelikte olduğu vurgusunu yapmış, dipnotla bu deyimmin açıklamasını yapmıştır. Diğer çevirilerde konuya ilişkin bir açıklama yer verilmemiştir.

Murat Hikmet (1959, 3-5) ’in “One Day The Hodja”, “Bir Gün Hoca” adlı kitabındaki Nasreddin Hoca fıkrasında eski Türklerde yaygın olan ‘Don Değiştirme’ inancı yer almaktadır. Bu inanç insanların yaptıkları iyilik ve kötülük ölçüsünde dünyaya tekrar farklı varlıklar kuş, eşek vs. şeklinde dünyaya yeniden gelmesi inancıdır. Fıkra annesini kızdıran bir adamın onun bedduasıyla eşeğe dönüşmesini konu almaktadır. Fıkranın önsöz veya sonuç kısmında bu bilgiye dair herhangi bir açıklamaya yer verilmediği görülmektedir.

Örnek 32: Yağmur

Su inancı Türklerin İslamiyetten önceki inaçları ve kutsal saydığı kavramlar arasında da yer almaktaydı. İslâm inancında yağmur rahmettir, berekettir. Anadolu insanı bereket için yağmur duasına çıkar. Hatta bunu çeşitli ritüellerle gerçekleştirir. Bu inanç Nasreddin Hoca’nın ‘Yağmur duası’ ve ‘Allahın Rahmeti’ başlıklı fıkralarında yer almaktadır. Bu inancı yansıtan fıkra örnekleri incelendiğinde şu sonuçlar gözlemlenmiştir:

Tablo 33: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Allah’ın Rahmeti” İfadesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Eraslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Mualimoğlu Çevirisi	Roome Çevirisi	Gömlersiz Çevirisi	Tanış Çevirisi
Allahın rahmetinde n kaçılmaz	run away from God’s rain sy.76	escape from mercy of Allah sy. 132	God’s Gift Why are you running from rain? sy. 73	run from God’s gift sy.132	running a way from the grace of Allah sy.176	God’s compassion sy.32

Bu inanışla ilgili Tablo 33’de yer alan çevirilere ait kaynak kitaplarda konuyla ilgili bir bilgi sunulmadığı, fakat Gömlersiz’in *advice* öneri bölümü altında dini bir açıklama yapmış olduğu gözlemlenmiştir. Bu bölümde Allah’ın güzel isimlerinden olan Rahman ismi ile Rahmet ifadesi açıklanmaya çalışılmıştır (Babacan, 2010, 174).

Örnek 33: Yağmur Duası

Bu ritüelle ilgili fıkra Murat Hikmet’in hazırlamış olduğu *One Day The Hodja* adlı kitabında ‘Hodja The Rain Maker’ başlığıyla çevrilmiştir (1959, 47). Fıkroda yağmuru yağması için köylünün hocadan dua etmesi için yardım istenmesi konusu işlenmektedir. Bu gelenek ve inanç fıkra yoluyla hatırlatılmış ek bir bilgiye yer verilmemiştir.

Örnek 34: Ay İnancı

Nasreddin Hoca’nın ay ile ilgili birçok fıkrasında Anadolu insanının ayla ilgili inançları yer almaktadır. Hoca’nın kuyudan ayı çıkarmak istemesi, ayı karanlığı aydınlattığı için güneşten daha yararlı görmesi ve yıldızların ayın bir parçası olarak dağılmış olduğu inanışı bilgilerine fıkraların çevirilerinde yer verilmediği gözlemlenmiştir (Özdemir, 2011,118-160; Muallimoğlu, 1998, 73-74; Hikmet, 1959, 14; Yağan, 1972, 30).

Örnek 35: Ölüm İnancı

Anadolu’da ölümle ilgili birçok inanç mevcuttur. Bunlardan birisi de ölüm belirtileri üzerine inanışlardır. Ölen insanın üşümeye başlaması, şuur kaybedilince ölümün gerçekleşmesi gibi inanışlarla bağlantılı olan nükte konuyla ilgili açıklamayla daha anlaşılır olacaktır. Bu konuyla ilgili fıkraların çevirileri şu şekilde olmuştur:

Tablo 34: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ölüm Alâmetleri” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Eraslan Çevirisi	Urgancıoğlu Çevirisi	Roome Çevirisi
Ölüm Alâmetleri	He realized that his hands and feet were as cold as ice. sy. 63	How do you know that a man is dead? He lies down motionless with his feet and ice cold. sy. 10	Hodja faint from hunger and a little while later collapsed on the ground. sy.158

Tablo 34’de yer alan çevirisine göre Eraslan hocanın elleri ve ayaklarının buz gibi olduğunu hissettiğini belirtmektedir. M. Angela Roome durumu hocanın açlıktan yere yığılması kendine geldiğinde de ölmüş olduğunu sanması şeklinde aktarmıştır. Çevirisini Urgancıoğlu’nun yaptığı Akşit yayıncılaşa ait ‘The Best Anecdotes of Nasreddin Hoca’ adlı kitabında ise anlam fıkranın başında yer alan “İnsanın öldüğü nasıl anlaşılır?” sorusuna verilen ‘yerde hareketsiz, elleri ve ayakları buz kesmiş şekilde yatar’ cevabıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Çevirilerde bu ölüm inancıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Fıkroda asıl verilmek istenen mesaj ise kulaktan dolma bilgilerle hareket etmemek gerektiğidir.

Örnek 36: Allahı Zikretmek

Hocanın ‘Allahı zikretmekle ilgili’ fıkrasında geçen islâm inancında yer alan dünyadaki her şeyin her varlığın Allah’ı zikrettiği inancı Tablo 35’de şu şekilde yer almaktadır:

Tablo 35: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Allahı Zikrediyor” İfadesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Akmenek Çevirisi
Allahı zikrediyor	The inn giving thanks to God sy.149	God reciting prayers sy. 92

Örnek 37: Gusül Abdesti almak

Nasreddin Hoca fıkralarında geçen, İslam dini inancı ve gerekleri arasında yer alan ‘Gûsul abdesti almak’ ifadesinin çevirilerinin ise şu şekilde yapıldığı gözlemlenmiştir:

Tablo 36: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Gûsul Abdesti Almak” İfadesinin İngilizceye Çeviriler

Kaynak Gösterge	Yağan Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi
Gûsul abdesti almak	Taking a bath sy.47	Perform religious ablution sy. 82	A full ablution sy.172

Tablo 36’ya göre Nasreddin Hoca’nın fıkrasında geçen gûsûl abdesti almak ifadesi Yağan tarafından Türkçe banyo olmak anlamına gelen ‘taking bath’ kelimesi ile karşılanmıştır. Muallimoğlu, abdest almak anlamına gelen ‘perform religious ablution’ ifadesini kullanmıştır. Gömleksiz ise çevirisinde tam abdest anlamında ‘a full ablution’ kelimelerini kullanmıştır.

Örnek 38: Öteki Dünya İnancı

Nasreddin Hoca’nın “Fincancı Katırları” adlı fıkrasında ‘öteki dünya’, ‘sorgulayıcı melekler’ gibi dini inancı yansıtan ifadeler de yer almaktadır. Bu ifadelerin Türkçe’den İngilizceye çevirilerinin ise şu şekilde yapıldığı gözlemlenmiştir:

Tablo 37: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ahiret” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Kabacalı Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi	Roome Çevirisi	Yağan Çevirisi	Hikmet Çevirisi
Ahiret	other world	the end of the world ,	the judgement day	dooms day	another world	next world	neither world
	sy.68	sy. 38	sy.22	sy.47,127	sy. 156	sy.61	sy.114

Tablo 37’de Öteki dünya, ahiret için Eraslan ve Akmenek ve Roome öteki dünya Yağan diğer dünya, Hikmet, öteki dünya, Muallimoğlu hesap günü, Gömleksiz ise büyük sorgu günü, kıyamet günü karşılıklarını kullanmışlardır.

Örnek 39: Sorgu Melekleri

İslam inancını yansıtan ‘sorgu melekleri’ nin çevirileri ise Tablo 38’deki gibi olmuştur.

Tablo 38: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Sorgu Meleği” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Eraslan Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi
Sorgu Melekleri	angels	angels	recording Angel	questioning angels
	sy.68	sy. 38	sy.22	sy.186

Eraslan ve Akmenek ‘angels’ kelimesini tercih ederken, Muallimoğlu ‘recording angels’ ifadesine yer vermiş, Gömleksiz ise fıkra sonunda bir açıklama metni ile sorgu melekleri ve sordukları sorular hakkında bilgi vermiştir ve fıkranın içinde islâm inancındaki bu meleklerin isimlerinin Münkir ve Nekir olduğunu

belirtmiştir. Tavsiye bölümünde ise fıkranın vermek istediği alt mesaja değinmiştir (Babacan, 2010, 186).

Örnek 40: Dağ, Ağaç Kültü, Veli İnancı

Anadolu inançları arasında ağaç kültü, dağ kültü geniş yer tutmaktadır. Tablo 39’da bu inanışların yansıtıldığı fıkraların çevirilerinde ek bir açıklama yapılmadığı gözlemlenmektedir:

Tablo 39: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Keramet, Veli” Göstergelerinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Yağan Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Urgancıoğlu Çevirisi	Halman Çevirisi	Roome Çevirisi
Dağın kerameti	Mr. Mountain would you come here just a minute? sy.59	mountain come to me mountain come to me! sy.54	I will call this tree here You! Come here right now sy.42	come to me, mighty mountain sy.18	come here, oh great one. sy.136

Tablo 39’da Keramet, ‘kibirli dağ’ başlığıyla verilmiş, dağa sesleniş ise ‘dağ hazretleri’ şeklinde tercüme ettiği görülmektedir. Fıkroda verilen ‘Dağ sana gelmezse sen dağa git’ şeklindeki deyim ise Muallimoğlu tarafından dip not verilerek açıklanmıştır. Dağ, ağaç inancı ile ilgili bir açıklama her iki çeviride de bulunmamaktadır. Ayrıca veli inancı ile de ilgili herhangi bir bilgi yer alamamakta ‘veli’nin Urgancıoğlu, Akmenek ve Talman’ın çevirilerinde aziz anlamına gelen ‘saint’ kelimesi ile karşılandığı gözlemlenmektedir (Nesin, 1994,18; Hengirmen, 1995, 97). Roome, çevirisinde ‘veli’ kelimesi yerine ‘conceited’ kelimesini kullanmayı tercih etmiştir (Özdemir, 2011, 136).

Örnek 41: Ölümünden Sonraki Hayat İnancı

Anadolu’da ölenin arkasından ağıt yakılır. Türklerin ilk inanışlarının aksine islâmiyetin kabulüyle ölümden sonra insanların yeme, içme gibi durumları olmayacağı için bu ihtiyaçlara ait şeylerin orada bulunmayacağı inancı ağırlık kazanmıştır.

Bir gün Akşehir’den birisi ölür karısı arkasından “Nereye gittin? Orada ne yiyecek ne ılık hiçbir şey yok!” diyerek ağıt yakmaktadır. Bunu duyan hoca eve koşarak hanımına “Kapıyı aç hanım. Cenaze bizim eve geliyor.” der. Bu inancın izlerinin görüldüğü fıkroda hoca yoksulluğun da kara mizahını yapmaktadır. Farklı kültüre mensup kişiler böyle bir inanca sahip değillerse fıkradaki esprinin anlaşılması güç olacaktır.

Tablo 40: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ölüler Alemi İnancına Ait” Göstergelerin İngilizceye Aktarımı

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Gömlersiz Çevirisi
Cenaze bize geliyor	You are going to a dark place! There isn't any light of fire there! There isn't anything to eat or drink! cried the people, with sorrow. sy. 49	You are going to dark places. In those regions there is neither light nor fire. There are neither sweets nor pastries. lament his death. sy.100

Akmenek çevirisinde ölüler alemi karanlık ve hiçbir şeyin yenilip içilmediği bir yer olarak betimlenmiş bu betimlemeden başka bir açıklamaya yer verilmemiştir. Tablo 40’da Akmenek’e ait çeviride ağıt yakmak ifadesi için ise acıyla ağlamak anlamına gelen ‘cry with sorrow’ karşılığı kullanılmıştır. Gömlersiz aynı kavramlar için ışığın ve ateşin olmadığı karanlık bölge ifadesini kullanmış orada yiyecek şeker, ekmek bulunmadığını söylemiştir. ‘Lament his death’ cümlesi ise ölüsüne ağıt yakar ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Gömlersiz ayrıca dip not bilgisi olarak dini açıklamalar yapmış inancın başlangıç noktasına dönerek daha önce cennette olan verdiği sözü tutmadıkları ve itaat etmedikleri için cennetten kovulmuş olan Havva ve Ademin son güne değin dünyaya gönderildiği, dünyada ise bir sabır sınavı olduğu, bu sınavı geçenlerin ve itaat edenlerin cennette bal gibi güzel yiyeceklerle ağırlanacağı, itaat etmeyenlerin ise bunlardan mahrum kalacağını ifade etmiştir (Babacan, 2011, 100).

Örnek 42: İnşallah

Tablo 41: Nasreddin Hoca Fıkralarında “İnşallah” İfadesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Gömlersiz Çevirisi
İnşallah	İnshallah (If God is willing) sy. 21	God willing sy.70

Nasreddin Hoca’nın inançlarla ilgili bir başka fıkrasına örnek ise “inşallah” ifadesinin kullanımına vurgu yapan fıkrasıdır.” Allah izin verirse” anlamına gelen bu Arapça kelime yapılması istenen, gerçekleşmesi beklenen bir niyetten sonra söylenirse işin kolay, zahmetsiz bir şekilde gerçekleşeceğine inanılır. Muallioğlu’nun Tablo 41’de kelimeyi İngilizce sesletime uyarlayarak kullandığı, Gömlersiz’in ise anlama yönelik bir açılımla kelimeyi sunduğu görülmektedir. Gömlersiz tavsiye bölümündeki açıklamayla bu inancı değinen açıklamalarda bulunmuştur. N. Muallimoğlu ise

kelimenin kaynak metindeki yazılışına benzer şekilde bir kullanımı tercih etmiş, kelimenin anlamını parantez içi açıklama ile yapmıştır.

Örnek 43: Tasavvufi Düşünce / Rüya

Tasavvufi düşünce isteminde ‘rüya alemi’ içinde yaşanan dünyayı sembolize eder ama asıl gerçek alem ölümden sonrasıdır:

“Bir gece Hoca büyük bir heyecan içerisinde uyanır:
- Çabuk, hanım çabuk bana gözlüklerimi ver der. Kadın gözlüğü uzatır ve neden bu kadar heyecanlı olduğunu sorar:
-Güzel bir rüya görüyorum der hoca fakat içinde bir iki göremediğim şeyler var” (Muallimoğlu, 1998,26).

Hocanın sembolik anlatımla vermek istediği şey şudur: İnsanoğlu bir rüya aleminde. Bunun farkına varmalı ve uyanıp gerçekleri görmek için gözünü dört açmalıdır. Fıkra rüyanın tasavvufi yorumu, sembolik anlamına dair bir açıklama yer almamaktadır.

Hocaya rüyasında dokuz altın verirler. Hoca on olmadığı için kabul etmez. Birden uykusundan uyanır bakar ki elleri boş. Hemen gözlerini kapatır “Tamam dokuza razıyım” der (Yağan, 1972, 94). Hocanın mesajı şudur: Bu dünya bir rüya alemidir. Sahip olduklarınızla yetinmeyi bilin. Daha fazlasını isteyip isyan etmeyin. Fıkra rüyanın sembolik anlamıyla ilgili ek bir bilgiye rastlanmamıştır. Aynı fıkranın işlendiği Roome çevirisinde de bu konuya ait ek bir bilginin yer almadığı gözlemlenmiştir (Özdemir, 2011, 156).

Yine Hoca yoksul günlerinden birinde sıcak bir çorbanın rüyasını görmektedir. Kapının sesiyle uyanır. Komşunun oğlu elinde bir tas “Annem çok hasta, acaba biraz çorba verebilir misiniz der?” Bunu duyan hoca “Komşular rüyalarımın kokusunu bile alıyorlar” der. Yoksulluğun kara mizahının yapıldığı bu fıkra hoca islâm inancında sıkça geçen ‘Kendin istediğin bir şeyi bir başka kardeşin için de iste, komşusu açken kendisi tok yatan bizden değildir’ cümlelerini hatırlatmakta dünya alemini bırak mesajını vermektedir. Akmenek’in ‘The Scent Of A Dream’ başlıklı çevirisinde de rüyanın yukarıdaki örneklerde bahsedilen sembolik anlamıyla ilgili bir bilgi yer almamaktadır (Hengirmen, 1995, 41).

Örnek 44: Karga

Sûfiler tasavvufi ve ahlâki konulara dikkat çekmek için kuşlarla ilgili hikâyelerden de yararlanmışlardır. Sûfi kültüründe kuş ve kafes ruh ve bedeni temsil eder. Karga ise

madde âleminin temsilidir (Akarpınar, 2004, 1-19). Buna Mevlana'nın hikâyelerinde de oldukça sık rastlanmaktadır. Mevlânâ Mesnevi'sinde karga bitmek bilmeyen nefsinin peşinden koşan hakikat bilgisinden uzak, kendi kötü huyunun farkında olmayanları sembolize eder (Nur, 2013, 13-30).

Hengirmen'in Nasreddin Hodja adlı kitabında yer alan çevirisini Gözde Akmenek (1995, 42, 93) 'in yapmış olduğu 'şimdi kuşa benzedin', 'tarifi bende' başlıklı fıkralarda tasavvufi yorumlara yer verilmediği görülmektedir. Benzer şekilde alt metin olarak 'vahdet-i vücud' kavramını işleyen 'seni kendim sandım fıkrası' için incelenen fıkralarda sembolik anlamın çözümlendiği tasavvufi yoruma yer verilmediği görülmektedir.

Örnek 45: Vahdet-i Vücud Kavramı

Tablo 42: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Vahdet-i Vücud” Kavramının İngilizceye Aktarımı

Kaynak Gösterge	Halman Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi
Vahdet-i vücud kavramı	I thought you were me sy.67	I thought you must be myself sy.66

Vahdet-i Vücud islâm ansiklopedisinde ‘Varlığın birliği ve varlıkta birlik’ anlamına gelen bir tasavvuf terimidir ve Tanrı, âlem ve insan ilişkilerini inceleyen bir düşünce sistemidir. (İslâm ansiklopedisi [15.06.2020]). Tablo 42’de konuyla ilgili olarak ek bir açıklamaya yer verilmediği sadece kaynak metinde yer alan “seni ben sandım”cümlesinin çevrildiği görülmektedir.

Örnek 46: Ölmeden Önce Ölmek Kavramı

Tablo 43: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ölmeden Önce Ölmek” İfadesinin İngilizceye Aktarımı

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Özçelik Çevirisi
Kendi yasımı tutuyorum	I'm in mourning myself. I can't mourn for myself after I'm death sy. 146	I just want to be ready in case some one does sy.54	I remembered my dead father and I am wearing and mourning for him sy.43

Tasavvuf anlayışında bir şeyin en iyi zıttıyla bilinmesi, insanın ölmeden önce ölmesi gibi kavramlar da Nasreddin Hoca fıkralarında yer alan tasavvufi anlayışı içeren kavramlardır. İncelenen çevirilerde bu kavramla ilgili ifadeler şu şekilde yer almıştır:

Tablo 43’ de görüldüğü gibi Roome bu ifadenin aktarımını şu şekilde yapmıştır: “I’m in mourning myself. I can’t mourn for myself after I’m death” (Özdemir, 2011, 146). Çeviride fıkranın tasavvuftaki yorumu veya açıklaması ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Muallimoğlu çevirisinde neden suratın asık? Neden karalar giyindin biri mi öldü? Sorularına: Eğer ölürse hazırlıklı olmalıyım cevabını veriyor. Özçelik ve Koçer’in hazırlamış olduğu kitapta fıkranın vermek isteği gizli bir mesaj olduğu ifade edilmekte içimizde kalmaması için yaşamak istediklerimizi bugün yapmalıyız ve bugünün kıymetini bilmeliyiz önerisinde bulunmaktadır. Fıkraların aktarımında tasavvuf inancında yer alan “ölmeden önce ölmek” kavramına yönelik yeterli açıklama yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Örnek 47: Sükût Etmek

İnsanları akılları ve idrakleri ölçüsünde konuşmaya sevk eden tasavvuf anlayışında sükût etmek yani susup düşünmek boş konuşmaktan yeğdir. Nasreddin Hocanın “Bu da Düşünür” başlıklı fıkrasında papağan boş konuşan insanları hindi ise düşünen insanları sembolize etmektedir. Hocanın bu fıkrasındaki düşünmenin konuşmaktan daha önemli olduğu görüşü o dönemki tasavvuf düşüncesinin etkisini açıkça gözler önüne sermektedir. Bu konuyu işleyen fıkralarda tasavvufla ilgili bu düşünceye yönelik ek bir açıklama yer almamaktadır (Muallioğlu, 1998, 58; Kabacalı, 2006, 66; Birant, 1988, 17; Küçük, 2007, 18).

Örnek 48: Ceviz

Tasavvufta yer alan sembolik kavramlardan birisi de cevizdir. Sûfî anlatımında ceviz yalnızca hakikati değil aynı zamanda hakikate giden yolu da anlatmada en güzel sembol olarak seçilmiştir. Ceviz tümüyle nefse benzetilmiş, dıştan içe doğru nefsin perdelerinin kaldırılmasıyla hakikate, öze nasıl ulaşılacağına bir göstergesi olarak kullanılmıştır

Aynı zamanda o döneme ait çocukların en çok oynadığı oyunlardan birisi de ceviz oyunudur. Ceviz sembolünün geçtiği Nasreddin Hoca fıkranın aktarımında bu dönemsel ve sembolik bilgiye yer verilmediği, cevizin yerine ‘a toy thatmade a squeakingsound ‘ses çıkartan oyuncak kelimesi ile yer değiştirildiği gözlemlenmiştir (Yağan, 1972, 34). Bu sembolik tasavvufi anlamı tamamen ortadan kaldırmaktadır.

6.4. Dilsel Özelliklerin Aktarımındaki Uygulamalar

Nasreddin Hoca'nın nüktelerini Türkçe'nin dilsel özelliklerinin oluşturduğu fıkralarında ise hocanın zıt kavramlardan, atasözü ve deyimlerden, ses uyumundan yararlandığı kültürel bellek yoluyla günümüze gelmiş bugün kullanımı azalmış, değişmiş ve imgesel olarak başka bir boyuta taşınmış kelimeleri kullandığı görülmektedir.

Nasreddin Hoca fıkralarının çoğunda ters, zıt kavramları kullanır. Bu durumun Tasavvuf edebiyatında da Batini ve zahiri görüntü ile başlayan görüş çerçevesinde sık sık kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin Hoca Timur'a "Akşehir'den askerlerini alıp gidecek misin yoksa gitmeyecek misin?" diye sorduğunda aldığı "gitmezsem ne yapacaksın" cevabı karşısında verdiği "Ne yapacağım tüm kasabadakileri toplayıp gideceğim" karşılığı bu durumun en güzel göstergelerinden biridir. Hoca bir şeyin tersinin bilinmediği zaman düzünün iyi anlaşılamayacağını iyi bilmektedir. Bu Lotman'ın da bahsettiği ters kavramıdır. Yine Lotman'ın üzerinde durduğu toplum birey arasındaki ilişkiyi de Nasreddin Hoca fıkralarında oldukça sık görürüz. Nasreddin Hoca'nın vermek istediği mesaj aslında toplumun mesajıdır. Onun içinde bulunduğu durumlar toplumun içinde bulunduğu durumlardır. Bu yüzden fıkraların değerlendirmesini yaparken durum ve olaylara bireysel değil toplumsal açıdan bakmak gerekir.

Örnek 49: Ters Kavramı

"Hoca'nın gittiği bir köyde ona kimse yiyecek bir şey vermez. Hoca esnemeye başlar. Hocaya sorarlar:

-Hocam insanlar neden esner? Hoca cevap verir:

-Ya yorgunluktan ya açlıktan. Bir süre daha esnedikten sonra yorgun değilim der" (Tokmakçıoğlu, 1991, 141).

Hoca eve geldiğinde hanımının suratını asık bir şekilde görür ve onu neşelendirmek ister. Ama bir türlü başaramaz.

-Ne oldu şimdi? der. Eve yorgun argın gelmemin karşılığı bu mu? Kadın:

-Komşumuzun küçük oğlu öldü de onun cenazesinden geliyorum der Hoca ekler: Senin düğün evinden gelişini de bilirim ben" (Özçelik, 2017, 110).

Hoca bu yöntemle anlatmak istediği mesajı güçlendirmektedir. Hoca her şeyin birle başladığı tasavvuf anlayışında olduğu gibi zıtlıkları birlemeye çalışır gibidir. Nitekim zıtlıklar insanı terbiye etmek içindir. Hoca zıtlıklardan faydalanarak iyiyi, güzeli, doğruyu anlatmaya çalışmaktadır. İncelenen fıkra örneklerinde bu ve benzeri fıkralarda işlenen ters motifnin tasavvufi yorumuna dair bir açıklamaya rastlanmamıştır. (Yağan, 1972, 115; Hengirmen, 1995,102; Birand, 1988, 76; Özdemir, 2011, 164).

Nasreddin Hoca'nın bazı fıkralarında kelime oyunlarından faydalanılmış, bazılarında mizahı sağlamak için eşses kelimeler kullanılmıştır. Bu fıkralardaki mizahi öğelerin ve ifadelerin aktarımını sağlamak oldukça zor olmaktadır.

Dil, kültürün ayrılmaz parçasıdır. Bu sebeple kültüre ait her türlü unsurun dilde yansımaları görmek mümkündür. Kültürün dile yansımalarını gördüğümüz en önemli kullanımlar 'Atasözü ve Deyimlerdir'. Bu ifadelerin başka bir dile çevrilmesinde bazı güçlükler ortaya çıkabilir. Bu güçlükleri ortaya çıkaran sebepler arasında da en çok deyim ve atasözünün diğer kültürde değerinin bulunmaması, aynı sosyal konum veya dini ritüelin diğer kültürde yer almaması sesletiminin aynı olmaması sebebiyle kafiye ve uyum içeren tekerleme, mâni türündeki kullanımların birebir çevrilmesinin güç olmasıdır.

Örnek 50: Eyüp İsminin Söylenişi

Köylüler 'Eyüp' ismini yanlış söylemekte ve "eyip, iyp" demektedir. Bugün hoca vaaz verirken Çocuklarınıza Eyüp ismini koymayın der. Kelimenin söylenişi ile ilgili ise onu halkın söylerken daha da kısalttığını ifade etmiş, kısala kısala "ip" olur demiştir. Gömleksiz fıkranın çevirisinde "it becomes ip" ifadesiyle eki kaynak dilde olduğu gibi bırakmış, parantez içinde anlamını "cord" şeklinde vermiştir (Babacan, 2010, 88). Gömleksiz, dilsel farklılıktan kaynaklı bu çeviri zorluğunu kelimeni sesletimini açıklayarak fıkradaki mizahın anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Roome'un da çevirisinde kelimeyi kaynak dilde olduğu şekliyle aktardığı görülmektedir:

"One day the Hodja went up into the pulpit and said:
- I have a piece of advice for you. If you have a son, please don't call him Eyup.
When the congregation asked why, he answered:
-In time, people will shorten his name *ip*" (Özdemir, 2011, 116).

Örnek 51: "Hoca Değil Koca Bul"

Nasreddin Hoca'nın kelime oyunlarından faydalandığı fıkralarının aktarımlarında ses benzerliğinin dilsel farklılıktan dolayı sağlanamadığı fakat mizah yoluyla kültürel bilgi aktarımı sağlandığı gözlemlenmiştir. Kızının sözünü dinlememesi sebebiyle hocaya götüren ve okuyup üflemesini isteyen komşusuna kızına hoca değil koca bulmasını salık verir. Bu örneğin çevirileri şu şekilde yapılmıştır:

Tablo 44: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hoca Değil Koca Bul” İfadesinin İngilizceye Aktarımı

Kaynak Gösterge	Gömlüksüz Çevirisi	Birant Çevirisi
Hoca değil Koca bul	Look for a husband not a hodja for your daughter sy.64	Your girl need is not advice but a young husband sy.26

Tablo 44’de Nasreddin Hoca’nın fıkrasında yer alan *hoca* ve *koca* kelimeleri ‘Look for a husband not a hodja for your daughter’ ifadesinde verilmiştir. Aynı fıkraya ait bu kavramlar Birant tarafından “your girl need is not advice but a young husband” ifadesi ile karşılanmıştır. Birant ise bu kelime oyununu şu şekilde aktarmıştır: ‘your girl need is not advice but a young husband’

Örnek 52: Horlama-Hırlama

Hoca’nın kelime oyunundan yararlandığı bir başka fıkrası ise şöyledir:

- “Hocaya sorarlar:
-Hoca evlilik nedir? Hoca cevap verir:
-Gün boyu tartışmak, gece boyu horlamak” (Tokmakçıoğlu, 1991, 125).

Farklı dilde aynı ses uyumunu sağlamak imkânsız gibi görünse de Birant’ın aktarımında, ses tekrarından yararlanarak aynı ritmi şu şekilde sağlamaya çalıştığı gözlemlenmiştir: “During the day to quarrel together and during the night to snore together” (Birant, 1988, 29)

Örnek 53: “Acemi Bülbül Bu Kadar Öter”

Nasreddin Hoca Fıkralarında sık kullanımlardan birisi de atasözleri ve deyimlerdir. Nasreddin Hoca Fıkraları aynı zamanda pek çok atasözü ve deyim de kaynaklık etmiştir. Bu atasözlerinden bazıları şunlardır ve Türkçeden İngilizceye çevirileri Tablo 45’e göre şu şekilde olmuştur:

Tablo 45: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Acemi Bülbül Bu Kadar Öter” Deyiminin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Yağan Çevirisi	Halman Çevirisi
Acemi bülbül bu kadar öter.	“an in experienced bird can not sing any better” sy.50	Can an unexperienced nightingale sing better than this? sy.56	green horn nightingale sing sthis way sy.21

Tablo 45’de çevirileri yer alan çevirmenlerden Muallimoğlu (1998, 50) kitabında şu dipnot bilgisine yer vererek atasözünün açıklamasını “Bugün Türkçede kullanılan bir atasözüdür. Deneyimsiz birinden fazlasını beklememeyi ifade eder” şeklinde yapmıştır.

Örnek 54: “Ne Sen Sor Ne Ben Söyleyeyim”

Tablo 46: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ne Sen Sor Ne Ben Söyleyeyim” İfadesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Akmenek Çevirisi
Ne sen sor ne ben söyleyeyim	“Don’t ask and I need not say. sy.76	“Neither you ask nor I answer that.” sy.68

Muallimoğlu dip notla bu ifadenin açıklamasına yer vermiş, Türkçede bu ifadenin cevaplamaşı gerçekten zor sorular karşılığında kullanıldığını söylemiştir. Tablo 46’da çevirisi yer alan Akmenek ise çevirisinde herhangi ek bir açıklamaya gerek görmemiştir.

Örnek 55: “Ye Kürküm Ye”

Tablo 47: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Ye Kürküm Ye” Atasözünün İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Eraslan Çevirisi	Yağan Çevirisi	Aslan çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi
Ye kürküm ye	Eat, my fur coat eat sy.32	Eat fur coat eat sy.84	Eat fur coat eat sy.14	Eat, my fur coat eat sy.46	Eat, my fur, eat sy.168

Tablo 47’de yer aldığı gibi çevirmenlerin hepsi ifadeyi kaynak dilde olduğu gibi aktarmış Muallioğlu dipnot kullanarak hikâyede geçen atasözünün bugünkü Türkçe’de ‘saygı kürkedir’ şeklinde olduğu açıklamasına yer vermiştir. Gömleksiz ise ‘advice/öneri’ başlıklı dip not bölümüyle bu atasözünü detaylı bir şekilde açıklamıştır. Diğer çevirmelerin aktarımların ek bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir.

Örnek 56: “Tavşanın Suyunun Suyu”

Tablo 48: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Tavşanın Suyunun Suyu” Deyiminin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Roome Çevirisi	Hikmet Çevirisi
Tavşanın suyunun suyu	This is the broth of the broth of the chicken that Ahmed brought me sy.47-48	The rabbit soup's soup sy.43	Excuse me friend but I can only give you the water from the pot the rabbit was cooked in. sy.156	The bevarage is the gravy of the hare's gravy sy..121-122

Tavşanın suyunun suyu, ‘İki şeyin arasındaki ilginin uzak olması’ anlamını içermektedir (Yörük, 1996, 188). Tablo 48’de çevirmenlerin çevirilerinde bu ifadenin anlamına yönelik ek bir açıklama yapmadığı görülmektedir.

Örnek 57: “Geç Aslanım Geç”

Tablo 49: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Geç Aslanım Geç” İfadesinin İngilizceye Çevirisi

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Halman Çevirisi
Geç aslanım geç	Pass my brave one pass sy.44	You are a good boy Go, ahead, do as you please sy.48

Tablo 49’da yer alan çeviri örneklerinde ‘Geç aslanım geç’ ifadesinin anlamına yönelik herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.

Örnek 58: Fincancı Katırlarını Ürkütmek

Fincancı katırlarını ürkütmek, zararı dokunacak bir kimsenin hoşuna gitmeyen bir davranışta bulunmak anlamına gelmektedir. Çevirmenlerin bu ifadeyi çevirirken kelimesi kelimesine çeviri yaptığı bazılarının ise yakın anlam kullanmaya çalıştığı gözlemlenmiştir. Fincancı katırlarını ürkütmek aynı zamanda kaba sofuların ahiretle ilgili katı inançlarının bir yergisidir.

Tablo 50: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Fincancı Katırlarını Ürkütmek” Deyiminin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Roome Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi
Fincancı Katırlarını Ürkütmek	If you don't startle the potters' donkeys there's nothing to be afraid of sy.22	Everything is fine there unless you suddenly frighten mules carrying cups and plates sy.38	If you don't startle the potters' donkeys there's nothing to be afraid of sy.166	If you don't scare mules carrying pots and pans everything is allright sy.72	If I hadn't alarmed the mules of the cupsellers, nothing would have happened sy.185

Tablo 50’de yer alan çevirilerde deyimın anlamına yönelik bir açıklamaya yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca Muallimoğlu’nun kitabında resme yer verdiği, diğer kitaplarda resme yer verilmediği görülmüştür:

Örnek 59: Göle Yoğurt Çalmak

Tablo 51: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Göle Yoğurt Çalmak” Deyiminin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Tanış Çevirisi	Aslan Çevirisi	Roome Çevirisi	Halman Çevirisi
Göle yoğurt çalmak yoğurt mayalamak	throwing some yoğurt into the lake sy.53	I'm putting the yoğurt starter in the lake sy.32	I'm leavening the lake sy.12	fermenting yoghurt in the lake sy.31-32	I'm trying to turn the lake into yoghurt sy.157	throwing yoğurt culture into it sy.17

‘Maya’ Türkçede kimyasal olarak bir şeyin ekşimesi yoluyla dönüştürülmesinin yanısıra başlangıç noktası, ‘öz’ anlamlarında da kullanılmaktadır. Tablo 51’de çevirileri yer alan Muallimoğlu maya kelimesini kültür olarak çevirmiş, Akmenek, ‘yoğurt başlangıcı’ ifadesine yer vermiştir., Tanış ve Angela Roome dolaylı ifadeleri seçmiş, bir kâseyoğurt ve elinde kaşıkla bir şey’ifadelerini kullanmayı tercih etmişlerdir. Mayalamak, fiili içinse Muallimoğlu göle yoğurt atmak, Akmenek, gölün içine yoğurt başlangıcı koymak, Aslan kimyasal bir terim olan fermente etmek, Angela ise yine dolaylı bir anlatımla gölü yoğurta dönüştürmek ifadelerini kullanmışlardır. Nasreddin Hoca maya kelimesini sembolik olarak kullanmıştır. Maya düşüncenin, insanlığın, hoşgörünün sembolüdür. Hoca hoşgörü düşüncesinin tohumunu Akşehir gölüne maya çalarak tüm dünyaya salmaktadır. Tüm dünyanın aynı düşünceye ulaşmasını sağlamak imkânsız gibi görünse de bu çabaya değer gözükmektedir.

Nasreddin Hoca bu durumu ise ‘Ya Tutarsa’ ifadesiyle anlatmak istemiştir. Halman’ın çevirisini yapmış olduğu kitapta resme yer verildiği görülmektedir (Nesin, 1994, 16).

Örnek 60: İpe Un Sermek

İpe un sermek “Geçersiz birtakım nedenler ileri sürerek istenilen işi yapmaktan kaçınmak” anlamında kullanılan bir deyimdir (Yörük, 1996, 118-119).

Tablo 52: Nasreddin Hoca Fıkralarında “İpe Un Sermek” Deyiminin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Tanış Çevirisi	Halman Çevirisi
İpe un sermek	I have just spread flour on it to dry sy.80	They have hung flour on the rope sy.41	My wife has laid out flour on it sy.36	They’ve sprinkled flour on the clothes line. sy. 24

Tablo 52’de çevirisi yer alan Muallimoğlu, çevirisinde ‘Sebepsiz özür ifadesi için kullanılır’ şeklinde dip not açıklaması kullanmıştır. Diğer çevirmenler ek bir açıklama yapmamışlardır.

Örnek 61: Tuz Ekmek Hakkı

Tablo 53: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Tuz Ekmek Hakkı İçin” Deyiminin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Hikmet Çevirisi	Akmenek Çevirisi
Tuz-ekmek hakkı için	We will chat at lenght and partake bread and salt together sy.126-127	Why don’t we come to our house tonigh to eat bread with salt? sy.105

Atasözleri (1981, 209) kitabında ‘tuz ekmek hakkı’ “Bize kötü durumlarımızda yardımında bulunanlara karşı duyduğumuz minnet ve vefa borcu”nu ifade eder Tablo 53’de deyim’in açıklaması ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir (Hengirmen, 1995, 105).

Örnek 62: Tanrı Misafiri

Tablo 54: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Tanrı Misafiri” Deyiminin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Gömlersiz Çevirisi
Tanrı misafiri	God’s guest	A guest sent by God	An unexpected quest God’squest
Tanrının evi	God’s house sy.48	He took the man to the mosque (The house of God) sy.45	God’s home sy.102

‘Tanrı misafiri’ tanıdık olmayan ve çağrılmadan gelen misafir anlamına gelir (Yörük, 1996, 186). Türkçede beklenmeyen, habersiz gelen kişiler için kullanılır. Tanrının evi ise müslümanların ibadet ettikleri yer olan camii için kullanılır. Tablo 54’de yer alan çevirmenlerin bu deyimle ilgili çevirileri şu şekildedir: Muallimoğlu (1998, 48) Tanrının evi açıklamasını verdiği cümle içerisinde “pointing to the mosque” tasviriyle yapmıştır. Ayrıca konuyla ilgili resme yer verildiği de görülmektedir. Gömlersiz parantez içi açıklamaya yer vererek şu ifadeleri kullanmıştır: “an unexpected guest seeking hospitality in a house for the sake of God”. Tavsiye kısmında ise Tanrının evini sadece sıkıntımız olduğunda ya da sığınacak yer bulamadığımızda değil her zaman ziyaret etmemiz gerektiğini salık vermektedir.

Örnek 63: “Buyurun Cenaze Namazına”

Tablo 55: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Buyurun Cenaze Namazına” Deyiminin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Roome Çevirisi	Halman Çevirisi,	Hikmet Çevirisi
Buyurun cenaze namazına	Oh, muslims no wits time for my funeral prayer! sy.103	Oh, followers of Muhammed let me invite you to my funeral which is about tot ake place sy.133	You are invited to my funeral prayers sy.51	There is nothing left for me to do, but to invite you to my imminent funeral! sy.120

Türkçede içinden çıkılması zor bir durumda kalındığında etraftakilere durumu ifade etmek için kullanılan bir deyim olan “Buyurun cenaze namazına” ifadesinin Tablo 55’de yer alan çevirilerinde deyimın açıklamasına dair herhangi bir ek bulgu bulunmamaktadır.

Örnek 64: “Nasıl Bilirdiniz?”

Tablo 56: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Nasıl Bilirdiniz” İfadesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Roome Çevirisi	Tanış Çevirisi,
Nasıl bilirdiniz?	What sort of person was deceased? As was the custom people answered. sy.63	How you knew me? sy.124	How do you know me? sy.22

Ölenin ardından helallik almak amacıyla sorulan ‘Nasıl Bilirdiniz?’ ifadesi aynı zamanda dinî bir ritüeldir. Bu ifadenin aktarımı ile ilgili tercihler şu şekilde olmuştur:

Tablo 56’da yer aldığı gibi Akmenek ifadenin dinî yorumuna yönelik olarak ‘as was the custom’ geleneksel olarak sorulduğu üzere ‘Merhumu nasıl bir insandı?’ diye sorar şeklinde metin içi bir açıklamaya yer vermiştir. Fakat resim vemetin dışı bir açıklama ve bilgiye yer verilmediği gözlemlenmiştir (Hengirmen, 1995, 63). Tanış ise ifadenin anlamı ve kullanım yeri ile ilgili metin içi bilgiye yer vererek bu dîni ritüeli açıklamaya çalışmıştır.

“How Long Does it Take?”

One day, Timurlenk asked Nasreddin Hodja;
-How do you know me?
-It is not the right time for the question said the Hodja.
-Then when should I ask? asked Timur.
Hodja replied:
-When people tie up their hands at your coffin” (Erdoğan, 2014, 22).

Roome ise çevirisinde öldüğümde yaşarken nasıl biri olduğumu size soracaklar açıklamasına yer vermiştir. Ek bir açıklama veya resim uygulamasına başvurulmadığı gözlemlenmiştir (Özdemir, 2011, 124).

Örnek 65: Kelime-i Şehadet Getirmek

“Kelime-i şehadet getirmek” ifadesi ise şu şekilde çevrilmiştir:

Tablo 57: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Kelime-i Şehadet” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Tanış Çevirisi	Roome Çevirisi
Kelime-i Şehadet getirmek	Then recite the kalima shahadah sy.21	Let every one bring themselves to confess their sins sy.124

İslâm inancına göre Kelime-i Şehâdet getirmek müslüman olmanın şartlarından biridir. Ölmek üzere bir insanın Kelime-i Şehadet getirmesi onun iman üzere ölmesi anlamına gelir. Tablo 57’de Tanış’ın çevirisinde kelimeyi kaynak dildeki şekliyle hedef dilde teleffuz ve yazılışı gözünde bulundurarak aktarma yoluna gitmiş, Roome ise hedef kültürdeki inanca yönelik olarak ‘günahlarını itiraf etmek’ anlamına gelen ‘confess’ karşılığını tercih etmiştir.

Örnek 66: Bilmece

Nasreddin Hoca Fıkralarında yer alan bilmece örneğinin çevirisi tablo 58’de Akmenek ve Gömleksiz tarafından şu şekilde yapılmıştır:

Tablo 58: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Bilmece” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi
Şalgamı oymuşlar içine havuç koymuşlar	I know I know they peeled ther a dish hollowed it outand put some carrot on it sy.85	They hallowed out a radish and then put a carrot in it. s.150

Nasreddin Hoca fıkralarında deyim ve atasözlerinden sonra en sık karşılaşılan kültürel unsurlardan birisi de mâni ve bilmecelerdir. İncelenen örneklerde mâni ve bilmecelerin kelime kelime çevrildiği fakat Türkçe ve İngilizcenin sesletimi arasındaki farklar sebebiyle aynı kafiye ve ritmin sağlanamadığı gözlenmiştir. Nasreddin hoca fıkralarında yer alan ve çevirileri yapılan bilmece ve mâniler şunlardır:

Örnek 67: Mâni 1

Tablo 59: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Mâni” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Büyükköse Çevirisi	Halman Çevirisi
Ayağını sıcak tut başını serin, kendine bir iş bul düşünme derin	Keep your feet warm and your head cool be relaxed don’t think deeply., sy.153	Keep your feet warm your head cool, be careful what you eat and don’t worry too much. sy.79	Keep your feet warm and your head cool Find a job and do not worry so much. sy.29	Keep your feet warm and your head cool Keep yourself busy and don’t brood as a rule sy. 29

Hocaya sorarlar uzun ve sağlıklı yaşamın sırrı ne? Hoca şu mâni ile cevap verir: Ayağını sıcak tut başını serin, kendine bir iş bul düşünme derin. Tablo 59’da yer alan

çevirilere bakıldığında Halman’ın aktarımında sadece anlamı değil kafiye de hedef dilde sağlamaya çalıştığı görülmektedir.

Örnek 68: Mâni 2

Aşağıdaki mâninin aktarımı ise Muallimoğlu tarafından şu şekilde olmuştur:

Tablo 60: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Mâni” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Muallimoğlu Çevirisi
Aferin su kuşu Hoş ettin bu işi Ürküttün eşeği Sevindirdin dervişi	Bravo, ye lake birds. Take this and buy yourself sweets sy.124

Tablo 60’da yer alan örnekte çevirmen tarafından maninin çevirisinin anlamına yakın bir cümle şeklinde verildiği görülmektedir.

Örnek 69: Mâni 3

Ses uyumunu hedef dilde sağlamanın zor olduğu başka bir mâni örneğinde kelimesi kelimesine çevirme yoluna gidilmiştir. Mâni örneğinin İngilizceye aktarımları şu şekilde olmuştur:

Tablo 61: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Mâni” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Gömlüksüz Çevirisi	Roome Çevirisi
Bizim eller bizim eller Yatar iken üzüm yerler Bizde öyle âdet yoktur Saklarlar da güzün yerler	Your hands Your hands like to eat grapes lying in bed since we dont have such a custom they had better keep the grapes and eat them in the fall. sy. 63.	Our hands our hands Before they go to bed they eat grapes We havent such a habit we keep the grapes to ea them in the autumn sy.112	In my house in my home, we eat grapes when bed times come No such custom have we here, we keep grapes for autumn sy.136

Tablo 61 de yer alan çeviri örneklerinde çevirmenlerin manide geçen durumu açıklamak yoluyla kelimesi kelimesine çeviri yöntemini seçtikleri görülmektedir.

Örnek 70: Yüklük

Nasreddin Hoca fıkralarında günümüzde kullanımı azalmış, gelişen teknoloji ve yeniliklerle zihinde yarattığı görüntüsü değişmiş birçok kelimeye de rastlamaktayız. Yüklük, tellal, hamal bu kelimelerden birkaçıdır.

Yüklük Anadolu köylerinde yatak, yorgan, yastık gibi eşyaların saklandığı bölmeli bir alandır. Günümüzden bugüne kadar hikâye, fıkra gibi sözlü eserler veya gelenekler yoluyla gelmiş olan bu kelime az da olsa hâlâ kullanılmaktadır. Çevirmenler bu kültürel öge için benzer birtakım karşılıklar bulmaya çalışmışlardır. Kelimenin aktarımının şu şekilde olduğu gözlemlenmiştir:

Tablo 62: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Yüklük” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Akmenek Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Gömleksiz Çevirisi	Birant Sevil Çevirisi	Aşlar Çevirisi
yüklük	cup board sy.78	closet sy.34	cup board sy.66	closet sy.83	wardrobe sy.42	dark room sy.137

Tablo 62’de Akmenek’in kelime için cupboard kelimesini tercih ettiği görülmektedir. Best/Chambers İngilizce -Türkçe sözlük (2001, 136)’ te cupboard kelimesi “rafları ve kapıları olan, bir şey depolamak için kullanılan ahşap dolap, büfe şeklinde tanımlanmaktadır. Muallimoğlu da çevirisinde cupboard karşılığını tercih etmiş ve resme yer vermiştir. Eraslan ve Gömleksiz ise closet kelimesini kullanmışlardır. Aynı sözlükte ‘closet’, gömme dolap olarak tanımlanmaktadır. Bu kelime de anlamsal olarak daha yakın bir kullanım olsa da kaynak kültürde kullanılan yüklük kelimesinin işlevsel anlamını karşılayamamaktadır. Birant, ise çevirisinde ‘kıyafetlerin konulduğu dolap’ anlamına gelen *wardrope* kelimesine yer vermiştir. Aşlar aktarımında bu alan karanlık oda, karanlık bir bölme olarak tanımlanmış, hedef kültüre içerisinde yorgan ve yastıkların bulunduğu Anadoluya özgü bir yüklük resmi sunulmuştur (Demir, 2013, 137).

Örnek 71: Tellal

Tablo 63: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Tellal” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Aslan Çevirisi	Roome Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi
tellal	seller sy.30	broker sy.123	broker sy.121

Tellal, Türkçe sözlük (1932) “Bir şeyin satılacağını veya herhangi bir şeyi halka bildirmek için çarşıda, pazarda yüksek sesle bağırان kimse” şeklinde tanımlamaktadır. Nasreddin Hoca bir fıkrasında eşeğini satmak ister bu iş için bir tellal tutar. Fıkroda geçen tellal kelimenin aktarımında Tablo 63’te çevirileri yer alan çevirmenlerin

çoğunun Türkçe karşılığı komisyoncu olan broker kelimesini tercih ettiği gözlemlenmektedir. Aslan ise çevirisinde satıcı anlamına gelen seller kelimesine yer vermiştir. Tellalın dönemsel özellik ve görevleri ile günümüzdeki komisyoncunun özellikleri ve görevleri benzer olsa da herhangi bir açıklama yapılmadığı gözlemlenmektedir. Kültürel belleğimizde yer alan bu kelime Nasreddin Hoca'nın bu fıkrasıyla günümüze taşınmıştır gelecek nesillere ve diğer kültürlerle taşınması da ancak kelimenin aktarılması ve kullanımıyla mümkün olacaktır.

Örnek 72: Hamal

Benzer durum, yaşadığımız dönem ve Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönemle farklılık gösteren hamal kavramı için de geçerlidir. Hamal Anadolu'da, halkın yük taşımak için tuttuğu sırtında küfe adı verilen uzun sepeti olan kişidir. Bugün daha çok otellerde, hava alanlarında görev yapan bu kişilere İngilizcedeporter adı verilir. Porter, “taşıyıcı, hamal” anlamlarına gelmektedir. Fakat, Nasreddin Hoca'nın yaşadığı 13.y.y dönemiyle günümüzdeki hamal figürü pek örtüşmemektedir. O zaman küfesiyle sokak sokak dolaşan hamal figürü bugün belli bir alanda taşıma arabası ile bu görevi yerine getirmektedir. Bu noktada dönemsel bilgi olarak resim kullanımının önemi de ortaya çıkmaktadır.

Tablo 64: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Hamal” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Hikmet Çevirisi	Eraslan Çevirisi	Birand Çevirisi	Yağan çevirisi	Akmenek Çevirisi	Urgancıoğlu Çevirisi
hamal	porter sy.75	a man to carry the load sy.15	porter sy.21	porter sy.105	porter loaded things on a porter sy.30	the porter sy.80

Fıkırada geçen hamal kelimenin aktarımında, Tablo 64’de çevirileri yer alan çevirmenlerin tümünün Türkçe porter kelimesini tercih ettiği gözlemlenmektedir: Kelimenin, Nasreddin Hoca'nın dönemindeki hamal görüntüsü ile aynı olmadığı bilgisine dair gösterge ise Hikmet’in hazırlamış ve İngilizceye aktarmış olduğu kitapta hamalın sepeti (küfesi) ‘porter’s basket’ ifadesi ile verilmiştir. Kabacalı’nın kitabında ise bu bilgi, sırtında küfesiyle döneme özgü bir hamal resmi ile sağlanmaya çalışılmıştır. Birand’ın aktarımına da sırtında küfesi bir hamal resminin eklenmiş olduğu görünmektedir.

Örnek 73: Düdük

Hocanın ‘Parayı Veren Düdüğü Çalar’ fıkrasında geçen düdük kelimesinin çevirilerde Tablo 65’e göre şöyledir:

Tablo 65: Nasreddin Hoca Fıkralarında “Düdük” Göstergesinin İngilizceye Çevirileri

Kaynak Gösterge	Roome Çevirisi	Akmenek Çevirisi	Tanış Çevirisi	Muallimoğlu Çevirisi	Aslan Çevirisi	Gömlüksiz Çevirisi
düdük	whistle sy.75-76	pipe sy.54	pipe sy.66	fife/flüte sy.116	pipe sy.19	whistle sy.130

‘Whistle’ düdük anlamına gelmektedir. Pipe ise uzun boru şeklinde düdüğe benzer bir müzik aletidir. Flüt ise daha uzun ve önünde delikleri olan bir müzik aletidir. Dilimizde deyimleşmiş olan Parayı veren düdüğü çalar, insanın para ile hemen hemen herşeyi satın alabileceğini ifade eder. Tablo 65’te yer alan çevirilerin haricinde çevirmenler tarafından deyim anlamına dair bir açıklamaya yer verilmediği de gözlemlenmiştir.

Örnek 74: Hedef Dilde Karşılığı Olmayan Birimlerin Aktarımı

Bazı çevirmenlerin hedef dilde karşılığı olmayan kelimeleri kaynak dildeki şekliyle veya kaynak dildeki yazılışına benzer şekilde kullandıkları da gözlemlenmiştir. Bu kelimelerle ilgili bilgiler ise kaynaklarıyla birlikte aşağıdaki listede yer almaktadır:

Tablo 66: Hedef Kültüre Kaynak Kültürde Olduğu Gibi Aktarılan Kültürel Öğelerin Listesi

Kaynak Gösterge	İngilizce Çevirisi	Çevirmen	Geçtiği kaynak	Açıklama veya Dipnot
Sahur	Sahur meal	Bilgen Gömlüksiz	Babacan, 2010, 45	Paranteziçi açıklama (a meal eaten before dawn in Ramadan)
Bayram	Bairam	Murat Hikmet	Hikmet, 1959, 58	Cümle içi açıklama, ‘the moslem Festival of Sacrifice’
Hamam	Hammam	Bilgen Gömlüksiz	Babacan, 2010, 173	Parantez içi açıklama: Turkish Bath
Han	Han	M. Angela Roome	Özdemir, 2011, 139	Spending the night at a han
Akçe	Akche	Havva Aslan	Küçük, 2007, 32	Kitap sonu sözlük kısmı: a money unit in Ottoman Empire
Akçe	Akçes	Ece Birant	Birant, 1988, 23	Parantez içi açıklama Akçe is a unit of Money used in the early Ottoman period
Akçe	Akça	M. Angela Roome	Özdemir, 2011, 160	Herhangi bir açıklamaya yer verilmemiş
Ağa	Agha	Gözde Akmenek	Hengirmen, 1995, 25	Dip not: Local big land owner

Tablo 66- devam

Şerbet	sherbet	M.Angela Roome	Özdemir, 2011,136	A cooling drink
Kavuk	Kavuk	Havva Aslan	Küçük, 2007, 32	Kitap sonu sözlük kısmı: a kind of turban
Minare	Minaret	Bilgen Gömleksiz	Babacan, 2010, 63	Herhangi bir açıklama yok
Ezan	Azan	Deniz Tanış	Erdoğan, 2014, 13	Herhangi bir açıklama yer almıyor
Azrail	Ezrail	Ece Birand	M.Ali Birand, 28	Herhangi bir açıklama yok
Azrail	Azrail	Nejat Muallimoğlu	Muallimoğlu, 1998, 139	Cümle içi açıklama; the angel of death
Sandal	Sandal	Ece Birant	M.Ali Birant, 1988, 49	Herhangi bir açıklama yok
Kilim	Kilim	Nüket Eraslan	Kabacalı, 2006, 22	Herhangi bir açıklama veya resim yok
Divan	diwan	Nejat Muallimoğlu	Muallimoğlu, 1998, 88	Resme yer verilmiş
Medrese	Madrassa	M.Angela Roome	Özdemir, 2011,142	Açıklama yok
Medrese	Medrese	Nüket Eraslan	Kabacalı,2006, 33	Parantez içi: the logical school
Medrese	Madrasah	Bilgen Gömleksiz	Babacan, 2010, 114	Parantez içi: moslem school
İmam	İmam	Gözde Akmenek	Hengirmen, 1995, 29	Dip not açıklaması: prayer leader
Kaftan	Kaftan	M.Angela Roome	Özdemir, 2011, 114	Herhangi bir açıklama yok
Saz	Saz	Gözde Akmenek	Hengirmen, 1995, 29	Dipnot: a stringed instrument which some what resembles a lute
Saz	Saz	M.Angela Roome	Özdemir, 2011, 156	Herhangi bir açıklama verilmemiş
Hatim	Hatim	Gözde Akmenek	Hengirmen, 1995, 29	Dipnot: reading of the Koran from the beginning to end
Yasin	Yasin	Gözde Akmenek	Hengirmen, 1995, 29	Dipnot: One of the long surahs of Koran
Kudûri	Kuduri	Gözde Akmenek	Hengirmen, 1995, 62	Cümle içi açıklama: was a kind of religious book from which the hodja gave lectures to his students
Falaka	Falaqa	Mustafa Özçelik	Mustafa Özçelik&Funda Koçer Yeşilyurt, 2012, 19	Hanging on the wall açıklamasıyla birlikte resme yer verilmiştir.

7. SONUÇ

Bu çalışmada Yuri Lotman'ın kültür göstergebilimi yaklaşımından mizah çevirisi incelemesinde yararlanılmış, kültür göstergebilimi kavramları çeviri göstergebilimine uyarlanmıştır. Bu çalışma Nasreddin Hoca fıkralarının Türkçeden İngilizceye çevirilerinin Yuri Lotman'ın kültür göstergebilimi kavramlarının çeviri göstergebilimi alanına uyarlanarak incelendiği ilk çalışmadır. Nasreddin Hoca fıkralarının farklı çevirmenler tarafından Türkçeden İngilizceye yapılmış çevirilerindeki kültürel öğelerin aktarımı örnekler yoluyla sunularak çeviri göstergebilimi bakış açısıyla Lotman'ın kavramları çerçevesinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Tezin birinci bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı ve araştırma soruları üzerinde durulmuştur. Lotman kavramlarının ve Nasreddin Hoca fıkralarının kültürel bir temele dayanması nedeniyle Lotman kültür göstergebilimi kuramının mizah incelemesi için uygun olduğu düşünülmüştür. Tezin ikinci bölümünü oluşturan 'Mizah ve Mizah Çevirisi' başlığı altında mizahın tarihçesi, kuramları ve türleri hakkında bilgi verilmiştir. Bir mizah ürünü olan fıkranın farklı tanımlarına yer verilmiş ve mizahın çevrilebilirliği tartışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Nasreddin Hoca fıkraları ve özellikleri ile geçmişten günümüze değin yapılmış olan çevirileri ve bu çevirilerin farklı kültürlerle yansımaları ele alınmıştır. Nasreddin Hoca'nın kişiliği ve çevresi tanıtılmış, onunla ilgili yapılan çalışmalara değinilmiştir. Nasreddin Hoca'nın yaşadığı dönem olan Selçuklu dönemi ve mizahı sosyokültürel ve tarihsel bağlamı ile değerlendirilmiş, konu ile ilgili bilgiler verilmiştir. Tüm bu bilgiler ışığında Nasreddin Hoca fıkralarının yorumlanması konusu üzerinde durulmuştur. Tezin dördüncü bölümünde fıkraların incelenmesinde yararlandığımız göstergebilim ve çeviri göstergebilimi kavramları ele alınmış bu alanlarda yapılan çalışmalar anlatılmıştır. Tezin kuramsal çerçevesini oluşturan beşinci bölümde Yuri Lotman'ın kültür göstergebilimi kavramlarına yer verilmiştir. Lotman'ın ileri sürdüğü göstergeköre, sembol, bakışimsızlık, diyalog, sınır gibi kavramlarının Nasreddin Hoca fıkraları ile ilişkisi kurulmuştur. Bu ilişkilendirme Nasreddin Hoca fıkralarıyla örneklendirilmiştir. Tezin altıncı bölümünde incelenen

eserlerin listesi ve içerikleri hakkında bilgi verilmiştir. Türkçeden İngilizceye çevrilmiş fıkra örneklerinde farklı çevirmenler tarafından uygulanan çeviri tercihleri ve yöntemleri sunulmuş, Lotman kavramları çeviri göstergebilimi yaklaşımıyla incelenmiştir.

Kültür toplumsal bütünleşmeyi sağlayan, toplumsal yaşamın en önemli koşullarından biridir. Bir kültür ürünü olan fıkralar toplumun zekasını, değer yargılarını, hayata bakışını, felsefesini ve tarihini ortaya koyar. Anadolu kültürünün ayrılmaz parçası olan Nasreddin Hoca fıkraları da tarihsel, kültürel, edebî pek çok mesaj içeren folklorik metinlerdir. Sözlü kültürümüzün ürünü olan bu fıkralar aynı zamanda kültürel belleğimizin devamını da sağlamaktadır. Nasreddin Hoca bir kültürü temsil ederken aynı zamanda bu toplumun yaşayışının, bakış açısının da temsilcisi olmuştur. Nasreddin Hoca kendi özeleştirisini yaparken kendisi üzerinden toplumdaki aksaklıkları, yanlışlık ve eksiklikleri de eleştirmiştir. Bu bağlamda Nasreddin Hoca fıkraları toplum ve birey ilişkisini de çok iyi yansıtmaktadır.

Sosyokültürel anlamda düşünüldüğünde ise Nasreddin Hoca fıkralarının aile yapısı, aile içi ilişkiler, komşuluk ilişkileri ile ilgili döneme ait pekçok bilgi sunduğu görülmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarının oluşumunda Nasreddin Hoca'nın fiziksel çevresi kadar sosyal çevresinin de etkili olduğu bir gerçektir. Hoca'nın komşuları, çocukları, hanımı, öğrencileri, eşeği iletişim halinde olduğu herkes bu sosyal çevrenin içinde yer alır. Fakat fıkralarda yer alan bu karakterlerin verilmek istenen mesaj için üstlendiği bir rol, sembolize ettiği bir düşünce vardır. Örneğin Hoca'nın hanımı sadece bir figüran değildir; sosyal yapının ve aile içi ilişkilerin de sembolü konumundadır. Onun çevresiyle olan ilişkileri aslında toplumun otorite ile olan ilişkisini de yansıtır. Nasreddin Hoca fıkralarında mizahı üreten de budur. Bu durum Lotman'ın göstergeköre kavramı için önemli bir örnek teşkil eder. Çünkü Lotman'ın göstergeköresi sadece kültürü ifade etmez kültürün tüm göstergesel çevresine de gönderme yapar. (Nöth, 2006, 260).

Döneminin sosyoekonomik durumunu da gözler önüne seren Nasreddin Hoca fıkralarında hırsızlık olayının sık sık konu edilişi, hoca'nın kimi zaman yiyecek bir şey bulamaması, geçinebilmek için birçok işi bir arada yapması, evinde çalınacak eşya bulunmaması gibi durumlar tesadüfi değildir.

Latife, nükte, hikmetli söz, güldüşün gibi isimlerle de anımsanan Nasreddin Hoca fıkraları özellikleriyle tüm bu kavramları karşılamaktadır. Onun fıkraları güldürür ama güldürmesinin ötesinde düşündürür ve eğitir. Olaylara farklı bakış açılarından bakabilmeyi, farklı durumlara çözüm üretebilmeyi anlatır. Bunun en güzel örneklerinden biri ‘Sen de haklısın’ fıkrasıdır. Fıkranın görünürdeki mizahının ötesinde derin bir felesefe yatmaktadır.

Toplumların tarihi geçmişleriyle ilgili veriler onların düşünüş ve yaşam biçimleri hakkında bilgi verir. Bu bilgiler bazen semboller yoluyla bize ulaşır. Lotman (2012, 143-145)’a göre semboller kültürün anlam çekirdeğini oluşturan en önemli mekanizmasıdır ve kültürün belleğinin devamlılığını sağlar. Nasreddin Hoca fıkralarının diğer önemli özelliği sembolik yapıya sahip olmasıdır. Örneğin Nasreddin Hoca eşeğine ters biner; bunun tarihi bilgiye dayalı bir anlamı olduğu gibi tasavvufi açıdan da sembolik anlamı vardır. Çalışmada bu anlamlara yönelik bilgiler sunulmuştur. Kültür bir göstergeler evrenidir. Bu göstergeler evreninde normlar, kurallar, gelenek ve görenekler, yaşam tarzı, inançlar, semboller, tarih, ritüeller, sanat eserleri gibi kültüre ait pek çok unsur yer alır. Bu sebeple kültürel öğelerin çevirisi yapılmadan önce göstergeler çözümlenmeli, çevrilecek metin tarihle olan bağlantısı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Konya, Akşehir gibi olayların geçtiği şehirlerin tarihsel dönem ve süreç göz önüne alındığında döneme ait kültür merkezleri olduğu söylenebilir. Sembollerin sıkça kullanıldığı Nasreddin Hoca fıkraları eşek sembolüyle sınırlı değildir. Hocanın hemen hemen tüm fıkralarında sembolik dil mevcuttur. Nasreddin Hoca fıkraları dönemi yansıtan tarihi, dini, tasavvufi ve mitolojik pek çok bilgi içermesi bakımından da önemli yere sahiptir. Bu bilgiler hem Anadolu kültürünün aktarılması hem de Nasreddin Hoca mizahının anlaşılabilmesi açısından son derece önemlidir.

Döneme ait dil kullanımı, söylemler ve Nasreddin Hoca fıkralarının kaynaklık ettiği, sosyal kültürel yapıyı en güzel şekilde yansıtan atasözü ve deyimlerin açıklanarak aktarılması da bu mizahın anlaşılabilmesi açısından önemli diğer unsurlardır. Gelenek ve görenekler Nasreddin Hoca fıkralarında sık sık karşımıza çıkar. Toplumsal hafızanın devamı açısından önemli olan bu ritüeller konusunda da Nasreddin Hoca fıkraları önemli bir görev üstlenmiştir. Ayrıca dönemin giyim tarzını yansıtan, şalvar, çarık, peştamal, sarık; mutfak kültürünü yansıtan küp, çömlek, kalbur, ibrik, kazan;

mimarisini yansıtan han, hamam, kuyu, çeşme, avlu, kiler, kuzgunluk gibi öz değerlerimizi günümüze taşıyarak kültürel bellek görevini görmektedir.

Mizah, kültür aktarımı açısından önemli bir araçtır. Mizah anlayışının kültüre bağlı olarak toplumdan topluma değişiklik göstermesi onun çevrilebilirliğini etkileyen en önemli faktörlerden biri olmuştur. Bir metni kültürel boyutta incelemek çok yönlü bir çalışma gerektirir. Nasreddin Hoca ve fıkraları üzerine yapılan çalışmalarda fıkralar sadece güldürme amaçlı ele alınmamış tarihi, felsefi, dinî, ahlâki, mitolojik ve tasavvufî yönleriyle de incelenmiştir. Çevirilerinin de bu disiplinlerarası bakış açısıyla ele alınması çok yönlü bir çalışma sağlayacaktır.

Folklorik metinler içinde oluştukları tarihi ve kültürel koşulları yansıttığı için çevirmen sadece metni değil içinde bulunduğu ortamı da çözümlemek durumundadır. Örneğin Hoca'nın "Ben buranın yabancısıyım henüz günlerin adını öğrenemedim." dediği fıkrasında var olan ancak günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bir âdet hatırlatılmaktadır. Geçmişte, bugün de bazı yörelerde olduğu gibi günler Pazartesi, Salı değil de pazar kurulan ilçe, köy, kasaba adıyla anılırmış. Pazartesi yerine Salihli Pazarı, salı yerine Akşehir Pazarı, cuma yerine Sivrihisar Pazarı vb. denir ve "Bugün günlerden ne?" diye sorulduğu zaman o gün pazarı olan kasabanın adıyla örneğin Salı günü için Akşehir Pazarı, Cuma yerine Sivrihisar Pazarı derlermiş. Bu durumda, Hoca'nın hangi gün olduğunu bilmemesi, yabancı olduğu çevrede hangi günler nerede pazar kurulduğunu bilmemesinden kaynaklanmaktadır (Tokmakçioğlu, 1991, 59). Bu alt metnin bilinmediği çevirilerde Hoca saf, günün bile farkında olmayan biri gibi algılanabilir. Bu da kültürel boşluktan kaynaklanan eksik çevirilere sebep olabilir.

Bir başka fıkrada, Hoca Akşehir gölüne maya çalmaktadır. Fıkradaki sembolik anlam ve mesaj verilmezse dışarıdan çok hayalperest bir karakter gibi görünebilir. Fakat fikranın anlatmak isteği alt metin farklıdır. Çevirmen kültürel unsurların çevirisinde kültürel farklardan kaynaklı bu ve benzeri sorunlarla karşılaşabilir. Çünkü çoğu sözcük ve ifade kendi kültürel bağlamında anlaşılır.

Bu çalışmada kültürel farklardan kaynaklanan çeviri zorlukları üzerinde durulmuş ve çevirmenin bu zorluklar karşısında geliştirdiği yöntemler ve çeviri tercihleri sunulmuştur. Bu noktada Lotman'ın sunduğu kültür göstergebilim kavramlarının bu zorlukları aşma konusunda olumlu katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu kavramlar çeviri göstergebilimi alanına uyarlanarak fıkraların incelemeleri gerçekleştirilmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda Nasreddin Hoca fıkralarının farklı bir kültüre aktarımında karşılaşılan en önemli sorunlardan birisinin fıkraların sembolik anlamlar içermesi olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada Lotman'ın göstergebilimsel yaklaşımından yola çıkarak çeviri metnin tarihsel ve kültürel analizinin yapılmasını öngörüyoruz. Her kültürde bulunan semboller, üzerinde uzlaşılmış olduğundan aynı kültüre sahip bireyler arasında rahatlıkla anlaşılabilir. Ancak kaynak kültüre ait bu semboller çözümlenmedikçe kültürü tanımak dolayısıyla o sembollerle yapılan mizahı anlamak da güç olacaktır.

Çevirilerde karşılaşılan zorluklardan bir diğeri ise çevrilecek olan kelime veya kelime grubunun karşılığının hedef kültürde yer almamasıdır. Bu durumu Lotman'ın asimetri yani bakışsızlık kavramı ile karşılayabiliriz. Simetri, sadece kelimenin hedef kültürde nasıl karşılandığı ile ilgili değildir kelimenin hedef kültürde aynı işleve sahip olup olmaması ya da kelimenin yarattığı imajın hedef kültürdekiyle aynı olup olmamasıyla ilgilidir. Örneğin, Nasreddin Hoca fıkralarında medrese, kaftan, hamam, peştamal gibi kültürel kaynaklı kelimelerin simetrik karşılıklarını bulmak zordur. Fakat Lotman kültür göstergebilimi bakış açısıyla bu farklılığın diyalog için yani kültürel iletişim açısından artı bir unsur olduğunu düşünebiliriz. Bu bağlamda bu farklılığın çeviri için de artı bir unsur olduğu ve sergilenmesinin zenginlik olduğu söylenebilir. Hedef kültürde kelimelerin aynı anlamı ve işlevi karşılamadığı durumlarda kelimenin kaynak kültürde olduğu gibi bırakılması, dipnot, parantez içi yöntemlerle açıklanması, resimlendirilmesi gibi kullanılabilecek alternatif yöntemler çevirmene ve hedef kültüre sunulan çözümler olarak değerlendirilebilir.

Daha önce de vurgulandığı gibi anlam evreni de diyebileceğimiz 'göstergeküre' kavramı Lotman'da sadece kültürü ifade etmez. O kültürün çevresine de gönderme yapar. Kültürü yapılandıran çevresidir. Nasreddin Hoca fıkralarındaki mizahın iyi anlaşılabilmesi için onun oluşmasında etkisi olan Selçuklu mizahı da iyi bilinmelidir. Nasreddin Hoca'nın kişiliği, çevresi, yaşadığı toplumun özellikleri de çok iyi bilinmeli ve hedef kültüre sunulmalıdır. Göstergeküre aynı zamanda bir karşılaşma ve kesişme alanıdır. Kültürler, metinler vasıtasıyla birbirini tanır ve farklı bilgiler öğrenir. Lotman (2012, 185)'a göre iletişimin oluşabilmesi için farklılık şarttır. Aksi takdirde iletişim anlamsızdır. Metinler aracılığıyla devam eden bu iletişim sosyal yaşamın, gelenek göreneklerin, tarihi bilgilerin de devamını sağlar. Eğer bu iletişim koparsa ve toplum bu belleği yitirirse kültür de devamlılığını sürdüremez. Bu devamlılığı sağlamak

toplumsal hafızanın metinler, ritüeller, gelenek görenekler aracılığıyla ve bu unsurların aktarımı yoluyla mümkündür.

Her kültürün kendine özgü oluşu kendi sınırlarını belirler. Anadolu’lu Nasreddin Hoca ve fıkraları mizacı ve kendine has özellikleriyle diğer Nasreddin Hoca karakterlerinden ayrılmaktadır. Bu, Lotman’ın sınır kavramını karşılamaktadır. Ona göre, “semiyotik bireyselliğin temel mekanizmalarından biri sınırdır” (Lotman, 2012, 168). Fakat bu tanımlama kesin bir çizgi ifadesi değildir, farklı fikirlerin kesişme noktası dolayısıyla yeni üretimlerin kaynağı, başka kültüre açılan pencere, anlamı zenginleştiren bir alan olarak görülmektedir. Nasreddin Hoca fıkralarının dünyadaki dolaşımına bakıldığında hem evrensel değerleri hem de içinde bulunduğu kültürel değerleri yansıttığı görülmektedir. Böylece Nasreddin Hoca fıkraları zenginleşmekte ve sürekliliğini sağlamaktadır. Çeviri, Anadolu’lu Nasreddin Hoca’nın dünyaya tanıtılması ve yaşatılması için en etkin alanlardan biridir. Bu sebeple yaşadığı tarihi dönemi en güzel şekilde günümüze aktaran Nasreddin Hoca fıkralarını başka kültürlerle de en güzel şekilde aktarmak için çevirmene önemli görevler düşmektedir.

Çalışmanın uygulama örneklerinin bulunduğu bölümde yer alan fıkra örneklerinde kültürel öğelerin aktarımında hedef kültürde karşılığı bulunmayan kavramların bazılarının çevirilerinden kaçınıldığı, bazılarının kaynak kültürde olduğu gibi bırakıldığı fakat yeterli açıklama ve bilgi sunulmadığı bazılarının da hedef kültürde var olan benzer kavramlarla karşılandığı veya değiştirildiği gözlemlenmiştir. Sembolik anlamı olan kelimeler, ifadeler için bilgi aktarımı ve fıkraların alt metinlerini içeren dini, tasavvufi, felsefi yorumlara yeterince yer verilmediği görülmüştür. İncelenen çeviri kitaplarda göstergeyi tanımlayıcı ve açıklayıcı yardımcı öğelerin kimilerinin kullanıldığı kimilerinin kullanılmadığı görülmüştür. Örneğin bir kitap resim uygulamasına yer verilirken bir diğerinde yer verilmemiştir. Bazı kitaplarda hedef dilde karşılığı olmayan kelimelerin ve açıklamalarının yer aldığı küçük sözlük sayfaları bulunmaktadır. Çoğu kitapta sadece fıkraların çevirilerine yer verilirken çok azında metin dışı açıklamalara yer verildiği fakat bunun da yeterli olmadığı gözlemlenmiştir. Göstergelerin sembolik anlamlarının anlaşılması ve alt metinlerin ortaya çıkarılması açısından bu uygulama yeterli değildir. Hedef dilde karşılığı olmayan kelimeler bazı çevirmenler tarafından kaynak dilde olduğu gibi bırakılmış ya da parantez içi açıklamalarına yer verilmiştir. Fakat bazı çevirmenlerin bu kelimeleri hedef dildeki aynı işlevi ve sembolik anlamı karşılamayan başka kelimelerle

karşıladıkları görülmüştür. Dinî, felsefî ve tasavvufî yoruma açık Nasreddin Hoca fıkralarının çevresi de fıkraları kadar önemlidir. Bu anlamda bazı kitaplarda fıkraların öncesinde Nasreddin Hoca'nın hayatı, kişiliği, ailesi, yaşadığı yer ve dönemle ilgili bilgilere yer verilirken birçoğunda bu bilgilerin yer almadığı veya yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Oysa bahsedilen tüm bu göstergelerin kullanımı fıkraların alt anlamlarının anlaşılması mizahi öğelerin, kültürel öğelerin ve verilmek istenen mesajların doğru aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Lotman (2012, 18)'a göre metnin üç işlevi vardır: yaratıcı işlev, onarım işlevi ve bellek işlevi. Metnin yaratıcı işlevi sadece görünen hazır metni iletmez, yeni metinlerin oluşmasına da hizmet eder. Çevirmen fıkraların içeriğindeki alt metinleri ortaya koyarak metnin bu işlevini yerine getirmiş olur. Hedef dilde karşılığı olmayan kelimelerin eksikliğini ise kelime hakkında verdiği bilgiler dahilinde tamamlayabilir. Böylece metnin onarım işlevini de yerine getirmiş olacaktır. Çevirmen sunduğu bilgiler ve çözümlemelerle kültürel belleğin toplayıcısı olarak bellek işlevine de katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak bir mizah ürünü olan fıkra çevirilerinde karşılaşılan, farklı dillerin farklı kültürel yapılarından kaynaklanan zorlukların aşılmasında çevirmene önemli görevler düşmektedir. Dolayısıyla metin ile ilgili resimlere, sözlük bölümüne, metin öncesi veya sonrası açıklamalara yer verilmesinin, fıkraların konu ve işlevlerine göre sınıflandırıldıktan sonra benzer özellikleri olan fıkraların öncesinde fıkroda geçen konulara ait ortak bilgilerin, yorumların sunulmasının çeviriyi zenginleştireceği, alt anlamlarda gizli mizahın anlaşılmasını kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Kaynak ve hedef kültür arasındaki benzerlikler çeviri eyleminde kolaylık sağlayabileceği gibi farklılıklar da birtakım zorluklar yaratabilir. Çeviride sadece biçimi sağlamak kaynak metnin içeriğinin anlaşılabilmesi için yeterli değildir. Okuyucu kaynak kültüre ait bilgileri öğrenebilme, kendi kültürüyle karşılaştırabilme, kaynak kültürü ve kendi kültürünü tanıyabilme imkânına sahip olabilmelidir. Çevirmen bu görevi başarıyla tamamlayabilmek için kültürel bilgisini geliştirmeli, araştırmalı ve araştırdıklarını sunmalıdır.

Nasreddin Hoca fıkraları önce incelenmesi ve çözümlenmesi, sonra elde edilen veriler ışığında çevrilmesi gereken folklorik metinlerdir. Tarihi bir kişilik olarak Nasreddin Hoca'nın ve tarihi bilgi içeren fıkralarının iyi anlaşılması, doğru ve eksiksiz

aktarılabilmesi için göstergelerin doğru okunması, sembolik anlam ve değerlerin kavranması ön koşuldur. Bu da çeviri göstergebiliminin katkısıyla gerçekleşecektir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın çeviri göstergebilimi alanına, çevirmenlere ve çevirmen adaylarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet. 2015. Kız Evinden Oğlan Evine Evlilik Töreni Uygulamaları. **Aile Yazıları**. ed. Saim Sakaoğlu, Mehmet Aça, Pervin Ergun. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Araştırma ve Sosyal Politikalar Serisi 36: 79-91.
- Akarpınar, R. Bahar. 2004. Sûfi Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi. **Türkbilgi Dergisi**. s. 7: 3-19.
- Aksan, Doğan. 2008. **Türkçeye Yansıyan Türk Kültürü**. 2. bs. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Mustafa, Kadir Çetin. 2018. Çatalhöyük Mutfak Yapıları ve Araç-Gereçlerinin 21.Yüzyıl Mutfak Kültürüne Yansımaları. **Journal of Tourism and Gastronomy Studies**. c. 6. s. 1: 125-141.
- Alp, K. Özlem. 2009. **Sembollere Giriş**. 1.bs. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Alptekin, A. Berat. 2009. Nasreddin Hoca Fıkralarının Bilmeceyle İlişkisi Var mı? **21.Yüzyıl Nasreddin Hoca ile Anlamak AKMY Uluslararası Sempozyum Bildiriler, 8-9 Mayıs 2008**. Konya: Akşehir: 57-68.
- _____. 2014. Nasrettin Hoca ve Fıkralarıyla İlgili Sorun. **Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler, 4-8 Kasım 2013**. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi: 91-107.
- Altunbay, Müzeyyen. 2016. Temel Bir Değer Olarak Dede Korkut'ta Misafirperverlik ve İzzet-i İkrâm. **Akademik Bakış Dergisi**. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-dergisi. s. 56: 359-371.
- Assman, Jan. 2015. **Kültürel Bellek**. çev. Ayşe Tekin. 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Asutay, Hikmet, Oktay Atik. 2014. Cultural Synthesis in the Story: Nasreddin Hodca und Weihnachtsmann. **International Journal of Human Sciences**. c. 11. s.1: 1253-1265.
- Atasözlerimiz**. 1981. Ankara: Radikal Yayınevi.
- Atmaca, Veli. 2010. Hadisler Çerçevesinde Cahilliyye Majik Tedavi Geleneğinin Kavramsal Boyutu. **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. c. 110. s. 1: 1-40.

- Avcı, Hatice. 2014. Nasrettin Hoca Fıkralarında Ayetin İzleri. **Türk Dünyası Kültürel Değerleri Uluslararası Sempozyumu Bildiriler, 4-8 Kasım 2013.** Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi: 449-454.
- Aykut, Kseniya. 2012. Sırp Yazarı Stevan Sremats ve Nasreddin Hoca. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi.** c. 12. s. 2: 441-451.
- Aytaç, Ahmet. 2005. Günümüzde Nasreddin Hoca'nın Nasıl Anlaşılması Gerektiğine Dair. **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni), 6-7 Temmuz 2005.** Konya: Akşehir: 140-144.
- Babacan, Erdinç. 2010. **Nasreddin Hoca.** çev. D. Bilgen Gömleksiz. İstanbul: Ravza Yayıncılık.
- Bars, B. Emin. 2015. William Bascom'un "Folklorün Dört İşlevi" Işığında Nasrettin Hoca Fıkraları üzerine Bir Değerlendirme. **International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic.** c. 10. s. 4: 149-166.
- Bassnet, Susan. 2002. **Translation Studies.** 3. bs. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Başdin, Aziz. 2017. Gelenekler Açısından Selçuklularda Toy, Düğün Törenleri ve Gelenekleri. **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** c. 2. s. 2: 400-406.
- Başgöz, İlhan. 1997. Nasreddin Hoca Hikayeleri (Tarihsel Gelişme İçinde Bir Konular Analizi) **Toplumbilim Dergisi.** s. 6: 25-47.
- Başgöz, İlhan, Andreas Tietze. 1999. **Türk Halkının Bilmeceleeri.** 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Batur, Zekeriya, Ayşe Nur Sır, Hafız Bek. 2012. Nasreddin Hoca Fıkralarında Değer Yargıları ve Eğitim. **Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.** c.7. s.3: 583-591.
- Baykara, Tuncer. 1997. Nasreddin Hoca: Bir Tarihi Şahsiyet. **Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni Sempozyum Bildirileri, 24-26 Aralık 1996.** İzmir: Atatürk Kültür Merkezi: 19-22.
- Bayram, Mikhail. 2001. **Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren.** İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Benveniste, Emile. 1995. **Genel Dilbilim Sorunları.** çev. Erdim Öztokat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bergson, Henry. 2013. **Gülme.** çev. Tolga Güner. 1.bs. İstanbul: Mitra Yayınları.
- Best/Chambers Students' Dictionary.** 2001. London: Chambers Harrap Publishers Ltd.

- Bey, Abdülaziz. 1995. **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bilik, Nuriye. 2004. Nasreddin Hoca Fıkralarının Pakistan'daki Nasreddin Hoca Fıkralarıyla Mukayesesi. **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**. c. 4. s. 15: 53-62.
- Birant, M. Ali. (t.y.). **Nasreddin Hodja**. çev. Ece Birant Sevil. İstanbul: And Kartpostal ve Yayınları.
- _____. 1988. **Nasreddin Hodja**. çev. Ece Birant. İstanbul: And Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili. 1969. **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**. 1.bs. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- _____. 1997. Nasreddin Hoca Fıkralarının Çeşitlemelerinde Türlü Etkenler Üzerine. **Toplumbilim Dergisi**. s. 6: 25-47.
- _____. 2018. **Nasreddin Hoca**. 7. bs. İstanbul: Isık Yayınları.
- Cenikoğlu, Gökhan Tarıman. 2014. Türk Dünyasında Nasreddin Hoca Fıkraları. **Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi Gönül Sultanları Buluşması, 26-28 Mayıs 2014**. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı: 241-255.
- Civelek, Yakup. 2005. Türklerin Hoca'sı Arapların Cuha'sı. **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni), 6-7 Temmuz 2005**. Konya: Akşehir: 514-527.
- Connerton, Paul. 2014. **Toplumlar Nasıl Anımsar?** çev. Alaeddin Şenel. 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çalışkan, Nihat, Elif Kılıç. 2014. Farklı Kültürlerde ve Eğitimsel Süreçte Renklerin Dili. **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)**. c. 15. s. 3: 69-85.
- Çelepi, Mehmet Surur. 2015. Rüyalardaki Kültürel Simgeler. **8. Uluslararası Türk Kültür Kongresi Kültürel Miras Bildirileri I, 24-27 Ekim 2013**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını Bilimsel Toplantılar Dizisi 60: 1095-1130.
- Çolak, Ali. 2004. Ölmek Üzere Olan Kişiye ve Mezardaki Ölüye Yapılan Telkin ile İlgili Rivayetler. **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Dergisi**. c. 4 s. 2: 201-215.
- Çolak, Faruk. 2007. Nasreddin Hoca ile ilgili Bazı Anlatımlarda Mitolojik Unsurlar. **Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)** s. 22: 65-74.
- Çotuksöken, Yusuf. 2003. **Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca ve Fıkraları**. 1. bs. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- _____. 2004. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**. 1.bs. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Demir, Cengiz. 2013. **Tales from Nasreddin Hodja**. çev. Serdar Aşlar. İzmir: Tughra Books.

- Demir Güneş, Cevriye. 2005. Nasreddin Hoca Fıkralarının Felsefî Tahlili. **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni), 6-7 Temmuz 2005.** Konya: Akşehir: 410-415.
- Demircioğlu, Cemal. 2016. **Çeviri Bilimde Tarih ve Tarih Yazımı (Doğu Batı Ekseninde bir Karşılaştırma).** İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Demirkazık, H. İbrahim. 2012. Emrî Divanı'nda Âdetler ve Gelenekler. **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.** c.9. s. 9: 49-110.
- Demirkol Ertürk, Şule. 2003. Yazın Çevirisinde Yorum ve Anlam Arayışı. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____. 2017. Çevirinin Kültürel Hafıza ile İlişkileri: Geleceğe Dönük Bir Üretken Hatırlama Aracı Olarak Çeviri. **Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları.** c. 48: 195-210.
- _____. 2019. Ambrose Bierce'in Şeytan'ın Sözlüğü Yapıtının Türkçe Çevirilerinde Mizah Öğelerinin Aktarımı. **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.** c. 21 s. 1: 11-33.
- Devellioğlu, Ferit. 2000. **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,** 17. bs. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Duman, Mustafa. 2008. **Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası.** İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Durmuş, Mithat. 2009. Güldürünün Saklanan Gerçeği ve Nasreddin Hoca Fıkralarında Sosyo-Psikolojik "Kendilik Tanımlaması. **21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak AKMY Uluslararası Sempozyum Bildiriler, 8-9 Mayıs 2008.** Akşehir: Atatürk Kültür Merkezi Basımı: 241-252.
- Duvarcı, Ayşe. 2007. Kaybolan bir Kültür ve Yorgancılık: Halk Bilimsel bir Yaklaşım. **ICANAS 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler, 10-15 Eylül 2007.** Ankara: 507-516.
- Ekici, Metin, Pınar Fedâkar. 2014. Gelenek Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu. **Milli Folklor.** s. 101: 40-50.
- Ekti, Meltem. 2013. Mizahın Çevrilebilirlik İhtimali Üzerine. **Milli Folklor.** c. 25. s. 100: 162-170.
- Elçin, Şükrü. 1977. **Tuz Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine.** Halk Edebiyatı Araştırmaları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Emiroğlu, İzlem. 2010. Konya'da Hamam Kültürü ve Kullanım Eşyaları. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdoğan, Tuna 2014. **The Selected Stories from Nasreddin Hodja.** çev. Deniz Tanış. İstanbul: Rumuz Publishing.

- Eyüboğlu, İsmet Zeki. 1974. **Anadolu İnançları**.1.bs. İstanbul: Koza Yayınları.
- Fedai, Harid. 2001. Mullaor Hodja Nasreddin as seen by Cypriot Turks and Greeks. **Folklore**. c.16: 105-111.
- _____. 2009. Nasreddin Hoca Fıkralarının Kıbrıs ve Azerbaycan'daki Benzerleri. **21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak AKMY Uluslararası Sempozyum Bildiriler, 8-9 Mayıs 2008**. Akşehir: Atatürk Kültür Merkezi Basımı: 293-314.
- Fedâkar, Selami. 2009. Özbek Mizahında Nasrettin Hoca Tipi ve Fıkralar. **21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak AKMY Uluslararası Sempozyum Bildiriler, 8-9 Mayıs**. Akşehir: Atatürk Kültür Merkezi Basımı: 315-326.
- _____. 2009. Özbek Mizahında Nasrettin Hoca Tipi ve Fıkraları. **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi /Journal of Turkish World Studies**. c. 9. s. 1: 67-73.
- Freud Sigmund. 1976. **Jokes And Their Relation To The Unconscious**. çev. James Strachey. New York: Penguin Books. s. 140. (Aktaran: Morreal, John. 1997. **Gülmeyi Ciddiye Almak**. çev. Kubilay Aysevener, Şenay Soyer. İstanbul: İris Yayıncılık).
- Gorlée, Dinda L. 1996. Göstergebilim ve Çeviri Sorunları (Semiotics and the problem of Translation). çev. Mine Mutlu İşgüven. **Tömer Dil Dergisi**. s. 40: 17-32.
- Göktürk, Akşit. 2016. **Çeviri: Dillerin Dili**. 12. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. 1961. **Nasreddin Hoca**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- _____. 2017. **Nasreddin Hoca**. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gönen, Sinan. 2004. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun Fıkra ile İlgili Çalışmalarının Bibliyografyası. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 12. s. 12: 218- 230.
- Gözcü, Alev, Eren Akçiçek. 2012. Osmanlı Mutfağında Kar ve Buz. **I. Türk Mutfak Kültürü Sempozyum Bildirileri (Osmanlı Mutfak Kültürü), 14-15 Ekim 2010**. Bilecik: 268-298.
- Greimas, Algirdas J., Joseph Courtés. 1982. **Semiotics and Language -An Analytical Dictionary**. çev. Larry Christ-Daniel, Patte James Lee, Edward McMahan II, Gary Phillips, Michael Rengstorf. Indiana: Indiana Univeristy Press.
- Güncel Türkçe Sözlük, [12.06.2020]. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. www.sozluk.gov.tr
- Güneş, Bahadır. 2015. Bir Muamma ve Lûgaz Metni Hakkında. **Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**. c. 4. s. 2: 526-545.
- Güney, Eflatun. 1995. **Türk ve Dünya Klasikleri: Nasrettin Hoca Fıkraları**. İstanbul: Milliyet Varlık Yayınları.

- Güngör, Harun. 2007. Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar. **Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni Bildiriler, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 16-17 Nisan 2007**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 1-6.
- Güvenç, Ahmet Özgür. 2009. Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. c. 16. s. 41: 85-97.
- Güvenç, Bozkurt. 2016. **İnsan ve Kültür**. İstanbul: Boyut Yayıncılık.
- Güzel, Abdurrahman. 2005. **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni). 6-7 Temmuz 2005**. Konya: Akşehir: 421-451.
- Halıcı, Feyzi. 2017. **Şair Burhaneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerh Eden Eseri**. 1.bs. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Hatipoğlu, Aysu, Orhan Batman. 2014. Gastronomik Unsurların Günümüz Türk Mutfağı ile Kıyaslanması. **Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi / Journal of Travel and Hospitality Management**. c.11. s.2: 62-74.
- Hengirmen, Mehmet. 1995. **Nasreddin Hodja**. çev. Gözde Akmenek. İstanbul: Engin Yayınevi.
- Hikmet, Murat. 1959. **One Day The Hodja**. çev. Murat Hikmet. Ankara: Tarhan Kitapevi.
- İncidağı, Aliye Serap. 2015. Mevlâna'nın Mesnevîsinde Yer Alan Bitki ve Meyvelerin Tasavvuf Dünyasındaki Sembolik Anlamları. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü, Mevlâna.
- Jakobson, Roman. 1980. **The Framework of Language**. Library of Congress Cataloging in Publication Data. Michigan studies humanities; no.1.
- Kabacalı, Alpay. 2006. **Nasreddin Hodja**. çev. Nüket Eraslan. İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- Kabak, Turgay. 2012. Nasreddin Hoca Fıkralarında Türk Mitolojisinin ve Halk İnanışlarının İzleri. **Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 4. s. 14: 140-156.
- Kabakçılı, Osman. 2011. Hz. Yunus Kıssasında İşâri Anlamlar. **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 10. s. 36: 360-380.
- Kafesoğlu, İbrahim. 2014. **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kanal, Hümmet. 2014. II. Abdülhamid Devrinde İstanbul Medreselerindeki Öğrencilerin Cerr Faaliyetleri. **Avrasya İncelemeleri Dergisi**. c. 3. s. 2: 251-294.

- Kanık, Orhan Veli. 2010. **Nasreddin Hoca (70 Manzum Hikâye)**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaçalı, Mehmet. 2017. Özbek, Kırgız, Kazak, Azerbaycan ve Gagauz Türkleri Ekseninde Nasreddin Hoca Fıkralarının Ortak Paydası. **AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi**. c. 5. s. 11: 242-257.
- Karadavut, Zekeriya. 2009. Nasreddin Hoca Fıkra Dairesi ve Özenbaşı Ahmet Ahay. **21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak AKMY Uluslararası Sempozyum Bildiriler, 8-9 Mayıs 2008**. Konya: Akşehir: 435-463.
- Kızıldemir, Özgür, Emrah Öztürk, Mehmet Sarışık. 2014. Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler. **AİBÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 14. s. 13: 191-210.
- Koşum, Adnan. 2009. Bir Hukukçu Olarak Nasreddin Hoca. **21. Yüzyılı Nasreddin Hoca ile Anlamak AKMY Uluslararası Sempozyum Bildiriler, 8-9 Mayıs 2008**. Akşehir: Atatürk Kültür Merkezi Basımı: 469-484.
- Kourdis, Evagelos. 2020. Towards a Typology in Intersemiotic Translation from Verbal to Nonverbal and Polysemiotics Signs. **Dil, Edebiyat ve Çeviri Odağında Kavramsal Okumalar/Conceptual Readings in Language Literature and Translation/Lectures Notionnelles de la Langue, de la Littérature et de la Traduction**, ed. Mesut Kuleli, Didem Tuna. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık: 79-99.
- Koz, M. Sabri. 1996. **Nasreddin Hocaya Armağan**. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Kömürcü, Gülhan. 2005. Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu. Yüksek Lisans Tezi. Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, M. Fuad. 2004. **Nasrettin Hoca**. 3. bs. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kuleli, Mesut. 2016. Çeviri Göstergibilimi Bakış Açısıyla Shakespeare'in Julius Caesar ve Anthony and Cleopatra Oyunlarında Anlam Evreni, Göstergeler ve Öznelik Yetisi. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuleli, Mesut, Didem Tuna. 2020. **Dil, Edebiyat ve Çeviri Odağında Kavramsal Okumalar / Conceptual Readings in Language Literature and Translation / LecturesNotionnelles de la Langue de la Littérature et de la Traduction**. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kurgan, Şükrü. 1968. Nasrettin Hoca Fıkralarında Halk Yaşayışlarının İzleri. **Türk Dili Dergisi**. Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınevi: 482-496.
- _____. 1986. **Nasreddin Hoca: Türk Büyükleri Dizisi 21**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Küçük, Demet. 2007. **Selected Stories of Nasreddin Hodja**. çev. Havva Aslan. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Küçük, Mehmet A. 2015. Ölüm Belirtileri. **Aile Yazıları**. ed. Saim Sakaoğlu, Mehmet Aça, Pervin Ergun. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Araştırma ve Sosyal Politikalar Serisi 36: 201-208.
- Küçük, Salim. 2010. Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı. **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**. s. 54: 185-210.
- Kütük, Ahmet. 2017. Selçuklu Dünyasının Antroponimik Haritası (Selçuklu Çağında Ad Koyma Geleneği Hakkında Bazı Tespitler). USAD. **Selçuklu Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi**. Bahar. Sayı. 6: 147-180.
- Lotman, Yuri. M. 1990. **Universe Of The Mind**. çev. Ann Shukman. Great Britain: Indiana University Press
- _____. 2005. On the Semiosphere. **Sign Systems Studies**. c. 33. s. 1: 205-226.
- _____. 2009. **Culture and Explosion**. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.
- _____. 2012. **Düşünen Dünyaların İçinde: İnsan-Metin-Semiyosfer-Tarih**. çev. Sabri Gürses. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Lotman, Yuri, M., Boris Uspensky. 1978. On the Semiotic Mechanism of Culture. Trans. George Mihaychuk. **New Literary History**, c. 9, s. 2: 211-232.
- Mammedov, Gadem. 1996. Ependi'nin Güлкüsü. **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**. s. 2: 97-101.
- Mevlâna, Ibn Burhaneddin Seyyid. 2013. **Hikmetleriyle Nasreddin Hoca Latifeleri**. 2. bs. Eşik Edebiyat Serisi: 15. İstanbul: Pozitif Dağıtım. Sistem Matbaacılık.
- Morreal, John. 1997. **Gülmeyi Ciddiye Almak**. çev. Kubilay Aysevener, Şenay Soyer. İstanbul: İris Yayıncılık.
- Mozaik Kültür ve Sanat Vakfı. 2004. **Dünyayı Güldüren ve Düşündüren Adam Nasreddin Hoca**. Akşehir. Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 4.
- Muallimoğlu, Nejat. 1998. **The Wit and Wisdom of Nasraddin Hodja**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nash, Walter. 1985. **The Language of Humour: Style and Technique in Comic Discourse**. London and New York: Longman.
- Nesin, Aziz. 1973. **Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı**. İstanbul: Akbaba Yayınları.
- _____. 1994. **The Tales of Nasrettin Hoca**. çev. Talat Halman. Illustrated by Zeki Fındıkoğlu. İstanbul: Dost Yayınları.

- Nowotna, Magdalena. 2020. Çözümleme Aracı Olarak Söyleyenler Kuramı ve Kavramsal Dilbilgisi. **Dil, Edebiyat ve Çeviri Odağında Kavramsal Okumalar/Conceptual Readings in Language Literature and Translation/Lectures Notionnelles de la Langue de la Littérature et de la Traduction**. çev. Sündüz Öztürk Kasar, Didem Tuna. ed. Mesut Kuleli, Didem Tuna. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık: 33-49.
- Nöth, Winfried. 2006. Yuri Lotman on Metaphors and Culture as self-referential semiospheres. **Semiotica**. c. 161. s. 1/4: 249-263.
- _____. 2015. The Topography of Yuri Lotman's Semiospher. **International Journal of Culture Studies**. c. 18. s. 1: 11-26.
- Nur, İsmail Hakkı. 2013. Mesnevi'de Hayvan Karakterleri (Metaforları) [Animal Metaphors in Mathnawi]. **AVKAE Dergisi**. c.3. s. 1: 18-30.
- Ocak, Ahmet Yaşar. 2002. **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri**. 3. bs. Araştırma İnceleme Dizisi: 96. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 2011. **Orta Çağ Anadolu'sunda İslâmın Ayak İzleri**. 2. bs. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oğuz, M. Öcal. 1997. Nasreddin Hoca: İki Yaklaşım bir Problem. **Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri, 24-26 Aralık 1996**. İzmir: Atatürk Kültür Merkezi.
- Oruç, Züriye. 2017. Selçuklularda bir Hâkimiyet Alameti Olan Mühür Yüzük Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme. **Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**. c. 10. s. 54: 340-349.
- Ögel, Bahaeddin. 2010. **Türk Mitolojisi I**. 5. bs. Ankara: Türk Dil ve Tarih Kurumu Yayınları.
- Öngören, Ferit. 1983. **Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi**. 4. bs. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis. 1971. **Anadolu Folklorunda Ölüm**. 2. bs. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özbek, Süleyman. 2001. Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlana'nın Fihi Mâ Fih ve Mesnevi'sine göre). **Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 3. s. 1: 42-58.
- Özçelik, Mustafa, Funda Yeşilyurt. 2012. **Anecdotes of Nasreddin Hodja with Miniatures**. Akşehir: Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özçelik, Mustafa. 2008. **Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca**. Akşehir: Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- _____. 2017. **Anadolu ve Dünya Bilgesi Nasreddin Hoca**. Konya: Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

- Özdemir, Nebi. 2010. Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca. **Milli Folklor**. c. 22. s. 87: 27-40.
- Özdemir, Nebi. 2011. **The Philosopher's Philosopher Nasreddin Hodja**. çev. M. Angela Roome. Ankara: Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism Publications.
- Özgen, Mehmet Kasım. 2013. Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı. **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 1. s. 2: 215-227.
- Özkan, İsa. 1982. **Türk Folkloru Araştırmaları**. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Özmkas, Utku. 2009. Charles Sanders Pierce'in Gösterge Kavramı. **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 2. s. 1: 32-45.
- Öztaş, Kadir, Tahsin Yüksel. 2017. **Akşehirden Dünyaya Yayılan Bilge Nasreddin Hoca**. 1. bs. Konya: Akşehir Kültür Sağlık ve Eğitim Vakfı Yayını.
- Öztürk Kasar Sündüz. 2009. Un Chef-d'Œuvre Très Connu: Le Chef-d'Œuvre Inconnu de Balzac, Commentaires d'Une Traduction à l'autre Laissant des Traces. **Les Traces du Traducteur**. ed. Magdalena Nowotna, Amir Moghani. Paris: INALCO: 187-211.
- _____. 2016a. Sémiotique de la traduction littéraire. Les Langues Modernes, Dossier. **Approches Théoriques de la Traduction**. s. 1: 43-51.
- _____. 2016b. Interaction Entre la Sémiotique et la Traduction Littéraire. **Translation as Innovation. Bridging the sciences and the humanities**. ed. Patricia Marie Phillips-Batoma, Xiangyun Zhang Victoria. London and Dublin: Dalkey Archive: 43-26.
- _____. 2017. Jean-Claude Coquet ve Söyleyenler Kuramı. **Prof. Dr. Ayşe Eziler Kıran'a Armağan**. ed. İrem Onursal Ayırır, Ece Korkut. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi: 183-199.
- _____. 2020a. Tracer un Itinéraire Sémiotique Pour une Traduction Expérimentale: Traduire en Turc La Route des Flandres de Claude Simon. **Dil, Edebiyat ve Çeviri Odağında Kavramsal Okumalar/Conceptual Readings in Language Literature and Translation/Lectures Notionnelles de la Langue, de la Littérature et de la Traduction**. ed. Mesut Kuleli, Didem Tuna. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık: 1-32.
- _____. 2020b. De la Désignification en Traduction Littéraire: Les Gens d'en Face de Georges Simenon Dans le Contexte Turc du Point de Vue de la Sémiotique de la Traduction. **Parallèles**. c. 32. s. 1: 154-175.
- Öztürk-Kasar, Sündüz, Batu, Elif. 2017. Oscar Wilde'in Bencil Dev Öyküsünün Gösterbilimsel Çözümlemesi Bağlamında Değerlendirilmesi. **International Journal of Languages: Education and Teaching**. c. 5. s. 4: 920-950.

- Öztürk Kasar Sündüz, Can Rençberler, Alize. 2017. Semiotics of Umberto Eco in a Literary Translation Class: The Model Reader as the Competent Translator. **International Journal of Languages' Education and Teaching**. c. 5. s. 2: 280-289.
- Öztürk Kasar Sündüz, Tuna, Didem. 2015. Yaşam, Yazın ve Yazın Çevirisi için Gösterge Okuma. **Frankofoni Fransız Dili ve Edebiyatı İnceleme ve Araştırmaları Ortak Kitabı No.27**. Ankara: Bizim Grup Basımevi Yayın Dağıtım: 457-482.
- _____. 2016. Idéologie et Abus de Texte en Turc. **Idéologie et Traductologie**. ed. Astrid Guillaumepp. Paris: L'Harmattan: 87-103.
- _____. 2017a. Shakespeare in Three Languages: Reading and Analyzing Sonnet 130 and its Translations in the Light of Semiotics. **International Journal of Languages' Education**. c. 5. s. 1: 170-181.
- _____. 2017b. Le Non-Dit Derrière Les Discours Masqués. **International Journal of Languages' Education**, c. 5. s. 3: 754-767.
- Özünlü, Ünsal. 1992. **Dil, Gülmece, Değiş**. Ankara: Karaca Dil Kursu.
- Pala, İskender. 2000. **İki Dirhem Bir Çekirdek**. 1. bs. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.
- Peirce, Charles Sanders. 1982. Harvard Lecture on Whewell, Mill, Comte. **Writings of Charles S. Peirce**. ed. Max H. Fisch, Christian J. W. Kloesel, Edward C. Moore, Don D. Roberts, Lynn A. Ziegler. Bloomington: Indiana University Press: 205-223.
- _____. 1984. Harvard Lecture on Whewell, Mill, Comte. **Writings of Charles S. Peirce**, ed. Max H. Fisch, Christian J. W. Kloesel, Edward C. Moore, Don D. Roberts, Lynn A. Ziegler. Bloomington: Indiana University Press. (Aktaran: Özmakas, Utku. 2009. Charles Sanders Peirce'in Gösterge Kavramı. **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 2. s. 1: 32-45).
- Petrilli, Susan, Augusto Ponzio. 2020. A Semiotic Approach to Translation: Otherness, Iconicity and Encounter. **Dil, Edebiyat ve Çeviri Odağında Kavramsal Okumalar/Conceptual Readings in Language Literature and Translation/Lectures Notionnelles de la Langue de la Littérature et de la Traduction**, ed. Mesut Kuleli-Didem Tuna. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık: 53-77.
- Posner, Roland. 2001. Kültür Nedir? Antropolojideki Temel Kavramların Göstergebilim Açısından Yorumu. **I. Göstergebilim Kongresi Bildirileri, 20-23 Ekim 1999**. İstanbul: Multilingual Yayınları: 25-62.
- Püsküllüoğlu, Ali. 1995. **Türkçe Sözlük**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Rahmankulov, Feyzullah.1997. Türkmen Mizahı ve Nasreddin Hoca. **Uluslararası Nasreddin Hoca ile Bilgi Şöleni (Sempozyumu Bildirileri), 24-26 Aralık 1996**. İzmir: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Rifat, Mehmet. 2008. **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, Mehmet, Sema Rifat, Ayşe Naz Koş, Duygu Tekgül. 2010. **Göstergebilim, Dilbilim ve Çeviri bilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Sakaoğlu, Saim. 1992. **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi
- _____. 1997. Nasreddin Hoca'nın Hocalığı ile ilgili Fıkralar Üzerine. **Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni Sempozyum Bildirileri. 24-26 Aralık, 1996**, İzmir: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 33-45.
- _____. 2005. **Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim, Ali Berat Alptekin. 2014. **Nasreddin Hoca**. 2. bs. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- _____.2018. **Nasreddin Hoca**. 3. bs. Konya: Akşehir Belediyesi.
- Saussure, Ferdinand. 2014. **Genel Dil Bilim Dersleri**. çev. Savaş Kılıç. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Steconi, Ubaldo. 2004. **Five Reasons Why Semiotics Is Good For Translation Studies: Doubts and Directions in Translation Studies**. Lisbon: Benjamin Publishing: 15-26.
- Şahhüseyinoğlu, Nedim. 2000. **Anadolu Kültüründe İnanç Motifleri**. 1. bs. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Şahin, Bekir. 2005. Nasreddin Hoca El Yazmaları. **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni), 6-7 Temmuz 2005**. Konya: Akşehir: 476-480.
- Şener, Ömer. 2011. Türk Edebiyatında Hileci bir Figür olarak Nasrettin Hoca ve Klasik Çin Edebiyatında Sunwukeng Karşılaştırmalı bir Analiz. **Turkish Studies**. c. 6. s. 3: 1741-1748.
- Şenocak, Ebru. 2016. Bir Mit Yaratıcısı Olarak Nasreddin Hoca. **Akra Sanat ve Edebiyat Dergisi**. c. 4 s. 8: 159-168.
- Şimşek, Selami. 2011. **Nasreddin Hoca ve Tasavvuf**. 2. bs. İstanbul: Buhara Yayınları.

- Tarnavska, Dina. 2010. Farklı Kùltùrlerde Sùzlù Mizah: Tùrkiye’de Yaşayan Tùrk, İngiliz ve Rus Gençleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Aktaran Asutay, Hikmet, Oktay Atik. 2014. Cultural Synthesis in Thestory Nasreddin Hodca und Weihnachtsmann. **International Journal of Human Sciences**. c. 11. s. 1: 1253-1265).
- Tasnadî, Edit. 1997. Maceristan’daki Nasreddin Hoca. **Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu Bildirileri), 24-26 Aralık 1996**. İzmir: Atatürk Kùltür Merkezi Yayınları: 179-188.
- Tokmakçioğlu, Erdoğan. 1991. **Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca**. 3.bs. İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Torop, Peeter. 2000. Towards the Semiotics of Translation. **Semiotica**. 128 (3-4): 597-610.
- _____. 2004. Locations in Intersemiotic Space. In **V. Saropik (Ed)**. Place and Location: Studies in Environmental Aesthetics and Semiotics IV: 59-68.
- Tozlu, Necdet. 2014. Kùltürümüzde Çerçicilik ve Çerçi Esnaflığının Bayburt Gümüşhane Erzincan Yöresi Örneği. **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 8. s. 2: 23-36.
- Tuna, Didem, Mesut, Kuleli. 2017. **Çeviri Göstergebilimi Çerçevesinde Yazınsal Çeviri İçin Bir Metin Çözümleme ve Karşılaştırma Modeli**. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tuna, Didem. 2015. Göstergebilimin Çeviri Alanına Uygulanması: George Orwell’inAnimal Farm Başlıklı Yapıtının Üç Dilde Çözümlemesi ve Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü. 1998. **Türkçe Sözlük**. 9. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkmen, Fikret. 1989. **Letaif-i Nasreddin Hoca (Burhaniye Tercümesi)**. Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Uraz, Murat. 1994. **Türk Mitolojisi**. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Uslu, Bahattin. 2016. **Türk Mitolojisi**. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Uygun, Mehmet Nuri. 2007. Mevlâna Celâleddin Rûmi’nin Eserlerinde ve Tasavvuf Anlayışında Rebab. **İSTEM**. c. 5. s. 10: 113-126.
- Ürük, Funda Zerrin. 2016. Medeniyetler İçinde Hamamın Gelişimi ve Kùltürel Olarak Mekân Analizleri. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**. c. 4. s. 28: 185-209.
- Vardar, Berke. 2001. **Dilbilim Yazıları**. İstanbul: Multilingual Yayınları.

- Volkova Americo, Ekaterina. 2017. The Concept of Border in Yuri Lotman's Semiotics. **Bakhtiniana, Sao Paulo**. c. 12. s. 1: 6-21.
- White, L. 1949. **The Science of Culture**. New York: Grove Press Inc. (Aktaran: Güvenç, Bozkurt. 2016. **İnsan ve Kültür**. İstanbul: Boyut Yayıncılık)
- William Hazlitt. 1920. **On Wit and Humor: Lectures on the English Comic Writers**. London: Oxford Univeristy Press. (Aktaran: Morreal, John. 1997. **Gülmeyi Ciddiye Almak**. çev. Kubilay Aysevener, Şenay Soyer. İstanbul: İris Yayıncılık).
- Yağan, Turgay. (t.y.). **Stories of the Hodja**. çev. Turgay Yağan. 5. bs. İstanbul: Real Yayıncılık.
- _____. 1972. **Stories of the Hodja**. çev. Banu Yağan. 5. bs. İstanbul: Önay Matbaası.
- Yakıcı, Ali. 1997. Türk Dünyasında Derlenen Nasreddin Hoca Fıkralarında Rüya Motifi. **Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu Bildirileri) 24-26 Aralık 1996**. İzmir: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 139-147.
- Yakıt, İsmail. 2005. Nükte ve Latifelerin Eğitim Felsefesi Açısından Önemi ve Nasreddin Hoca **I. Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni), 6-7 Temmuz 2005**. Konya: Akşehir: 126-134.
- Yardımcı, İsmail. 2010. Mizah Kavramı ve Sanattaki Yeri. **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 3. s. 2: 1-41.
- Yardımcı, Mehmet. 2019. Yer-Su Kültürünün Yeri ve Şiirimize Yansıması. **8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi**. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bkanlığı Araştırma Eğitim Genel Müdürlüğü Yayınları No. 379, 305-319.
- Yarman, Ozan. [14. 08. 2020]. 16. ve 17. Yüzyıllarda Türk Çalgıları. <http://www.turkmusikisi.com/makaleler/16yytc.htm>
- Yazır, Elmalılı Hamdi. 2012. **Kurân-ı Kerim Meali**. 22. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yeşil, Mahmut. 2007. Rukye Konusunu işleyen Rivayetlerin Tesbiti ve Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Dursun. 1998. **Türk Bitiği: Araştırma / İnceleme Yazıları**. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yörenç, Kemal. 2010. **The Best Anectodes of Nasreddin Hoca**. 1997. İstanbul: Akşit Yayıncılık.
- Yörük, Sevim, Yaşar Yörük. 1996. **Açıklamalı Deyimler Sözlüğü**. İstanbul: Serhat Yayıncılık.

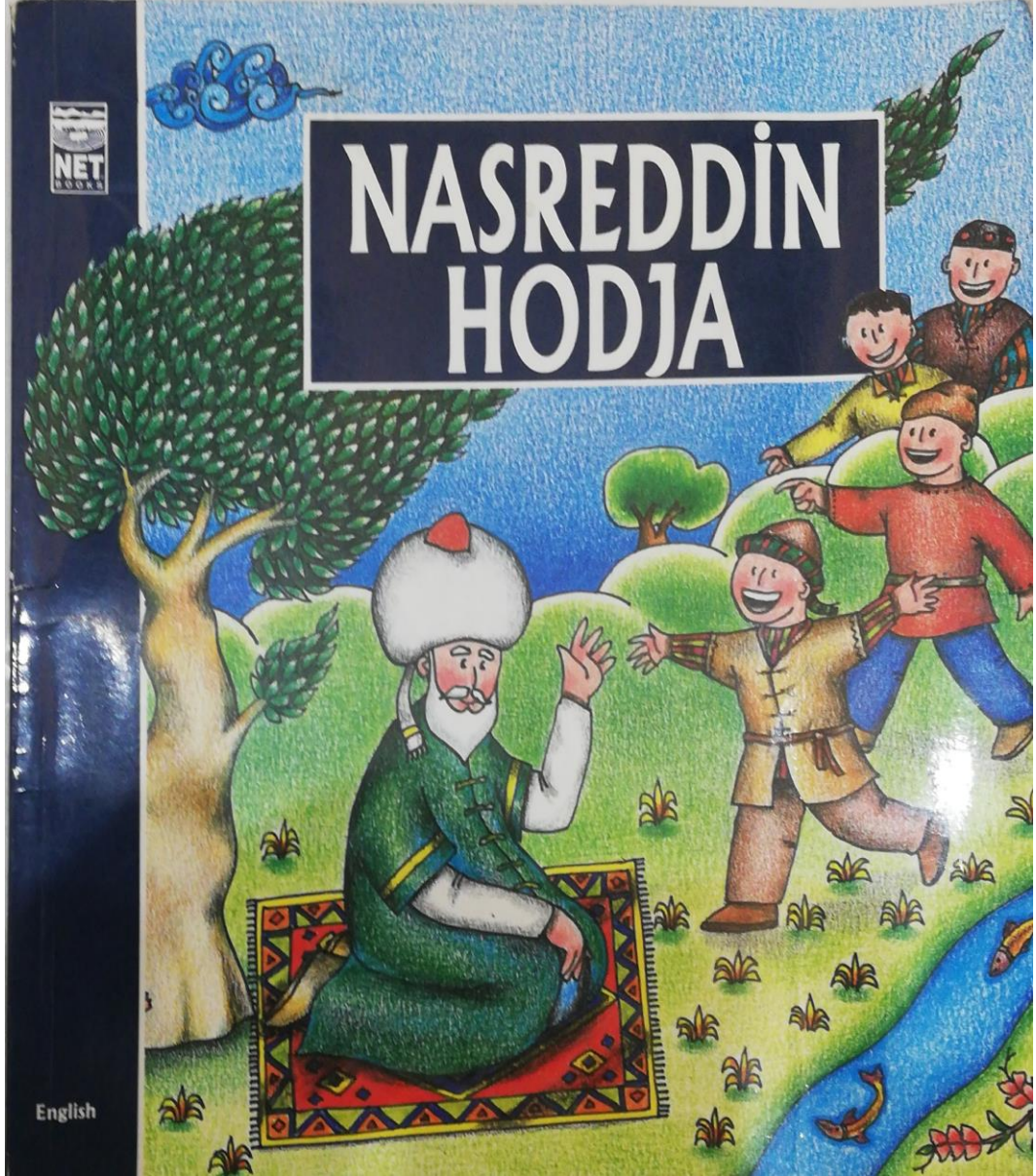
Yatağan (kılıç). [14.08.2020]. [www.wikipedia.org/wiki/Yatağan_\(kılıç\)](http://www.wikipedia.org/wiki/Yatağan_(kılıç))

Yuri Lotman. [23.06.2020]. www.wikipedia.org/wiki/Yuri_Lotman.

Zabalbesacoa, Patrick. 2005. Humor and Translation- An Interdiscipline. **Humor**. c. 18. s. 2: 185-207.

EKLER

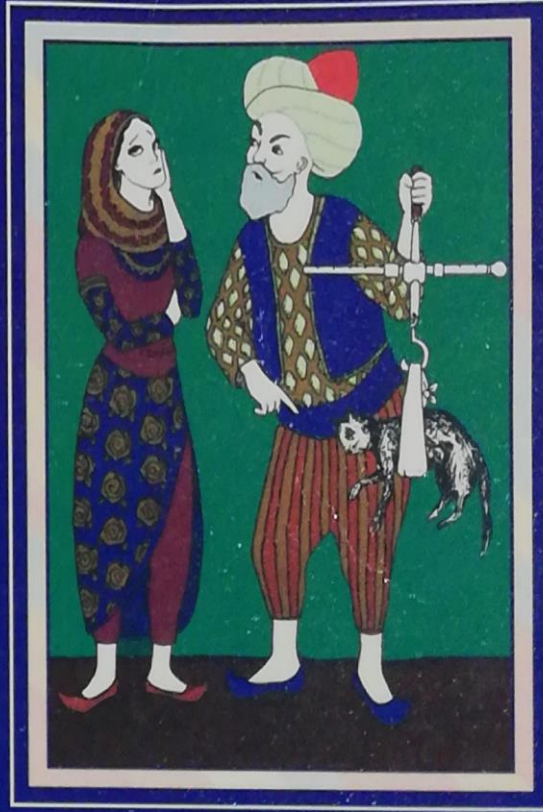
Ek 1. Kitap Kapakları

Ek-1. Fotoğraf 1. Alpay Kabacalı'nın "Nasreddin Hodge" İsimli Kitabının Kapak Resmi

DÜŞÜNCE ESERLERİ DİZİSİ

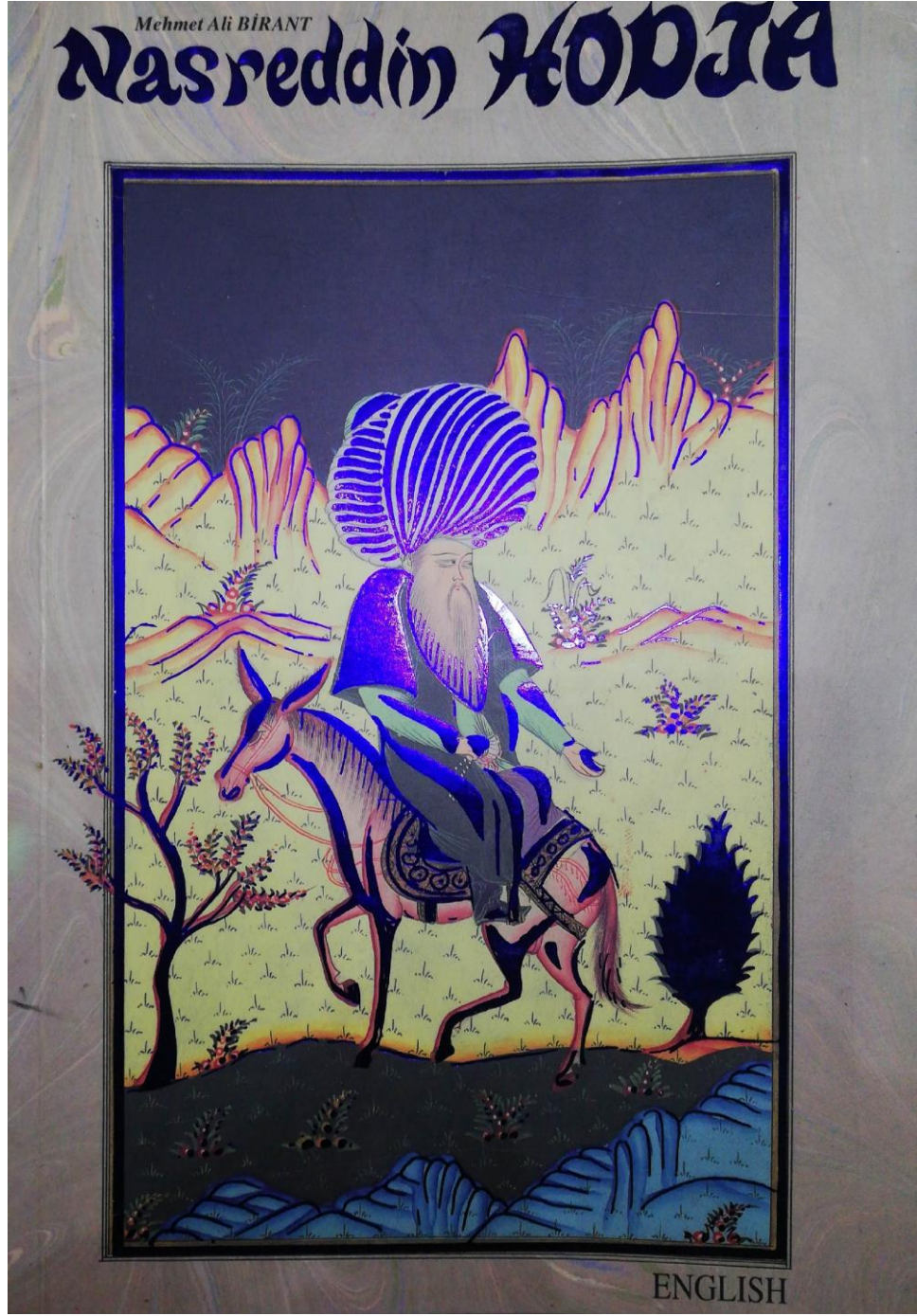
The Wit and Wisdom of NASRADDIN HODJA

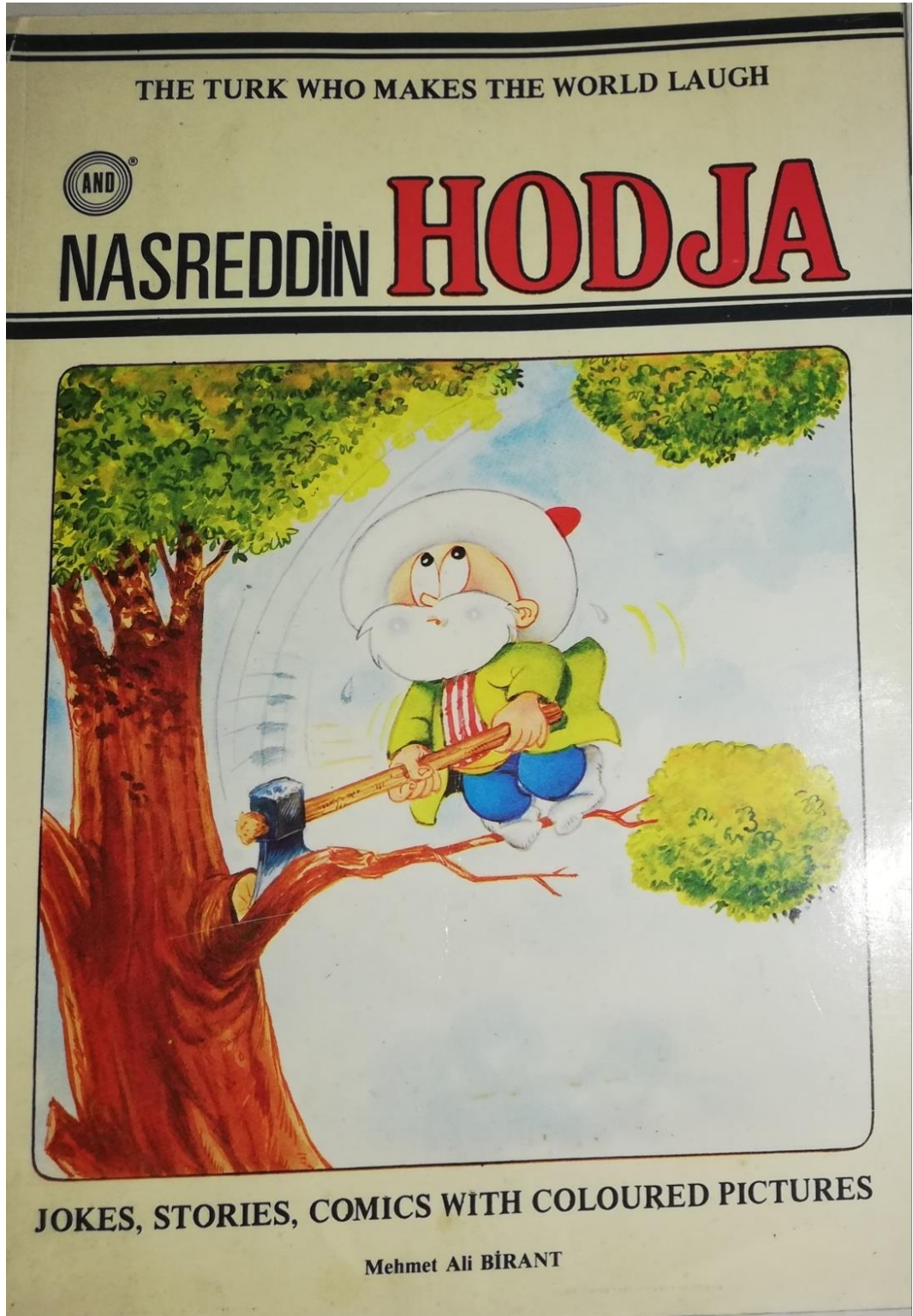
by
Nejat MUALLİMOĞLU

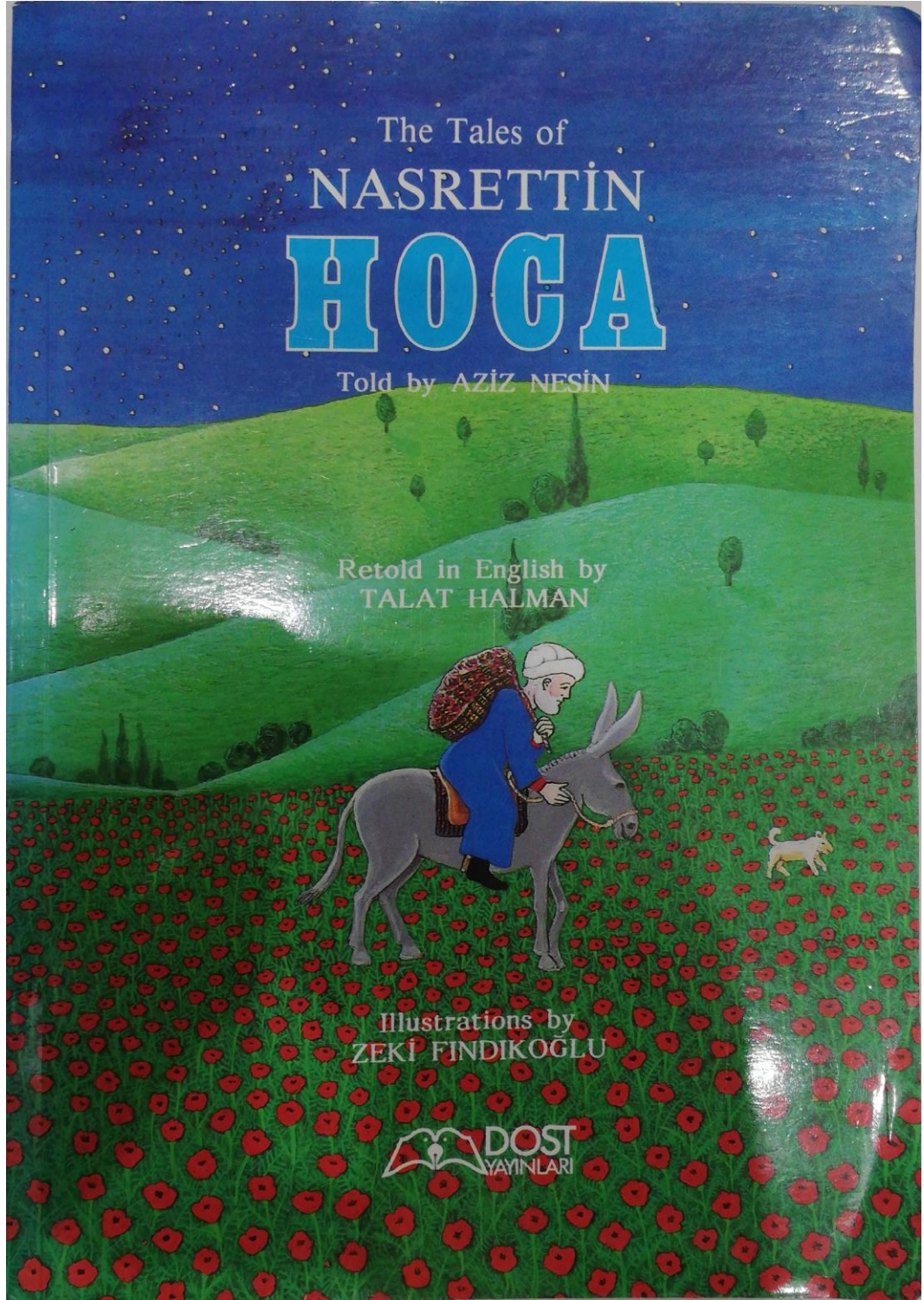
Ek-1. Fotoğraf 2. Nejat Muallimoğlu nun” The Wit and the Wisdom of Nasreddin Hodja İsimli Kitabının kapak resmi

Ek-1. Fotoğraf 3. Mehmet Ali Birant'ın "Nasreddin Hodja" İsimli Kitabının Kapak Resmi

Ek-1. Fotoğraf 4. Mehmet Ali Birant'ın "The Turk Who Makes The World Laugh" İsimli Kitabının Kapak Resmi

Ek-1. Fotoğraf 5. Aziz Nesin'in "The Tales of Nasreddin Hodja" İsimli Kitabının Kapak Resmi

Nasreddin Hoca

HAZIRLAYAN
Abdŭlbâkî Gŧlpınarlı

Abidin Dİno'nun izgileriyle

İnkılâp Kitabevi

Ek-1. Fotoğraf 6. Abdŭlbakî Gŧlpınarlı'nın "Nasrettin Hoca" İsimli Kitabının Kapak Resmi

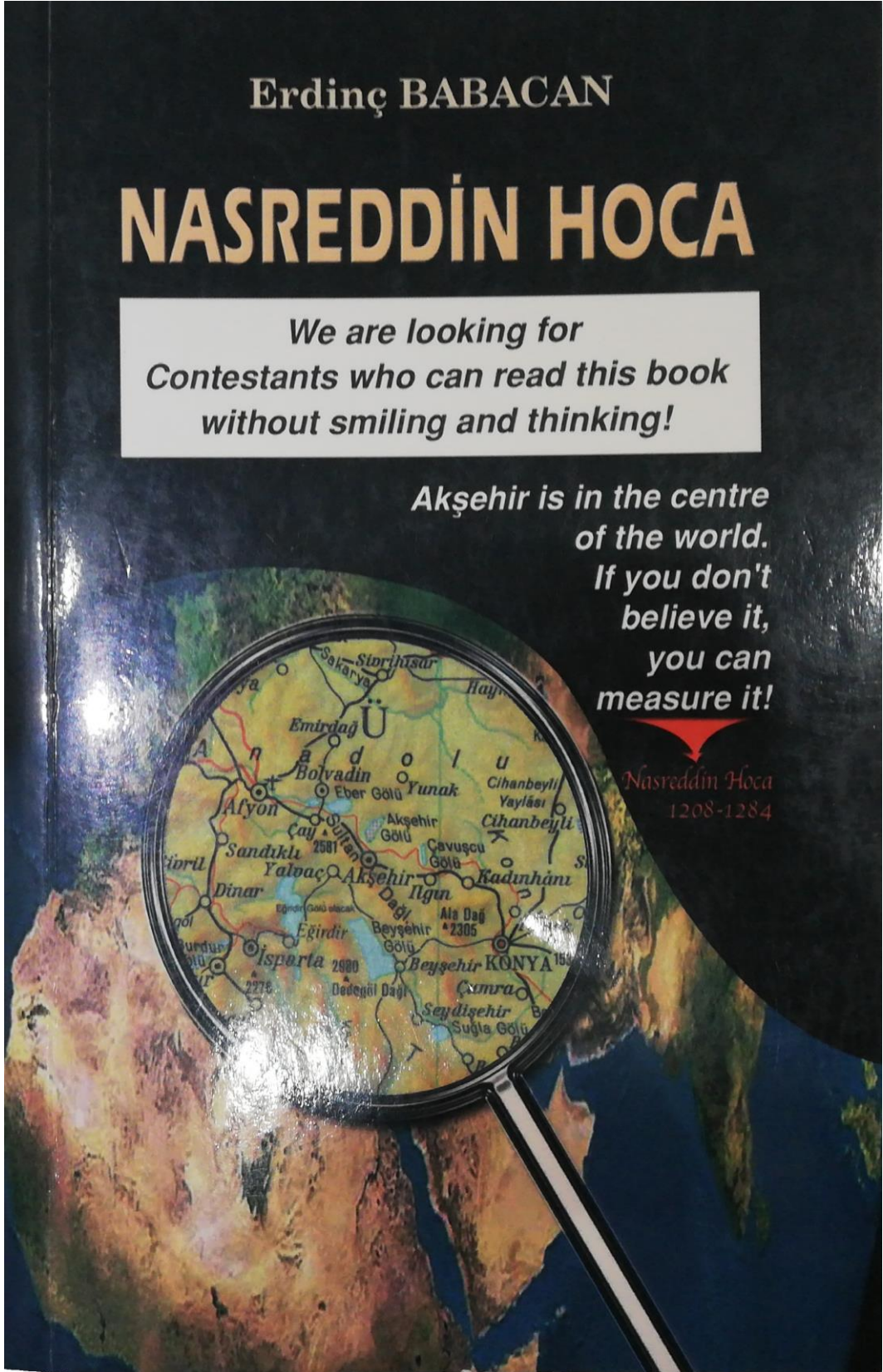
Erdoğan BABACAN

NASREDDİN HOCA

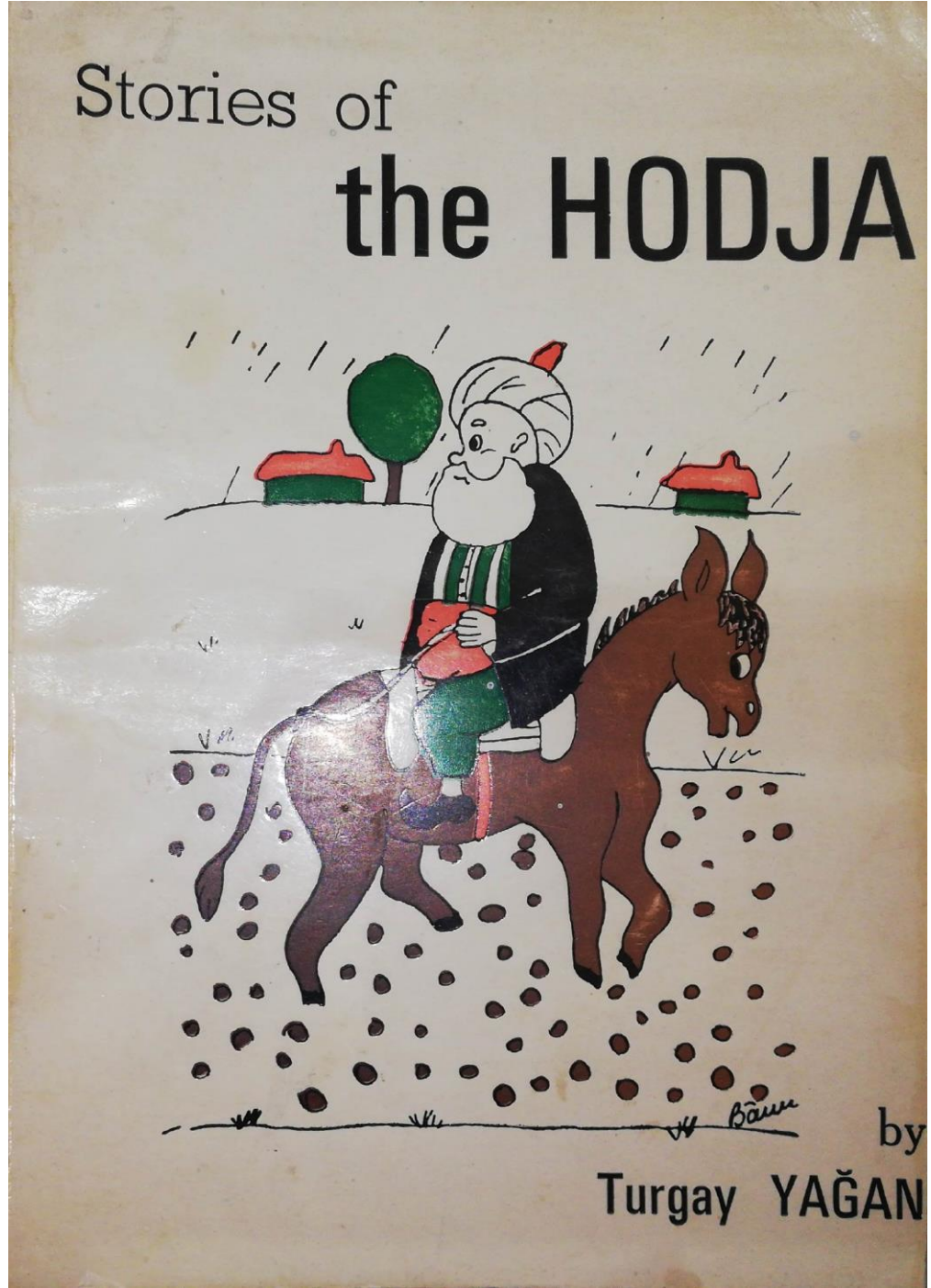
*We are looking for
Contestants who can read this book
without smiling and thinking!*

*Akşehir is in the centre
of the world.
If you don't
believe it,
you can
measure it!*

*Nasreddin Hoca
1208-1284*

Ek-1. Fotoğraf 7. Erdoğan Babacan'ın "Nasreddin Hoca" İsimli Kitabının Kapak Resmi

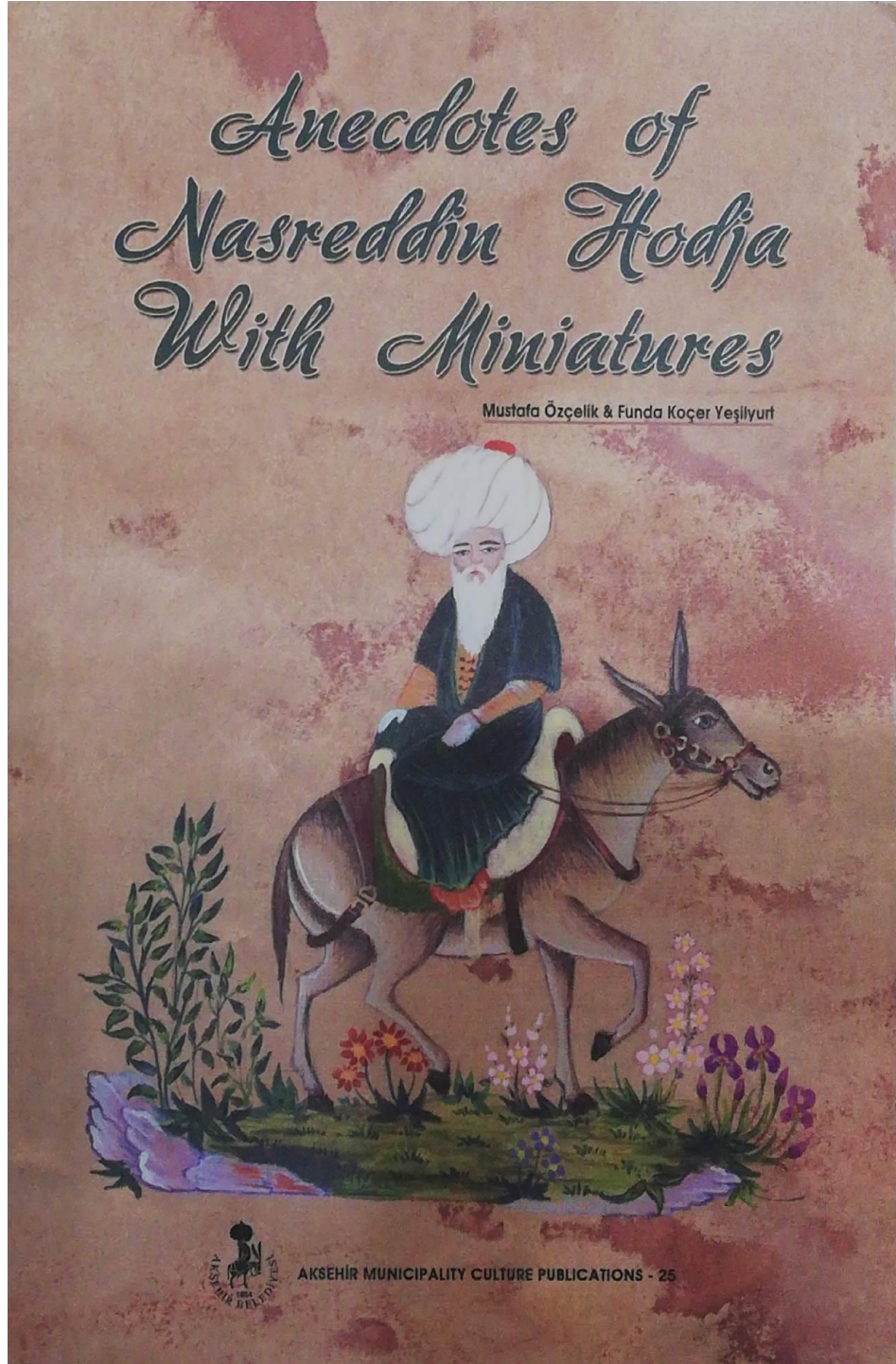

Ek-1. Fotoğraf 8. Turgay Yağın'ın "Stories of the Hodja" İsimli Kitabının Kapak Resmi

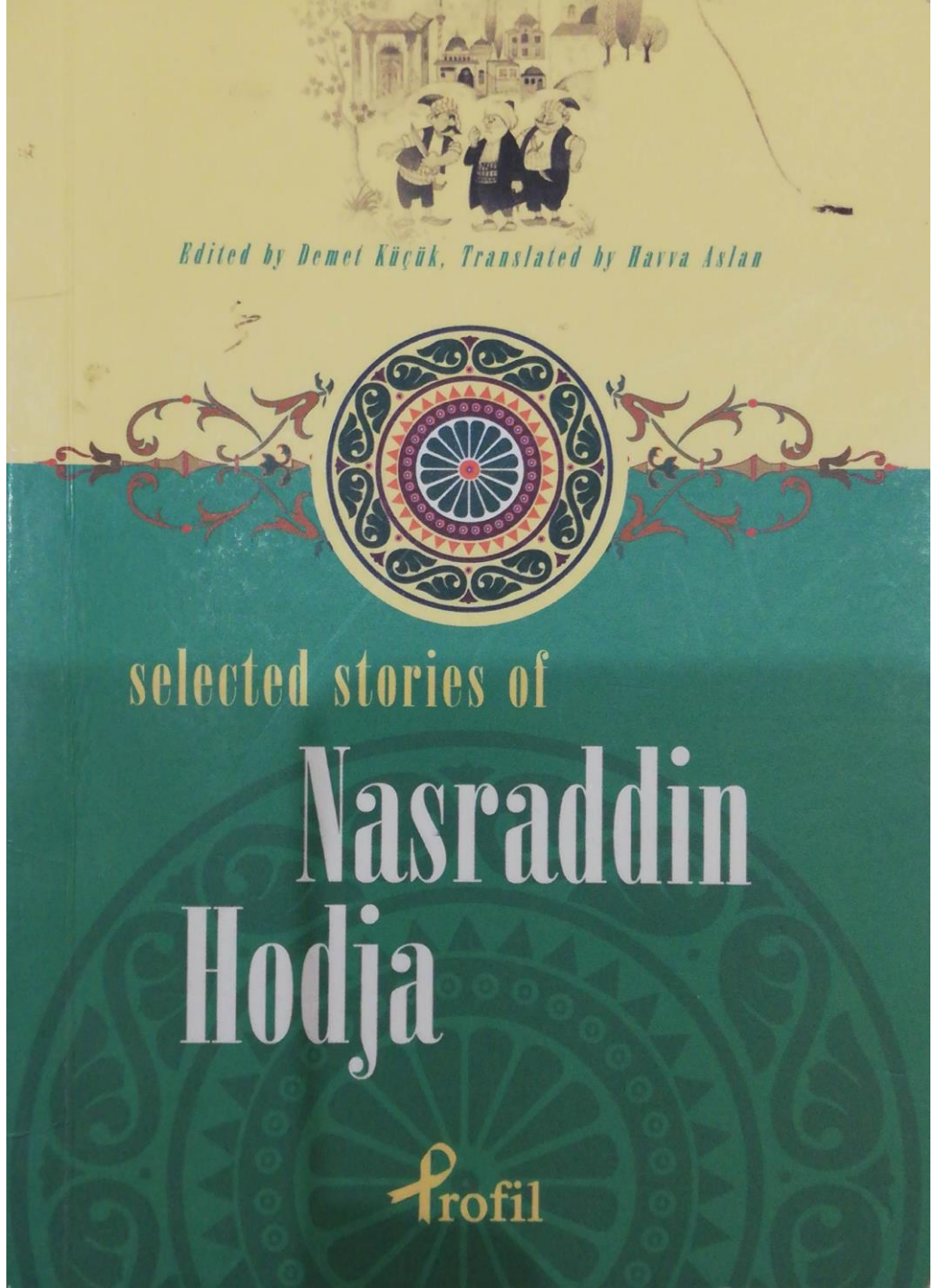
The Selected Tales of Nasreddin Hodja

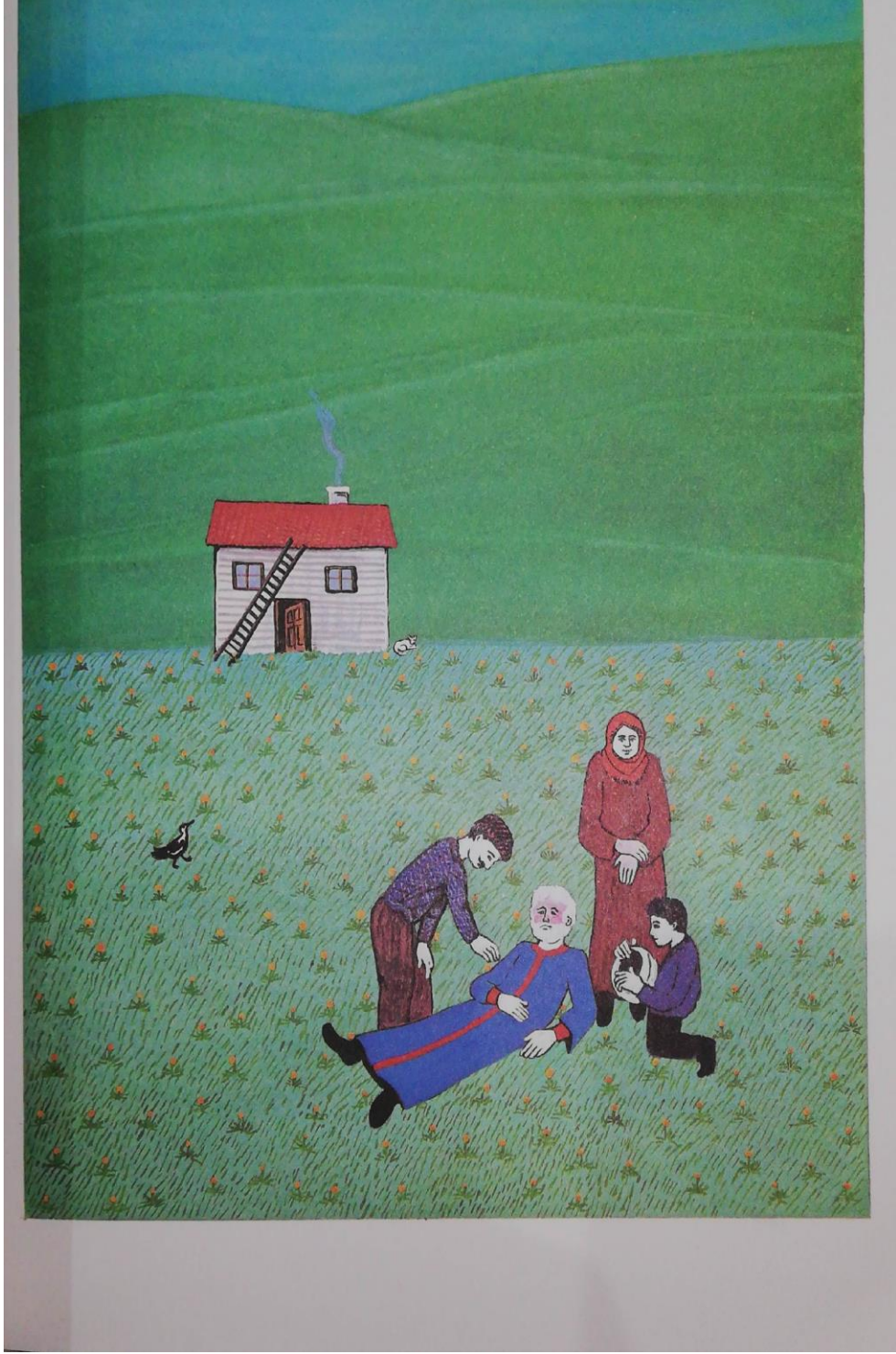
Ek-1. Fotoğraf 9. Tuna Erdoğan'ın "Tales of the Nasrettin Hodja" İsimli Kitabının Kapak Resmi

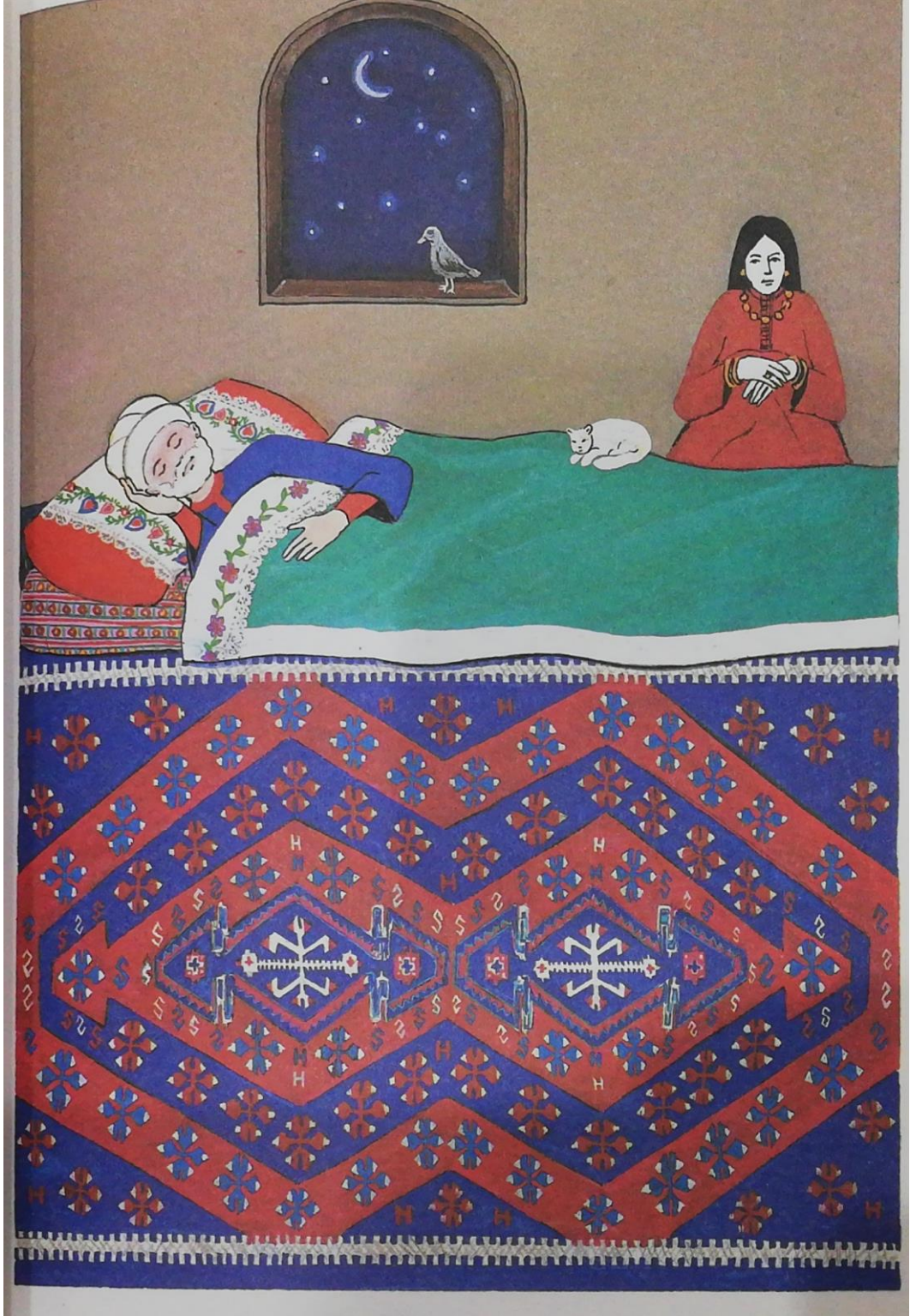
Ek-1. Fotoğraf 10. Mustafa Özçelik ve Funda Koçer Yeşilyurt'un “Anecdotes of Nasreddin Hodja with Miniatures” İsimli Kitabının Kapak Resmi

Ek-1. Fotoğraf 11. Demet Küçük'ün "Selected Stories of Nasreddin Hodja" İsimli Kitabının Kapak Resmi

Ek-1. Fotoğraf 12. Aziz Nesin'in "The Tales of Nasreddin Hodja" İsimli Kitabından
Örnek 1

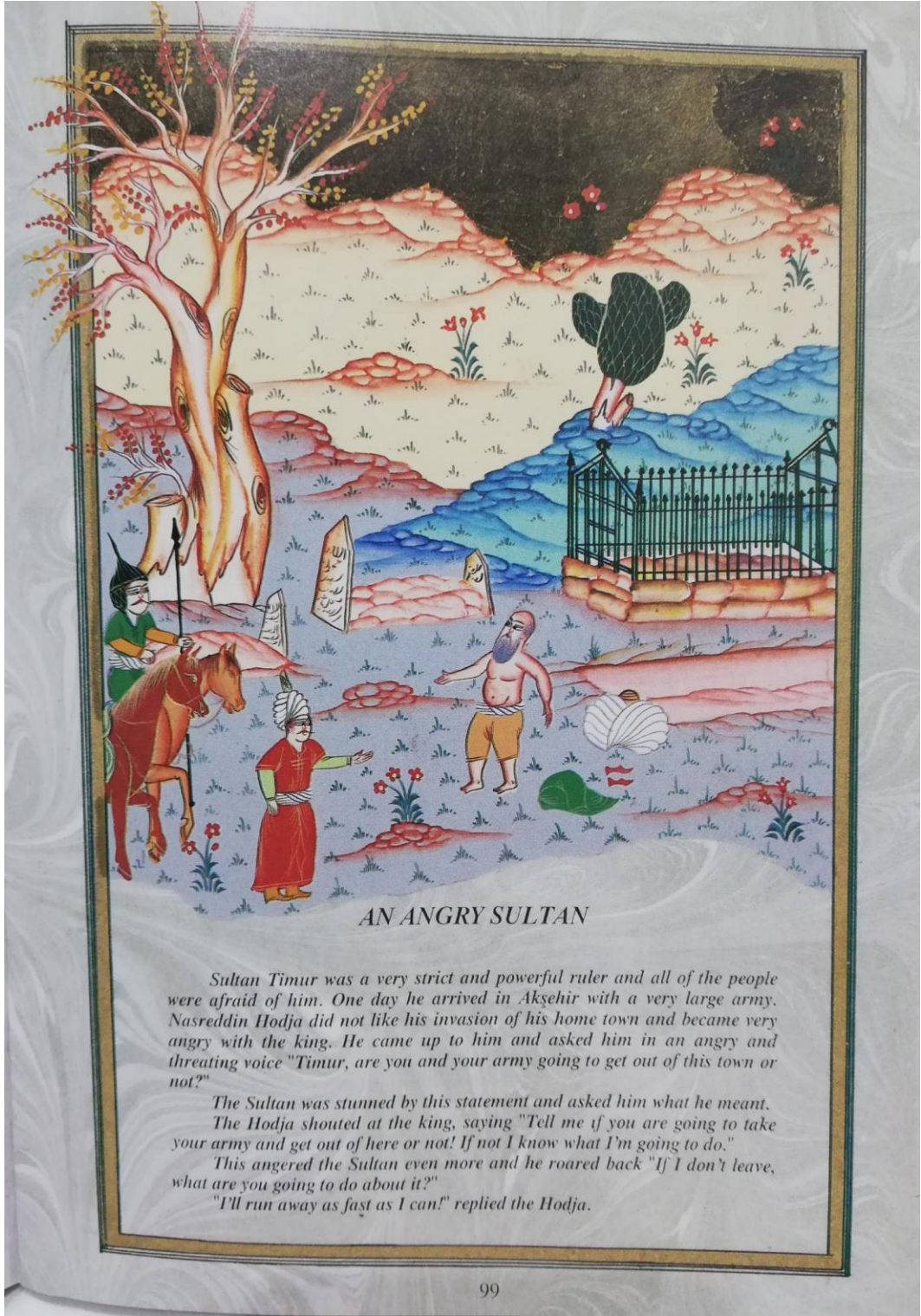
Ek-1. Fotoğraf 13. Aziz Nesin'in "The Tales of Nasreddin Hodja" İsimli Kitabından Örnek 2

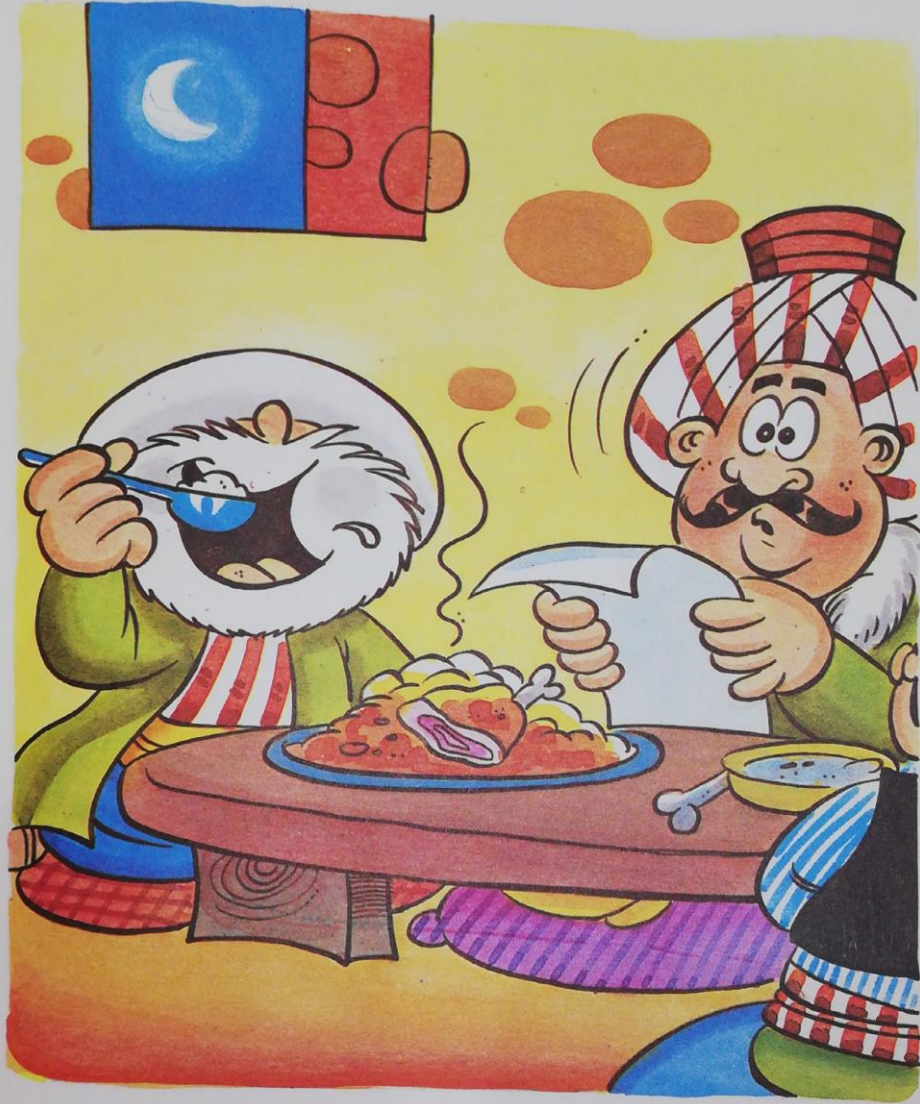
Hoca goes to a bath dressed shabbily. The attendants likewise treat him shabbily and give him a tattered towel. After bathing, Hoca hands the attendants 10 coins as tip. They are dumbfounded at this generous tip.

Some time later, Hoca goes to the same bath. This time the attendants give him the royal treatment. After bathing, Hoca leaves a tip of one coin. He says to the astounded attendants: "Last time I paid you the tip for this time; the tip I give you now is for last time."

Ek-1. Fotoğraf 14. Aziz Nesin'in "The Tales of Nasrettin Hoca" İsimli Kitabından Örnek Sayfa 3

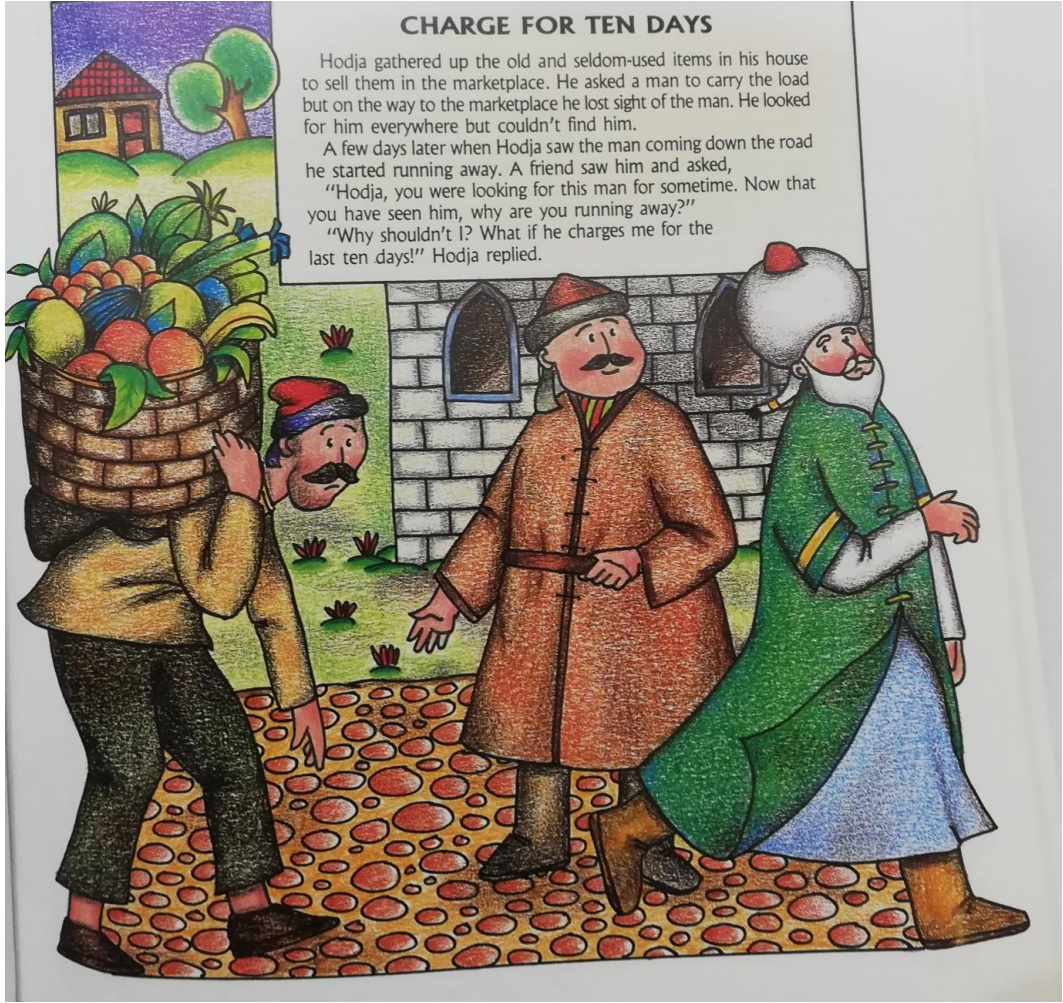
Ek-1. Fotoğraf 15. Mehmet Ali Birand'ın "Nasreddin Hodja" İsmi Kitabından Örnek Sayfa 1

Hodja sat down and started eating as soon as possible. After the master looked over the envelope he said.

"Isn't there a mistake Hodja? There isn't anything written on the envelope."

Ek-1. Fotoğraf 16. Mehmet Ali Birant 'ın "The Turk Who Makes The World Laugh" İsimli Kitabından Örnek Sayfa 1

Ek-1. Fotoğraf 17. Alpay Kabacalı'nın "Nasrettin Hodja" İsimli Kitabından Örnek Sayfa 1

38

39

Ek-1. Fotoğraf 18. Mehmet Ali Birand'ın "English Nasreddin Hodja" İsimli Kitabından Örnek Sayfa 1

Nasraddin Hodja had two daughters. One was married to a farmer, the other to a brick-maker.

One day he visited the one who had married the farmer. She said to her father, "My husband has finished planting wheat. If it rains in the next few weeks, we will have a bumper crop and my husband has promised to buy me a new dress."

The following day Nasraddin Hodja visited his other daughter who was living in another village. She said to her father that her husband had just finished making a very large number of bricks. "He laid them on the ground to dry. If it doesn't rain in the next few weeks, he will make a lot of money by selling them. And he has promised to buy me a new dress."

When Nasraddin Hodja left his daughter's for home, he said to himself, "The sower prays for rain, the brick-maker for dry weather, and God will give to each his wish."*

Nasraddin Hodja was awakened one night by the cries of two quarreling men in front of his house. Wrapping his blanket tightly around his shoulders, he rushed outside to separate the men who had come to blows. But when he tried to reason with them, one of them snatched the blanket off Hodja's shoulders and ran away. Nasraddin Hodja, very weary and perplexed, returned to his house.

"What was the quarrel about?" his wife asked.

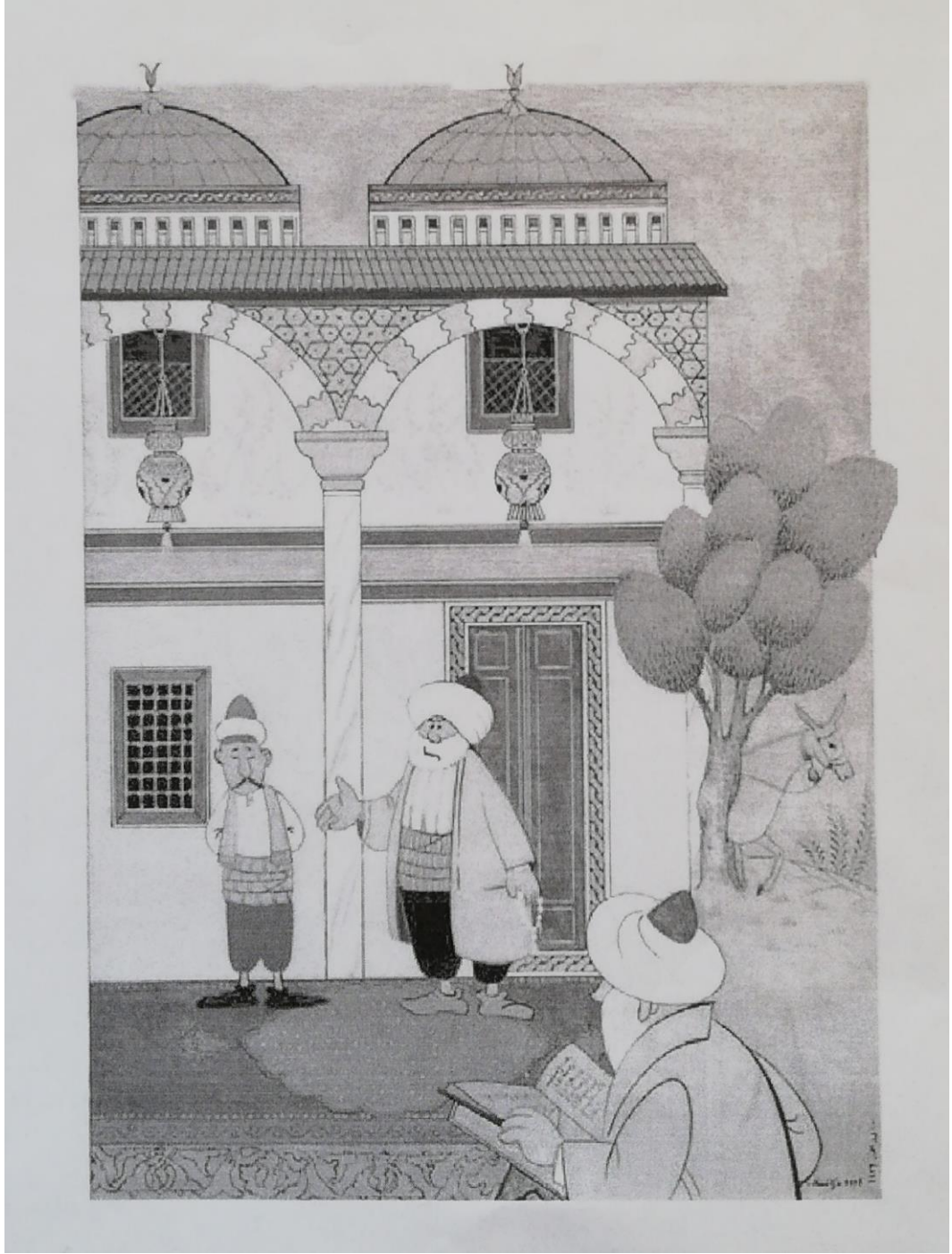
"About our blanket," replied Nasraddin Hodja. "The blanket is gone, the quarrel is over."**

*This saying of Hodja's is a proverb in today's Turkish.

**This is a proverb in today's Turkish which is said ironically when the subject of dispute no longer exists.

Ek-1. Fotoğraf 19. Nejat Muallimoğlu' nun "The Wit and Wisdom of Nasreddin Hodja" İsimli Kitabından Örnek Sayfa 1

Ek-1. Fotoğraf 20. Nebi Özdemir'in "The Philosopher's Philosopher Nasreddin Hodja" İsimli Kitabından Örnek Sayfa 1

Ek 2. Fotoğraflarla Nasreddin Hoca⁸

Ek-2. Fotoğraf 1. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki Nasreddin Hoca'nın "Kazan" Fıkрасını Sembolize Eden Kazan Heykeli

Ek-2. Fotoğraf 2. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki Nasreddin Hoca'nın "Parayı Veren D  d  ğ     alar" Fıkрасını Sembolize Eden Heykel

⁸ Bu fotoğraflar 15 Ağustos 2019 tarihinde Burcu Yaman tarafından Akşehir'de çekilmiştir.

Ek-2. Fotoğraf 3. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki Nasreddin Hoca'nın "Kuyuya Düşen Ay" Fıkrasını Sembolize Eden Heykel

Ek-2. Fotoğraf 4. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki "Nasreddin Hoca ve Eşğini" Sembolize Eden Heykeli

Ek-2. Fotoğraf 5. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki Nasreddin Hoca'nın "Keramet Kavuktaysa" Fıkrasını Sembolize Eden Heykeli

Ek-2. Fotoğraf 6. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki "Kazan Doğurdu" Fıkrasının Sembolü Heykel

Ek-2. Fotoğraf 7. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki Nasreddin Hoca'nın "Dünyanın Merkezi" Fıkрасının Sembolü Heykel

Ek-2. Fotoğraf 8. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki Nasreddin Hoca'nın "Ne Tarafa" Adlı Fıkрасının Sembolü Heykel

Ek-2. Fotoğraf 9. Nasreddin Hoca'nın Eşeginden Düştüğü Fıkрасını Sembolize Eden Heykeli

Ek-2. Fotoğraf 10. Akşehir Gülmece Parkı'ndaki Nasreddin Hoca'nın "Ye Kürküm Ye" Fıkрасının Sembolü Heykeli

Ek-2. Fotoğraf 11. Nasreddin Hoca'nın Eşği Üzerindeki Heykeli

Ek-2. Fotoğraf 12. Nasreddin Hoca'nın Akşehir Gülmece Parkı'nda "Yorgan Gitti Kavga Bitti" Fıkрасının Yazılı Olduğu Bank

Ek-2. Fotoğraf 13. Nasreddin Hoca'nın Türbesinin Uzaktan Görünüşü

Ek-2. Fotoğraf 14. Nasreddin Hoca'nın Mezarından Bir Görünüş

Ek-2. Fotoğraf 15. Akşehir Ulu Camiinden Bir Görünüş

Ek-2. Fotoğraf 16. Nasreddin Hocanın Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesindeki Mumdan Heykeli

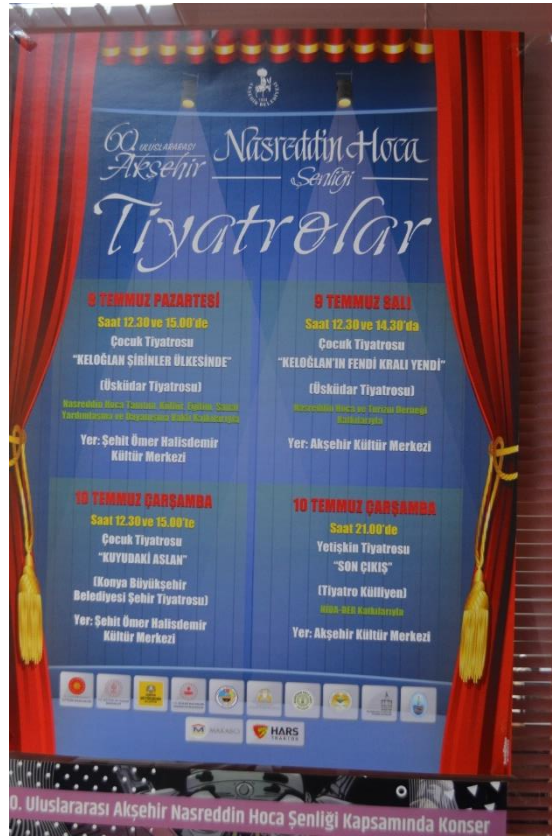
Ek-2. Fotoğraf 17. Nasreddin Hoca Şenliği İle İlgili Afiş

Ek-2. Fotoğraf 18.Nasreddin Hoca Yerli Yabancı Halk Dansları Gösterileri Afişi

Ek-2. Fotoğraf 19. Nasreddin Hoca Tiyatro Gösterisi ve Yarışma Afişleri

Ek-2. Fotoğraf 20. Nasreddin Hoca Fıkra Canlandırma Yarışması Afişi

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı : Burcu YAMAN
Doğum tarihi : 28 / 09 / 1978
Ünvanı : Öğretim Görevlisi
Görev Yeri : 19 Mayıs Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu
e-posta : burcu.yaman@omu.edu.tr
Öğrenim Durumu : Doktora Öğrencisi

Eğitim Bilgileri:

Lisans : Ondokuz Mayıs Üniversitesi İngiliz Dili Eğitimi-2000
Yüksek Lisans : Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-
Yabancı Diller Eğitimi (İngiliz Dili Eğitimi)-2006
Doktora : Yıldız Teknik Üniversitesi Diller ve Kültürlerarası
Çeviribilim. Yıldız Teknik Üniversitesi. 2013- Devam
ediyor

Yayınlar:

Öztürk Kasar, Sündüz, Burcu, Yaman. 2019. Nasreddin Hoca Fıkralarının İngilizce Çevirilerinde Kültürel Öğelerin Aktarımı. **Rumeli DE-Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**. s. 6: 450-461.

Bildiri:

Öztürk Kasar, Sündüz, Burcu Yaman. 2019. “Nasreddin Hoca Fıkralarının İngilizce Çevirilerinde Kültürel Öğelerin Aktarımı”. **International Conference on Academic Studies in Philology (BICOASP), 26-28 September 2019**. Bandırma: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, 2019: 48.